

Doktori (PhD) értekezés

Török Péter

A szabolcsi hajdúvárosok szerepe a Rákóczi-szabadságharcban

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

2019

A szabolcsi hajdúvárosok szerepe a Rákóczi-szabadságharcban

Értekezés a doktori (PhD) fokozat megszerzése érdekében
a történelem tudományágban

Írta: **Török Péter**

Készült a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi doktori iskolája
történelmi programja keretében

.....
Témavezető: Prof. Dr. Papp Klára

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Prof. Dr.
tagok: Dr.
Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 2020.

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Prof. Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

A nyilvános vita időpontja: 2020.

Én, Török Péter, teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljeseek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.

Berettyóújfalu, 2019. november

.....

Török Péter
doktorjelölt

Tartalom

Bevezetés.....	6
A kutatás lépcsőfokai.....	7
Historiográfiai áttekintés.....	12
Monográfiák, kismonográfiák, összegző tanulmányok.....	13
A Hajdúkerület kialakulása.....	16
Köztörténet, politikatörténet.....	17
Gazdaságtörténet.....	19
Demográfia.....	20
Adattárak, kronológiák, forráskiadványok.....	21
A nagy hajdúvárosok a XVII. században.....	24
A második hajdúfelkelés és Báthory Gábor kapcsolata a hajdúsággal.....	24
A szabolcsi hajdúvárosok és Bethlen Gábor viszonya.....	26
A két Rákóczi táborában.....	27
A XVII. század utolsó évtizedei.....	28
Hadiszolgáltatás és katonaillesítés.....	32
A szabolcsi hajdúvárosok hadiszolgáltatásai.....	32
A hajdúvárosok katonai szerepvállalása.....	46
Az ezred felszerelése és ellátása.....	46
Katonaillesítés, ezredkiegészítés, létszámadatok.....	51
A hajdúvárosi lovasezred 1706–1710 közötti szerepvállalása.....	59
A hajdúvárosok és a főkapitányok.....	65
A vicekapitányokról.....	67
A lázadó alispán: bölsei Buday István.....	68
Eredet, származás, család.....	69
Feleségek és gyermekek.....	71
Katonai és/vagy közigazgatási karrier?.....	73
Vagyonszerzés, birtokgyarapítás.....	76
Rákóczi oldalán.....	78
Szatmár után.....	92
Az új feladat.....	97
A hűség, mint a vagyongyarapodás lehetősége.....	106
Egy zempléni nemes a szabolcsi hajdúvárosok élén.....	110
Összegzés.....	123

Források és szakirodalom	131
Közgyűjteményi források	131
Forráskiadványok	134
Felhasznált szakirodalom	137
Internetes felületek.....	149
Rövidítések jegyzéke.....	150
Melléletek	151
1. sz. Melléklet A szabolcsi hajdúvárosok közgyűléseinek itineráriuma	151
2. sz. Melléklet A szabolcsi hajdúvárosok archontológiai adattára 1703–1711	159

Bevezetés

A magyarság XVI–XVIII. századi történetének néhány fontos epizódjában jelentős szerepet vállaló hajdúságnak az erdélyi fejedelmek által Szabolcs vármegyében letelepített része, hét városban tömörülve változtatta meg gyökeresen az életét, amely egy katonai táborból, ideiglenes szálláshelyből otthonná formálódott.¹

A neves hajdúkutatók által aprólékos formában feltárt aranykor a települések fejlődéstörténetének meghatározó időszakát képezte. A XVII. század folyamán végbemenő társadalmi változások során átalakult és megszilárdult a hajdúvárosokra jellemző hierarchia. Ezzel párhuzamosan az egykori katonák leszármazottai – több generációváltást megélve – már nem a hadakozásban látták létfenntartásuk alapját, egyre jobban el- vagy visszatolódtak a nyugodt, gazdálkodó életvitel felé.

A hajdúk az adományba kapott mezővárosokban megszerzett kiváltságaikat évtizedeken keresztül sikeresen őrizték, és erre támaszkodva sikerült egy független, saját érdekeit óvó közösséget kialakítaniuk. A II. Rákóczi György sikertelen lengyelországi hadjáratát követő török büntetés megroppantotta a hajdúk erejét, amiből csak nagyon nehezen tudtak talpra állni.

Katonai erejüket nem nyerték vissza, és a meginduló törökellenes háború során inkább az események elszenvedői, mint alakítói lettek. Az új berendezkedés a kiváltságolt társadalmi csoportok számára gyökeres átalakulást hozott, nem mentesülhettek ez alól a szabolcsi hajdúvárosok sem.

A század utolsó két évtizede a hajdúvárosoknak a privilégiumok védelméről, a megszerzett kiváltságok megtartásáról szólt, elkerülve a függésbe kerülést vagy az olyan kiszolgáltatottság lehetőségét, amely a bihari hajdúvárosok esetében a derecskei uradalomba szervezett településeket fenyegette. A Rákóczi-szabadságharc ebben a bizonytalanságokkal teli, zavaros időszakban érte el a szerepüket kereső helységeket, amelyek a felkelés elején még hezitáltak a csatlakozás kérdésén.

A hajdúsággal foglalkozó szakirodalom áttekintését követően arra a következtetésre jutottunk, hogy a szabadságharchoz köthető nyolc esztendő vizsgálatának van létjogosultsága,

¹ Balogh István forráskiadványának címe jól tükrözi azt a változást, amely során a földdel kifizetett hajdúság egy alkalmi szálláshelynek tekintett térségben hét települést tudott a saját arcára formálni. Balogh 1999.

a rendelkezésünkre álló regionális és országos kérdésekkel foglalkozó művek csupán részadatokat közöltek a korszakot illetően.

Nyitott kérdésnek tűnt a hajdúvárosok tényleges szerepvállalása, a települések által kiállított ezred tevékenysége és a Szabolcs vármegyével, Debrecennel kialakult rossz viszony. Emellett a hajdúvárosi főkapitányok személyével kapcsolatos kutatásokat sem tekinthetjük lezártnak, Buday István és Szemere László katonai pályájának áttekintése még váratott magára.

Ezt a gondolatmenetet egymástól függetlenül erősítette meg Nyakas Miklós, Balogh István és Szendrey István véleménye is, akik több alkalommal kifejtették, hogy a hajdúvárosok XVIII. századi történetében jónéhány téma feldolgozása várat magára, mivel a monográfiák és a különböző kiadványok nem tértek ki minden kérdésre.

A kutatás lépcsőfokai

A regionális szakirodalom áttekintését követően úgy véltük, hogy kutatásunkat párhuzamosan kell folytatnunk: egyfelől a térséghez kapcsolódó közgyűjteményi anyagok feldolgozásával, másfelől az országos gyűjtőkörrel rendelkező levéltárak, könyvtári kéziratárak által őrzött irategyüttesek áttekintésével gyűjthetünk olyan adatokat, amelyek releváns módon alakíthatják kéziratunkat.

Regionális kérdéseknél elsősorban a 2012-ben a Magyar Nemzeti Levéltárba olvasztott korábbi megyei levéltárak – azok közül is a Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén és Pest megyei tagintézmények – Rákóczi-szabadságharchoz köthető fondjait és állagait kívántuk górcső alá venni.²

Az országos intézmények területén a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára és a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár és Irrattára tartogatott számunkra érdekes állományokat. A határon túli közgyűjtemények irategyütteseit a hajdúvárosi főkapitányok – Buday István és Szemere László – katonai pályafutásának megrajzolásához nyújtottak segítséget.³

A megyei levéltári tagintézmények vonatkozó iratanyagánál a teljes körű feldolgozásra törekedtünk, túllépve a vármegyei, „hajdúkerületi” jegyzőkönyveken. A kapcsolódó iratok, összeírások, gazdasági beszámolók, városi iratcsomók jelentős mértékben feldúsították a rendelkezésünkre álló adatállományt.

² Hálával tartozom a levéltárak munkatársainak, akik készséggel járultak hozzá kéziratom elkészítéséhez.

³ A felvidéki levéltárak – Bártfa és Eperjes – iratanyagáról készült másolatokat Oláh Tamás bocsátotta rendelkezésemre, amit ezúton is köszönök.

Alapkutatásunk során ezekből a levéltárakból sikerült olyan mennyiségű információt gyűjteni, amely felhasználásával sikerrel állíthattuk össze és adhattuk közre a hajdúvárosok közgyűlésének itineráriumát és a települések archontológiai adattárát.⁴

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött Rákóczi-szabadságharcra vonatkozó iratanyag szisztematikus feldolgozása lehetővé tette, hogy a regionális szakirodalomban korábban inkább egy forrásoldalról megközelített kérdéseket teljes látószögben lehessen vizsgálni, és az eddig féloldalasnak tűnő következtetéseket más forrásokkal is alá lehessen támasztani, esetleg cáfolni, új megvilágításba helyezni.

A szabadságharc kutatói számára kikerülhetetlen a Károlyi család levéltára, bőséges levelezése és a fennmaradt mustrakönyvek kapcsán. Legnagyobb szerencsénk egy kutatócsoport áldozatos munkájának hála, mára ezek az alapvető források elektronikus úton elérhetővé váltak, nagymértékben megkönnyítve minden érdeklődő munkáját.⁵

Külön említjük meg a levéltári digitalizálás következtében online formában közzétett irategyütteseket, amelyeket szintén nagy haszonnal forgathattunk disszertációnk elkészítésénél.⁶

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött Thaly-gyűjtemény, a Szemere családhoz kapcsolódó iratcsomó és a fejedelmi kiadmányokat rögzítő kivonatos kötetek nem csupán lokális kérdésekre adtak választ, hanem a szabolcsi hajdúvárosok országos szintre emelkedett megjelenéseiről is képet kaphattunk.

Munkánk során arra törekedtünk, hogy a kutatás elején megfogalmazott kérdéseinkre teljes mértékben választ kapjunk, a korábban felszínre került adatokat kiegészíteni, finomítani tudjuk. Mélyfúrásokat alkalmazva kívántuk elérni a teljes feltárás lehetőségét, szem előtt tartva az elsődleges források kiaknázását.

A közgyűjteményekben őrzött irategyüttesek felkutatása, feldolgozása, adatainak rögzítése során éltünk az elektronikus alapra helyezett cédulázás lehetőségével, illetve a különböző táblázatos adatrögzítési megoldásokkal. A tömeges adatfelvitellel megalapozott bázisok összehangolása, egyesítése elsősorban az adattár és az itinerárium kialakításánál vált hasznosítható alkalmazássá.

A kutatások kezdetét követően láthatóvá vált, hogy a szakirodalomban megjelenő adatok, felvetések, kijelentések többnyire iránymutatásként értelmezhetők, amelyek mellé a

⁴ Török 2013a és Török 2013b; Török 2017b, Török 2018a. Ezekhez a kérdésekhez lásd még a Mellékleteket.

⁵Károlyi DVD

⁶<https://hungaricana.hu/hu/adatbazisok/leveltar/>

közgyűjteményi iratanyagok feldolgozása elengedhetetlen. Terveink között szerepelt a szabolcsi hajdúvárosok korabeli iratanyagának közzététele, megkönnyítve ezzel a települések története után érdeklődő szakemberek helyzetét.

A gyűjtés előrehaladtával kirajzolódott, hogy ezt a lehetőséget – a nagyszámú forrás miatt – csak elektronikus formában lehetne megvalósítani. Emiatt dolgozatunkban elsősorban a kikutatott adatok összegzésére vállalkozhattunk.

Dolgozatunk elkészítésénél figyelembe kellett vennünk, hogy a térbeli és időbeli behatároltság ellenére nem vizsgálhatunk minden kérdéscsoportot azonos módszertani keretek között. A polarizált téma kapcsán számos történettudományi területre tettünk kitérőt, figyelembe véve, hogy az adott felvetés megválaszolásához milyen formában tudjuk a legpontosabb választ adni. Vizsgálataink szinte minden esetben a közgyűjteményekben őrzött alapforrásokra fókuszáltak, a mélyfúrások a minél szélesebb alapadat feltárást segítették elő.

A hadiszolgáltatásokösszeállításához a városi és összhajdúvárosi jegyzőkönyveken túl a települések iratanyagát tekintettük át. A kuruc felsővezetés és a Hadi Commissariátusság levelezése konkrét kvantumszámokat tartalmazva lehetőséget adott az adatok kigyűjtésére. A hajdúvárosok és a commissáriusok által készített kimutatások részletes táblázatokba szedve közöltek velük friss információkat.

A katonaállítás kérdésköréhez az alapvető forrásnak tekinthető Károlyi-féle mustrajegyzékeken kívül a vármegyei irategyütteseket is sikerült bevonnunk a kutatás látószögébe. Emellett a katonai vezetők között folytatott – sok esetben napi szintű – levelezések és azok mellékletei bőséges merítést nyújtottak számunkra.

A hajdúvárosi főkapitányok katonai pályafutásának, életpályájának megrajzolásánál nem pusztán egy biográfia kronologikus felépítését kívántuk követni, igyekeztünk kidomborítani, kiemelni a szabadságharc időszakát és a kívülről érkezett főkapitányok és a hajdúvárosok kapcsolatát is.

A szakirodalomban a Hajdúkerület kialakulásának egyik fő, visszatérő pontja, hogy a települések Böszörményt jelölték meg, mint a hét helység központját. Ezt a szerepet egy-egy közgyűlési határozat alapján előlegezték meg a kutatók az említett városnak. Szükségesnek véltük, hogy ezt a meggyökeresedett toposzt tüzetesebben megvizsgáljuk és ehhez elengedhetetlennek tartottuk egy közgyűlési itinerárium összeállítását a hajdúvárosi iratok alapján. Szintén alapkutatást, mélyfúrást kellett végeznünk a városok vezető rétegével kapcsolatban, hiszen a rendelkezésünkre álló regionális szakirodalom alapján nem volt lehetőségünk ezen a téren megnyugtató adatokra építő kompilációt készíteni.

Disszertációnk felépítésénél arra törekedtünk, hogy az egyes fejezetek, alfejezetek a korábban megfogalmazott kérdésekre adjanak választ az olvasónak. Le kell szögeznünk, hogy nem célunk a szabadságharc országos szintű köztörténeti kérdéseivel foglalkozni, csak abban az esetben, amennyiben az a hajdúvárosok szerepét érdemben befolyásolta. Elsődleges gondolatunk arra irányult, hogy a lokális forrásanyagot összevevessük, kiegészítsük az országos gyűjteményekben őrzött iratokkal, ezzel teljesebb képet adva a települések szerepvállalásáról.

Áttekintettük a hajdúvárosokhoz kapcsolható regionális szakirodalmat, összegyűjtöttük a városok hadiszolgáltatásait, tekintet nélkül arra, hogy azt a saját ezredük, vagy a kuruc közösség felé teljesítették. Külön foglalkoztunk a katonaállítás kérdésével, a hajdúvárosi ezred ellátásával, utánpótlásával, állománykiegészítésével és azokkal a katonai akciókkal, amelyekben szerepet kaptak.

Mind a hajdúvárosokhoz, mind a hajdúvárosi ezredhez kapcsolódik az a két pályarajz, amelyek Buday Istvánról és Szemere Lászlóról készültek. A fejedelem által kinevezett főkapitányok személyével korábban még csak néhány kisebb közlemény, szócikk foglalkozott, csekély mértékben érintve a hajdúvárosok és a két katona kapcsolatát.

A szabolcsi hajdúvárosok Rákóczi-szabadságharcban betöltött szerepének kérdéskörét korábban csak egy-egy részprobléma erejéig vizsgálták a hajdúság történetével foglalkozó kutatók. Disszertációnkban igyekeztünk az 1703–1711 közötti időszak nyitott kérdésére választ keresni, a rendelkezésünkre álló közgyűjteményi adatsorok maradéktalan felhasználásával. Természetesen nem mondhatjuk azt, hogy kutatásainkat befejezettnek tekintjük, inkább jelen tudásunk összegzését látjuk értekezésünkben.

A kéziratunk alapját jelentős kutatási kérdések és az azokra adott válaszok újabb és újabb felvetéseket, hipotéziseket szültek, amelyek még több kapcsolódási pontot hoztak felszínre a tágabban vett régióval kapcsolatban. Jól látható, hogy a kiváltságolt társadalmi csoportok, térségek más-más utat jártak be a szabadságharc nyolc éve alatt, de az összehasonlító, elemző munkák ezen a téren még váratnak magukra. Vizsgálataink ezen a téren csak kezdetleges szintet érhettek el, mivel az érintett területek (jászok, kunok, bihari hajdúság, esetleg a máramarosi koronavárosok) XVIII. század eleji történetében hasonló hiátus fedezhető fel, mint a szabolcsi hajdúvárosok esetében. Az összehasonlító adatok felgyűjtése és analízisa olyan mértékben szétfeszítette volna disszertációnk idő- és térbeli kereteit, amelyre jelen dolgozatunk megírásánál nem vállalkozhattunk.

Külön értekezés tárgyát képezhetnék a hajdúvárosok belső viszonyrendszerének változásait taglaló kutatások. Az általunk elvégzett alapfeltárások csupán az út elejét jelentik, az archontológiai gyűjtések és az adatok alapján levonható következtetések még tovább bonthatók, párhuzamba állítva a katonai kérdésekkel. A városok vezető rétegének körvonalazása, a gazdasági erőviszonyok és a politikai szerepvállalás közös vizsgálata jól illeszkedhetne abba a sorba, amelyet Rácz István nyitott meg – és publikált több városmonográfiában – és Nyakas Miklós folytatott, megkísérelve azt, hogy nevesíteni tudják a hajdúvárosok vezető rétegét.

Amint korábban már említettük, kutatásainkat nem tekinthetjük véglegesnek, lezártak. Jelen kéziratunk a szabadságharc nyolc évét kívánta górcső alá venni, vizsgálat tárgyává tenni a szabolcsi hajdúvárosok katonaállítását és hadiszolgáltatásait.

Historiográfiai áttekintés

A hajdúság XVI–XVII. századi szerepvállalásával – illetve az 1605 után telepített nagy hajdúvárosok történeti szerepével – kapcsolatban könyvtárnyi szakirodalom született a XIX. század második felétől egészen napjainkig.

A hajdúság fénykorának kétségkívül a XVII. századot tekinthetjük, amikor Bocskai István és a későbbi erdélyi fejedelmek hadseregeiben komoly erőt képviselve úgy érezhették, hogy beleszólhattak az Erdélyi Fejedelemség és a Magyar Királyság politikai viszonyaiba. Az 1660-ban lezáruló, dicsőségesnek tekintett aranykor utáni időszakot mind a bihari, mind a szabolcsi hajdúvárosok megszenvedték, a török hadak büntetőhadjárata érzékeny veszteségeket okozott a kiváltságolt hajdúság mindkét területén.

A XVII. század végén zajló visszafoglaló háborúk következményeként a hajdútelepülések a magyar király fennhatósága alá kerültek. Az ország újonnan kialakítandó berendezkedésénél az alkotók jól mérték fel azt a ténytet, hogy a hajdúvárosok már nem tudják betölteni a mintegy száz évvel korábban nekik szánt szerepet. Katonai erejük, szerepvállalásuk minimalizálódott, az ehhez kapcsolódó kiváltságok emiatt háttérüket veszítették. Az általános közigazgatási működéstől eltérő formában létező privilegizált területek hatalmas nyomás alá kerültek, évszázados haszonélvezetük felszámolására törekedett a királyi udvar.

Az 1703 nyarán kirobbanó Rákóczi-szabadságharc az átmenet időszakában találta a hét hajdúvárost. Szerepüket, lehetőségeiket egyes körök még ekkor is nagyra becsülték, túlértékelték. Maga II. Rákóczi Ferenc is komoly haderő kiállítását várta az egykor szebb napokat megélt hajdútelepülésektől.

A hajdúság azonban komoly dilemma előtt állt: ismét felütötte fejét egy rebellió, amiről nem lehetett tudni, hogy meddig tart és milyen eredményekre vezethet. A hajdúvárosok kiváltságaik maradványát kívánták megőrizni, ezért eleinte nem csak kerültek a nyílt kapcsolatfelvételt, hanem érezhető módon távol tartották magukat a később fejedelemmé választott II. Rákóczi Ferenc táborától. A kurucoknak egészen Verébsárig kellett előrenyomulni, hogy a hajdúvárosok képviselői megjelenjenek és – ha feltételekkel is –, de csatlakozzanak a felkelőkhöz.

A doktori disszertációnk címében megjelölt kérdéskörhöz elsősorban a regionális szakirodalom körébe tartozó munkákat tudtuk felhasználni, beemelni, az azokban közreadott

adatokat, forrásokat hasznosítani.⁷ Munkánk során cikkeket, tanulmányokat, monográfia-részeket, monográfiákat tekintettünk át, és az alábbiakban az ezekből nyerhető információkat, adatokat próbáljuk meg összefoglalni, egyenként bemutatva – de különböző kérdések, témakörök mentén csoportosítva – a vizsgált irodalmat.

Monográfiák, kismonográfiák, összegző tanulmányok

A XIX. század második felétől kezdve jelentek meg olyan publikációk, amelyek a hajdúság történetének komplex összefoglalását adták, illetve résztanulmányok helyett folyamatában vizsgálták a korszak történelmét. Ezeket a munkákat nem tudtuk beilleszteni a különböző szempontrendszerek által kialakított tematikai rendszerünkbe, ezért dolgozatunk elején, külön kiemelve foglalkozunk a máshova be nem sorolható művekkel.

Elsőként Sillye Gábor 1882-ben megjelent történeti összefoglalóját kell megemlítenünk.⁸ Az utolsó hajdúkerületi főkapitány tollából származó írás fő értékét adatgazdagsága adja, amelyet a felhasznált kerületi jegyzőkönyvek, illetve a kerületi levéltári anyagok biztosítanak. A feldolgozás természetesen nem mentes a „politikai röpirat” hangnemétől sem, hiszen kimondva-kimondatlanul a hajdúvárosok történelmi szerepvállalását, áldozatkészségét emeli ki, korszaktól függetlenül.

Az is megállapítható, hogy ez a munka lett az alapja a későbbi – a Rákóczi-szabadságharc korával foglalkozó – regionális publikációk nagy részének. Sillye Gábor írásában nemcsak a szabadságharc leírását találjuk meg, hanem a hajdúvárosok terheinek vázlatos összegyűjtését, illetve a főkapitányi tisztséget viselő személyek felsorolását is.⁹

Barcsa János településmonográfiája a mai napig megkerülhetetlen mű a hajdúvárosok – köztük Hajdúnánás – történetével foglalkozóknak.¹⁰ A szerző munkájának erőssége, hogy a kiadott szakirodalmon túl a levéltárak forrásbázisát is hasznosította. A szabadságharc nyolc évének történetét Sillye Gábor munkája alapján írta meg, de ezen kívül felhasználta a városi levéltár iratanyagát, illetve a mára már eltűnt vagy csak nehezen hozzáférhető, rekonstruálható családi levéltárak értékes darabjait is. A szerző két kimutatásra is hivatkozik 1704-ből, amelyekben a szabadságharc küzdelmeiben elesett katonák nevei vannak

⁷Esetünkben ez alatt a Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megyékben megjelent kiadványokat értjük. Ezzel kapcsolatban egy korábbi összefoglalásunkat lásd: Török 2011a.

⁸Sillye 1882. 1–112.

⁹Sillye 1882. 106–107. és 110.

¹⁰Barcsa 1989.

felsorolva.¹¹ Ezek a források a demográfiai kérdéseken túl, a tényleges katonaállítás és veszteség körülhatárolását is megkönnyíthetik a kutatók számára.

Boldisár Kálmán munkájának¹² egyes megállapításait mára már meghaladták a történettudomány újabb kutatásai, de az 1702. évi összeírás közlésével a korszak egyik legfontosabb helyi forrását tárta a nagyközönség elé.¹³

Györffy István munkája Hajdúböszörmény példáján keresztül mutatja be a hajdúvárosok speciális településszerkezetét.¹⁴ A tanulmányban szereplő megállapításokat a mai napig mértékadó forrásként kezeli a történettudomány.

Nagy Sándor településmonográfiája korszakunkat a már megjelent munkák alapján (Sillye Gábor, Barcsa János) dolgozta fel, de levéltári forrásokat is említ, illetve közöl.¹⁵ Külön érdekesség, hogy publikálja az 1705-ös szécsényi konföderációra tett esküszöveg bevezető formuláját.¹⁶

Málnási Ödön munkája – mint Barcsa Jánosé és Nagy Sándoré – Sillye Gábor írását használja fel a Rákóczi-szabadságharc időszakának bemutatására.¹⁷ Emellett néhány, csak Hajdúszoboszlóra vonatkozó adatot is közöl, amelyek a város jegyzőkönyvének lapjairól származnak. A napvilágra került lokális információk teszik számunkra értékessé ezt a művet.¹⁸

Császár Edit művének elkészítéséhez a bécsi levéltárak iratanyagát is tanulmányozta.¹⁹ A monográfia hangsúlyos része a XVII. századi eseményekkel foglalkozik, de az említett forrásfelhasználás miatt korszakunkhoz is szolgáltat új adatokat. A szerző szerint a Rákóczi-szabadságharc ideje alatt a hajdúvárosok főkapitánya katona volt, a mindennapi kérdések, ügyek intézése az alkapitányra hárult. Csanádi Sámuel, Fogarassy Tamást, Anderkó Pétert és Nánási Jakabot nevezi meg ezen tisztség betöltőiként.²⁰

¹¹ Barcsa 1989. 53.

¹² Boldisár 1906.

¹³ Boldisár 1906. 69–78.

¹⁴ Györffy 1927.

¹⁵ Nagy 1928. A szerző szerint a Rákóczi-szabadságharc korára vonatkozó levéltári anyagok azért olyan hiányosak, mert azokat a város vezetői a terhelő információk miatt megsemmisítették. Nagy 1928. 35.

¹⁶ Nagy 1928. 38–40. Bánkúti Imre szerint a Nagy Sándor által megadott dátum téves: Bánkúti 2001. 243. 19. jegyzet. Sajnos, Nagy Sándor nem hivatkozik pontosan az esküszöveg lelohelyére.

¹⁷ Málnási 1928.

¹⁸ A hajdúszoboszlói lovasok részt vettek a szatmári vár körül kialakított blokádban. Málnási 1928. 22.; A különböző beszállásokra, dúlásokra, fosztogatásokra: Málnási 1928. 22–23.

¹⁹ Császár 1932.

²⁰ Császár 1932. 59.

Rác István 1957-ben megjelent könyvében²¹ arra világít rá, hogy a hét hajdúváros csak fontolgatás, sőt bizonyos ellenállás után csatlakozott a szabadságharchoz, amiért a fejedelem meg is dorgálta őket. A szerző által közölt általános adatok között találjuk azokat, amelyek szerint a városok természetbeni juttatásokkal és 600 fő kiállításával segítették Rákóczit, viszont a régi hajdúvirtus – és ezzel kapcsolatban a harci szellem – már hiányzott a lakosokból.²²

Rác István 1969-ben megjelent újabb monográfiája részletesen foglalkozik a hajdúvárosok Rákóczi-szabadságharc alatti történetével.²³ Az adatgazdag könyvrész nemcsak a szabolcsi, hanem a bihari és a Hernád-melléki hajdútelepeket is vizsgálja. Górcső alá veszi a hajdúvárosok katonaállítását, adóterheit, a korszak összeírásait.²⁴

Nyakas Miklós monográfiája²⁵ a hajdúvárosok Rákóczi-szabadságharcbeli szerepéről megállapítja, hogy az érintett települések nehezen csatlakoztak a későbbi fejedelemhez. A szabadságharc jelentős terheket rótt a városokra, amelyek még a lipóti abszolutizmus alatt kivetett adókat is meghaladta.²⁶ A hajdúvárosok a kuruc törzsterülethez tartozván, egyértelműen jelentősebb terheket viseltek, mint más megyék, régiók. A katonaállítás már a kezdetektől problematikus kérdés volt, sokan állítottak zsoldost maguk helyett. Az adómentességüket egészen 1707-ig sikerült fenntartaniuk, amikor 11 112 dicát vetettek ki a városokra.²⁷

Heckenast Gusztáv 2001-ben nyomtatásban megjelent előadásában kiemelte: a hajdúvárosok fokozatosan alakultak szabad kerületté, a 17. század harmadik negyedében.²⁸ A szerző nem vállalkozhatott arra, hogy – akár csupán a Hajdúkerület kialakulásáról – teljes képet rajzoljon, ettől függetlenül eljut a Rákóczi-szabadságharc időszakáig is. Munkájában Buday Istvánra és Szemere Lászlóra is találunk adatot, illetve a sárospataki országgyűléssel kapcsolatos hajdúvárosi követküldéshez is szolgáltat levéltári adalékokat.²⁹

Az áttekintett szakirodalomból egy tanulmányról állapíthatjuk meg, hogy kifejezetten a Rákóczi-szabadságharc időszakával foglalkozik. Ebben az írásban Nyakas Miklós vázlatos áttekintést nyújt a Rákóczi-szabadságharc időszakáról, amelyhez a korábban megjelent

²¹ Rác 1957.

²² Rác 1957. 48–49.

²³ Rác 1969.

²⁴ A Rákóczi-szabadságharcra foglalkozó rész: Rác 1969. 160–191.

²⁵ Nyakas 2000. 157–167.

²⁶ Nyakas 2000. 164.

²⁷ Nyakas 2000. 163–164.

²⁸ Heckenast 2001.

²⁹ Heckenast 2001. 8–9.

szakirodalmat dolgozza fel.³⁰ A hajdúvárosokról összességében azt állapította meg, hogy nem tértek el az országos átlagtól a tekintetben, hogy a vállalt vagy kivetett terheket milyen ütemben és formában teljesítették.³¹

Nyakas Miklós 2001-ben megjelent tanulmánya egy speciális kérdéssel foglalkozik: a hajdúvárosok országgyűlési képviselőivel. A szabadságharc ideje alatt a fejedelem a szabolcsi hajdúvárosoknak minden országgyűlésre meghívót küldött.³² 1705-ben, 1707-ben és 1709-ben is képviseltették magukat, sőt az 1705. október 26-ra tervezett gyulafehérvári országgyűlésre is kaptak meghívót, amely végül a kialakult hadi helyzet miatt elmaradt.³³

A Hajdúkerület kialakulása

Komoróczy György tanulmánya a Hajdúkerület szervezetének, kialakulásának néhány problematikus kérdésével foglalkozik. A szerző véleménye szerint a Rákóczi-szabadságharc folyamán a kerület katonai irányítás alatt volt, de komoly változás nem következett be a mindennapi életvitelben.³⁴

Nyakas Miklós munkássága folyamán több publikációjában is boncolgatta a Hajdúkerület kialakulásának problémáját. A Hajdúkerület létrejöttét egy folyamatnak tekinti, amely a XVII. század végén indult el.³⁵ A hajdúvárosok a rendszeres adóztatás terhéért 1696-tól viselték, amikor a nádori concursuson 60 portában állapították meg az adózási alapjukat.³⁶ Az első kerületi főkapitánynak a nánási Désány Istvánt választották.³⁷

A Rákóczi-szabadságharc alatt a hajdúvárosok létszáma bővült, hiszen először Kállót, majd Téglást és Újvárost is a hét hajdúvároshoz csatolták. A tanulmány végén adattár található, amelyből több irat is hasznosítható a későbbi kutatások folyamán.³⁸

Nyakas Miklós 1983-ban megjelent tanulmánya áttekinti a 19. század során írt munkákat is, amelyek a szerző szerint nem történetiek, inkább összeállítások az aktuális hatalomnak készítve. Még Sillye Gábor munkája sem felel meg a történettudomány követelményeinek, de ettől függetlenül haszonnal forgatható műnek ítéli. Az 1977-es tanulmányához képest nem

³⁰ Nyakas 2008.

³¹ Nyakas 2008. 72.

³² Nyakas 2001.

³³ Nyakas 2001 95. Nyakas Miklós 2002-ben egy kiadott forrásgyűjtemény kapcsán foglalkozott ismét az országgyűlési képviselő kérdésével: Nyakas2002. Az új kiadványban a Rákóczi-szabadságharc időszakát érintő forrásközlés nem szerepel.

³⁴ Komoróczy, 1969. 82.

³⁵ Nyakas 1977.

³⁶ Nyakas 1977. 45.

³⁷ Nyakas 1977. 36.

³⁸ Például a 15–17. sz. iratok, amelyek Nánási Jakab és Fogarasi Tamás esküszövegét, illetve II. Rákóczi Ferenc harmincadmentességet megerősítő oklevelét közlik. Nyakas 1977. 57–58.

sok új adat került beépítésre, inkább csak néhány adalékkal színesíti a korábban kialakított képet.³⁹

Nyakas Miklós a hajdúkerületi főkapitányi tisztség kialakulásával és a főkapitányok személyével 1990-ben külön dolgozatban foglalkozik.⁴⁰ A hajdúkerületi főkapitányi tisztt magába olvasztotta a főispáni és alispáni tisztségek jellemzőit. Az első főkapitány Désány István lett, akit 1688. november 22-én választottak meg. Ezt a választást 1699-ben hagyta jóvá az Udvari Haditanács.

Nyakas szerint Désány lemondása (1702) után minden jel arra mutatott, hogy ideiglenesen Nánási látta el a főkapitányi teendőket. A szabadságharc ideje alatt a két kinevezett főkapitány (Buday István és Szemere László) nem szólt bele a város ügyeibe, csak a hajdúvárosi katonaságot parancsnokolták. A tényleges ügyintézés Nánási végezte.⁴¹ A szerző rávilágít Nánásinak a bihari hajdúvárosokat érintő kinevezésére is.

Nyakas Miklós 2001-ben⁴² megjelent tanulmánya is abba a sorba illeszkedik, amely a Hajdúkerület kialakulásának problematikáját járja körül. A szerző korábbi – ebben a kérdéskörben írt – munkái összegzését olvashatjuk ebben a publikációban.

Legutóbb 2005-ben fűzte egybe a Hajdúkerülettel kapcsolatos adatait, és a folyamatos kialakulással összefüggő tézisét hangsúlyozta közleményében.⁴³

Köztörténet, politikatörténet

Az 1970-es évek folyamán sorra jelentek meg a hajdúvárosok településmonográfiái, melyeket a korábban – 1945 előtt – megjelent kiadványokhoz képest már strukturált szerkezetben állítottak össze. Külön fejezetek foglalkoztak a köz-, a gazdaság- és a társadalomtörténettel, az adott településre fókuszálva.

Balogh István írta a Polgár-monográfia köztörténeti részének vonatkozó fejezetét.⁴⁴ A Rákóczi-szabadságharccal kapcsolatban kevés konkrétummal találkozhatunk. Egy-két adat használható fel a város közigazgatásával, illetve Polgár katonaállításával kapcsolatban. Polgár speciális helyzetben volt, mivel az egri káptalan birtokában lévő település hovatartozását illetően a visszafoglaló háborúkkal párhuzamosan elkezdődött az a huzavona, amelyre csak a szabadságharc után sikerült pontot tenni. A város talán emiatt is vette ki komolyabban a részét

³⁹ Nyakas1983. A szerző utalást tesz a Kerület tisztikarára, amellyel kapcsolatban megállapítja, hogy a főkapitány mellett az adószedő és a jegyző voltak a fő tisztségviselők.

⁴⁰ Nyakas 1990.

⁴¹ Nyakas 1990. 55.

⁴² Nyakas2001.

⁴³ Nyakas2005. 149–156.

⁴⁴ Balogh 1974.

a fejedelem által kívánt katonaság kiállításából. Az 1707-es esztendőből fennmaradt összeírás szerint 210 családfő élt a városban.

Komoróczy György munkája is szolgál néhány adalékkal a szabadságharc időszakára vonatkozólag.⁴⁵ Az 1709-től megjelenő pestis Dorogot, Böszörményt és Szoboszlót érintette a legnagyobb mértékben. Emiatt kérték is a porciós szám mérséklését. A restancia azonban jelentős volt, hiszen Dorog 1709 áprilisában már 608 dikával tartozott. A város történetén túllépve, az 1712-ben összehívott országgyűlésre küldött követek nevét is megtudhatjuk: Csengeri Illés nánási jegyző és Domokos János dorogi jegyző képviselte a hajdúvárosokat Pozsonyban.⁴⁶

Rácz István Hajdúböszörményről írt könyvrészlete a település közigazgatási berendezkedésének megismeréséhez nyújthat segítséget.⁴⁷ A Rákóczi-szabadságharc eseményeihez csupán néhány adalékot szolgáltat. A Hajdúnánás történetét feldolgozó monográfia történeti része korszakunkra vonatkozóan kevés adatot tartalmaz, amelyek inkább a demográfiai kérdésekhez nyújtanak segítséget.⁴⁸

A hajdúszoboszlói monográfia Rácz István által írt vonatkozó köztörténeti részében⁴⁹ érdekes adatokat találunk, amelyből az adózóképesség misztifikált kérdése kerülhet más megvilágításba. A szerző a város csaplárosának számadását közli, amely szerint 7000 forint körül volt az éves bevétele, miközben 1699-ben 5337 forint állami adót vetettek ki a városra.⁵⁰

A Vámospércs történetével foglalkozó monográfiában a Rákóczi-szabadságharc időszakát is magába foglaló rész új adatot nem tartalmaz,⁵¹ csupán egy-két helyi adalék szolgáltat eddig ismeretlen helytörténeti információt.⁵²

Komoróczy György a *Hajdúdorog története* szerkesztői megjegyzéseiben tesz utalásokat a XVII–XVIII. század fordulójára.⁵³ Szerinte a Hajdúkerület kialakulásának fő indítóoka az volt, hogy az adókivetés és -behajtás miatt rendszeres felügyeletre volt szükség. Ez az igény hívta életre a kerületi apparátust.

⁴⁵ Komoróczy é. n.

⁴⁶ A pestisről és annak következményeiről: Komoróczy é. n. 237. és 258–259.; a követküldésről: 250.

⁴⁷ Rácz1973a 62–121.

⁴⁸ Rácz1973b 249–291. Az 1702-es összeírás adatairól: 287.

⁴⁹ Rácz1975. 167–187.

⁵⁰ Rácz 1975. 179.

⁵¹ Nyakas 1994.

⁵² Nyakas 1994. 42–43.

⁵³ KomoróczyÉ. n.

A Nyakas Miklós által írt tanulmány Polgár külön útját mutatja be a hajdúvárosokon belül.⁵⁴ Polgár az egri káptalan birtoka volt, amelynek visszaszerzéséért jogi útra is lépett az egykori birtokos. Az első döntés után Polgárnak évi 500 forint taksát kellett fizetnie, amelyet azonban a lakosok rendszertelenül teljesítettek, sőt 1703 februárjától meg is tagadtak, ellenszegülve ezzel a bírósági döntésnek. Az ekkor kitörő Rákóczi-szabadságharc alatt Polgár végig bírta a hajdúvárosi jogokat. A szerző a két korabeli összeírás alapján (1702, 1707) felére becsüli Polgár teherbíró képességét Szoboszlóhoz, vagy Böszörményhez képest.⁵⁵

Gazdaságtörténet

Poór János kismonográfiája a hajdúvárosok gazdasági és társadalmi helyzetét vizsgálja.⁵⁶ A szerző szerint az 1702. évi összeírás adatai bizonytalanok, és emiatt csak közvetett módon lehet felhasználni azokat. II. Rákóczi Ferenc 1704-ben megerősíti a városok harmincadmentes állatkereskedelemre vonatkozó kiváltságait, ami azért lényeges, mert Poór szerint a hajdúvárosok fő jövedelemforrása az állattenyésztés és kereskedelem volt.⁵⁷

Orosz István tanulmányát az agrártörténeti kérdések mélyebb elemzésénél tudjuk használni.⁵⁸ Az adózás megjelenésével párhuzamosan újra kellett szabályozni a háztelkek és a külső tartozékok birtoklásával kapcsolatos szokásokat. Ezeket a lépéseket a városok különböző időpontokban tették meg.⁵⁹ A szerző szerint az 1702-es, 1715-ös és 1720-as összeírások legnagyobb erénye az, hogy leírják a határhasználatot.

Az agrárium kérdésein kívül fontos utalást tesz levéltári forrásokra, amelyek az összeírások mellett árnyaltabbá tehetik a hajdúk és a beköltözöttek megkülönböztetésének kérdését is.⁶⁰ Orosz István alapos, részletekbe menő elemzést nyújt Hajdúnánás mezőgazdaságáról a település monográfiájában.⁶¹ Külön említésre méltó az a rész kérdés, miszerint a szőlőtelepítés valamikor 1707/08 körül kezdődhetett, hiszen az 1715. évi összeírásokban 7–8 évvel azelőtti ültetésről maradtak fent adatok.⁶² A szerző szerint a hajdúnánási iratok között található egy rosszul datált összeírás is, amely nagy valószínűséggel az 1707. évi dikális összeírás egyik példánya lehet.⁶³

⁵⁴ Nyakas 1975.

⁵⁵ Nyakas 1975. 76–77.

⁵⁶ Poór 1967.

⁵⁷ Poór 1967. 30. és 32.

⁵⁸ Orosz 1975.

⁵⁹ Orosz 1975. 150.

⁶⁰ Orosz 1975. 162.

⁶¹ Orosz 1973.

⁶² Orosz 1973. 115.

⁶³ Orosz 1973. 100. 68. jgyz.

Poór János Hajdúböszörmény mezőgazdaságáról írt monográfiarészben⁶⁴ arra a következtetésre jutott, hogy a hajdúvárosok szabadságharcba történő bekapcsolódása fokozta gazdasági terhelésüket, amelyek messze átlépték az elviselhetőség határát. Böszörmény lakosaira évente, fejenként mintegy 40 forint jutott, amit porció címén fizettek.⁶⁵ A szerző szerint ez a túlzott elvárás okozta a lakosok kiáramlását, amelyet az összeírások alapján nyomon lehet követni.⁶⁶

Orosz István külön tanulmányban foglalkozik a hajdúvárosi szőlőtermelés kérdésével. A szerző szerint csak a 18. században indult meg a termesztés, mivel először az 1715. évi összeírásban szerepelnek szőlők, Böszörményben és Nánáson.⁶⁷ Orosz István munkájából kifolyólag nyugodtan feltételezhetjük, hogy a szabadságharc alatt a mezőgazdasági munkák nem szüneteltek, sőt – lásd a szőlőtermelés 1707/08-ban történő megindulását – lehetőség volt arra is, hogy a földművelés új válfajai jelenjenek meg a térségben.

Demográfia

Dávid Zoltán tanulmányának egy része foglalkozik a XVIII. századdal,⁶⁸ amelyben az 1702-es és 1707-es összeírásokat dolgozta fel. Dávid szerint Hajdúszoboszló lakossága 1707-ben 2400–2800 fő lehetett.⁶⁹

Dávid Zoltán Hajdúdorog demográfiai kérdéseivel kapcsolatban is az 1702-es és 1707-es összeírásokat használta.⁷⁰ Az 1702-es összeírás szerint 90, az 1707-es szerint 113 családfő élt a településen. Dávid Zoltán megjegyzi, hogy az 1707-es összeírás is hagy kívánnivalót maga után, hiszen meg sem közelíti például a Komárom megyei conscriptio pontosságát. A település (települések) lélekszámának megállapításánál az 1715. és az 1720. évi összeírások felhasználását problematikusnak ítéli, mivel azok még pontatlanabbak, mint a század első évtizedében készültek.⁷¹

A Hajdúnánás történetéhez írt demográfiai összefoglalóban⁷² Kováts Zoltán szerint 1702-ben 154, 1705-ben 102, 1707-ben 94 családfőt írtak össze a településen. A szerző felhívja a figyelmet, hogy az 1702-es összeírásból nem lehet a hajdúk nagymérvű fogyatkozására következtetni.⁷³

⁶⁴ Poór 1973.

⁶⁵ Poór 1973. 313.

⁶⁶ Poór 1973. 309.

⁶⁷ Orosz 1976. 58.

⁶⁸ Dávid 1975.

⁶⁹ Dávid 1975. 225–226.

⁷⁰ Dávid é. n.

⁷¹ Dávid é. n. 53–55.

⁷² Kováts 1973.

⁷³ Kováts 1973. 38.

Szendrey István az 1702-es, az 1707-es, az 1715-ös és az 1720-as összeírások segítségével próbálta meg bemutatni a település népesedésének változását.⁷⁴ 1702-ben 211 (vagy 212), 1707-ben 328 családfőt írtak össze Böszörményben.⁷⁵

Pósán László írt Vámospercs demográfiai viszonyairól a város történetét feldolgozó monográfiában.⁷⁶ Becslése szerint a település 1708 előtti lélekszáma mintegy 900–1000 fő lehetett.⁷⁷

Adattárak, kronológiák, forráskiadványok

A hajdúvárosok lélekszámának megállapításához elengedhetetlen az alapvető források közlése. A Polgár történelmét feldolgozó településmonográfiában található adattár magában foglalja az 1702-es, az 1707-es és az 1715. évi összeírásokat is.

Az összeállítást készítőket fontosnak tartották, hogy az 1702. évi conscriptio mindkét változatát közöljék, hiszen a két példány – az egyik a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, a másik a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában található – nem egyezik meg teljes mértékben.⁷⁸ A Szendrey István által összeállított, a hajdúk történelmére vonatkozó egyik fő forrásközlemény a Rákóczi-szabadságharc időszakából is közöl iratokat.⁷⁹

Balogh István forráskiadványa Dobozi István debreceni főbíró Károlyi Sándorhoz írt leveleit tartalmazza. A kiterjedt levelezést folytató Károlyi napi kapcsolatban állt a Tiszántúl legfontosabb városával. A főbíró által megfogalmazott levelek a debreceni kérdéseken messze túlmutatva segítik a kutató munkáját. A szomszédvárak mindennapos csatái, az évtizedes múltra visszatekintő feszültség tapintható formában jelenik meg Dobozi István leveleiben.⁸⁰

Szintén Balogh István munkája az a kikerülhetetlen, hiánypótló forráskiadvány, amelyet nagy haszonnal forgathat a kutató, ha a hajdúvárosok XVII–XVIII. századi történetével szeretne foglalkozni.⁸¹ A forrásközlés négy település jegyzőkönyveit dolgozza fel: Hajdúböszörményét, Hajdúhadházét, Hajdúnánásét és Hajdúszoboszlóét. A települések által

⁷⁴ Szendrey 1973.

⁷⁵ Szendrey 1973. 266.

⁷⁶ Pósán 1994.

⁷⁷ Pósán 1994. 167.

⁷⁸ Balogh–Bencsik–Kozma–Molnár–Nyakas 1974. 505–516.

⁷⁹ Szendrey 1971. 15–17. sz. iratok. 41–43.; 44–45. és 48.

⁸⁰ Balogh 1986.

⁸¹ Balogh 1999.

vezetett protokollumok komoly forrásértékkel bírnak, hiszen a gazdaság-, társadalom- és politikatörténeti kérdésekre is választ kaphatunk, mindamellettpillantást nyerhetünk a négy hajdúváros életébe.

A bevezető tanulmány számos értékes adatot tartogat a kutató számára, nagyrészt a később közölt szövegek feldolgozása nyomán. A Hajdúkerület szerepének történeti alakulásához egy fontos megjegyzést fűzött a szerző: „*A tisztikar hatáskörének és ügyintézésének részletes ismertetése még a megválaszolásra váró feladatok közé tartozik.*”⁸²

A Nyakas Miklós által készített forráskiadvány a Hajdúkerület főbb státútumait gyűjtötte össze.⁸³ Korszakunkat tekintve öt irat lehet számunkra érdemes, amelyek Fogarasi Tamás vicekapitány esküszövegét, Nánási Oláh Jakab megválasztását, a szétszéledt katonaság összegyűjtését, illetve a Bercsényi Miklóssal 1709-ben folytatott tárgyalások küldötteinak instrukcióit tartalmazzák.⁸⁴ Ezenkívül az *Origo et Status...* kezdetű összefoglalás érdemel komolyabb figyelmet, mivel ez a collatio sorba veszi a hajdúvárosok privilégiumait, illetve azok megerősítéseit.⁸⁵

Bánkúti Imre forrásközlése a demográfia, a katonaállítás kérdéséhez nyújt támpontot.⁸⁶ Az 1705-ös eskünévsor a szécsényi konföderáció aláírása után keletkezett, amely összesen 609 nevet tartalmaz. Bánkúti szerint csak a törzsökös hajdúk tettek esküt, ezért nem található minden tényleges hajdúvárosi lakos a névsorban.

Debrecen város jegyzőkönyvei meghatározó forrásai a régió történetének. A Papp Klára által közölt szemelvények számos – a hajdúvárosokat érintő – bejegyzést tartalmaznak.⁸⁷ Közvetlen és közvetett információkat lehet találni ezekben a leírásokban a Rákóczi-szabadságharc eseményeit illetően.

Herpay Gábor munkája az 1702. évi összeírást használja fel, amelyből egy részt közöl is.⁸⁸ Az összeállított adattár-rész a hajdúvárosi lakosság névsorának elkészítésénél nyújthat komoly segítséget.

A két szerző által összeállított személyi adattár a hajdúvárosok XVII–XVIII. századi lakosait hivatott összegyűjteni.⁸⁹ A számunkra fontos korszakra vonatkozóan a szerzők eltekintettek a Károlyi-féle mustrajegyzékek vizsgálatától, mivel a hajdúvárosok száma akkor

⁸² Balogh 1999. 18.

⁸³ Nyakas 2003.

⁸⁴ Nyakas 2003. 44–46.; 46–48.; 48. és 239–243.

⁸⁵ Nyakas 2003. 258–290. és 291–334.

⁸⁶ Bánkúti 2001.

⁸⁷ Papp2005.

⁸⁸ Herpay 1926. A polgári hajdúnemesek névsora: 98.

⁸⁹ Nagy–Nyakas 2001.

tízre emelkedett, Kálló, Téglás és Újváros ideiglenes csatlakozása miatt.⁹⁰ Az adattár készítésénél ellenben felhasználták az 1702-es összeírás adatait és a két különböző példány problematikájával is foglalkoztak.

Mészáros Kálmán a Károlyi-féle mustrajegyzékekből kiindulva és az 1707. évi dikális conscriptiót felhasználva kezdte el feltérképezni a hajdúvárosi ezred tiszti- és altiszti karát.⁹¹ A szerző túllép a hajdúvárosi ezred szűken vett keretein, és megvizsgálta a többi alakulatot is, amelyekben szintén szolgáltak a szabolcsi hajdúvárosokból származó katonák. Az így összeállított adattár nemcsak az ezred létszámának, összetételének vizsgálatát teszi lehetővé, hanem összevetve és párhuzamba állítva a különböző összeírásokkal (1702, 1707, 1715, 1720), eskünévsorokkal (1705) és az esetlegesen előkerülő egyéb névanyagot tartalmazó forrásokkal, pontosíthatja tudásunkat a hajdúvárosok lélekszámáról.

A Rákóczi-szabadságharc korszakát kutatók számára alapművé vált a Heckenast Gusztáv nevéhez kötődő *Ki kicsoda?*, amelyet Mészáros Kálmán egészített ki saját kutatási eredményeivel, illetve rendezett sajtó alá.⁹² A hajdúvárosok tekintetében nem pusztán személyekről (Buday István, Szemere László, Nánási Jakab) kaphatunk egy-egy vázlatos életutatót, hanem azon kapcsolati háló kibogozásában és összeállításában is segítséget nyújthat, amely jelentős mértékben befolyásolta mind a városok, mind a városok élére érkező főkapitányok kapcsolatrendszerét.

A Kovács Ágnes nevével fémjelzett munkacsoportok szisztematikus munkájának köszönhetjük azokat a forráskiadványokat, amelyek Károlyi Sándor és Barkóczy Krisztina egymáshoz írt leveleit adja közre.⁹³ Az a bőséges levelezés, amely férj és feleség között folyt, több kötet formájában látott napvilágot. Károlyi Sándor mint a Tiszántúlért felelős parancsnok számtalan alkalommal számol be feleségének olyan kérdésekről, amelyek a hajdúvárosokat vagy az aktuális főkapitányt érintik.

A digitalizációt végző közgyűjteményeknek hála, már egyre nagyobb mennyiségben és kutatható minőségben kerülnek fel a világhálóra a XVII–XVIII. századhoz kapcsolódó források. Az elektronikus publikálás lehetőségét kihasználva egy műhelycsoport adathordozón elérhetővé tette a Károlyi levéltár felbecsülhetetlen értékű darabjait, köztük a kuruc ezredek mustrajegyzékeit és a szabadságharcra vonatkozó levelezést.⁹⁴ A könnyen és gyorsan kereshető felület nagymértékben megkönnyíti a kutatók helyzetét, akik rengeteg időt és energiát nyertek ezzel a kiadvánnyal.

⁹⁰ Nagy–Nyakas 2001. 55.

⁹¹ Mészáros 2010.

⁹² Heckenast 2005.

⁹³ Károlyi levelei 1994. Barkóczy Krisztina levelei I. 2011. és Barkóczy Krisztina levelei II. 2017.

⁹⁴ Károlyi DVD.

A nagy hajdúvárosok a XVII. században⁹⁵

A Bocskai István nevével fémjelzett Habsburg-ellenes felkelés fő erejét azok a fegyveres félkatonai elemek adták, akiket később közös gyűjtőnéven hajdúknak nevezünk. A hajdúság XVII. századi történetével jelentős számú szakirodalom foglalkozott, mi csupán rövid összeggel kívánjuk bemutatni azokat a fontos gócpontokat, amelyek ebben az évszázadban nagy jelentőséggel bírtak az említett társadalmi csoport körvonalazódásában, megszilárdulásában.

Bocskai a maga mellé állított hajdúságot birtokadományokkal és kollektív nemességgel elégítette ki, a tokaji uradalom részeit használva fel ellenszolgáltatás gyanánt azért, hogy lecsendesítse a Korponán elégedetlenkedő hajdúkapitányokat és hajdútömegeket.⁹⁶

A fejedelem halálát követően mind a bécsi udvar, mind a magyarországi nemesség arra törekedett, hogy a privilégiumokat megsemmisítsék, illetve a hajdúkat földesúri fennhatóság alá kényszerítsék.⁹⁷ A frissen telepített hajdúk megpróbálták tárgyalások útján hozzájutni adományaikhoz, de ezek a próbálkozások nem sok sikerrel jártak, főleg Kálló várának esetében.

A második hajdúfelkelés és Báthory Gábor kapcsolata a hajdúsággal

A Debrecen központtal kirobbanó második hajdúfelkelés 1607 októberében futótűzként terjedt a környéken,⁹⁸ és Nagy András hívó szavára több ezer hajdú is fegyvert fogott. Az elméletben már birtokkal rendelkező hajdúság köréből a kállói és hadházi kiváltságoltakat is megtaláljuk a fegyvert fogók között, mivel ők még nem tudták érvényesíteni törvényesnek vélt privilégiumaikat,⁹⁹ ezért is lehetett az 1607. december 29-én, Ináncson lezajlott tárgyalás

⁹⁵ A témával a regionális szakirodalom alapján foglalkozunk, kiemelten koncentrálna a hajdúvárosokat érintő kérdésekre. Ehhez lásd: Török 2011a 175–193.

⁹⁶ Bocskai István korponai kiváltságlevele. Korpona, 1605. december 12. Közölve: Szendrey 1971, 11–16.; Bocskai István kassai kiváltságlevele. Kassa, 1606. szeptember 2. Közölve: Szendrey 1971, 16–19.; Rác 1964. 36. Nyakas Miklós a következőképp fogalmazott a Korponán kialakult helyzetről: „A fejedelem öt álló napig alkudozott a hajdúságnak december 8-dikán Korponára bejött kapitányaival és hadnagyaival. Illésházy ékesszólása minden erejét összeszedte s mégis csak ötnapi rábeszélés után, sok ajándékkal és ugyancsak sok ezer forintkézpénzzel tudták rábírni őket, hogy lecsendesedjenek, s a kiegyezés gondolatába belenyugodjanak. A leszerelésükre tett intézkedések között a legmaradandóbb legelső sorban a hajdúság magna chartája.” Nyakas 2006. 67. A tokaji uradalom a bécsi béke rendelkezéseinek megfelelően került Bocskai birtokába, majd annak halálát követően visszazállt az uralkodóra. Az uradalomhoz Szabolcs vármegyéből hét falu és öt részbirtok tartozott, A nánási majorság jó termőfölddel, míg Hadház kiváló erdővel rendelkezett. Kenyeres 2002. 701–739. és Kenyeres 2008. 284. és 286. Orosz István a böszörményi hajdútelepítéssel kapcsolatban megjegyzi, hogy azon lakosok között, akik már korábban ott éltek, találunk néhány személyt korábbi nemesítéssel. Feltehetően ezek a hajdúk a Bocskai-féle hajdútelepítés során nyerhették el szabadságukat, miközben ténylegesen Böszörményben éltek. Orosz 2010. 95.

⁹⁷ Rác 1964. 42.

⁹⁸ Rác 1964. 43.

⁹⁹ Rác 1964. 43., Nagy Andrásra lásd: Nagy–Nyakas 2001. 218–219.

alapotívuma, hogy a bécsi béke paragrafusait hajtsák végre.¹⁰⁰ A zavaros helyzetet Báthory Gábor a saját javára fordítva 1608. február 6-án, Debrecenben szövetségre lépett Nagy Andrással.¹⁰¹ A hajdúknak fegyveres támogatásért cserébe segítséget, a vitatott ügyek rendezését ígerte, amit ők elfogadtak. Báthory a táborába szálló erővel képessé vált arra, hogy megszerezze Erdélyt, ahol a rendeknek nem maradt más lehetőségük: 1608. március 5-én fejedelemmé választották.¹⁰² Az új fejedelmet első lépésként Nagy András és Homonnai Drugeth Bálint 1608. április 13-án Várkonyban¹⁰³ kötött egyezségét erősítette meg, amely alapján a hajdúk megkapják Kálló várát és emellett mindenfajta büntetés alól felmentette a lázadásban részt vevőket.¹⁰⁴

A meglévő hitlevelek, egyezségek ellenére sem került a hajdúk kezére Kálló vára, amely állandó feszültségforrása lett minden problémának. Báthory látva, hogy a kialakult helyzet egyik félnek sem jó, a saját birtokához tartozó Böszörményt ajánlotta fel a hajdúknak, feloldva ezzel az ellentéteket.¹⁰⁵ Báthory nem feledte a hajdúk segítségét és folytatta a telepítéseket, főként Bihar vármegyében, ahol több tucat településre költöztek be a fejedelem katonái. A hálán kívül a fejedelem jól megfontolt érdeke is volt, hogy ütöképes és hűséges haderőt alakítson ki, amely Várad központtal mindenkor a rendelkezésére áll.

¹⁰⁰ Rác 1964. 50. Czigány István szerint a Magyar Királyság rendjei belátták, hogy a hajdúság olyan katonai erőt képvisel, amelyet nem szabad figyelmen kívül hagyni és a követeléseiket – amelyet a bécsi béke alapozott meg – érdemes teljesíteni. A letelepítés pedig egy újfajta „zsoldfizetési formának” tekinthető, amelyet a későbbiekben is előszeretettel használtak az erdélyi fejedelmek. Czigány 2010. 53.

¹⁰¹ Rác 1964. 51., Nagy 1986. 183. Szekfü erről az egyezségről a következőket írta: *„Báthory Gábor pénzét Bocskay egykori hajdúi szívesen fogadták, annál inkább, mert hiszen végleges letelepítésük még folyamatban sem került, s földjükben a királyi kapitányok üldözése, zaklatása miatt alig maradhattak.”* Hóman–Szekfü 1930. 228.

¹⁰² Rác 1964. 51.

¹⁰³ „2. *Hogy Kálló városában, mindazokkal együtt valamit az Istenben elnyugott fejedelem adott volt nekünk juxta continentiam Donationalium megtart az ország bennünket, sőt Kálló várát is a napokban kapitánságul, vagy Némethy Gergely urunknak ő nagyságának, vagy más ő nagyságához hasonlónak rendeltetik az országgal, avagy ha nekünk vagy pedig az országnak bántására és ártalmára lenne, tehát fundamentumból is elhanyagolni nem szánna ő nagyságok.*

3. *Arra is reá felelvén ő nagyságok, hogy az érsekújvári végzés szerint az mi eddig való cselekedetünkről sem fegyverrel, sem semmi nemü egyéb bosszúállással az ország meg nem emlékezik.”* A hajdúk hitlevele. Várkony, 1608. április 13. Közli: Komáromy 1893. 84–87.

¹⁰⁴ Rác 1964. I. m. 52., Rác 1969. 89. A várkonyi egyezés azonban nem elégítette ki teljesen Nagy Andrásékat. Ezért Homonnai április 19-én Szikszón újabb hitlevelet adott ki, amelyben Polgárt és Szentmargitát ígerte a hajdúknak: *„Ez mellénk állott hajduságnak peniglen, mivel az országhoz mutatott hűségek és jövőendő hasonló szolgálattok ez országtul remuneráltassék, nem hogy azokból az jószágokból, kiket szegény megholt fejedelem adott volt közönségesen az egész hajduságnak, részetlené tennők őket (kikből hogy kezöket ki ne vegyék, intjük őket, és abból oltalomrul is akarunk nekik lennünk), de még azok felett Polgárit és Szent Margitát ígérjük nekik ily okkal:”*. Homonnai Drugeth Bálint egyezsége a hajdúkkal. Szikszó, 1608. április 19. Közli: Komáromy 1900. 446–448. Lásd még: Rác 1969. 120. Angyal Dávid szerint azért volt jó a megegyezés, mert ha a hajdúk rendes szállást kapnak, akkor kevesebbet garázdálkodnak, pusztítanak. Szilágyi 1888. 74.

¹⁰⁵Rác 1965. 21.; Rác 1969. 121.; Az oklevél közölve: Szendrey 1971. 29–30.

A hajdúk több alkalommal is részt vettek Báthory hadjárataiban, de a jó viszony hamarosan megváltozott, méghozzá annyira, hogy Nagy András Báthory életére tört.¹⁰⁶ A bizalom megroppant, amelyet már nem lehetett visszaállítani, és azok a hajdúk lettek a fejedelem gyilkosai, akiket pár évvel korábban még birtokadományokkal jutalmazott.¹⁰⁷

A szabolcsi hajdúvárosok és Bethlen Gábor viszonya

A városok –amelyek közvetlenül a kassai főkapitány felügyelete alá tartoztak –a törökellenes védelmi zóna részét képezték.¹⁰⁸ A jelentékeny fegyveres erő, amely önmagában is tényezőnek számított a Tiszántúl és a Partium területén, komoly fejtörést jelentett Bethlen Gábor számára, aki a törökök segítségével foglalta el Erdélyt. A törökök szinte minden adandó alkalommal kifejezték sérelmeiket a hajdúk magatartása és a megerősített települések megjelenése miatt. Forgách Zsigmond kassai főkapitány 1615-ben nem tehetett mást, mint megígérte, hogy: *”a hajdúság palánkját elvonja és töröknek meghódoljon, pórokká legyenek, a fegyvert letegyék és csak jobbágyok legyenek és szántsanak, mert ha nem cselekszi azt a hajdúság, in totum deleáltatnak.”*¹⁰⁹

A fennálló helyzeten még az sem segített, hogy II. Mátyás magyar király 1613. április 1-jén kelt oklevelében megerősítette Szoboszló, Hadház, Polgár és Vámospercs kiváltságait.¹¹⁰ A hajdúvárosok legnagyobb szerencséjére a két fél között kötendő egyezmény nem jött létre, ezért lekerült a napirendről a hajdútelepülések kérdése.¹¹¹

A Bethlen Gábor és homonnai Drugeth György között kibontakozó hatalmi harcban a szabolcsi hajdútelepek – Forgách Zsigmond utasítására – nem avatkoztak be, külső szemlélői maradtak a rivalizálásnak. Bethlen örült is a passzivitásnak, de megüzente számukra Rhédey Ferenc váradi kapitánnyal: *„Ha az hajdúvárosok rezgelődni fognak, egyáltalában megizenje Kegyelmed nekik, hogy valamely várasra való hajdúk mellé mennek akár ő felsége birodalmából, s akár a mienkből, de azokra Kegyelmed rá megyen és várasokat porrá, hamuvá téteti, marhájokban zsákmánt hányat.”*¹¹² Egyedül halasi Fekete Péter szoboszlói kapitány avatkozott be a küzdelembe, Drugeth oldalán. Még az sem tartott vissza, hogy a

¹⁰⁶ Rác 1965. 35., Nagy 1986. 195.

¹⁰⁷ Báthory egyik gyilkosa, Nadányi Gergely 1608-ban kapta meg száz katonájával együtt Berettyóújfalu és Szentkozma részbirtokokat. Török 2011b 32–49.; Török 2017a 33–45. Papp Klára arra hívja fel a figyelmet, hogy a történettudomány a mai napig nem tisztázta még azon felbújó(k) személyét, akik gyilkosságra buzdították, bérelték fel Nadányi Gergelyt és társait. Papp 2010. 73.

¹⁰⁸ Nagy–Nyakas 2001. 38.

¹⁰⁹ A krónikát idézi: Nagy 1986. 205.

¹¹⁰ Rác 1969. 142.

¹¹¹ Rác 1969. 143., Nagy 1986. 205.

¹¹² Bethlen Gábor levele Rhédey Ferenchez. 1616. február 7. A levelet idézi: Nagy 1975. 12.

városa ellen irányuló támadással fenyegette meg Bethlen. Ennek ellenére betört a partiumi területekre, ahol Konyár mellett csatát vállalt Rhédey Ferencsel szemben. A találkozóból Bethlen híve került ki győztesen, gyorsan lezárva a hajdúvárosiak további hadmozdulatait.¹¹³

A Dés mellett lezajlott csatát követően Bethlen Gábornak sikerült leszámolnia minden ellene irányuló lázadással, és hatalmának megszilárdítását követően az ország nyugati fele került figyelem középpontjába. A fejedelem seregében megtalálhatjuk a szabolcsi és bihari hajdúkat is, akik egészen Csehországig kísérték. A Rákóczi György keze alatt hátrahagyott katonaság – amely a hátszágot védte az ismételten előre törő Homonnaitól – gerincét szintén azok a hajdútelepülések adták, amelyek ezzel párhuzamosan részt vettek a fejedelem felső-magyarországi hadjáratában, és sikerrel védték meg a rájuk bízott térséget a pártütőkkel szemben,¹¹⁴ 1621-ben pedig – a császári sikerek dacára – hűségükről biztosították Bethlent: *”mi is kicsintül fogva nagyig, fejünk fenn állatáig az mi Kegyelmes Urunkkal, fejedelmünkkel együtt élünk, halunk és fejünk fenn állatáig igaz hívek is leszünk.”*¹¹⁵ A nehéz időkben született fogadalom a fejedelem haláláig kitartott, a hajdúvárosok minden Erdélyből induló hadjáratban részt vettek, támogatva ezzel Bethlen politikai ambícióit.

A két Rákóczi táborában

I. Rákóczi György már ónodi kapitány korában (1616) jó viszonyt alakított ki a hajdúkkal, gyorsan kivívta tiszteletüket. Talán ezért sem okozott számára olyan nagy gondot, hogy 1619-ben Bethlen táborába és hadjáratába hívja őket,¹¹⁶ majd a magukat kitüntető katonákat Téglásra telepítette. A Bethlen halálával megüresedett fejedelmi trónért vívott küzdelemben azonnal a saját oldalára tudta állítani a hajdúvárosokat,¹¹⁷ ezzel a katonai potenciállal szinte ellenállás nélkül érte el az óhajtott célt.¹¹⁸

A fejedelemválasztást követően Esterházy Miklós nádor felvonulását állították meg Rakamaznál a hajdúk, ezzel elhárítva minden akadályt Rákóczi elől.¹¹⁹ Az új fejedelem egészen 1643-ig nem fordult a hajdúkhöz katonai segítségért, csak amikor a harmincéves háborúban való részvétele kívánta meg ezt. A seregyűjtés nem ment könnyen, a

¹¹³ Nagy 1986. 208., Nagy 1975. 13–14.

¹¹⁴ Nagy 1975. 19–22., Nagy 1986. 217–219., Nagy 1986. 221.

¹¹⁵ A hűségnyilatkozat szövegét idézi: Nagy 1975. 24., Nagy 1986. 225.

¹¹⁶ Nagy 1979. 10.

¹¹⁷ Nagy 1979. 14., Nagy 1986. 235.

¹¹⁸ Nagy 1979. 14.

¹¹⁹ Nagy 1979. 16., Nagy 1986. 237., Rákóczi György respektálta a hajdúk kiállítását, ezért engedélyezte Erdélyi András kérését, hogy 1000 katonájával a bihari Derecskére költözzön. Gyulafehérvár, 1631. június 23. Az oklevelet közli: Szendrey 1971. 203–205.

hajdúvárosok fiatalabb lakosai már nem szerettek volna mindenáron katonáskodni,¹²⁰ ennek ellenére Gyulai Ferenc vezetésével mégis megjelentek a fejedelem táborában. A linzi békeután – a területgyarapodásnak köszönhetően – az erdélyi fejedelem számíthatott a szabolcsi hajdúvárosok ekkorra már megcsappanó erejére is.

A fejedelemi trónon az édesapját követő II. Rákóczi György hatalmas vehemenciával próbálta növelni érdekszféráját,¹²¹ amit egészen 1657-ig több-kevesebb sikerrel folytatott. A sikertelen lengyelországi próbálkozást követő büntetőhadjárat nem pusztán a fejedelem bukását hozta el, de a hajdúvárosok életében is metszéspontot jelentett. A hajdúk ebben a zűrzavaros időszakban is kiálltak Rákóczi mellett, amivel magukra húzták Szejdi Ahmed ellentmondást nem tűrő pusztítását. Szalárdi János sommásan ír az egész Tiszántúl romlásáról: „*az Tiszáig való szép darab föld, Istennek annyi sok szép gyülekezeti, a szíp rakott hajdúvárosokkal mindenestül porrá és hamuvá títetek.*”¹²²

Ezt a csapást a hét hajdúváros nem heverte ki, a török büntetőhadjárat megroppantotta a településeket. A fizikai rombolás és a többszörös generációváltás következtében azok a városok, amelyek több évtizeden keresztül szolgáltak, elvesztették katonai erejüket, a továbbiakban már nem lehetett a mérleg nyelveként tekinteni rájuk.¹²³

A XVII. század utolsó évtizedei

A meggyengült Erdélyi Fejedelemségtől a Magyar Királysághoz visszakerülő hajdúvárosok az 1660-as évektől egyre inkább védelemre szorultak, elveszítve szinte minden katonai erejüket. Saját létüket, fennmaradásukat is aggályosnak tartották, amit a szoboszlói hajdúk 1668-ban el is panaszoltak Csáky Ferenc kassai főkapitánynak: „*mutasson nekünk oly bizonyos lakóhelyet, a holott ő Nagysága szárnyai alatt békességben nyughassunk meg, készek leszünk ő Felségének életünk fogytáig szolgálnunk.*” Ha ez nem történne meg: „*helyünket pusztán kell hadnunk, hogysen feleségeinket, gyermekeinket rabságra ejteni.*”¹²⁴

¹²⁰ Nagy 1979. 20., Nagy 1981. 47., Nyakas 1993. 179.

¹²¹ Nagy 1986. 253., Nagy 2001. 75.

¹²² Szalárdi János krónikáját idézi: Nagy 2001. 76. Horváth Mihály a következőket írta: „*E végett aprilban Temesvárról 25 ezernyi sereggel Várad felé indula, és miután a Rákóczyhoz szító hajdúk néhány helységet feldúlta, Debreczent megsarczolta, Kolosvár felé vette útját, melynek közelében Rákóczy Gyalu és Kapus közt táborozék.*” Horváth 1872. 497.

¹²³ A súlyát veszített hajdúság XVII. század végi helyzetéről Nyakas Miklós sommás véleményét idézhetjük: „*Várad török kézre kerülte (1660) a térség hatalmi viszonyait alaposan átrendezte. Tény, hogy katonai szempontból magyar királyi részről még ekkor sem irták le a hajdúvárosokat, sőt talán indokolatlanul túl is becsülték. Bonyolult folyamat eredményeként alakult ki a 17. század végére a csorbultan is jogait őrző Hajdúkerület, amelynek székhelye immár Hajdúböszörmény lett, de ez már nem tartozik e dolgozat témájához.*” Nyakas 2010. 121.

¹²⁴ A levelet idézi: Nagy 1981. 49.

A megváltozott helyzettel sokan nem számoltak, és a realitástól messze elrugaszkodó tervekben jelentek meg a hajdúvárosok. Spankau felső-magyarországi főkapitány szerint a városok túlságosan messze vannak egymástól, ezért a szoboszlóiak Rakamazra, a vámospércsiek Királytelekre, míg a hadháziak Nagyfalura való költöztetésével betölthetik a védelmi rendszeren tátongó lyukat. A kivitelezést – többek között – a kibontakozó kuruc támadás hiúsította meg.¹²⁵

Az 1670-80-as évek kuruc mozgalmai számára a hajdúvárosok jelenthették volna azt a biztos táptalajt, amelyből táplálkozni lehet, illetve újra és újra megújulni lehetett. Ezért is volt a mindenkori kuruc vezetés szemében szálka az a passzív – több esetben aktív – ellenállás, amelyet a települések kifejtettek. Ennek az ambivalens kapcsolatnak esett áldozatul először Hadház, Dorog, majd Nánás, később pedig Böszörmény.¹²⁶

A kuruc felkelések bukása csak átmeneti megkönnyebbülést hozhatott a hajdúvárosoknak, mivel – az ország visszafoglalásával párhuzamosan – egyre élénkebb érdeklődés mutatkozott irántuk a császári adminisztráció részéről. A városok kiváltságaikból¹²⁷ a kilenced és a tized mentességéttudták megőrizni és már 1685-től termény-, munka-, és pénzjáradékot követeltek tőlük. Ezen felül beszállásolás keretében egy-egy ezred elhelyezésre került a térségben, ezzel is szaporítva azokat a tehertételeket, amelyek a városokra nehezedtek.¹²⁸

A szabolcsi hajdúvárosok meggyengülésével párhuzamosan a névadó vármegye igényei is megszorodtak, kihasználva a településeket ért sokkot, amit a Szejdi-járás és az azt követő kuruc időszak okozott. Szabolcs vármegye egyre erőteljesebben követelte, hogy a hajdúvárosok ne csak területileg, hanem joghatóság tekintetében is hozzájuk tartozzanak, igényt tartva mindennemű szolgáltatás és adónem arányos viselésére. A politikai csatározás váltakozó sikerrel folyt, egészen az 1690-es évek közepéig kellett a városoknak arra várni,

¹²⁵ Takáts 1904. 126., Nyakas 1993. 181.,

¹²⁶ Nagy 1986. 274. Nagy 1981. 50–51. és 55., Rácz 1983. 83. és 85., Babocsay Izsák így ír erről az eseményről: *„Méltóságos Apafy Mihály Fejedelem ez esztendőben jövéen ki feles törökkel erdélyi és sok ezer magyarokkal Debreczenhez. Onnan csakhamar Böszörmény alá szállván azt nem sokára kevés kartétellel birodalma alá hajtotta. Onnan Kálló vára alá menvén, azt is mind városostul megveszi, nem sok napok alatt.”* A művet idézi: Nagy 1981. 57. Cserei Mihály a következőképpen fogalmaz: *„A török azalatt Kállót, Böszörményt megvette és felégette vala, ...”* Cserei 1983. 163.

¹²⁷ A szabolcsi hajdúvárosok kiváltságait időről időre mind a magyar királyok, mind az erdélyi fejedelmek megerősítették. A privilégiumok fejlődését és változásait a III. Károly által 1725-ben kiadott oklevél foglalja össze: Böszörmény, Szoboszló, Nánás, Vámospércs, Hadház, Dorog hajdúvárosok jogainak megerősítése. Bécs, 1725. november 13. MNL OL A 57 35. k. p. 198–226. https://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/hu_mnl_ol_a057_35_0073/?list=eyJxdWVyeSI6ICJjc2FuXHUwMGUxZHkge1x1MDBBIMW11ZWwgIn0

¹²⁸ Rácz 1969. 149. A városokat elhagyó lakosság üresen maradt telkeit annak adták, aki vállalta az adóztatás terhét és egyúttal tudomásul vette, hogy az elköltözött hajdúnak vagy leszármazottainak visszaváltási joga mindvégig megmaradt. Orosz 2006. 155–158.

hogy I. Lipót magyar király egyértelműen függetlenítse a településeket Szabolcs vármegyétől.¹²⁹

A hajdúvárosok által befizetett adó mennyisége 1695-től átlagosan évi 20-22 000 forint között mozgott, amelyet a települések egymás között osztottak fel, teherbíróképességük szerint. Jól példázta ezt az 1695/96. esztendő, amikor Szoboszló 6279, Böszörmény 4152, Nánás 3722, Dorog 1823, Polgár 1696, Hadház 1392, Vámospércs 936 forintot fizetett.

A megváltozott közeg – például a nagy adóterhek jelentős emelkedése – következtében egyre többen hagyták el a városokat. Az a biztonságot nyújtó, kiváltságokkal könnyített élet, ami korábban jellemezte a szabolcsi településeket, mindörökké elveszett.¹³⁰ A megmaradt önállóság felszámolásának veszélye napról napra növekedett. Akár a bihari hajdútelepülések, akár a jászok és kunok példája intő jelként lebegett a hajdúvárosok feje felett, amelyből saját későbbi sorsukat is vizionálhatták.¹³¹ I. Lipót 1702. április 15-én adott parancsot az Udvari Kamarának, hogy vegyék számba, írják össze a szabolcsi hajdúvárosok lakosságát.¹³² Az összeírást 1702. május 26-án kezdték, és június 2-án fejezték be a kamara által delegált megbízottak: Krucsay János és Kálmáncsay István.

A conscriptio elvégzésében és összeállításában a hajdúvárosok részéről Nánási Jakab vett részt, ő képviselte a településeket. Az összeírás két példányban is fennmaradt: a kamarai iratanyagban fennmaradt 951 családfő, míg a hajdúvárosok levéltári anyagában fellelhető változatban 947 személy neve szerepel.¹³³

¹²⁹ Szabolcs vármegye közgyűlése. Kisvárdá, 1683. április 3. MNL SZSZBML IV.1.a 14. k. p. 448.; Szabolcs vármegye közgyűlése. Nagykálló, 1685. december 10. MNL SZSZBML IV.1.a 14. k. p. 479.;

„...ita et ex Regio Hungarica Cancellaria Aulica ad praefatum Comitatum de Zabolcz Serie protectionales et quidem sepatini pro superius recensitis oppidis septem separatim item pro ibidem specificato Oppido Kálló extradati debeant; quo securitis Domos in desetis illis oppidis aedificaro, locaque eadem contra Turam Varadiens circumvallae Segue et Comitatum praefatum ab excursionibus...” A Magyar Udvari Kancellária kiváltságlevele a hét hajdúvárosnak és Kálló katonai őrségének (és lakosainak) Szabolcs vármegye joghatósága alól való mentességéről. Bécs, 1687. augusztus 4. MNL SZSZBML XV. 80. No. 11. fol. 2.; Szabolcs vármegye közgyűlése. Gyulaháza, 1692. december 3. MNL SZSZBML IV.1.a 15. k. p. 425.; A hajdúvárosok protekcionális levele Szabolcs vármegyével szemben. Szabolcs vármegye azt akarta elérni, hogy a vármegyére kivetett porciósámból a hajdúvárosok is vegyék ki a részüket. Az uralkodói protekcionális szerint külön kell kezelni a hajdúvárosokat. Lipót 1; Bécs; 1693.03.07; adó- és/vagy vámmentesség; kiváltságos közösség jogai; MNL OL A 57 23. k. p. 50–52. https://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/hu_mnl_ol_a057_23_0019/?list=eyJxdWVyeSI6ICJTWk89KGhhamRcdTAwZmF2XHUwMGUxcm9zKSJ9 Szabolcs vármegye közgyűlése. Gyulaháza, 1695. február 14. MNL SZSZBML IV.1.a 16. k. p. 52.; Szabolcs vármegye közgyűlése. Kisvárdá, 1695. március 21. MNL SZSZBML IV.1.a 16. k. p. 59.; Szabolcs vármegye közgyűlése. Apagy, 1696. május 18. MNL SZSZBML IV.1.a 16. k. p. 188.; I. Lipót magyar király oltalomlevele a szabolcsi hét hajdúváros lakosainak. Bécs, 1699. december 19. MNL OL A 57 24. kötet p. 630–631. https://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/hu_mnl_ol_a057_24_0641/?list=eyJxdWVyeSI6ICJTWk89KGhhamRcdTAwZmF2XHUwMGUxcm9zKSJ9; Rác 1969. 152.

¹³⁰ Rác 1969. 150.

¹³¹ A bihari hajdútelepülések jelentős része Esterházy Pál nádor kezébe került: Szendrey 1968. és Szendrey 1979. 19–33.

¹³² Nagy–Nyakas 2001. 47.

¹³³ Nagy–Nyakas 2001. 49. A lélekszámban megmutatókülönbség azokat az egykori városlakókat takarja, akik a két verzió elkészülte között hagyták el a településeket.

A város neve	Proprietarii (birtokosok)	Advena nobili (jövevény nemesek)	Libertini (szabadosok)	Összes
Nánás	87	5	61	153
Dorog	45	-----	45	90
Hadház	40		21	61
Vámospércs	34		21	55
Böszörmény	173		38	211
Szoboszló	205	2	63	270
Polgár	69	2	36	107
Összesen:	653	9	285	947 ¹³⁴

Az 1702. évi összeírás adatai alapján kijelenthető, hogy az egykoron komoly katonai bázist jelentő hajdúvárosok hadrafoghatósága nagymértékben csökkent. Nem pusztán a létszámadatok markáns változása miatt, hanem a városok életében végbement fellazulásnak, életmódváltásnak köszönhetően gyengült meg a települések számottevő katonai ereje. Az új generációk, a betelepülők elsősorban a Bocskai által adományozott privilégiumokat – amelyeket időről időre megerősített a mindenkori magyar király is – szerették volna élvezni, az ahhoz alapot nyújtó katonai szolgálat terhes voltát pedig levetkezni.

A II. Rákóczi György sikertelen lengyelországi hadjáratát követő török büntetőexpedíció pedig mindkét nagy hajdúgócpontot – a biharit és a szabolcsit – mélyen megrendítette, megroppantotta. A nemes múltra támaszkodva a városoknak még sikerült elérni, hogy 1660 után is számon tartsák őket, de a bizonyítható, kézzelfogható katonai tekintélyvesztés következtében a sziklaszilárdnak tekintett privilégiumok veszélybe kerültek, amelyeket a visszafoglaló háború során a felálló új közigazgatási rendszer meg is kérdőjelezett.

A bevezetésre kerülő adóztatás, az 1702-ben lezajlott összeírás egy drasztikus változás rémképét festette a hajdúvárosok elé, akik mindent megpróbáltak, hogy önállóságukat, kiváltságaik egy részét megőrizhessék. A bécsi és a Szepesi Kamaránál eljáró követeknek hála, I. Lipót 1702 végén megerősítette a városok megmaradt privilégiumait, lélegzethez juttatva ezzel az elbizonytalanodó településeket.¹³⁵ Talán ezzel a lépéssel magyarázható, hogy az 1703 júniusában lángra lobbanó felkelést némi kétkedéssel, vonakodással fogadta a szabolcsi hajdúvárosok közössége.

¹³⁴ A táblázat: Nagy–Nyakas 2001. 49. Az összeírás kerületi példánya megtalálható: MNL HBML IV.502.d 1. k.

¹³⁵ „Tekintetes Nemes Szepessi Camara commissiója publicáltatik, mely sub dato 5. praesenti emanált: mely ez continentiája, hogy Őfelsége az hét hajdúvárosiaknak régi privilegiumit confirmálván resolutione 17. 9bris Anno 1702. a Nemes Camarának parancsoltatik protectiójok nevezetessen a conscriptio után profugiált lakosoknak restitutiójáruul és az harmincad s vám fizetésrűl való immunitasrul, intimáltatik, hogy it is observáltassanak.” MNL HBML IV.1011.a 25. k. p. 559–560. 1703. június

Hadiszolgáltatás és katonaállítás

A szabolcsi hajdúvárosok hadiszolgáltatásai

A bihari és szabolcsi hajdúvárosok XVII. század végi sorsa élesen elkanyarodott egymástól, talán ennek is köszönhető, hogy a meginduló felkelés hírére más és más módon reagáltak. A bihariak között futótűzként terjedt a hír, hogy Rákóczi Ferenc zászlót bontott, és ez a térség lett az egyik fő bázisa az újabb kuruc érának.¹³⁶

Ezzel szemben a szabolcsi települések inkább kivártak, nem tudták eldönteni, hogy a Rákóczi nevével fémjelzett küzdelem miként befolyásolja az ő további sorsukat. A hírek gyorsan terjedtek, hamarosan lehetett tudni, hogy feltehetően nem egy kérészéletű felvillanásról van szó. Ettől függetlenül a szabolcsiak haboztak, akárcsak a környék legnagyobb települése, Debrecen is. Rákóczi Ferenc 1703. július 16–17-én kelt át Vásárosnaménynál a Tiszán, ahol – emlékiratai szerint – már nagyon várta őt a lakosság.¹³⁷

Rákóczi rögtön fegyverbe szólította a térségben élőket, köztük a szabolcsi hajdúvárosokat is, de azok nem akartak addig táborba szállni, amíg Rákóczi el nem foglalja Kálló várát,¹³⁸ amely nagyon hamar a kurucok kezére került, már 1703. július 28-án sikerült elfoglalniuk.¹³⁹ Rákóczi a következőket írja a további eseményekről: *„E célból parancsot küldtem a hajdúvárosoknak, amelyek katonasága rögtön Kálló bevétele után kibontotta zászlait.”*¹⁴⁰

A csatlakozás mégsem ment olyan zökkenőmentesen, mint ahogy az az Emlékiratok lapjain szerepel, sőt, Bercsényi Miklósnak Szoboszlóval szemben erélyesen kellett fellépnie. Bercsényi, nem kímélve a település lakosait, megbüntette és Rákóczi hűségére hódoltatta

¹³⁶ A bihari hajdúk kérdéséhez lásd: Gottreich 1955. 92–133. és újabban Seres 2009. 392–441. A kérdéssel kapcsolatos korábbi összefoglalónkat lásd: Török 2017c.

¹³⁷ *„A tiszántúli nép titkos követségei, a hajdúvárosok, a jászok és a kunok hívtak, hogy ereszkedjem le a síkságra.”* Rákóczi Emlékiratai 1978. 304.

¹³⁸ *„Különféle módokon sürgettem a hajdúvárosokat fegyverfogásra, de nem tudtam őket rábeszélni.”* Rákóczi Emlékiratai 311. A hajdúvárosok feltehetően a sámsoni táborában keresték fel a fejedelmet, ahol július 26–28. között tartózkodott és ott kérhették tőle, hogy foglalja el az általuk veszélynek ítélt Kállót.

¹³⁹ Rákóczi Emlékiratai 311., lásd még: *„Azt abban hagyván, az hajdú városokra, kiknek insurrectiójokat kívánja, de azok Kálló várára halasztván”* Károlyi önéletírása 85.

¹⁴⁰ Rákóczi Emlékiratai 312., Kálló elesése: *„A szolnoki parancsnok írja nekem, hogy Kálló vasárnap megadta magát.”* Globitz ezredes, Szeged parancsnokának levele Baiz János Kristófhhoz. 1703. augusztus 4. Szeged. A levelet közli: Esze 1980. 655–656., Károlyi így ír erről az eseményről: *„...egyszersmind egyenesen neki megyen és Isten kezébe adván azonnal mind hajdú városok, Debrecen és többek is, kiket ő Nagysága levelei eljártnak volt, felkél és táborban gyülekeznek, kivel fordul egyenesen s azt is kezéhez veszi szerencsésen.”* Károlyi önéletírása 85., *„Füredi bizonyos és böcsületes ember relatiójából értettük, hogy 29. praesenti mensis Rákóczy Kállót megvette.... Az, mint mondja Bercsényi bizonyoson ott volt és hogy az hajdúvárosok, Debrecennel együtt meghódoltak. Már most az haddal, az ki circiter tíz ezerből áll, Várad felé nyomakodnának... Sok derék ember vagyon közöttök, az többi között Budai uram, Bóné András, Orosz Pál, Millith Pál...”* Dévay Pál levele Dúl Mihálynak. Gyöngyös, 1703. augusztus 5. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. IIa k. fol. 165.

őket.¹⁴¹ Rákóczi Sámson mellől tovább vonult és július 30-ától bizonyosan Verébsárnál – a Böszörmény és Nánás között félúton található lápos területen állomásozott, ahol már a városok hódoló követői – köszönhetően Bercsényi kemény megszorításának – látogatták meg és fejezték ki csatlakozási szándékukat.¹⁴²

A frissen csatlakozott hajdúvárosiaknak igen hamar bizonyítaniuk is kellett a kuruc hadvezetés felé, mivel Bóné András diószegi táborát a váradoszói rácok megtámadták és szétugrasztották. Rákóczi keményen akart válaszolni, ezért Bercsényit küldte, hogy torolja meg a csúfos kudarcot. A válaszcsepáshoz a fejedelem a hajdúvárosoktól néhány száz szekeret kért, amivel a gyalogságát tudta gyorsabban célba juttatni.¹⁴³ A hadművelet teljes sikerrel zárult, mivel sikerült meglepni a gyanútlan rácokat, és megrendítő erejű csapást tudtak mérni a Várad közelében tartózkodó csapataikra.

A rohamosan terjedő felkelés egyre több lokális hadihelyzetet alakított ki, számos erősség, vár körül kellett blokádot, ostromzárat felállítani. A nagyobb részt könnyűfegyverzettel ellátott kuruc csapatok rövid idő alatt hatalmas kiterjedésű területeket tudtak bejárni és a kisebb ellenállással szemben sikeresen fellépni. A komolyabb erősségekkel szemben viszont tehetetlennek bizonyultak, hiszen egy vár megvívásához szükséges ostromfegyverzettel még nem rendelkeztek.

A kurucok által is előnyben részesített könnyűlovas harcmodor – amely többnyire portyázásból, felderítésből és az ellenség utánpótlásvonalainak megtámadásából állt – nem tette lehetővé egy komolyabb ellenállásra berendezkedett vár bevételét sem.

Nem véletlen, hogy a szabolcsi hajdúk Rákóczitól Kálló elfoglalását kérték, mivel itt állomásozott olyan számottevő ellenséges alakulat, amely komoly problémát jelenthetett a térség csatlakozását illetően.

¹⁴¹ „Bercsényi a hét hajdúvárost magához hódította. Az egy Szoboszló opponálta vala magát, az oppositióért sokat közülük lekoncoltak és meg is öltek, úgy osztán ez is kintelen lévén vele, hozzájok állott.” Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak. Szécsény, 1703. július 29. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. IIa k. fol.148–149. Idézi: Esze1951. 63., lásd még: Rácz 1969. 165.

¹⁴² „...az hajdúvárossiaknak volt követyek Rákóczin[á]l, Millit kuruczá lőt...” Csáky István levele id. Barkóczy Ferencnek. Szatmár, 1703. július 29. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. IIa k. fol. 146–147., A sámsoni táborozásra lásd: Esze 1951. 57., A Verébsár melletti találkozóra: Esze 1951.70. Balogh István viszont más véleményen van, szerinte Rákóczi július 27–28-án Verébsár mellett táborozott. Balogh 2003. 23. Azt, hogy Rákóczi Verébsáron tartózkodik, még a császáriak is tudták. Ezt bizonyítja a szegedi parancsnok egyik levele: „A túrkeveiek és túriak értesítettek engem, hogy Rákóczi Nánás és Böszörmény között áll; nagyon kíváncsi vagyok, merre fog indulni...Rákóczi...embereinek egy részt Kisvárdára küldte, hogy vajon ezek jobban tartják-e magukat, mint a németek Kállóban (akik megadták magukat és a vár el van foglalva)” Globitz ezredes levele Baiz János Kristófhhoz. 1703. augusztus 5. Szeged. A levelet közli: Esze 1955. 656–657.

¹⁴³ „Elrendeltem, hogy néhány száz háromlovas könnyű szekeret állítsanak, Debrecen városának pedig váltania kellett a fogatokat.” Rákóczi Emlékiratai 312. Lásd még: Esze 1951. 75., Sillye1882. 47.

A villámgyorsan terjedő felkelés a császári katonaságot is arra kényszerítette, hogy visszavonuljanak, és tartós védelemre rendezkedjenek be. A Tiszántúl és a Partium területén ilyen erősségnek számított Szatmár, Várad, Arad és Szeged is. A kurucok, nem rendelkezvén komolyabb ostromágyúkkal és olyan képzett katonasággal, akik képesek lettek volna egy szabályos várívásra, az egyetlen lehetséges módot választották ezen őrhelyek elszigetelésére: körüláborozták a várat, és megpróbálták az ellátást megzavarni.

A blokád nem tekinthető szabályos ostromnak, pusztán a térség szemmel tartására volt elegendő, de a kurucok által hevenyészve kialakított védősáncok több alkalommal történő felverése, megfutamítása is azt bizonyítja, hogy ezeket az erődöket nem lehetett teljesen elvágni a külvilágtól, csak akkor, ha szisztematikus ostromgyűrűt alakítottak ki, közvetlenül a védőfalak alatt.

A szabolcsiak két vár ostrománál voltak jelen, illetve teljesítették azon kirótt kötelezettségeket, amelyekkel a kuruc hadvezetés terhelte őket. A Szatmár körül kialakuló ostromgyűrűben a hajdúvárosiak által kiállított mezei lovasezred teljesített szolgálatot, akik a városok élére kinevezett egykori Bihar vármegyei alispán, Buday István vezetett.¹⁴⁴

A Désány István távozása (1702) óta betöltetlenül álló főkapitányi posztra Rákóczi egy olyan személyt nevezett ki, aki a nemesek közül elsőként csatlakozott hozzá és feltétlen hűségére mindig számíthatott. Fontos is volt a hűséges ember személye, hiszen mind Rákóczi, mind Bercsényi sokat várt a csatlakozó privilegizált településektől. Katonai erejükkel mindketten komolyan számoltak a kezdeti időszakban.¹⁴⁵

Természetesen azok a tévképzetek, amelyek körülengték a hajdúvárosok szerepvállalási lehetőségeit, hamar szertefoszlottak. A települések csak vonakodva teljesítették a sorban érkező kéréseket, követeléseket, és próbálták kihúzni magukat a személyes hadba vonulás alól. Rákóczi több alkalommal is kemény hangú levélben figyelmeztette a városokat, hogy ha nem teljesítik feladataikat, akkor privilégiumaik fognak csorbát szenvedni.¹⁴⁶

A hajdúvárosoknak kifejezetten érdeke lett volna a Várad körül kialakult blokád támogatása, erősítése, hiszen a vár mellett, illetve annak környékén élő rácok nem csupán a szűkebb régiót, hanem a szabolcsi területeket is folyamatosan veszélyeztették. Az ostromzár kiépítéséhez kellő számú katonára és egységes vezetésre volt szükség, amelyet Rákóczi Szunyogh György megbízásával próbált elérni.

¹⁴⁴ Budayra lásd: Heckenast 1993. 166–167., Mészáros 1995. 93–94., Mészáros 2001. 305–306., Heckenast 2005. 82., Mészáros 2006. 17–18., 32–33., 108., 134–135., Heckenast 2001.8. Buday Istvánra vonatkozóan bővebben lásd a disszertáció róla szóló fejezetét.

¹⁴⁵ Perjés 1980. 131.

¹⁴⁶ Esze 1951. 64. és Esze 1955. 32.

Seres István kutatásaiból tudjuk, hogy a fejedelem egy keltezetlen pátense (talán 1703 novembere?) rendelkezett arról, hogy Szunyogh György legyen a Bihar vármegyei lovas és gyalog, valamint a Szabolcs vármegyei hét hajdúváros, illetve Nagykálló, Téglás és Újváros (Balmazújváros) gyalog hadainak a főkapitánya. A fejedelem megparancsolta az érintett vármegyék és helységek lovas és gyalogos hadainak, hogy ismerjék el kapitányuknak Szunyoghot, és engedelmeskedjenek parancsainak, ellenkező esetben Rákóczi szigorú büntetést helyezett kilátásba.¹⁴⁷ Ebben az esetben sem beszélhetünk teljes sikerről, mivel Szunyogh 1704. április 26-án kelt levelében már panaszkodott Bessenyei Zsigmond Szabolcs vármegyei alispánnak, hogy a hajdúvárosiak nem akarnak neki engedelmeskedni.¹⁴⁸

A hét városnak nem csak Szunyogh Györggyel sikerült összeakaszzkodni, hanem a váradi blokád egy másik jelentős személyiségével, Palocsay Györggyel is. Palocsay, mint a Várad környéki ostromzár parancsnoka egy emberét küldte Szoboszlóra, hogy megkérje Lenthe Mihályt,¹⁴⁹ a város hadnagyát, hogy takarítsa be a küldöttségbe menesztett lakatosmesterének búzáját. A hadnagy kitért a megbízás elől, arra hivatkozva, hogy nagyon sok a tennivalója.

Ezt meghallván, Palocsay kemény hangon felszólította, hogy jelenjen meg előtte a táborában, mert ha nem, akkor odahozatja.¹⁵⁰ Palocsay erőfitogtatásától nem ijedtek meg a városok és ugyanolyan erővel válaszolták meg a felháborító hangnemű levelet. A válaszban jelezték Palocsaynak, hogy semmiféle hatalma, autoritása nincs felettük, ezért nem is fogadják el, amit ő parancsol. Amíg a fejedelem máshogy nem rendelkezik, ő nem követelhet ilyesfajta szolgálatot a városoktól.¹⁵¹

¹⁴⁷ Seres 2007. 40.

¹⁴⁸ Seres 2007. 41.

¹⁴⁹ Lenthe Mihály hajdúnemes Szoboszlón 1702-ben a VI. tizedben. 1703 áprilisa és 1706 áprilisa között a város hadnagya, főhadnagya. MNL HBML V.404.c 2. k. fol. 4v., MNL HBML V.402.a 2. k. fol. 5r. és MNL OL P 396 1. Ser. III. 1706. február p. 629. A mustrakönyvek és a Károlyi család levéltárának jelentős része digitalizált formában elérhető: Károlyi DVD 2011., Nagy–Nyakas 2001. 199., Balogh 1999. 199.

¹⁵⁰ Palocsay György levele a szoboszlói hadnagynak. 1704. július 26. MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 142. Közölve: Sillye 1882.148.

¹⁵¹ A városok válasza. MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 142–144. Közölve: Sillye 1882.49. Palocsaynak nem csupán ezt az egy kirohanását ismerjük, forrófejűségét máskor is bizonyította. Nem csupán csak a szabolcsiaktól várt el, követelt erőt felül, hanem a bihariaktól is. 1708 augusztusában már nem csak a szokásos szekerezést irányozta elő a bihari hajdúvárosok részére, hanem postakocsit is követelt tőlük. Amíg azt ki nem állítják, addig a derecskei kocsit visszatartja táborába. A bihariak panasszal éltek Károlynál, aki nekik adott igazat Palocsayval szemben. Seres 2009. 420–421. Palocsay nem éppen elegáns stílusát Okolicsányi Kristóffal szemben is megvillantotta, amikor vármegyei tisztségviselőnek egy durva hangvételű levélben hánytorgatta fel ezredének általa hiányosnak vélt ellátását. Mészáros 2007a 1198. A vezetési stílusával és rátermettségével sem volt mindenki megelégedve: „Az mi Palocsay Várad alatt való hagyását illeti, oda megvallom, serényebb embert szeretnék, mert az mennyiben én tudom, kevés bizodalma van hozzá az katonának. Sokan el is idegenettek az ő commendójától.” II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Eger, 1708. június 5. MNL OL G 15 I.1 Capsula E. Fasc. 103 p. 157–160.

A kemény hangú válasz miatt elmarasztalás, retorzió nem érte őket, sőt, a szatmári ostromzárhoz sem kellett több élelmet szállítaniuk, mert a fejedelem felmentette a további szolgáltatások alól a településeket.¹⁵²

A nyugalmasnak tetsző átmeneti állapot ettől függetlenül csak nagyon rövid ideig tartott, alig telt el két hónap és újra sorjáztak a kérések, követelések, parancsok a hajdúvárosok felé. 1704 októberében Károlyi Sándor 100 gyalogost és 25 szekeret kért a váradi blokádhoz,¹⁵³ majd saját csapatai számára 720 kenyeret és 25 vágómarhát parancsolt.¹⁵⁴ A kedélyek lecsillapodását követően Palocsay György is kéréssel fordult a városokhoz: 180 gyalogost akart Várad alá rendelni. A városok ezt a létszámot nem tudták vállalni, összesen 80 főt sikerült kiállítani és elküldeni az ostromzárhoz.¹⁵⁵

További katonákat már nem tudtak állítani, ezért még 30 forinttal is megtámogatták azon kérvényüket, amellyel Palocsayhoz és Szunyogh Györgyhez fordultak. Tudták, hogy elégtelen a létszám, ezért a pénzbeli meggyőzés erejében bízva kérték a két parancsnoktól, hogy tekintsenek el a további száz katona kiállításától.¹⁵⁶

Még ugyanazon az ülésen egy újabb megkereséssel kellett foglalkozniuk: Károlyi Sándor 40 szekeret, 50 kenyeret, 5 köböl abrakot és 100 forintot kért saját részre.¹⁵⁷ A december 20-án tartott utolsó éves közgyűlésen Forgách Simon és Károlyi Sándor levelét olvasták fel, amelyben 40 szekeret, 1000 kenyeret, 160 köböl abrakot és 12 vágómarhát rendeltek a váradi ostromzárhoz.¹⁵⁸

Az 1705. évi első közös közgyűlésen szembesültek a városok azzal, hogy a váradi blokád fenntartásában és ellátásában továbbra is nagyon komoly szerep hárul rájuk. A január 25-én, Polgáron tartott ülésen Károlyi Sándor újabb rendelvényét kellett szétosztani a városok között, amely 3000 kenyérből, 400 köböl abrakból, 50 vágómarhából és 7 szekérből állt.¹⁵⁹ A következő kérést február 11-én hirdették ki és osztották fel egymás között. Ebben az előirányzatban 2000 kenyér és 160 gyalogos szerepelt, akiket szintén a váradi blokádhoz kellett volna irányítani.¹⁶⁰

¹⁵² Sillye 1882. 49.

¹⁵³ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 147–148. 1704. október 25.

¹⁵⁴ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 150. 1704. november 19.

¹⁵⁵ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 151. 1704. december 6. Az elkészített elszámolás végösszege hibás, a helyes létszám: 82.

¹⁵⁶ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 152. 1704. december 6.

¹⁵⁷ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 152.

¹⁵⁸ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 153.

¹⁵⁹ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 157.

¹⁶⁰ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 159.

Károlyin kívül azon kuruc vezetők is a hajdúvárosokra írtak, akik szintén Várad környékén tevékenykedtek. Palocsay György 160 gyalogost kért, majd Orosz György hadi commissarius a blokádban harcoló Bóné András ezredének ellátását is a városokra akarta hárítani, de ezt már azok nem bírták teljesíteni.¹⁶¹ Orosz György ezen felül elküldte a márciusra kirótt penzumot is, ami 400 köből abrakból, 300 köből lisztből és 32 400 font húsból állt.¹⁶²

A városok jelezték a komisszárius felé, hogy ezt a kérést csak harmadrészben áll módjukban teljesíteni, mivel a készleteik teljesen kiapadtak. Ezt a kérelmet akceptálva Orosz György módosította a február 21-én kelt kivetését. Az új porció mennyisége 200 köből abrakból, 3000 kenyérből és 50 vágómarhából állt.¹⁶³

A terhek hamarosan elviselhetetlenné váltak a városok számára, ezért könyörögtek főkapitányuknak, Buday Istvánnak, hogy segítsen szolgáltatásaik csökkentésében, szóljon Orosz Györgynek az érdekükben.¹⁶⁴ Nem tudjuk, hogy célt értek-e Buday megkeresésével, de valószínűsíthetjük, hogy igen, mivel az esetet követően négy lovat küldtek a főkapitánynak ajándékba.¹⁶⁵ Ez a közbenjárás csupán lélegzetvételhez juttathatta a hajdútelepüléseket, hiszen a következő havi beszolgáltatás részleteit már küldte is a hadi komisszárius: áprilisra 127 köből lisztet, 300 köből abrakot és 40 vágómarhát irányzott elő a városoknak.¹⁶⁶

Az orális és equilis porciókon kívül folyamatos presszió alatt tartották a hajdúvárosokat a kiállított katonaság számát illetően is. A Buday István, majd Szemere László keze alatt szolgáló mezei lovasezreden kívül gyalogosokat is követeltek a hét településtől, amelyet igyekeztek teljesíteni, de nem minden esetben sikerült a Károlyi vagy Palocsay által megadott kvótát kiállítani.¹⁶⁷

A hajdúvárosok már korábban is sérelmezték, hogy a lovasezreden felül – amelyet nekik kellett létszámban feltölteni illetve ellátni – még gyalogosokat és sok esetben sáncépítőket is számon kérnek rajtuk. Az ügy egészen a fejedelemig jutott, aki levelében figyelmeztette Károlyit arra a tényre, hogy ő nem emlékszik olyan parancsra, amely szerint a hajdúvárosoknak portális hajdúkat is kellene állítania.

¹⁶¹ Sillye 1882.49–50.

¹⁶² MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 163.

¹⁶³ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 165. 1705. február 25.

¹⁶⁴ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 166.

¹⁶⁵ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 168. Sillye 1882.50.

¹⁶⁶ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 170. 1705. március 30-ai bejegyzés. Nem csak a szabolcsiak panaszkodtak a jelentős terhek miatt, a debreceniek is több alkalommal írtak Károlyinak, hogy nehezen tudják teljesíteni a rájuk kiszabott feladatokat: „Az Istenért kérem, a szekereseket bocsássa vissza Nagyságod. Palocsay úr ő nagysága is kenyereket parancsol Várad alá. De egy szekerünket sem eresztik haza. Azért a nemes város nem leszen oka, ha kenyeret nem visznek.” Dobozi István levele Károlyi Sándornak. Debrecen, 1705. május 18. Dobozi levelei 15–16.

¹⁶⁷ A Kállóval kiegészült hajdúvárosok 1706. évi összeírásában összesen 148 fővel találkozunk, akik gyalogos szolgálatot teljesítettek, például Várad alatt. MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február 26 – augusztus 31. p. 636. Kiadva: Károlyi DVD. Az összeírás táblázatos, összesítő része közölve: KO V. 435.

Rákóczi javasolta, hogy ha ez a kontingens a személyenkénti felkelést váltaná meg – amelyet ő és mindenki elvárt a hajdúvárosiaktól –, akkor érdemes lenne lovasítani, és zsoldot fizetni ezeknek az embereknek.¹⁶⁸ Rákóczi és a kuruc vezetés elsősorban lovas katonaság kiállítását várta el a hajdúvárosoktól, akiket a településeknek kellett felszerelni, élelemmel ellátni.

A szabadságharc folyamán állandó problémát jelentett, hogy a hajdúvárosi ezred létszáma nem éri el az előírás szerinti szintet, ezért is gondolhatott arra a fejedelem, hogy a kétszáz új katonát inkább lóra kellene ültetni és az ezredbe sorolni, mint gyalogosként a Várad környéki sánc védelmére beosztani.

Az egymás után sorjázó kéréseket, követeléseket nem pusztán a fellépő élelmiszer- és emberhiány miatt teljesíthették nehezen a térség települései, hanem a folyamatos, állandó veszélyérzet, kiszolgáltatottság következtében kiszámíthatatlanná váló jövőkép is rányomta bélyegét az emberek gondolkodására, vállalására. A rác veszély, a „rácjárás” tudat alatt mindent átszőtt és a rettegés kitűnik minden egyes kérelmező, könyörgő levélből. Az egész térség kérte, hogy erősítsék meg a Várad körüli blokádot, és állomásozzon több katona a környéken, mert enélkül a rácok könnyű prédájává válnak ezek a települések.¹⁶⁹

Nem tett jót a közhangulatnak az állandó rác rajtaütéstől való rettegés mellett, hogy a szabadságharc során a császári erők több alkalommal szinte teljesen akadálytalanul masírozhattak a kurucok fennhatósága alá tartozó térségekben.¹⁷⁰ 1705 őszén Herbeville vonult át az egész országon, majd Szegednél átkelt a Tiszán, amelyben sem Bottyán, sem Károlyi nem igazán akadályozta meg.

A császári tábornok ezt követően északnak fordult és a Hódmezővárashely, Endrőd, Kisújszállás, Hajdúszoboszló útvonalon egészen Debrecenig vonult, amelyet 1705. október 27-én ért el. A kurucok terve, amely egy Nagyvárad mellett megívandó csatára irányult, nem

¹⁶⁸ II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. 1706. május 8. Kistapolcsány. KO V. 470–471.

¹⁶⁹ Dobozi István több levelében is könyörgött Károlyinak, hogy rendeljen a környékre nagyobb védelmet, mivel a Várad körül blokádot felbomlása miatt nem érzik magukat biztonságban. Tudomása szerint Besseney ezrede otthon állomásozik és csak a parancsra vár, hogy elinduljon ide. A debreceniek kérik, hogy rendeljen ki védelmet a környékre Károlyi, mivel a blokádot német általi felszámolása miatt nem érzik magukat biztonságban. Dobozi szerint a császáriak minden percben azon munkálkodnak, hogy élelmet szállítsanak be Váradra. Dobozi István levelei Károlyi Sándornak. Debrecen, 1705. július 21., 30. és augusztus 9. Dobozi levelei 23–26. A debreceniek még a fejedelemnek is írtak ezzel kapcsolatban, ami jól mutatja, hogy nem egy helyi, eltűzött problémáról volt szó. Debrecen város folyamodványa a fejedelemhez. 1705. július 24. MNL OL G 19 II. 2. d. 4. d. fol. 16–17. Ezt a problémagócot később sem sikerült megoldani, hiszen még 1707-ben is érkeznek kérvények a fejedelemhez, hogy erősítse meg a Sárrét környékének védelmét. A 10 hajdúváros instanciája a fejedelemhez. Böszörmény, 1707. november 5. MNL OL G 19 II. 2. d. 4. d. fol. 60–61.

¹⁷⁰ „De arra nézve csak visszatértem, kivált itt Várad felől félvén valami lármától, a hadak is részszerint felmenvén. Az is elég rossz, hogy a kuruc németek s még magyarok is szökösnek Váradra. Azért minden dolgomat csak félben hagyván, haza siettem.” Barkóczy levelei 2011. 79.

valósult meg és a felmentő sereg október 31-én akadálytalanul elérte a két évekörülzart várat.¹⁷¹

A fennálló helyzet feltétlenül egy új tervezésért kiáltott, amelyet Károlyi Sándor több alkalommal meg is tett. Károlyi úgy látta, hogy a váradi blokádot – mint minden más ostromzárat – a környező vármegyéknek kell ellátnia. Ezért továbbra is Szabolcs, Bihar vármegyék, Debrecen és a hajdúvárosok erejét használná fel erre a célra. Természetesen figyelembe véve azt a tényt, hogy az 1705 végi császári hadjárás nagyon megviselte ezt a vidéket.¹⁷²

Az 1706. április 13. és július 22. közötti fegyverszünet¹⁷³ ugyan lazította a beszolgáltatási kötelezettségeket, de teljesen meg nem szüntette. Május végén Baranyi Miklós hadi komisszárius 1000 darab kenyeret és 10 vágómarhát kért a Várad alatti blokádban tartózkodó Bóné András ezredének ellátására. Ezt követően pedig a Hadház mellett állomásozó Károlyi fordult a városokhoz a táborozó katonaság ellátásával kapcsolatban.¹⁷⁴

A császári erők az elmúlt évhez hasonlóan, 1706-ban is könnyedén el tudtak jutni Nagyváradig. Rabutin és serege 1706. augusztus 10-én érte el a várat és ismételten több hónapra elegendő élelemmel sikerült feltöltenie a kifogyóban lévő raktárkészleteket.¹⁷⁵ Az idegen katonaság ezt követően sem hagyta el a Tiszántúlt, felélt minden elérhető élelmet, amit a környéken talált. A térség lakosai elmenekültek, felhúzódtak azokra a helyekre, amelyeket biztonságosnak találtak. A megszállás miatt a debreceniek már október közepén elhagyták a várost és egyúttal lemondtak a szüret lehetőségéről is azokon a földeken, amelyeket már a váradi őrség felügyelt.¹⁷⁶ A Tokaj felől érkező Rabutin 1706. október 28-án Polgárnál táborozott,¹⁷⁷ majd november végén beköltözött az elhagyott Debrecen falai közé.¹⁷⁸

¹⁷¹ Kovács 1988. 81–84.

¹⁷² „Váradi blokadához deputálnám Szabolcs, Bihar vármegyéket, Debrecen városát és az hajdúvárosokat hasonló formában való administratio és refusio által assecuráalom, 3000 embert tisztességesebben eltartanak, mint most egész districtusból másfél ezeret.” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Hely és dátum nélkül. A levél tartalma alapján a keletkezés helye és ideje: Nagykároly, 1706. január 16. MNL OL G 15 I. 1 Capsula C. fasc. 61 p. 28–33.

¹⁷³ Köpeczi–R. Várkonyi 2004. 300–305.

¹⁷⁴ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 220.

¹⁷⁵ Kovács 1988. 90.

¹⁷⁶ Dobozi István levele Károlyi Sándornak. Debrecen, 1706. október 5. Dobozi levelei 43. és Dobozi István levele Károlyi Sándornak. Majtény, 1706. október 25. Dobozi levelei 44.

¹⁷⁷ „Úgy hozták hírit: már Polgár körül látszottak ma az tüzek; az szököttek is azt mondják: az Tisza mellett akar menni Budának.” Bercsényi Miklós levele Károlyi Sándornak. 1706. október 23. Dobsza. RT II. 187–188., „Rabutin Kassának elhagyásával általköltözvén Tokajnál a Tiszán, actu masérozik a tulsó részen lefelé, úgy hogy ma volt megállapodása Polgár táján.” Bercsényi Miklós levele Pekry Lőrincnek. 1706. október 28. RT II. 188–190., „...a német...tegnap pediglen Polgár táján meg is állapodott” Bercsényi Miklós levele Károlyi Sándornak. 1706. október 29. Köröm. RT II. 190–191., „Rabutin Tiszántúl Polgárnál volt eddig, hírlelik a lovasa Erdélybe megyen a gyalogját Starembergel küldi ide, de bizontalan.” Domoki Zsigmond levele Radvánszky Jánosnak. Dorog melletti tábor, 1706. október 31. OSZK Kt. Fol. Hung 1389. Vb fol. 301., „A Tisztántúl való dolgok miben voltak, az acclusákból bővebben megérthi bizodalmas Eöcsém Uram kegyelmed, meg az uta már halottam Pekri uram önagsága kigyövéen Erdélyből bizonyos számú válogatott hadakkal megegyezvén Károlyi urammal megütettvén volna Debrecennél az ellenséget,

Rabutin nem csak Debrecenre figyelt, hanem a környező települések védhető állásaiban is katonákat helyezett el: „...az ellenség Debreczenben légyen, és alkalmas nyugodalommal tölti idejét, mivel Szoboszlón is az templom kerítésében két száz németet hagyott, és az mint az rabok referálják, Váradra is ötszáz lovast küldött, melyre nem kétlem, ha csak módját feltalálja, lészen gondja Kegyelmednek.”¹⁷⁹

A császáriakat körülvevő kuruc katonaság nem igazán talált fogást az ellenségen, a rendszeres portyázáson, zaklatáson kívül érdemi harcérintkezésre nem került sor a szemben álló felek között. A helyzet megoldását maguk a császáriak adták, akik 1707 elején Berettyóújfalu és Várad érintésével elhagyták a térséget.¹⁸⁰ A kuruc egységek ezt követően rögtön visszatértek és ismételten megpróbálták Nagyváradot körülvenni, de a rendelkezésre álló erők elégtelennek bizonyultak ezen hadmozdulatokhoz.

Az ónodi országgyűlés, amelyet az átvonuló ellenséges erők miatt komoly, nagy létszámú katonasággal kellett körülvenni és védelmezni, majd a hadi tevékenység súlypontjának áthelyeződése miatt a váradi blokád parancsnokai állandó létszámhiánnyal küzdöttek.¹⁸¹

A katonai problémákat tovább tetézte, hogy az ostromzár fenntartása és ellátása nagyon komoly akadályokba ütközött. 1707 végén a vásárokból nem jutott el sem a búza, sem a liszt, emiatt pedig az alapvető kenyér sütése is kivitelezhetetlenné vált. A blokád élelmezése – akár a katonaság, akár az állatállomány ellátása – szinte lehetetlen feladatnak tűnt a környék vezetőinek szemében.¹⁸²

amint Tokajból jött ember beszéli, nagy tüzezet látván Debrecen felé, hihető az várost gyújtották rájuk.” Berthóti Ferenc levele Radvánszky Jánosnak. Lőcse, 1706. november 30. OSZK Kt. Fol. Hung 1389. Vb fol. 356.

¹⁷⁸ Kovács 1988. 91.

¹⁷⁹ II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. 1706. december 14. Rozsnyó. KO V. 576–577.

¹⁸⁰ „Az német 8[–án] indulván meg Berettyóújfalutól, Váradon megpróbátozta magát...” Pekry Lőrinc levele II. Rákóczi Ferencnek. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. VIIa fol. 193. (Thaly szerint talán 1707 elején keletkezett a levél.) Rabutin lovasainak egy részét Berettyóújfalunál subszisztálja, a gyalogosait Váradra igyekszik bevinni. II. Rákóczi Ferenc levele Bercsényi Miklósnak. Munkács, 1707. január 3. MNL OL G 19 II.3.h 21. d. Prot. Rák. I. k. fol. 20.

¹⁸¹ „Felséges fejdelem kegyelmes uram előtt alázatosan instállok, méltóztassék kegyelmesen parancsolni azon Senyei Ferenc uram ezerének mellettem való maradása felől, mert oly könnyű had nélkül nem vihetem végbe annak rendi szerint az bloquadában alázatos szolgálatom kötelességét.” Palocsay György levele II. Rákóczi Ferencnek. Váradi blokád, 1707. augusztus 12. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. VIIa fol. 37. A trencsényi csatavesztést követő pánikhangulat, az erőteljesebb császári hadmozdulatok miatt a kurucok ingatag erdélyi és partiumi jelenléte 1708 második felére Kővár vidékére szorult vissza. A Várad körülzárására, ostrom alá vételére irányuló törekvések a szabadságharc kezdetétől célként fogalmazódtak meg a kuruc hadvezetésben, de igazán egyszer sem vették tényleges zár alá az Erdély kapuját jelentő erősséget. A közvetlen kuruc érdekszféra határán fekvő vár és őrsége, illetve a környéken mozgósítható rácok sok esetben akadálytalanul pusztították Várad szűkebb és tágabb régióját, elhatolva egészen a szabolcsi hajdúvárosokig.

¹⁸² Dobozi István levele Károlyi Sándornak. Debrecen, 1707. december 27. Dobozi levelei 54.

Az 1707. május 31-étől június 18-áig tartó ónodi országgyűlés döntései között találjuk a dicális adózás bevezetését.¹⁸³A forró hangulatú országgyűlés minden olyan irányú illúzióval leszámolt, amelyek a hajdúvárosok részéről az esetleges könnyítések körül fogalmazódtak meg. Az ónodi diétán született kivetés értelmében 11 112 dica hárult a hét hajdúvárosra és Kállóra,¹⁸⁴ amely pénzben átszámítva több mint 22 000 forintot tett ki.¹⁸⁵

Az adó mértéke nem igazán tért el a szabadságharc előtti szinttől, 1703 előtt is átlagosan 20–22 000 forint terhet kellett a településeknek kifizetni.¹⁸⁶A városok arányosítva osztották fel egymás között az elfogadott adómennyiséget, amelyet az 1707. november 1-től 1709. április 30-ig terjedő időszakra vetettek ki.¹⁸⁷

A város neve	Dikák száma	Gabona (kassai köből)	Abrak (kassai köből)	Hús (mázsa, font)
Kálló	2842,2	1453,1	2596,3	518,45
Böszörmény	2001,2	1141,1 ^{1/2}	145,1	419,25
Szoboszló	2055,1	1153,3	1467	424,8
Polgár	1208,2	761,1 ^{1/2}	1036,2 ^{1/2}	286,34
Nánás	640,2	465,2 ^{1/2}	648,1 ^{1/2}	178,26
Dorog	608,2	398,2 ^{1/2}	550,2 ^{1/2}	149,17
Hatház	987,3	537,2 ^{1/2}	660 ^{1/2}	194,72
Vámospércs	768,2	487 ^{1/2}	660 ^{1/2}	180,94
Összesen:	11112	6398,3	9109,3 ^{1/2}	2351,26 ¹⁸⁸

Az országgyűlés általi kivetés beszédését megelőzően még augusztus folyamán további beszolgáltatásokat teljesítettek a helységek: egy alkalommal 1690 darab kenyeret,¹⁸⁹ máskor 1060 köből búzát, 948 köből abrakot és 2767 libra húst kellett egymás között felosztani.¹⁹⁰ A nagyobb tételek mellett kisebb, inkább ajándéknak tekinthetők összegek is bejegyzésre

¹⁸³ Az ónodi országgyűlés: Köpeczi–R. Várkonyi 350–370. A dica bevezetésére: N. Kiss 1980 A 88. N. Kiss 1980 B 201. Bánkúti 2002. 76. A hajdúvárosok a XVII. század végétől hatvan porta után teljesítették szolgálatukat. Kimutatás a nádori porták megyék és városok szerinti megoszlásáról. 1703. április 3. MNL HBML IV.1021.b 4. d. 630. sz. irat. A városok képviseltették magukat az országgyűlésen, de a küldötteket még nem sikerült azonosítani. Nyakas 2001 A 95. A küldöttek aláírták a Habsburg-ház detronizációját. Rác 1969. 179.

¹⁸⁴ A számvetés megtalálható: MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 320–322. lásd még: Rác 1969. 175. N. Kiss 1980 A 96.

¹⁸⁵ Rác 1969. 176. A hajdúvárosok dicaszámát N. Kiss István a paraszti dikákhoz számolta, ezért számoltunk 1 dicára 2 forintot. N. Kiss 1980 A 98–99. Az 1707 decemberében tartott kassai gyűlésen a következőket jegyezték fel a hajdúvárosi dicákról: „Az hajdúvárosok dicájáról s conscriptióirul determináltatot, hogy az mint az vitézlő rend conscribáltatik és aszerint dicáltatik ezekről is ezen modalitas observáltassék.” Az 1707 decemberében tartott Kassai gyűlés határozatai. MNL OL G 16 I.2.b No. 352. p. 7.

¹⁸⁶ Rác 1973. 76 és 98.

¹⁸⁷ Rác 1969. 175.

¹⁸⁸ A táblázat közölve: Rác 1969. 176.

¹⁸⁹ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 229.

¹⁹⁰ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 230.

kerültek, például egy 24 forintról szóló szétosztás, amelyet Károlyi Sándornak és Eötvös Miklósnak, az új hadi commissariusnak gyűjtöttek össze a városok.

Az ónodi kivetéshez kapcsolódóan az adó pénzbeli részét is ebben az időszakban oszthatták fel egymás között, amelyet egy dátum nélküli bejegyzésben találhatunk. A pénzüsszeg 10 951 rhénes forintot tett ki, ezt kellett arányosan kihelyezni a hét hajdútelepülésre és Kállóra.¹⁹¹

A trencsényi csatavesztést követően érzékelhető módon szűkült a korábbi kuruc mozgástér, amely miatt egyre nagyobb tehervállalásra kényszerültek a hajdúvárosok és minden, a kuruc törzsterülethez tartozó vármegye és kiváltságolt térség.

A szabadságharc harmadik országgyűlését először Tállyára hirdették meg,¹⁹² amelyet később Sárospatakra helyezték át a fejedelem.¹⁹³ A majdnem egy hónapig tartó országgyűlés során az adó kérdésénél a szabolcsi hajdúvárosokra 10 145 forintot vetettek ki.¹⁹⁴

Anyagi és gazdasági helyzetük olyan mértékben leromlott, hogy még egy ezredet sem tudtak eltartani, ebből kifolyólag csak a saját regimentjüket kívánták élelmezni, emiatt írtak Bercsényinek és Károlyinak is.¹⁹⁵ A pénzbeli kötelességen túl természetbeni juttatásokat is megkívánt a haza ügye: 422²/₄ köböl gabonát, 845 köböl abrakot és 169 mázsa húst róttak még ki a pénzbeli adó mellé. Ezeket a tételeket december közepén tudatták a városok képviselőivel.¹⁹⁶

A települések nem nyugodtak bele a sárospataki gyűlés adókiivetésébe, és követeket küldtek Eötvös Miklóshoz, hogy számolják újra a dicaszámokat, ahol keveredtek a hajdúvárosi, kállói és a menekültekhez rendelt quantumok. A tiltakozás ellenére Sennyei Ferenc ezrede mégis quartélyt kapott a városokban, az ellátásuk pedig a lakosságot terhelte.¹⁹⁷ Nem lehet tudni, hogy a kuruc vezetők állandó presszionálása hozta-e meg a gyümölcsét, de a Sennyei–ezredet elköltöztették, csupán fejenként egy köböl búzát és egy darab szalonnát vittek magukkal a katonák.¹⁹⁸ A hajdúk ezt követően a kivetett dica mértékét sokallták, kimutatásaik szerint ezek a számok az ezred ellátására fordítandó összeget jelentették és azon

¹⁹¹ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 231 és 232.

¹⁹² Köpeczi–R. Várkonyi 419.

¹⁹³ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 249–250. A sárospataki országgyűlésre: Köpeczi–R. Várkonyi 419–421. és Sillye 1882. 54.

¹⁹⁴ Rácz 1969. 180., Sillye 1882. 54.

¹⁹⁵ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 255.

¹⁹⁶ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 257. 1709. január 9-i bejegyzés.

¹⁹⁷ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 258.

¹⁹⁸ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 261.

felül ők nem tudnak több terhet vállalni.¹⁹⁹ A felsővezetés nem engedett az elfogadott keretektől, és Eötvös Miklós útján lehűtötte a hajdúvárosok reményeit: a dicák után összesen 6000 forintot kell fizetniük, amelyből 5112 forintot a saját ezrednek adnak át. Minden 2½ dica után egy véka búza, minden négy dica után egy véka árpa, és minden dica után 40,5 font húspan adták meg a beszolgáltatás penzumát.²⁰⁰

A tekintélyes mennyiségű beszállítandó élelem, a hatalmas összegű pénzben fizetendő adó mellé még érkezett egy újabb kivetés, amely szerint Bercsényi Miklós és a fejedelem részére minden adóforint után egy-egy máriást gyűjtsenek össze, ami 3449 forint 30 dénárt tett ki.²⁰¹ A tűrőképességük határát elérő városok felajánlották, hogy inkább mindannyian fegyverben szolgálnak, csak mentesüljenek a Commissarius követelése alól. Bercsényi bekérte a dica tabellákat, hogy pontosan tudjon tájékozódni a fennálló helyzetről, amelyeket a városi követek nem vittek magukkal, ezért Bercsényi Károlyit bízta meg, hogy küldjön ki embereket a városokba, akik mérjék fel az állapotokat.

Ezek a lépések próbálták leplezni a tényleges helyzetet, mert azt a korábbi magyarázatokból, parancsokból lehet tudni, hogy a kivetett adó beszedésétől nem áll el a felsővezetés. Ezzel kapcsolatban Bercsényi arra biztatta Károlyit, hogy próbálja meggyőzni a helységeket a kialakult helyzet elfogadhatóságáról.²⁰² A hajdúvárosok továbbra sem nyugodtak bele a döntésbe és vonakodtak teljesíteni a kirótt mennyiségeket. A felháborodó Eötvös Miklós requirálással fenyegetőzött, ha nem fizetik a rájuk kivetett adót.²⁰³

A városok Medgyesi Mihály és Jámbor István személyében követeket küldtek a főcommissáriushoz, hogy pontos elszámoláshoz jussanak. Eötvös elkészítette a kért kimutatást, amely szerint a településeknek búzából vagy lisztből 2998²/₄ köből, abrakból 872 köből, húsból 361 mázsa 20 font hátraléka van,²⁰⁴ emellett a 10 145 forint befizetését sem teljesítették még eddig az időpontig. A tárgyalások, alkudozások nem vezettek eredményre: a commissarius nem engedett, a hajdúvárosok nem fizettek.

¹⁹⁹ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 263.

²⁰⁰ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 266 és 273.

²⁰¹ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 278–279. 1709. február 19-ei bejegyzés. A hajdúvárosok Károlyi Sándornak írt panaszlevelükben Eötvös Miklós számításai ellen szólaltak fel. Véleményük szerint az általuk kiállított ezred fenntartása sokkal több kiadással jár, mint más egységek ellátása. Ők nem fordulhatnak a központi kasszához, hogy ellátmányt kérjenek az ezredük részére, mindent nekik kell pótolni. Ha valaki rongyos lett, nekik kell felruházni, ha valahol ló hiányzik, szintén ők pótolják. Számításaik szerint a rájuk eső dikák után járó adó megfizetésén jóval felül kell terhet vállalniuk. Emellett akár személyesen, akár zsoldos útján, tevőlegesen részt vállalnak a hadakozásban. A nyolc hajdúváros levele Károlyi Sándornak. Hajdúböszörmény, 1709. február 19. MNL OL P 396 - 1. - No. 7306. Böszörményi gyűlés.

²⁰² A hajdúvárosok kérelmére: MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 287–290. 1709. február 25-i bejegyzés. Bercsényi instrukcióira: Bercsényi Miklós levele Károlyi Sándornak. Ungvár, 1709. március 18. RT II. 262–263.

²⁰³ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 303.

²⁰⁴ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 313–314. Dátum nélkül bejegyzés.

A huzavonát megunó Eötvös Miklós a pénzbeli hátralékot assignálta: a hajdúvárosi ezrednek 3726 forintot, Bikk László ezredének 4563 forintot és Nyúzó Mihály ezredének 1855 forintot, amely behajtását az ezredekre bízták.²⁰⁵

Az egyre erősödő nyomás mellé zárkózott fel az egész országot ellepő járvány, amely Böszörményt és környékét jelentős mértékben érintette. Több alkalommal gyűléseket halasztottak el, mert a pestis miatt a résztvevők nem mertek útra kelni.²⁰⁶ Az egyre terjedő fekete haláltól függetlenül az egyre kisebb területre összeszoruló kuruc hadak ellátásának és elhelyezésének kérdése napi szinten érintette a városokat. A Sennyei–ezredet még éppen sikerült kiköltöztetni, amikor október végén Ordódy György és Zay András ezredei Kállóra telepedtek.

Nem pusztán a quartély, hanem az élelmezés terhe is a nyolc településre nehezedett. A két ezred számára Eötvös Miklós 568 orális és 539 equilis porciót utalt ki. A két regiment ellátásán felül még 2049 kenyeret, 2950 font húst és 241 köből, 6 véka abrak beszolgáltatását várták el a hajdúktól. Könnyítésképp Böszörményt, Dorogot és Szoboszlót felmentették a kenyéradás alól, mivel a pestis olyan mértékben pusztított ezekben a városokban, hogy nem lett volna biztonságos a kenyérsütés.²⁰⁷

Talán csak lélegzetvételnyi szünetek akadtak a préelés menetében, néha-néha csendesebben verték az asztalt, főleg a Commissariátusság részéről. 1710 közepén figyelhetünk meg egy átmeneti időszakot, amikor az impositio elkerülte a városokat.²⁰⁸ Alighogy kifűjták magukat a települések az ősz elejére, máris magyarázkodniuk kellett egy Grabarics Jakab²⁰⁹ neve alatt futó összeállítás miatt, ami számba vette a renitens helységek restanciáit. Szemére vetette a városoknak, hogy az általuk kiállított katonák eloszlanak, és az ellenség felé meghódoltak.

A hajdúvárosiak tagadták a vádakát, azzal védekeztek, hogy a katonaság jelenlegi eltűnéséért nem ők a felelősök, hiszen mindig kivették a részüket a katonaállításból, kötelességüknek érezték, hogy minél többen vegyenek részt a szabadságharcban. A

²⁰⁵ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 317.

²⁰⁶ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 355–356. 1709. szeptember 21-i bejegyzés.

²⁰⁷ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 109. 1709. október 31-i bejegyzés. Jól példázza a bizonytalanságot a böszörményi előjárók levele, akik a hajdúvárosi vicekapitánynak írtak. Nekik lisztet és vágót kellene szállítani, de a pestis miatt nem biztos, hogy átvinnék tőlük. Nem akarnak bajba kerülni, nem szeretnék, hogy megszólják őket, ezért várják Nánási rendelkezéseit. A böszörményi hadnagy és tanács levele Nánási Jakabnak. Böszörmény, 1709. szeptember 6. MNL HBML V.301.b 25. d. (1707. évi iratokhoz besorolva)

²⁰⁸ „A sószállításról újab dispositióját Kegyelmednek, Szívem, nem vettem, hanem az, kit instructióba hagyot, hogy Nánásra, vagy oda körül szállitassam, ha ara mennek szekerek. Közölvén Ötvös Urammal, azt mondotta, hacsak újab búzabeli impositíjjo nem leszen a hajdúvárosokra vetve, nem jár most semmiféle szekér.” Barkóczy Krisztina levele Károlyi Sándorhoz. Olcsva, 1710. július 12. Barkóczy levelei 2011. 314.

²⁰⁹ Grabaricsra lásd: Heckenast 2005. 167.

problémákat az okozza, hogy lakosságnak menekülni kell, és ez akadályozza kötelességük teljesítését. A meghódolással kapcsolatban azt nyilatkozták, hogyha néha részlegesen térdet hajtanak az ellenségnek, az csak az emberek életének és vagyonának védelmében lehetséges.

Az ellenség folyamatos jelenléte pedig arra kényszeríti a lakosságot, hogy elköltözzenek, és biztonságos helyet keressenek maguknak. A Grabarics-féle felvetésekre adott válaszokat követően saját kéréseiket is elővezették. A nemrég tartott jándi gyűlésen újabb 2000 köböl gabonát róttak ki rájuk, miközben 3000 köblöt már így is Munkácsra kell szállítaniuk, amelynek nagyobb része megtörtént. Szeretnék elérni, hogy a jándi kivetést tudják bele a már leszállított 3000 köbölbe és engedjék el a fennmaradó részt. Emellett száz szekér szénával és száz köböl abrakkal kedveskedtek Károlyinak, amint ezt már követek szóban is mondták a commissariusnak.²¹⁰

A császári csapatok lassú előrenyomulása 1710 decemberében érte el a hajdúvárosok térségét, a császári csapatok parancsnoka, Pálffy János, 1711. január 7-én Szoboszlónál lépett a hajdúvárosok földjére. Első gondolatként itt vagy Böszörményben akarta berendezni a főhadiszállását, de a városok puszta állapota nem tette lehetővé, sem a parancsnoksága alatt lévő öt ezred élelmezését, amit a vállalhatatlan körülmények miatt Bihar vármegyére terheltek a császáriak.²¹¹

A lassan-lassan visszaszivárgó lakosok számára hidegzuhanyként hathatott, hogy a császári adminisztráció még nagyobb terhet akart a nyakukba tenni, amivel szemben Szabolcs és Bihar vármegyével közösen tiltakoztak. Az adókivetés kérdésében az elhamarkodott döntést revideálták, és megnyugtatták a vármegyéket és városokat, hogy a korábban megállapított porciós számok után kell teljesíteniük a szolgáltatásokat.²¹² Az 1711 közepén készült kimutatás szerint a hajdúvárosok maradéktalanul teljesítették a rájuk jutó quantumot, a korábban tapasztalt nehézkes begyűjtést mellőzve szolgáltatták a császári csapatok ellátását.²¹³

A hét szabolcsi hajdúváros a szabadságharc nyolc éve alatt – más vármegyékhez hasonló módon – igyekezett teljesíteni a kuruc – és a hadi helyzet függvényében a császári – katonaság követeléseit teljesíteni. A megterhelő háborús helyzet a hadiszolgáltatások

²¹⁰ A nyolc hajdúváros levele Grabarics Jakabnak. Nagykálló, 1710. október 31. MNL OL P 396 - 1. - No. 9145. Kállói gyűlés.

²¹¹ Pálffy János levele Jenő főhercegnek. 1711. január 9. Szoboszló. HL VII.202. H 1711/1.

²¹² 1711. február 21. „A hajdúvárosoknak Szabolcs és Bihar megyével együtt való megnyugtató elhatározatott, hogy a kivetett quantum fizetését az előző porciós számra állítsák vissza.” Bivolínyi István naplója 2010. 348.

²¹³ Hajdúvárosok: 400 köböl – beszállított: 400 köböl. Debrecen számtétele Bihar és Szabolcs vármegyékkel, a császári katonaság részére kiadott költségekről 1710–1711. Debrecen, 1711. június 3. MNL HBML IV.1021.b 5. d. 932. sz. irat

fokozódó növekedését mutatja, amely alól a kiváltságaik mögé bújni igyekvő hajdúvárosiak sem tudtak huzamosabb ideig felmentést nyerni.

A saját ezred kiállítása és ellátása mellett – főként a közelben folyó hadműveletek idején – a kuruc sereg teljes élelmezéséhez és elszállásolásához ugyanúgy hozzá kellett járulniuk-mint minden vármegyének-amely a kuruc törzsterülethez tartozott. A XVII. század végén csorbát szenvedett privilégiumok visszaszerzését célul tűző települések a kezdeti fejedelmi kegynek köszönhetően érdemi megerősítésekhez jutottak, de a szertefoszló kezdeti mámort követő racionalitás már nekik sem engedte, hogy ne tegyenek meg mindent a szabadságharc ügyéért.

A hajdúvárosok katonai szerepvállalása

Az ezred felszerelése és ellátása

A XVII. század hajdúságáról szóló beszámolók, leírások élénken éltek a kuruc felsővezetés emlékezetében is, amely a szabadságharc tervezésénél minden kiváltságolt társadalmi csoport fegyveres erejére hatványozottan számított. Tehették ezt annak fényében, hogy az újjászerveződő ország kialakításánál a Királyság megálmódói érdemben már nem számoltak a privilegizált közösségekkel, mint katonai elemekkel. Rákóczi és társai emiatt hihették azt, hogy ezek a területek egy emberként fogják támogatni felkelésüket, mivel személyes és kollektív sértettségük szembefordíthatta őket az új berendezkedéssel.

A tervezetekben több ezer fegyveressel számoltak a készítők, amely a valóságtól igencsak messze állt. 1660 után – a generációváltásnak és a török büntetőhadjáratoknak köszönhetően – a hajdúvárosi lakosok harci kedve visszaesett, önmagukban már nem sugároztak olyan félelmetes erőt, mint a megelőző évtizedekben. Ezért is lehetett ezeket a kiváltságolt településeket nagyobb ellenállás nélkül visszazorolni vagy kiszolgáltatni a nádori fizetség elmaradásának ellentételezéseként.

A Rákóczi vezette felkelés kitörését követően a szabolcsi hajdúvárosok egy mezei lovasezred kiállításával támogatták az ügyet, amelyet egészen 1710 végéig sikerült is hadrendben tartaniuk. A saját zászlók és saját szervezés alatt hadba vonuló hajdúvárosok – és ezzel párhuzamosan az ezred – élére Rákóczi Buday István²¹⁴ személyében egy kipróbált, rutinnal rendelkező, hűséges emberét állította, ezzel is jelezve, hogy fontosnak tartja a

²¹⁴ Buday Istvánra lásd a disszertáció későbbi fejezetét.

hajdúvárosok szerepvállalását az egyre terebélyesedő küzdelemben, amely törzsterületébe szinte az elejétől fogva a szabolcsi térség is beletartozott.

A hét hajdúváros, illetve Kálló, Újváros és Téglás lovas szolgálatot teljesítő katonasága egy ezredben tömörült, amelyet a kiállító településeknek kellett élelemmel, ruházattal, lovakkal és katonákkal ellátni, feltölteni. Az ezred felépítését tekintve jól tükrözte az egyes városok teherbíróképességét és a lakosságszámok közötti különbséget. A hajdúvárosiakat, mint nemeseket, személyes felkelésre kívánták ösztönözni, de a fentebb említett évtizedes változások azt a harci szellemet, amely elődeiket jellemezte, nagymértékben redukálták. Nem meglepő tehát, hogy a teljes körű, személyenkénti fegyverfogás csak illúzió maradt.

Mielőtt azt feltételeznénk, hogy a hajdúvárosok nyíltan ellenszegültek a fejedelmi parancsoknak, le kell szögeznünk, nem ők az egyetlenek, akik igénybe vettek zsoldosokat az ezred feltöltésénél. Természetesen Rákóczi és Károlyi számtalan levélben dorgálta meg az aktuális főkapitányt a kiállított katonák számának elégtelensége miatt, vagy egyenesen a városoknak írtak kemény hangú leveleket, de az időről időre megjelenő hadgyűjtőkön kívül nagyobb volumenű retorziót nem szenvedtek a nem elegendő létszám miatt.²¹⁵ Talán a kuruc felsővezetés is érezte, hogy az erőből folytatotthatalomgyakorlás nem minden esetben vezethet sikerre, mivel az ingadozó térségek nagyon könnyen meghódnak a császáriak előtt.

A hajdúvárosok és a csatolt települések vállalták, hogy egy lovasezredet állítanak fel és annak ellátásáról gondoskodnak. Az ellátás történhetett közvetlen módon, az ezrednek szállítva és a Commissariátusságnak jelenteve, vagy a kuruc készletek terhére, amelyet beszállítás formájában tudtak pótolni.²¹⁶ Ettől függetlenül – a kezdetektől fogva – kértek, követeltek tőlük további hozzájárulásokat, ami miatt a városok folyamatosan tiltakoztak a fejedelemtől.²¹⁷

²¹⁵ II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. 1706. május 8. Kistapolcsány. KO V. 470–471. Esze 1951. 64. és Esze 1955. 32. Seres 2007. 41. Sillye 1882.49–50.

²¹⁶ Egy, feltehetően 1704-ben keletkezett kimutatás szerint a hajdúvárosok adóalapját 60 portával számolták, ezután kellett teljesíteniük a kivetéseket. Mivel ők személyesen szolgáltak, ezért a kivetéseknél teljes egészében redukálták a portaszámot. „7. Hajdúvárosok. „*minthogy magok insurgálnak egész portájok 60; levonás 60.*”

Portaszámok. Gyöngyös, szeptember 7. (évszám nélkül – feltehetően 1704) MNL OL G 16 I.2.c No. 66 fol. 33.

²¹⁷ „*A hajdúvárosiakkal computust inelván több élést rajtuk ne exigáljon, hanem amennyit azon hajdúvárosi hadakra a commissarius ide fel erogál.*” II. Rákóczi Ferenc levele Orosz Györgynek. Eger, 1705. április 4. OSZK Kt. Fol. Hung. 978. fol. 242v. „*Computust inelván vélek districtualis commissariusunk több naturalék administratiójára ne keserítse őket, hanem csak amennyit a commissarius itt az hajdúvárosi hadakra erogál. Kálló közikben nem engedtetik.*” II. Rákóczi Ferenc levele a hét hajdúvárosnak. Eger, 1705. április 4. OSZK Kt. Fol. Hung. 978. fol. 243r. Ettől függetlenül Orosz György nem adta fel, különböző kimutatásokkal próbálta alátámasztani a hajdúvárosok restségét. „*NB: Hét hajdúváross miolta oda fel van az hadak qvéntantban nem vehettem az Tekintetes Comissariat itten pediglen a Ima 8bris usque – ad presens többet nem adtanak az bloquadához:*

Az ezredhez történő eljuttatás és a központosított raktárakba történő beszállítás egyenlegét próbálták minden eszközzel egyensúlyban tartani, arra való hivatkozással, hogy nemesekként saját személyükben kell a katonai kötelességet – és az ahhoz tartozó ellátást – teljesíteni.²¹⁸ Emellett az ezred harcselekményeivel kapcsolatos kiadásokat, ellátást az adott térség viselte, utólag bekérve azt a Hadi Commissariátustól.²¹⁹

Az ezred felszerelésének neuralgikus pontjaként tekinthetünk a mundér kiutalására, elkészítésére. A posztó iránti kérelmek minden évben megjelentek, sok esetben teljes ruhátlanságra panaszkodtak a katonák. A ruházat hiányos volta a legtöbb esetben a katonai felsővezetés ingerküszöbét is elérte, akik érdemben reagáltak a problémára, a szolgálatot teljesítők „felöltöztetésével”.²²⁰

Különösen megterhelővé vált a szabadságharc második fele, amely minden téren próbára tette a hajdúvárosokat. Az 1708 elejétől szerveződő nyugati expedíció a tiszántúli ezredeket, illetve azok hátszágát is érintette.

lisztet – cubulus 124

centum. carnis 53, librae. 90

abrakot – cubulus 204 ½”

Orosz György kimutatása a vármegyék által teljesített természetbeni szolgáltatásokról. Debrecen, 1705. május 1. MNL OL G 16 I.2.d No. 89. fol. 220–221.

²¹⁸ Példaként említhetjük a lóutánpótlást, amely szintén a városokat terhelte. A hajdúvárosoknak 1706 elején százhusz lovat kellett besorozni. A portális hajdúk, zsoldosok, personalis insurrectio és repartíált lovak iránt való expedíciók. Miskolc, 1706. február 18. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. Va k. fol. 13–16.

²¹⁹ „14to Buday István uram eő kglme ezerébül négy seregh harmad napgih vött s consumált librae panis no. 1800; librae carnis no. 900; pabuli cassovie cub. no. 40; (?) vini no. 30”

Kimutatás a Szabolcs vármegye által a fejedelem seregeinek nyújtott élelmiszerek és mindenféle dolgokról 1704 októbere és 1705 márciusa között. MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 6. No. 163. fol. 3.

Március 18-án (1706) Buday István lovasezredének 1705 augusztusra és szeptemberre kifizettek 8820 rhénes forintot. Június 12. (1706) A Buday ezred stábjának és a prima plana tisztjeinek 1705 áprilisától októberig. Az egész ezrednek pedig 1706 januártól szeptemberig 9976 rhénes forintot.

Október 24. Szemere László brigadéros colonellus tíz kompániából álló ezredének márciusra, áprilusra és májusra (1706) 13 023 rhénes forintot. Fekete János hadi fizetőmester számadásának extractusa. Kőkenyesd, 1706. december 31. MNL OL G 16 I.2.d No. 66. p. 10., 22. és 37.

²²⁰ A Szemere ezred színe: fehér; Létszám: 900; Kiutalt mennyiség: 1800 vég aba. Mundérhoz való kimutatás (1706) OSZK Kt. Fol. Hung 1389. Vb k. fol. 282.

Nánás 59 katona köpönyeg 59; dolmány 29½, nadrág 19 3/2; summa 108 3/1

Szoboszló 103 katona köpönyeg 103; dolmány 51½, nadrág 34 3/1;

Böszörmény 101 katona köpönyeg 101; dolmány 50½; nadrág 33 3/2; summa 185 3/1

Polgár 83 katona köpönyeg 83; dolmány 41½; nadrág 27 3/2; summa 152 3/1

Vámospércs 42 katona köpönyeg 42; dolmány 21; nadrág 14; summa 77

Hadház 45 katona köpönyeg 45; dolmány 22½; nadrág 15; summa 82½

Polgár 45 katona köpönyeg 45; dolmány 22½; nadrág 15; summa 82½

Kálló 105 katona köpönyeg 105; dolmány 52½; nadrág 34 3/2;

Összesen: 583 katona

Posztókimutatás a hajdúvárosi ezrednek. (Az 1707. évi iratokhoz besorolva) MNL HBML V.301.b25. d.; Szemere László fehér színű posztó, 900 személy részére, 1500 vég aba. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. VIIb k. fol. 343. és OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. VIIb k. fol. 344. A második kimutatásban már 1800 vég aba szerepelt. Szemere László regimentje: dolmányra 400 vég, köpenyre 800 vég, nadrágokra 228 vég. A Tiszántúli regimentek ruházatára kívántatik ennyi vég aba (1709). MNL OL G 28 V.2.e p. 345. „Az posztóruul való számadását is az comissáriusnak mint jutot mi maradot maga[m] csak azoknak adattam, az kik majd mezítelenek voltanak. Nyúzó, Kruczai, Szemere, Besseney s töb ezerekre semmi sem jutot.” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Apahida melletti tábor, 1708. július 20. MNL OL G 15 I.1 Capsula E. Fasc. 135p. 310–317.

Az ezred felkészítése a tavaszon kezdődött, amit a Nádudvar mellett lezajlott mustra zárt.²²¹ A kifejezetten katonai célzatú mustra mellett a városoknak is osztottak feladatot, az ezred számára kellett előteremteni mindent, amivel segíthették az akcióban való részvétel sikerességét.²²²

A váratlanul súlyossá vált trencsényi vereséget követően a kuruc felsővezetés gyorsan újra akarta szervezni az alakulatot. Károlyi elképzelései szerint egy hatszáz főből álló lovasezred és kétszáz gyalogos kiállítása elvárható a hajdúvárosoktól, amit ők ellenben kivitelezhetetlennek tartottak.²²³ A városok véleménye szerint a katonaság kiállítása és az a dikamennyiség, amelyet teljesíteniük kell, elviselhetetlen terhet ró a településekre. Azt is megjegyezték, hogy a dikaként jelentkező teher teljes egészében felhasználásra kerül az ezred fizetésénél és ruháztatásánál.

1 főhadnagynak	40 dica jár	10-nek	400
1 vicehadnagynak	32 dica jár	10-nek	320
1 zászlótartónak	24 dica jár	10-nek	240
1 strázsamesternek	18 dica jár	10-nek	180
1 furirnak	16 dica jár	10-nek	160
1 káplárnak	15 dica jár	30-nak	420 ²²⁴
1 gregáriusnak	14 dica jár	600-nak	8400
Összesen:		680	10120 ²²⁵

A táblázatban szereplő gregáriusok nyári fizetésére 6 dicát, a fennmaradó 8 dicát pedig a katona ruházatra költik.²²⁶ Természetesen ezek a számok és kifizetések sok esetben csak papíron léteztek, és amikor a katonaság nem tudott tovább várni a jogos illetményére, akkor akár Bercsényi Miklósig is elmentek követeléseik kapcsán.²²⁷ A városokat préselő nyomás ezt

²²¹ A Szemere László vezette ezred mustrája. Nádudvari mező, 1708. május 10. MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1708. május p. 91–111. A mustra egy másik példányát lásd: MNL HBML IV.502.a 2. k. pag. 5–13.

²²² A hajdúvárosi ezred számára 3 szekeret, 12 lovat, 760 kenyeret és 42 vágómarhát kellett küldeni a városoknak. Emellett az ezredtörzs 4 havi quartély helyett, minden dica után 1 máriást kért. MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 236. 1708. május 4-ei bejegyzés.

²²³ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 251. és Sillye 1882. 54.

²²⁴ A helyes szám: 450.

²²⁵ A táblázat a jegyzőkönyvben közölt alapján készült. MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 243–244. A helyes végösszeg: 10150. Jól látható, hogy a táblázatban nem szerepel az ezredtörzs, amely számára egy nagyobb kontingenst kellene kifizetni, ami jelentősen növelné a dikák számát.

²²⁶ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 243–244. A városoknál megjelenő Sennyei Ferenc ezredének ellátását kérte, de a városok azt nem tudták teljesíteni. Inkább a saját ezredüket akarták tartani, ez ügyben írtak Bercsényinek és Károlyinak is. MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 255.

²²⁷ „Nánásy Jakab hajdúvárosi Kapitány Uramnak. Az Nemes Regementtől küldött tisztek által érte Fü-Generális Urunk, hogy dicalis contingenseknek nyári fizetésekben imputáltatni kellett volna: azonban sem fizetések, sem imputatiójok nem volt. Kihez képest említett tiszteket Fü-Generális Urunk, Generális Károlyi Sándor Uramhoz Excellentiájához igazította, hogy ott eligazítottassék dolgok; melyről maga is Nánásy Uram Fü-Generális Urunkat

követően sem enyhült, az ezred ellátása és utánpótlása kardinális kérdéssé nőtte ki magát, ami 1709-ben is borzolta a kedélyeket.²²⁸

A településektől újra és újra gyalogosokat követeltek Bagossy Pálék, majd Károlyi Sándor is. Mindketten kétszáz embert kívántak a hajdúktól, akik az előbbihez Andorkó Pétert küldték tárgyalni, az utóbbinál pedig pénzbeli megváltást akartak elérni. Károlyi válaszában 1500 forintot kért a kétszáz gyalogosért cserébe, amit a városok igyekeztek előteremteni.²²⁹

A kiváltságolt települések nem tartoztak portális katonaság kiállításával, ettől függetlenül ezt követelte rajtuk Károlyi.²³⁰ Nem csak a katonaállítás, a kivetett adó előteremtése és befizetése sem ment zökkenőmentesen, amit Eötvös Miklós districtualis commissarius megunt és a pénzt kiutalta három ezrednek, azzal a megkötéssel, hogy a behajtást nekik kell eszközölni.²³¹

A saját ezred feltöltését folyamatosan sürgették, nem csak Károlyi, de Szemere is kemény hangon utasította a városokat, hogy a kért katonaság teljes létszámban jelenjen meg a táborban.²³² A mundérkészítés problematikájának kérdése is újból előkerült, főleg amiatt, hogy – a kiosztott posztó függvényében – a hajdúvárosi mestereket terhelte az elkészítés. A fizetség kérdésében egyeztek meg nehezen, mivel első körben Szabolcs vármegyére osztották ki ezt a feladatot, így a hajdúvárosi mesterek próbálják meg onnan begyűjteni jussukat.²³³

Az egyre szűkülő mozgástérrel rendelkező kuruc vezetés nem tehetett mást, mint azokat a területeket terhelte, amelyek stabilan a kezében tartott. Emiatt nem tudtak fellélegezni a szabolcsi hajdúvárosok sem, akik még 1710-ben is maximális leterheltség mellett próbálták rendezni a katonaállítással kapcsolatos kiadásokat. Eötvös Miklós kimutatása szerint a

voltaképen informálja: netalám nagyobb confusio exoriáljon.” Bercsényi Miklós levele Nánási Jakabnak. Rozsnyó, 1709. július 19. AR I/VIII. 117.

²²⁸MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 257–258. Az újoncokat január 15-éig kellett kiállítani és az ezredhez küldeni.

²²⁹MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 260. 1709. január 24-ei bejegyzés és p. 275.

²³⁰ „Az hét hajdúvárosok cum Kálló, az Jászság, Tiszamelléki exemptált helységek, és Fölséges Urunk Sajó-melléki hajdúvárossai quantumok után semmi hajdút nem obligálatnak praesentálni, hanem magok regementjeknek complanatiójára hagyattatnak.” Eszterházy Antal instrukciói kapitányainak. H. n. é. n. Közölve: Eszterházy Antal tábori könyve 177. irat, 322-325.

²³¹ A hajdúvárosi ezrednek 3726, Bik László ezredének 4563 és Nyúzó Mihály ezredének 1855 Forintot. MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 317.

²³² Szoboszlónak 105, Böszörménynek 105, Kállónak 105, Polgárnak 83, Nánásnak 60, Dorognak 45, Hadháznak 45, Vámospércsnek 52 katonát kellett kiállítania. MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 325. 1709. május 15-ei bejegyzés. és p. 341.

²³³ „Lónyay Ferencz Uramnak. Szemere László Uram regementjebéli tisztek bizonyos dolgok végbenvitelire küldetnek Károlyi Sándor Uram után, mely tisztek referálják: hogy még mundírjuk el nem készült legyen. Azért említett Lónyay Uram az hajdúvárosi mesteremberekre oszsa ki az posztót, és mentülhamarébb készíttesse el, — elkészülvén: maga Lónyay Uram oszsa ki az regementeknek. Salláriumát pedig az mi illeti az mesterembereknek: adott volt Fű-Generális Uram assignatiót Lónyay Uramnak efféle mundír csináltatásra Nemes Zabolcs Vármegyére: azért oda relegálja őket. — ők hamarabb megvehetik rajtok.” Bercsényi Miklós levele Lónyai Ferencnek. Rozsnyó, 1709. július 19. AR I/VIII. 117.

hajdúvárosoknak az ezred számára 236,5 orális és 269,5 equilis porciót kellett biztosítani minden hónapban.

Amennyiben nem tudták természetbeni juttatás formájában előteremteni a kirótt mennyiséget, meg is válthatták azokat, mégpedig az orális porciót három, az equilis porciót két forintot. Pénzalapra helyezve ez egy hónapra 1248,5, fél évre 7491 forint kiadást jelentett a hajdúvárosokra nézve.²³⁴

A fentebb felsorolt példák fényében is érzékelhetjük, hogy a hét város által kiállított katonaság ellátása, ruháztatása, lovasítása hatalmas összegeket emésztett fel, amely terhelés elérte a szabadságharc előtti adóztatás szintjét. A változó hadihelyzet, az átvonuló ellenséges csapatok pusztításai mellett nem beszélhetünk nyugodt, építkező időszakról, amikor a települések teljesítőképességüket csúcsra járathatták volna.

Azt is látnunk kell, hogy mindemellett minden alkalmat megragadtak, hogy a nekik címzett követeléseket minimalizálják, lehetőség szerint kikerüljenek az állandó fizetők köréből. Ezt a viselkedést nem tekinthetjük egyedi esetnek, a vármegyékkel folytatott levelezések hasonló problémákat hoznak felszínre. A visszafoglaló háborúk által meggyötört térség még ki sem heverte az előző hadiállapotot, újabb nyolc év következett, lélegzetvételnyi szünet nélkül.

Katonaállítás, ezredkiegészítés, létszámadatok

Kálló bevételét követően a szabolcsi hajdúvárosok saját zászlóik alatt, de a Rákóczi által kinevezett főkapitány és ezredes vezetésével vonultak be a kurucok táborába és csatlakoztak a felkeléshez. A fejedelem személyes felkelést várt el a településektől, amit több-kevesebb sikerrel, egy lovasezred képében sikerült végrehajtani. Az ezred az 1706. és 1708. évi mustrák szerint 10 kompániából állt, amelybe a városok – kiegészülve Kállóval, Balmazújvárossal és Téglással – teherbíróképességük alapján adtak katonát.²³⁵

A Rákócziék által megálmodott katonai szolgálat és az azzal járó adómentesség kérdése – a kibocsátott pátensek ellenére – csak akadozva talált utat, számtalan példán keresztül lehetne bemutatni, hogy évekig elhúzódtak azok a vitás kérdések, amelyek az adózás és katonaállítás körül bontakoztak ki, esetünkben Szabolcs vármegye és a tíz település között. A

²³⁴ Az Eötvös által összeállított táblázatban némi pontatlanság csúszott, mi a helyes értékeket adtuk meg. Eötvös Miklós kimutatása. 1710. MNL OL G 28 V.2.d p. 115.

²³⁵ A szabolcsi hajdúvárosok ezredéről mértékadó tanulmányt közölt korábban Mészáros Kálmán, aki bevezetőjében kellőképp elemezte az alakulat felépítését, tisztikaráról pedig adattárat közölt, ezzel segítve a további kutatásokat. Mészáros 2010.

szabadságharc kezdetétől fogva jelen van az a fajta atrocitástípus, amikor a távollevő katonák családját, városát érte inzultus.

Ilyen problémával szembesültek a polgári és vámospércsi katonáskodók, akik panaszukkal egyenesen Rákóczihoz fordultak. Elmondásuk szerint városaikat fosztogatják, feldúlják, megsarcolják és az otthon maradottakkal szemben fizikai erőszakot is alkalmaznak.

A fejedelem protectionálisa, amely erre válaszolt, megtiltotta minden rendű és rangú személynek, hogy zaklassa az említett városok lakóit. Aki ennek nem tenne eleget, azt a települések fogják meg és kísértessék az ő táborába, ahol intézkednek büntetése felől.²³⁶

Külön csoportot képeznek azok az ügyek, amikor Szabolcs vármegye akár Kállóval, akár az újbárosiakkal, néha még a hajdúvárosiakkal szemben próbált olyan formában fellépni – a fejedelmi tiltások ellenére –, mint aki joghatósággal bír a települések felett. Rákóczi tiltotta, hogy a vármegyei portaszámok között szerepeltessék ezen privilegizált helyek portaszámait, kiosztva rájuk is a vármegyére kivetett terhek egy részét.

Több alkalommal is figyelmeztették a szabolcsi apparátust, hogy ne próbálkozzanak a városok közös kalapba helyezésével, mivel azok személyenként szolgálnak és az általuk kiállított katonaság eltartását várják el tőlük.²³⁷

²³⁶ A polgári s vámospércsi protectio formája? OSZK Kt. Fol. Hung 978. fol. 23v. – dátum nélkül (az előző lapon 1703. okt. 28. szerepel) A hajdúvárosi katonák egy másik levélben arról panaszkodnak, hogy kezdetektől fogva szolgálják a fejedelmet, annak ellenére, hogy földjük kiszáradt és az otthon maradottaknak is kevés az élelem, betakarítani sem tudnak semmit. A porciók is elfogytak az ostromnál. Kéri a fejedelmet, hogy a Szatmár várában fogva tartott öt emberük kiváltásáról tegyen diszpozíciót, illetve a hadak élelmezéséről is rendelkezzen. A hét hajdúváros ezredének instantiája II. Rákóczi Ferenchez. Szatmár alatt lévő tábor, 1704. szeptember 6. MNL OL G 19 II.2.d 4. d. fol. 8–9.

²³⁷ A vármegyei presszió már a szabadságharc elején megjelent, nem törődve a fejedelmi pátensek rendelkezéseivel: „*Minthogy Kálló városának lakosi azon Kálló várában más praesidiáriusok helyett magokat interteneállyák, úgy táborunkon is nemzetes vitézlő Budai István kapitány hívünk ezerében sokan közülök magok házoktól interteneáltatnak. Azért az nemes vármegyének intimállyuk, hogy ad ulteriorem usque nostri dispositionem azon Kálló városának lakosít vágó és egyéb victuáléknak administratiójára ne kényszerítse.*” MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 5.No. 15. II. Rákóczi Ferenc levele Szabolcs vármegyének. Tokaj melletti tábor, 1703. december 23., „*Jóllehet edgyszer lött kegyelmes determinatióknkbül a nemes vármegye megérthette, hogy Kálló több hajdúvárosokkal edgyütt az nemes vármegye portaitül seqvestráltatván maga táborunkon lévő hadainak intertentiójára tartoznók concurálni és az mennyit azon hadaink az tábori commissariatustül percipiálnak magok szükségére és intertentiójára azt erga assignationem commissariatis districtualis commiasrius hívünknek fogyatkozás nélkül resideálni mindazonáltal amint értésünkre esett az nemes vármegye ezen kegyelmes determinatióknk ellen azon városokbéli lakos híveinkre bizonyos impositiokat repartiálnán, azokat és azoknak némely (?) executio által is megnevezett lakos híveinktül exigáltatna.*” II. Rákóczi Ferenc levele Szabolcs vármegyének. Sente melletti tábor, 1704. november 25. MNL SZSZBML IV.1.b Fasc.5.No. 63. Nem csak Kálló, hanem Újbáros is nehezen boldogult a vármegyével. Az újbárosiak panaszkodnak, hogy hiába harcolnak a fejedelem oldalán, a vármegye terheli őket, amit nem tudnak teljesíteni, ezért Buday kéri a vármegyét, hogy Rákóczi rendelkezései szerint járjon el az ilyen kérdésekben. Buday István levele Szabolcs vármegyének. Nagykároly, 1704. február 23. MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 5.No. 76., „*Az mi Kálló városa dolgát illeti, mivel tovább való dispositiönkig az több hajdúvárosok közzé applicaltatott, azokkal insurgálván, az mint portái is az nemes vármegye portai közzé nem számláltattak nem levén abban semmi injuriája az nemes vármegyének nem is veheti difficultusban, kivált hogy az impositiok az*

A vármegye részéről azt sérelmezték, hogy a szabadságharc előtt ezek a portaszámok a vármegyei kontingens részét képezték és mind a katonaillesítés, mind az élelmezés terén szélesebb elosztási bázissal rendelkezett a megye vezetése.

Természetesen nem lehetett mindegy, hogy ezek a nagyobb települések hol szolgálnak, hova adják a katonaságot, hiszen az jól jött volna a Szabolcs vármegyében toborzott ezrednél is. A portaszám után kiállítandó gyalogság létszámát tekintve is hiányoztak a városok, a nagyobb teherbíróképeséggel rendelkező helységek több katonát tudtak felszerelni, hadrendbe állítani.²³⁸

Többen, több alkalommal is hangot adtak nemtetszésüknek azzal kapcsolatban, hogy a hajdúvárosok által kiállított ezredben zsoldosok is szolgáltak. Nem maga a zsoldosfogadás ténye, mint inkább az zavarta a felháborodókat, hogy az erősnek ismert települések nem képesek egy jól felszerelt, kellő létszámmal bíró alakulatot a haza szolgálatára bocsátani.²³⁹ Rákóczi is számtalan levelében korholta a városokat, az aktuális főkapitányt az elmaradt személyes felülvizelések, vagy az ezred létszámának ingadozása miatt.

Kálló városa részéről nem praestallya az nemes vármegye.” II. Rákóczi Ferenc levele Szabolcs vármegyének. Kistapolcsány, 1705. február 13. MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 6.No. 2.

²³⁸ A vármegyei nemességnek saját zászlói alatt, személyesen kellett szolgálni, akár gyalogosan, akár lovon. Szabolcs vármegye emiatt sérelmezte, hogy a vármegyéhez szervesen hozzátartozó városok nem ebben a kötelékben, hanem a hajdúvárosi ezredbe kerültek besorolásra. Szabolcs vármegye közgyűlése. 1705. március 5. MNL SZSZBML IV.1.a 17. k. p. 566. A portális katonasággal kapcsolatban a következőket írta a fejedelem Szabolcs vármegyének: „*Minthogy a neme[s] vármegyéknek a sok rendbéli országos szükségek miatt való tereh viselése kit considerálván, azon vagyunk minden igyekezettel, hogy amennyire lehet a tereh viseléseknek alliatiojával consolálhassuk a nemes vármegyéket, melynek is valósággal való megmutatására a portális hajdúknak limitatíóját oly formán relaxáltuk, hogy a nemes vármegyék egy portától négy-négy jó fegyveres hajdúkat állítsanak az haza szolgálattárára, amint aziránt több nemes vármegyéknek is meg küldöttük intimationkat.*” II. Rákóczi Ferenc levele Szabolcs vármegyének. Eger, 1705. április 11. MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 6. No. 49. „...*az parasztság részéről minden porta után felállítandó négy gyalogot és az nemesség részéről minden porta után két jó lovas s fegyveres katonát hova hamarabb kiállítani igyekezzék...*” Károly Sándor levele Szabolcs vármegyének. Berettyóújfalu melletti tábor, 1705. május 22. MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 6. No. 111. Mindentől függetlenül a Tason 1706. március 4-én tartott Szabolcs vármegyei közgyűlésen a porták után kiállítandó hajdúság elosztásánál Kállóval, Újvárossal és Téglással is számoltak.

Zoltány Péter járása

Kálló No. 36 (peditum – 9 porta után

Újváros No. 36 – 9 porta után

Téglás No. 10 – 2,5 porta után

Portális hajdúk összeírása. MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 7. No. 29.; A tarpai lakosokat - akik hasonló módon, mint egyéb hajdúvárosok - maguk seregét kiállítani tartoznak, ezért nem lehet tőlük még duplán kérni a portális hajdúság kiállítását. II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Munkács, 1708. május 2. MNL OL G 19 II.3.h Prot. Rák. I. k. fol. 151. A problematika még 1710-ben sem oldódott meg igazán, mivel a privilegizált helységek esetében a portális hajdúság kiállítása nehézkes, főleg, hogy ezen települések lakosai személyesen keltek fel Szabolcs vármegye. 1710. szeptember 22. MNL OL G 19 II.2.c fol. 309–310.

²³⁹ „*Budai Uramra nincs panasz, hozzám is jó, s az vigyázásba is igen serény, de próbált dolog Kegyelmed előtt, az rosszakkal a jó is szegényt val. Csak azt nem tudom, hogy engedi meg ő Kegyelme, hogy soldost fogadjanak az hajdúvárosiak. Ha valamely jóakarója megjelentene ő Kegyelmének, igen jó volna, mert kár volna, ha valaki az Méltóságos Fejedelem előtt meg találná jelenteni, s kissebségére esnék.*” Barkóczy Krisztina levele Károlyi Sándorhoz. Nagykaroly, 1704. május 4. Barkóczy levelei 2011. 48.

A zsoldosállítás nem számított egyedi esetnek, más helységek is folyamodtak ehhez a módszerhez, hogy az elvárt létszámot teljesíteni tudják.²⁴⁰ A korábban idézett 1702. évi, vagy az 1706-ban készített összeírás²⁴¹ alapján azt kell mondanunk, hogy a lakosság szám arányainak megfelelően képviseltették magukat a hajdúvárosok a szabadságharc hadseregében.²⁴²

A személyenkénti felkelés talán több katonát eredményezhetett volna, de ez a fajta hadszervezési lehetőség csak rövidtávon, egy-egy célzott akció megvalósításához adhatott volna pluszt, hosszabb időintervallumban a personalis insurrectio nem tűnhetett kellőképpen megalapozott eljárás módnak.

A hajdúvárosok által kiállított lovasezred létszáma a szabadságharc nyolc éve alatt folyamatosan hullámzott, az 1706–1707. évi csúcspontot követően pedig erőteljes csökkenést mutatott. Az időről időre felbukkanó katonai átszervezések szintén befolyásolták az alakulat összetételét, hiszen a hajdútelepekhez csatolt Kálló, Újváros és Téglás közül az utóbbi két város katonáit 1708-ban már a Szabolcs vármegyei hadakat tömörítő, Bessenyei Zsigmond által vezetett, ezredben találjuk.²⁴³

Az 1703-ban kirobbanó felkelés első éveinek valós katonai létszámáról csupán kevés megbízható adat áll rendelkezésünkre. Az ezred nagyságát ebből kifolyólag inkább becsülni lehet mint túlpontossággal megadni. A felbukkanó szórványadatok 8–10 zászlóval számolnak, ha a Buday István vezette ezred kerül említésre.²⁴⁴

²⁴⁰ A vármegyei tisztviselők maguk helyett zsoldost kötelesek állítani. A zsoldosok kiállításáról. Miskolc, 1706. február 15. p. 148. (Rákóczi) MNL OL G 28 V.2.c p. 147–149. A Palocsay-féle ezred kimutatásában jól nyomon követhető, hogy több település is a zsoldosfogadás, állítás mellett döntött. A Palocsay György ezredéhez tartozó seregek kimutatása. MNL OL G 28 V.2.c p. 150–153.

²⁴¹ A Hajdúvárosok összeírása Klára András által. MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. – 1706. március 21. p. 609–636.

²⁴² Az 1702. évi összeírás 950 körüli családfőt rögzített, míg az 1706. évi 1465 fővel számol, amelyből 352 fő kállói lakos. A hét hajdúvárosban így 1706-ban 1113 fő férfit rögzítettek, akik közül 169 személyt jegyeztek fel, mint katonai szolgálatra alkalmatlant. A Hajdúvárosok összeírása Klára András által. MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. – 1706. március 21. p. 636.

²⁴³ A Bessenyei Zsigmond vezette ezred mustrája. Nádudvari mező, 1708. május 11. MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1708. május p. 112–129.

²⁴⁴ „Pest elein lévő hadak dislocatiója

...4. Generalis Budai István uram hat zászlós seregei szállítottak Mácsára, vigyázót tartanak Kosdon.” MNL OL G 15 Capsula A.1. Fasc. 4 p. 92–92. (1704) „Az kivel Károlyi Uram Diószegen corpust praesentálhatna, marad: ...Buday...8” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Tornóc, 1705. január 26. AR I/IV. 307. A Dunántúlra irányuló akció kereténél 10 zászlót írtak Buday István neve mellé. Eszterházi Dániel instrukciói a Dunántúlra irányuló expedícióról (1705). OSZK Kt. Fol. Hung. 1389 IVa kötet p. 129–132.) Buday ezredében 5 zászlóalja van. Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Nagyszeli, 1705. január 29. MNL OL G 15 Caps. B. Fasc. 21. p. 50–54. Belső, kiegészítő lapon. Károlyi Sándor levele Barkóczy Krisztinának. Felső-Szeli, 1705. január 29. Károlyi levelei 35.

A tervezetekkel szemben sok esetben a valóság már nem mutat olyan fényes képet, főleg a téli időszakot követő ezredfeltöltés ment nagyon lassan.²⁴⁵ A hajdúvárosi katonaállítással elégedetlen Károlyi 1708 folyamán még kétszáz gyalogost akart kipréselni a településekből, akik Rákóczihoz fordultak a sérelmezett követelés miatt.

A fejedelem levelében felhívja Károlyi figyelmét, hogy ezek a helységek fegyverrel szolgálnak, ne kényszerítse azokat semmilyen újabb küldésre, hacsak nem a személyes felkelésből adódóan kívánja kikényszeríteni azt a plusz kétszáz embert. Amennyiben igen, és a kiállított katonákat jónak találná, inkább meg kellene lovasítani őket és az ezredhez küldeni, de addig ne nehezítse a városok életét.²⁴⁶

Károlyi kérése azért is tűnhetett különösen szokatlannak, mivel az 1706. május 15. előtt megmustrált ezredben 931 főt írt össze a mustramester.²⁴⁷ Talán amiatt neheztelt Károlyi a hajdúvárosokra, hogy ezt a létszámot a másik három településsel közösen sikerült kiállítani, akik közel kétszáz embert állítottak csatasorba.

²⁴⁵ Bercsényi igencsak kedvetlenül ír a körülötte lévő katonaságról, amely csak minimális létszámban áll rendelkezésre. Hiába szerepel a Buday ezredben kilenc zászlóalja, csak mintegy kétszáz katona lézengett a nyolc-kilencszáz fő helyett a hajdúvárosiak táborában.

„Budai Uram hadában mennyin vadnak? már megírtam vala alázatossan Nagyságodnak; 3. zászló: van talám 200.”

„Budai Uram ezere:

Török Lukács főhadnagy zászlója.

Csörög István, Süldő István főhadnagyok zászlói, kettő.

Főhadnagy Hódos István zászlója.

Főhadnagy Pap György Uram zászlója.

Főhadnagy Somogyi István Uram zászlója.

Főhadnagy Pap Mihály Uram zászlója.

Főhadnagy Varga János zászlója.

Vice-Kapitány Eszenyi János Uram zászlója.” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Nagytapolcsány, 1705. március 25. AR I/IV. 418–419.

²⁴⁶ „P. S. Az hajdúvárosiak instantiájából melyet előttünk nagy kedvetlen keserűséggel exponáltak, hogy kglđ kétszáz hajdút fegyverest és köntösöst kívánna rajtok, de megvallom nem reflectálhatom magamot, hogy ilyen végezésem lett volna, mivel ők máskint is tartozván fegyverrel szolgálni a portát nem ingrediállák. Hogyha pedig personalis insurrectio helyet kívánna kglđ őket, ha jóknak lenni találtatnak, jobb léssen meglovasítani őket előre valami pénzt adván nekik az melly fizetésekbül ... nekik mellyben az kglđ informatióját elvárjuk minekelőtte végső resolutiónkat kiaggyuk. Az executiót is addig tollallya kglđ rullo.” II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Kistapolcsány, 1706. május 8. MNL OL G 15 Caps. B. Fasc. 28. p. 158–160.

²⁴⁷ Buday István lovasezrede

1. század Nánás, 96 ember
2. század Böszörmény, 122 ember
3. század Polgár, 107 ember
4. század Nagykálló, 124 ember
5. század Szoboszló, 89 ember
6. század Szoboszló, 92 ember
7. század Dorog, 95 ember
8. század Hadház, Téglás 96 ember
9. század Vámospércs, 55 ember
10. század Balmazújváros, 55 ember

Összesen: 931 fő

MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február 26 – augusztus 31. p. 155–180. Az összesítő adatok közölve: KO V. 413–414.

Az ezredmustrával párhuzamosan elvégzett városi összeírás, – amely arra kereste a választ, hogy hány katonaképes személy él a településeken – adatai is azt mutatják, hogy 750–800 fő volt az a határ, amelyet érdemben el lehetett érni a hét hajdúhelynél.²⁴⁸

1706 májusát követően – amikor Szemere László vette át a hajdúvárosi ezred parancsnoki posztját – az új főkapitány irányítása alatt már nem nagyon lehetett arra számítani, hogy a létszám eléri a kilencszáz főt, még a nyolcszáz as keretet is nehezen sikerült feltölteni.²⁴⁹ A következő években sem változott a létszámkeret, a szabolcsi hajdúvárosok nem tudtak többet vállalni a fentebb írt mennyiségnél és azt követően, hogy Újváros és Téglás már nem ide küldte a katonáit, nem is lehetett kérdés, hogy ennél több embert a városok nem fognak delegálni.²⁵⁰

A 1708. évi katonai gondolkodást a Nyugat felé irányuló expedíció határozta meg, amelyhez igyekezett a kuruc vezetés minden olyan alakulatot összegyűjteni, amelyek megítélésük szerint fel tudták venni a versenyt a császári csapatokkal. A felkészülés során végrehajtott összeírás némileg lehangoló képet mutatott a hajdúvárosi ezredről, hiszen 618 fővel jelentek meg a mustrán.²⁵¹ A hajdúvárosok a vonakodás mellett megpróbálták kijátszani a fejedelem és Károlyi utasításait, de a legfontosabb hadjáratára készülő kuruc vezetés most nem ismert pardont, executiót küldtek rájuk, hogy a hadra fogható embereket a táborba tereljék.²⁵²

²⁴⁸ A Hajdúvárosok összeírása Klára András által. MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. – 1706. március 21. p. 609–636. Az összesítő táblázatok: p. 636. Szemere László ezrede – 800 orális porcióval számolnak. Károlyi Sándor vezetése alatt álló ezredek kimutatása. 1706. december. (Eötvös Miklós kimutatása) MNL OL G 16 I.2.d No. 110. p. 2.

²⁴⁹ T. N. vitézlő Buday István most Szemere László uram regimentye

Föcolonellus Buday István uram

V.colonellus vacal

Főstrázsamester Karmarics János

Az ezred létszáma: 786

Extractussa az Tiszán innét nevezendő n. regimenteknek, minémő status effectusban találtattak in anno 1706 mustrái alkalmatosságal. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. VIa k. fol. 222.

²⁵⁰ 1707-ben 766 főt sikerült összeírni, ami október végére egészen 231 főig olvadt le. Extractus 1707-ből. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. VIa fol. 223. és Systema totius Militiae 1707. december 9. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. VIa k. fol. 180. valamint Szemere László ezredének mustratabellája. MNL OL G 28 V.2.c p. 63. Ság, 1707. október 30. Az hadaknak subdivíziója az mostani három generalis corpusok szerint, mely connotáltat juxta statum in Anno 1707. 21. 8bris MNL OL G 15 I.1 Capsula F. Fasc. 180 p. 19–20. Egy másik kimutatás szerint az ezred keretlétszáma 766, az aktív katonák száma: 650. A tiszántúli hadak kimutatása 1707-ből. MNL OL G 28 V.2.c p. 106.

²⁵¹ A Szemere László vezette ezred mustrája. Nádudvari mező, 1708. május 10. MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1708. május p. 91–111. A mustrát megelőzően további katonákat kértek a nyolc várostól, akik nem is a hajdúvárosi ezredbe akarta besorolni. 260 gyalogost és 62 szekeret kellett kiállítaniuk, ami jól láthatóan a gyalogság mozgásának gyorsítását célozta. MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 235. 1708. április 21-i bejegyzés. Ez az elképzelés – a gyalogság szekéren szállítása – Károlyi minden komolyabb összefoglaló írásában megjelent, hogy minél gyorsabban tudjanak reagálni a váratlanul betörő ellenség – esetünkben a rácok – hadmozdulataira.

²⁵² „Most veszem Szemere és Besenyei ezereinek effectivus statusit, az első 400, az másik 373 s avval menti magát amaz, hogy kegyelmed az hajdúvárosokat, azt mondgyák, hogy kegyelmed csak 500 limitálta, mely nincs híremmel, melyre nézve pátenst adtam az fő straza mesternek, hogy personaliter insurgáltassa őket, melyre

Nem érthette váratlanul a hét települést ez a lépés, hiszen januárban Olasz Mihály kereste meg őket a katonaillesítással kapcsolatban, márciusban pedig Szemere László kapott egy több pontból álló instrukcióhalmazt Károlyitól, hogy mitévő legyen a rábízott helységekkel.²⁵³

szükséges, hogy némel assistentiát adgyon melléje kegyelmed, mert ennek véget kel szakasztani már egyszer, úgy az Besseney ezere rendtelenséginek is.” II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Daróc, 1708. május. AR I/XII. 388. A fejedelem által keményebb fellépést Károlyi meg is tette, június elején németeket küldött a városokra: *„Az hajdúvárosiakal való végezésem, minthogy Felséged kegyelmes pátensével tolláltatot egy compánia németet kültem reájok, hogy viritim hajtassanak ki. Nekem károsnak az nemes hazának nem tettet úgy is, ha kiállítottak volna, de inkább szeretem, hogy ebben is betelyesedet.”* Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Szatmári tábor, 1708. június 10. MNL OL G 15 I.1 Capsula E. Fasc. 135 p. 252–255. Az egész kusza ügyet jól világítja meg Károlyi levele, amelyben részletesen leírja, hogy a hajdúvárosoktól egy tíz századból álló ezredet várna, amelyben összesen hatszázan szolgálnának. Emellett akart még kétszáz gyalogost, mivel a városok akár ezer embert is ki tudnának állítani. *„Szemere és Besseney uraimék fogyatkozásit több két esztendejénél, hogy mind Flged, mind m. fő generalis uram előtt minden udvarlásomban bővön detegaltam. Rendtelenségeknek oka nem vagyok, ámbár velem mentik is magokat. De csak Felséged méltóztatásék producaltani sok rendbeli dispositioimot magam munkáimot kibem, mint gyermekeknek a, b, c irtam elejekben s megh mutattam, hogy Kállóbul, Böszörménybül s nyolc hajdúvárosbül 1000 ember könnyen felülhet. Az conscriptiot kiadtanak esztendeig várakoztam az szörnyű hagyságh mia lott bellölle. Úgy az télen Flged elmenetele után én töttem oly dispositiot, hogy continuo tíz compániában 600 embere lovas mindenkor legyen. Azt ruházák, interteneálllyak, fizessék is és azon kívül jó continuus hajdút 200 állítsanak, melyre magokat obligálták. De micsoda effectussa vagyis az hagyságh megh bizonyítja. Ebben bizony semmi kárt nem láttam, most sem látnék csak volna úgy. Valakik penig ez ellőt mezei hadakban voltanak mind közikbe bocsáttam nem lehet se panaszok se exepitiojok.”* Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Tasnád melletti tábor, 1708. június 1. MNL OL G 15 I.1 Capsula E. Fasc. 135 p. 229–236. A hajdúvárosi hadak összeszedése Kácsándi Lászlót küldték. Eger, 1708. május 30. MNL OL G 19 II.3.h 22. d. Prot. Rák. II. k. fol. 344v–345r.

²⁵³ A hajdúvárosoknak lett volna ideje teljesíteni a parancsokat, amelyekről Olasz Mihály már 1708 januárjában írt: *„Alul irt adom tudára akiknek illik, hogy sub dato praesentim infrascripto; a nemes hajdúvárosokból ötszáz lovas vagyon actu kezem alatt; oda nem számlálván sem azokat, akik ide s ki commandiroztattak. Sem azokat, akik törvényes okok miatt, passus mellett elbocsáttatván házuknál vannak, melyeket minden órán bevárok. Mindezeknek intertentiója az említett nemes hajdúvárosokról tévén.”* Olasz Mihály levele a hajdúvárosoknak. Kaba, 1708. január 28. MNL OL G 28 V.2.e p. 115.

1. A kassai rendelkezéseket tartsák be, tartsák magukat az ott elfogadottakhoz és akkor a fejedelem is figyelembe fogja venni kéréseiket.
2. Buday idejében kilencszáznál is többen szolgáltak az ezredben, de az eltelt idő alatt végbement pusztulás miatt már ezt nem várják el tőlük. Ellenben egy ezredet, amely tíz kompániából áll, egyenként 60-60 fős legénységgel, akik szolgálatra alkalmasak, igen.
3. Ezenfelül 200 puskás hajdút (gyalogost), akik folyamatosan és készen szolgálnak és nem hevernek.
4. Ha ezeket a katonákat kiállítják a városok, akkor nem sérülnek a kiváltságaik és az általuk befizetett adót a katonák fizetésére, ruháztatására és élelmezésére fogják fordítani.
5. Ha az ezred távolabbi harcselekményekben vesz részt, akkor az általuk, részükre kiadott ellátmány ellenértékét a helyi raktárba kell beszolgáltatniuk lisztből, abrakból és húsból.
6. Az ezredet egyszínű mundérban járassák. Ha nincs erre lehetőségük, mert nem áll rendelkezésükre posztó, akkor ezt jelezzék a comissariusnak, aki ad cserébe megfelelőt (esetünkben fehéret).
7. Ha nemesi felkelés szükséges, akkor kötelesek személyenként felkelni.
8. Ha új katonákra van szükség, akkor azt a nyolc város Szent György nappal állítsa ki.
9. A városok élén álló hadnagyok és tisztségviselők kötelesek engedelmességni az ezredben szolgáló tiszteteknek. Ha valamely katona engedély nélkül otthon tartózkodik, azt meg kell fogatni és vissza kell vitetni a szolgálati helyére. Amelyik városi előljáró ezt nem teszi meg, azt a mezei (katona) tiszt megbüntetheti. Az ezredben való szolgálat folyamatos legyen, ne cserélgessék egymást, hogy mindig más-más rokon van jelen. Erre figyeljenek a tisztetek is.
10. Ha a mezei tiszt felszólítja az otthoni hadnagyot, hogy pl. a tolvajok, csavargók ellen felkeljen, akkor ezt azonnal meg kell tennie.
11. A nyolc város saját törvényszékét tart, de annak a működése igencsak megbomlott. Ezért az ezredhez ki kell jelölni egy hadbíró, akinek figyelnie kell az otthon maradt v. katona, katona v. otthon maradt konfliktusokra és abban eljárni. Ha ez nem sikerül, akkor a generális székéhez kell vinni az ügyet, ha ott sem oldódik meg, akkor pedig a fejedelem főhadbírója elé.
12. Az eseteknél jegyzőnek kell jelen lenni, aki mindent feljegyez. Első körben a főkapitány és a városok székéhez kell vinni az ügyet, ha helyben nem oldható meg. Ezt követően pedig a generális szék az eljáró illetőség.

A kudarccal végződött hadjárat után a hajdúvárosi katonák hazaszéledtek, csak nagy nehézségek árán sikerült újra összeterelni az ezredet. Felmerült még az a lehetőség is, hogy a továbbiakban gyalogsként szolgáljanak, de ezt a tervet mereven elutasították, mivel mindig lóháton harcoltak és amiatt kapták kiváltságaikat.²⁵⁴

Az egyre terjedő pestis, a tüzszünetek, a mind gyakrabban betörő ellenség a hajdúvárosok maradék harci kedvét is kezdték felőrölni. 1709 nyarán még mindig arra várt Károlyi, hogy Szemere és Besseney végre megjelenjen nála, hiszen az alakulatok mustrája már lezajlott. Az ezredek inkább fogyatkoznak, mint gyarapodnak, amit a parancsnokok különböző kifogásokkal próbáltak leplezni.²⁵⁵ A szabadságharc ügyének egyre súlyosabb válsága teljes egészében áthatotta a még Rákóczi oldalán álló térséget, hiába a szigorú szavak, ha érdemben már nem mindig lehet rávenni az embereket az állandó hadban állásra.

1710 második felére inkább a menekülés jellemző, ezért nehéz számonkérni a hajdúvárosokat. Még a harcok vége felé is azt hangsúlyozták, hogy ők mindent megtettek a haza ügyéért, a lakosok elfutásáért ellenben nem tudták vállalni a felelősséget.²⁵⁶ Az év őszén Csanády Sámuel személyében új főkapitány került a városok élére, akinek lehetőségeihez képest kellett a kialakult helyzetet kezelni. Nem tehette meg, hogy nemet mond a kuruc kérésekre, legyen az akár ellátmány, akár katonaságot érintő kérdés.

13. Amikor a parancsnokság a közelben van, akkor nekik be kell mutatni az ítéletet, különben annak a végrehajtása sem az ezredben, sem a városokban nem engedélyezett.

14. Az ezred is vezessen jegyzőkönyvet, amelyben a mustrákat, a különböző tabellákat, fizetési kimutatásokat, ügyeket vezesse.

15. Szemere minél hamarabb vigye keresztül ezeket a rendelkezéseket.

16. „*mellyet ha midőn Kegyelmed elvégez vice ispányának hirt tevén maga hazafordulhat, úgy mindazáltal, hogy pro 15. Aprilis itt legyen egész tábori készüléttel.*”

17. Amikor Kállóba ér Szemere, küldjön néhány katonát és egy tisztet Rakamazba, mert az onnan származó kun kapitány a parancsokat nem teljesíti. Károlyi megfosztja tisztségétől és elvárja, hogy megkötözve hozzá küldjék az illetőt.

18. A városokra bizonyos számú porció van kivéve az ezred számára, amelyet ügyesen próbáljon behajtani Szemere.

Károlyi Sándor utasításai Szemere Lászlónak a hajdúvárosokkal kapcsolatban. Nagykároly, 1708. március 14. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. VIIIb k. fol. 299–300.

²⁵⁴ Nánási Jakab levele Károlyi Sándornak. Kispércs (ma: Mikepércs), 1708. december 17. MNL OL P 396 - 1. - No. 5273. (A Károlyi DVD-n K. Gücs szerepel) A Károlyi Sándor korpuszához tartozó Szemere ezred 600 főt számlál. Az ország cassájának subdivíziója 1708. december 31. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. VIIIb k. fol. 268r.

²⁵⁵ „*Szemere és Besseney uraimék már jó ideje által mentenek. Mustrájok túl levén nem tudhatom mint effectuálták dispositioimot regimentyeknek restauratiojában. Hanem Besseney uram békételenkedik, hogy néhány katonája hajdúvá lett s ki nem adására, talám ezzel akarja elfedezni fogyatkozásit az ezere iránt.*” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Nagykároly, 1709. június 22. MNL OL G 15 I.1 Capsula F. Fasc. 192 p. 52. Egy posztókiutalás elosztásból kiderül, hogy Böszörmény 101, Polgár 83, Vámospércs 42, Hadház 45, Dorog 45, Kálló 105 és Nánás 60 katonával volt jelen az ezredben. Az összlétszám 584 fő. MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 353–354. 1709. augusztus 31-ei bejegyzés.

²⁵⁶ A nyolc hajdúváros levele Grabarics Jakabnak. Nagyálló, 1710. október 31. MNL OL P 396 - 1. - No. 9145. Szemere ezredben – amely Károlyi korpuszához tartozik – 600 fő szerepel. Az ország cassájának subdivíziója. (1710) MNL OL G 28 V.2.d p. 143.

A katonákat a Kállónál zajló mustrára kellett küldeni, mindazokat, akik tavaly vagy abban az évben szolgálatot teljesítettek.²⁵⁷ Talán ez lehetett az utolsó utasítás, amit a szabolcsi települések Károlyitól kaptak, mert 1710 végén a közlő ellenség felvonulása elöl szinte mindenki elmenekült. Ez az elfutás egyet jelenthetett a hajdúvárosi ezred felbomlásával is, a szabadságharc hátralevő részében nem találkozhattunk a hét településről kiállított regimenttel. 1711. január elején a császári csapatok elérték a hajdúvárosokat, ahol nem ütköztek ellenállásba.

Elmondható, hogy a szabolcsi hajdúvárosok a Rákóczi-szabadságharc időszakában már nem tudták betölteni azt a szerepet, amelyet szántak nekik, a rögtön hadra fogható, hűséges hajdúvitézek mítoszát a nyolc esztendő háború teljes mértékben lerombolta. A kezdeti lépések után Rákóczi és társai is olyan területként tekintettek a városokra, amelyet inkább a hadellátási kérdés megoldásánál lehet hasznosítani. A szabadságharcot egy hajdú lovasezred végigküzdötte és emellett számos városlakó gyalogosként teljesített szolgálatot, de mégsem olyan mértékben, ahogyan elvárták tőlük.

A váradi vár német őrsége és a környék rác lakói folyamatos veszélyt jelentettek a távolabb eső szabolcsi településekre is, akik az önvédelmi reflexen túlmenően már nem voltak képesek fellépni a rájuk támadó ellenséggel szemben.

A hajdúvárosi lovasezred 1706–1710 közötti szerepvállalása

A szabolcsi hajdúvárosok által kiállított mezei lovasezred vissza-visszatérve vett részt a Várad környéki harci cselekményekben. Korábban már említettük, hogy a blokád parancsnokai több alkalommal is gyalogosokat kértek a hajdúvárosoktól, akik igyekeztek a megkívánt kontingenst kiállítani. Az 1706. évi összeírásban külön rovatban szereplő gyalogság összesen 148 főt számlált. A lovasezred egy-egy kivételes esettől eltekintve egészen 1706-ig más tájegységeken teljesített szolgálatot. A hajdúvárosi ezred Károlyi Sándor seregtestéhez tartozott, így a közvetlen utasításokat – Rákóczin és Bercsényin kívül – tőle kapta.

A tiszántúli hadak egyik fő feladatáént a Várad körüli blokád fenntartását és a folyamatosan mozgó ellenség követését jelölték meg. A hajdúvárosi ezredet 1706 májusában Buday Istvántól Szemere László vette át és egyben ő lett a szabolcsi

²⁵⁷ Csanády Sámuel levele a hajdúvárosi hadnagyoknak. 1710. (?) 21. (Másolat) MNL HBML V.301.b 1. d. Fasc II. No. 33. fol. 63.

hajdúvárosok főkapitánya is.²⁵⁸ Az új ezredparancsnok serényen látta el a rábízott feladatokat, amelyekről rendszeresen tájékoztatta Károlyit.

A Nagyléta és Pelbárthida között táborozó hajdúvárosiaktól elvárták, hogy szemmel tartsák és nyugtalanítsák a váradi németeket. Augusztus 28-án Szemere jelentette, hogy hamarosan indul Várad alá, ahol össze akarja gyűjteni a kóborló katonákat és közvetlenül szemmel tartani a várat. Nemrég sikeres portyát hajtottak végre Várad alatt, pedig a császáriak szekerekkel megerősített állások mögé bújtak és még segítséget is kaptak a váradi őrségtől.²⁵⁹

Szemere szeptember elején írt a vármegyéknek és a privilegizált településeknek, hogy személyesen keljenek fel, illetve gyűjtsék össze és vigyék hozzá a kóborló katonákat, akiken példát fog statuálni. A debreceniek panaszait a károkkal kapcsolatban nem érti, csupán egy sereget küldött – ahogy parancsba kapta – a városokhoz. A debreceniek panaszkodni tudnak, de személyesen nem kívánnak részt vállalni a harcból, ellenben kufárkodni nem restek a katonáknak járó élelemmel.

A szentjobbi incidensről semmit sem tud, hiszen ő átadta a parancsnokságot Pekry Lőrincnek, ahogy azt parancsba kapta. A váradi császáriak Bóné katonáit ugrasztották meg, de ez nem csoda, bárkivel megeshet, hiszen a katonák igencsak rosszul vannak ellátva felszereléssel.²⁶⁰ Várad környékét állandóan portyáztatja, de a „tanult rókát”, a német katonákat, nehéz megfogni. Szentjobbra még több hajdút küld, hogy a hegyek felé is vigyázhassanak. Eöllyüs János ezredéből 200 válogatott hajdút küldött Váradon túlra, másfél heti élelemmel, hátha szerencséjük lesz és sikerül valamit elérniük.²⁶¹

Már harmadszor kaptak penészes kenyeret, ami miatt Szemere panasszal élt Károlyinál. Kérte, hogy járjon el az ügyben a Commissariátusnál.²⁶² Emlékeztette felettesét, hogy ő minden nap, akár kétszer is, próbára küldi az embereit, de nem nagyon járnak sikerrel. Megfogalmazása szerint „Ezen az elrémült s még csak a falevelnek zörgésére is rettegő földön” nehéz sikereket elérni.

²⁵⁸ Szemere László katonai tevékenységét bővebben lásd: Török 2018b.

²⁵⁹ Szemere László levele Károlyi Sándornak. Nagylétai tábor, 1706. augusztus 28. MNL OL P 396 - 1 - No. 2726.

²⁶⁰ Szemere László levele Károlyi Sándornak. Pelbárthida, 1706. szeptember 1. MNL OL P 396 – 1 - No. 2770.

²⁶¹ Eöllyüs János 1705-ben már ezereskapitány, majd 1707-ben szentjobbi kapitányként találkozunk a nevével. Heckenast 2005. 129. A sikertelen váradi körülzárási kísérletek miatt az erdélyi részekkel való kapcsolattartás komoly nehézségekbe ütközött, az egyre többször portyázó császári őrség miatt. A kurucok kénytelenek voltak kisebb-nagyobb létszámú egységeket kiküldeni a kezükön lévő várakból és sáncokból, hogy jobban szemmel tarthassák a térséget. Több ideiglenes sáncot is létesítettek, pl. Belényesnél, amelyet ilyen formában időről időre tudtak csak megszállni, de az esetek túlnyomó többségében ezek az akciók teljes kudarcba fulladtak.

²⁶² Szemere László levele Károlyi Sándornak. Pelbárthidai tábor, 1706. szeptember 4. MNL OL P 396 - 1 - No. 2650.

Panasszal élt egy Biró János nevű emberrel szemben, akit valószínűleg kóbor katonákat gyűjteni küldtek ki, de ez a személy olyan szolgálatot teljesítő férfiakat is elfogott, akik küldetésben jártak a táboron kívül.²⁶³ Szemere feltehetően legjobb tehetsége szerint végezte a kitűzött feladatokat, talán még ideiglenesen a váradi blokád parancsnokságát is rábízták, mivel a felettesei és az addig a sáncban szolgálók más megbízatást kaptak.²⁶⁴ A Várad környéki hadműveletek hamarosan félbeszakadnak, mivel Rabutin, az erdélyi császári csapatok főparancsnoka kiindult Erdélyből, és az ősz folyamán egészen Kassáig vonult.

Szemerét ezredével Kassa és Eperjes között helyezték el, 1706 októberében innen követte figyelemmel Rabutin mozgását.²⁶⁵ Az előrenyomuló császári csapatok egy rövid ideig Kassa bevételével próbálkoztak, majd a sikertelen körülfutást felszámolva Tokaj felé akartak továbbmenetelni. A kurucok szokásos módon a hadellátást kívánták akadályozni, amihez az ellenséges erők előtt kellett minden elérhető élelemforrást elszállítani vagy elpusztítani. Emiatt Károlyi a keze alatt található hadakat megindította, hogy Tokaj környékét minden szempontból használhatatlanná tegyék a császári katonaság számára. A felszámolást akarta megakadályozni Rabutin is, amikor Tige ezredes jó kétezer lovassal előreküldte, hogy gátat vessen a kuruc felszámolási kísérletnek. A kuruc és császári csapatok 1706 október közepén Bodrogkeresztúrnál találkoztak, ahol a felkelők érzékeny veszteségeket szenvedtek és kénytelenek voltak visszavonulni.²⁶⁶ 1706. november közepén Vinnán táboroztak, ahonnan arról a jó hírről tudott beszámolni, hogy megérkezett a várva várt ruházat a katonák részére.²⁶⁷ Miután a császári sereg Kassa alól elvonult Bercsényi – és vele együtt Szemere – Felső-Magyarországra indult, de hamarosan visszatért Károlyi keze alá.²⁶⁸ 1707 elején már Várad közelében találjuk az hajdúvárosi ezredet és Szemere Lászlót is.

A brigadéros jelentéseiből kitűnik, hogy a vár őrségét nem sikerült megakadályozni abban, hogy szénát és tűzifát gyűjtsenek be. Szemere és a többi kuruc tiszt nem tudta kiismerni az ellenséget, amely szinte akadálytalanul járta a környéket, egészen Berettyóújfaluiig eljutottak.

²⁶³ Szemere László levele Károlyi Sándornak. Pelbárhidai tábor, 1706. szeptember 9. MNL OL P 396 - 1 - No. 2793.

²⁶⁴ Bihar vármegye Szemere Lászlót a brigadéros és főkapitány mellett a váradi blokád parancsnokának is titulálja. Titulus: „*Perillustri ac Generosos Domino Ladislao Szemere, Suae serenitatis Principatis Brigaderio, Unus Regiminis Equestris ordinis Supremo Colonello, nec non Bloquadae Váradensis commendanti, Domino nobis colandissimo.*” Bihar vármegye levele Szemere Lászlóhoz. Debrecen, 1706. szeptember 12. OSZK Kt. Fol. Hung. 894. fol. 17v–18r.

²⁶⁵ Bercsényi Miklós levele Károlyi Sándornak. Torna, 1706. október 2. RT II. 174–175. és Bercsényi Miklós levele Károlyi Sándornak. Torna, 1706. október 12. RT II. 182–183.

²⁶⁶ A csatára lásd: Bánlaky. A magyar nemzet hadtörténelme.

<https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0018/1624.html> Bodrogkeresztúrnál a hajdúvárosi ezredet is a vesztesek táborában találjuk, több mint harmincan elesettek és egy tucatot meghaladta a harc következményeként fogságba esettek száma. MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1708. május p. 91–111.

²⁶⁷ Szemere László levele Károlyi Sándornak. Vinna, 1706. november 15. MNL OL P 396 – 1 - No. 3056.

²⁶⁸ Bercsényi Miklós levele Károlyi Sándornak. Zólyom, 1706. november 25. RT II. 194–197.

A németek a sűrű ködöt is kihasználták és szekereket vittek át a Berettyón. A katonák folyamatosan elszöknek, Szócs János és Krucsay János ezredei szinte teljesen szétszéledtek.

Egy korábban Bodrogkeresztúrnál fogságba esett katonájának sikerült kiszöknie az ellenség táborából, ahol azt hallotta, hogy két napra való szénát és fát parancsoltak a táborba hozatni. Innen figyel, hogy a német egy része Földes, egy része Várad felé indult.²⁶⁹ Szemere is Nagykálló felé indult, mivel a hajdúvárosok (Nánás, Böszörmény, Dorog) nagyon súlyos károkat szenvedtek az átvonuló német miatt. A lakosok szétszéledtek, nem könnyű összegyűjteni őket. A szállás kérdését sem egyszerű rendezni, mert a kijelölt települések nem nagyon akarják befogadni a katonaságot, inkább a pusztában helyeznék el mindet. Csak Károlyi segítségével sikerült a kvártély kérdését rendezni.²⁷⁰

1708 telét Rákóczi az Alsó-Magyarországra indítandó hadjáratra való felkészülésre használta. A téli időszakra hazahúzódó embereket és parancsnokokat április közepére várták vissza, készülve az indulásra. A hajdúvárosi ezred a felkészülést hazai környezetben tehetette meg, miközben továbbra is a Várad körüli eseményekre kellett figyelniük. Károlyi kimutatása szerint 1708 áprilisában 600 főt számlált a lovasezred,²⁷¹ amely később részt vett a megrendítő erejű vereséggel végződő trencsényi csatában is.

A csatát követően a hajdúvárosiak is szétszóródtak és kerülő úton igyekeztek haza. A sokkból felocsúdott vezérkar próbálta rendezni a sorait és összegyűjteni a szétszéledt katonaságot. A kuruc vezetők az instabillá váló erdélyi és partiumi helyzetben egy hadjárat keretében kívántak változtatni. Szemerét és a hajdúvárosi ezredet a váradi blokádhoz rendelik „a pusztaság felől”, a föld védelmére.

Az irányítása alá helyezték a saját ezredén kívül a Bessenyejét, a Krucsaiét és a Gödény Pálét. Az ezredeket Biharból, Debrecenből, a bihari hajdúvárosokból, a szabolcsi hajdúvárosokból és a Bessenyeihez tartozó falvakból kellett újra létszámra feltölteni.²⁷²

²⁶⁹ Szemere László levele Károlyi Sándornak. Konyár, 1707. január 3. MNL OL P 396 - 1 - No. 3251.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Bagos, 1707. január 5. MNL OL P 396 - 1 - No. 3254.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Diószeg, 1707. január 9. MNL OL P 396 - 1 - No. 3262.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Hagymádfalusi mező, 1707. január 10. MNL OL P 396 - 1 - No. 3265.

²⁷⁰ Szemere László levele Károlyi Sándornak. Kálló, 1707. január 16. MNL OL P 396 - 1 - No. 3278.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Kálló, 1707. január 25. MNL OL P 396 - 1 - No. 3302.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Kálló, 1707. január 28. MNL OL P 396 - 1 - No. 3317.

²⁷¹ Károlyi Sándor levele Rákóczi Ferencnek. Nagykároly, 1708. április 22. MNL OL G 15 I.1 Capsula E. Fasc. 135 p. 76–83. Mellékletben – Systema Militare p. 82–83. A kimutatást lásd.: Thaly 1891. 154.

²⁷² Károlyi Sándor rendelkezései az erdélyi hadjáratról kapcsolatban. Nagykároly, 1708. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. VIIIb fol. 303–310. Szemere utasításai: Uo. fol. 306v.

1709 első hónapjait Pest-Pilis-Solt vármegyében töltötte az ezred, amelyet téli szállásként jelöltek ki számukra.²⁷³ A kiosztás miatt tiltakozott a vármegye, nem pusztán azért, mert véleményük szerint nem kötelesek szállást biztosítani, hanem a rossz tapasztalatok alapján.²⁷⁴ A félelem gyorsan beigazolódtott, a regiment katonái nem fogták vissza magukat, zsarolták, sanyargatták a lakosságot, több alkalommal erőszakhoz folyamodtak.²⁷⁵

A gyengekezű Szemerének nem egy esetben kellett elviselni a feddést, amit Bercsényitől vagy Károlyitól kapott a fékezhetetlen hajdúvárosiak miatt.²⁷⁶ A környék lakosságának mégis szüksége volt a kuruc katonákra, az egyre sűrűbben portyázó rácok ellehetetlenítették a Duna-Tisza közti vármegyék életét.²⁷⁷

Az a gyanú is felmerült a hajdúvárosiakkal kapcsolatosan, hogy akár maguktól hazaoszolhatnak, mivel nagy számban szolgáltak a soraikban zsoldosok, akinek a fogadott esztendő április 24-ével járt le és félő volt, hogy ezek a katonák szépen csendben elmennek, elhagyják a regiment kötelékét, amely ilyen formában nem tudja betölteni a neki szánt szerepet.

A három város és a Pest felé való vigyázás megszokott rendjéből Bercsényi parancsa mozdította ki az ezredet és Szemerét is. Bercsényi magához rendelve a hajdúvárosiakat, július–augusztus folyamán a Liptó felé irányuló hadművelet során vetette be a Szemere parancsnoksága alatt szolgáló katonaságot.²⁷⁸

Az országos méreteket öltő pestis szeptemberben a hajdúvárosokat is elérte. Az otthonról érkező rossz hírek hallatán a katonák tömegesen kezdtek hazaszökni. Emiatt Bercsényi Károlyit utasította, hogy az engedély nélkül házához távozott katonaság összegyűjtéséről

²⁷³ Bercsényi Miklós levele Károlyi Sándorhoz. Ungvár, 1709. január 21. RT II. 259–260.

²⁷⁴ Darvas Ferenc levele Darvas Jánosnak. Rimaszombat, 1709. február 28. Bánkúti 1996. II. 611–612.

²⁷⁵ Pest megye közgyűlése Szentpéteri Imrének. Hatvan, 1709. március 11. Bánkúti 1996. II. 620–621.

²⁷⁶ Bercsényi Miklós levele Károlyi Sándornak. Ungvár, 1709. március 15. RT II. 259–260.

²⁷⁷ Szentpéteri Imre levele Bercsényi Miklósnak. Gyöngyös, 1709. április 3. Bánkúti 1996. II. 640–641.

²⁷⁸ II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Szerencs, 1709. június 14. AR I/II. 483–484.; Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Jósua, 1709. július 25. AR I/VI. 230.; Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Jósua, 1709. augusztus 1. AR I/VI. 245.; Csáky Mihály levele Bercsényi Miklósnak. Vavrisó, 1709. augusztus 6. AR I/VI. 264.; Babocsay brigadéros jelentését közli: Thaly 1908. 400–431.; Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Hajnácskő, 1709. augusztus 24. AR I/VI. 298.; Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Tamási, 1709. augusztus 27. AR I/VI. 299–300. Márki 1909. 813. A sikertelenül zárult liptói akció után Károlyi kósza ötletéről tájékoztatta a fejedelmet: „*Palocsay öcsém iránt sergeti Szemere vagy Bessenyei uram regementjét. Gondoltam, kik mindaz hárman csak ezen companiát akarják elvonni. Barkóczi uram úgy látom az regeimentet nem akarja mellőzni. Attja halála után is vettem resolutioit, de abbul soha regiment az zoldosság mia nem lesz. Job volna Szemeré Barkóczinak, Sennyeié Palocsaynak, Bessenyeié Kruczainak.*” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Nagykároly, 1709. szeptember 13. A hirtelen ötletből ugyan nem lett semmi, de jól példázza ez a levélrészlet is azt, hogy Szemere – és más parancsnokok – tevékenységével nem lehetett elégedett a kuruc felsővezetés. MNL OL G 15 I.1 Capsula F. Fasc. 195 p. 33–34.

gondoskodjon.²⁷⁹ Szemere a csonkán maradt seregével Szepesvéghelynél foglalt állást, ahonnan szemmel tarthatta a császári csapatmozgásokat Tarnóc és Liptószentmiklós irányába.

Egy szökevény szerint Liptószentmiklóstól nem messze a németek egy általuk elhagyott sáncot próbáltak újraépíteni és a liptószentmiklói templom körüli erődítéseket is frissítik.²⁸⁰ A tovább terjedő pestis elől a kurucok is próbáltak el- és visszahúzódní, így tettek a szabolcsi hadak is, akik, ahogy „*a dög engette*”, hazafelé vették az irányt.²⁸¹ A lélegzetvételní szünet alatt rendbe szedett hajdúvárosiak Bercsényi mellett harcoltak, majd karácsony előtt – Bessenyei Zsigmond ezredével együtt – Palocsay György irányításá alá kerültek.²⁸²

A téli quartélyt követően a fejedelemutasítására Szeme László és a hajdúvárosi ezred portyára indult, de ezeknek az akcióknak érdemi haszna nem igazán realizálódott. A komolyabb harccselekményeket kerülő taktika egy-egy részsikerrel kecsegtetett, de nem bírt tényleges befolyással az események menetét illetően.²⁸³ A terjedő és dühöngő pestis az egész országot rettegésben tartotta, a kivetések, követelések behajtása, begyűjtése sem tűnt már egyszerű feladatnak. A nyár során az adó beszédését bízták Szemere Lászlóra, akinek a váci körzetben kellett érvényt szerezni a fejedelmi utasításoknak.²⁸⁴ Az idealisztikus közegben induló szabadságharc szimbolikus végét jelenthette az a lépés, amikor az adó beszédését katonái erőre kellett bízni.

A zsandármunkát követően a meginduló lassú császári előrenyomulás elől a hajdúvárosi ezred is visszahúzódní és az ősz folyamán szépen lassan házához tért, majd pedig feloszlott. Az 1711 januárjában megérkező ellenséges katonaság semmifajta ellenállásba nem ütközött a hét hajdúváros részéről, akik nagy többségében elfutottak, hátra hagyva a végletekig kifosztott településeket.

²⁷⁹ „*Andrási Istvány Uramot elküldöttem az Szepességre, az hol lovas had van, Szemere, s Besenyei, (igen megkevesedve). Bokroséféle még 150 lovas, és az 3 reguláris regiment, circiter ezer lovasbúi álló, s ezek sem lévén csuporton, hanem postírun-g-fórmában collocálva.*” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Pelsőc, 1709. szeptember 6. AR I/VI. 311.; Bercsényi Miklós levele Károlyi Sándornak. Ungvár, 1709. október 11. RT II. 280.

²⁸⁰ Szemere László levele Babocsay Ferencnek. Hranovnica (Szepesvéghely), 1709. október 10. MNL OL G 26 IV.2.a p. 39–41.

²⁸¹ Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Olcsva, 1709. november 25. MNL OL G 15 I.1 Capsula F. Fasc. 195 p. 65.

²⁸² Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Körtvélyes, 1709. december 6. AR I/VI. 418.; Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Peklina, 1709. december 22. AR I/VI. 448.; Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Varannó, 1709. december 28. AR I/VI. 458–460.

²⁸³ II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. 1710. április 4. Eger. AR I/III. 226–229.

²⁸⁴ II. Rákóczi Ferenc levele Szemere Lászlónak. Poroszló(?), 1710. július 30. AR I/III. 470–471.

A hajdúvárosok és a főkapitányok

A szabolcsi és bihari hajdúvárosok történetével foglalkozó szakirodalom elsősorban a hajdúság XVII. században betöltött szerepére koncentrált, a Rákóczi-szabadságharc időszaka némileg háttérbe szorult, illetve a kutatások során felszínre került részadatok összefoglalása még várat magára. A hajdúvárosok történetének jeles kutatója, Nyakas Miklós néhány tanulmány formájában összegezte azokat az információkat, amelyek jelenleg rendelkezésünkre állnak a témát illetően.²⁸⁵

A szabolcsi hajdúvárosok a XVII. század során folyamatos átalakuláson mentek keresztül, amely a városi közigazgatás megszilárdulásában öltött testet. A korábban már lakott településekre ültetett hajdúk a század első évtizedeit követően arra törekedtek, hogy a megszerzett privilégiumok birtokában szilárd belső rendszert alakítsanak ki. A közös fellépésre már a korai időszakban is vannak példák, de az egységes érdekképviselet hivatali funkcióinak megjelenésére egészen a század végéig várni kell.

A XVII. század második felében egyre inkább súlyát veszti az egykoron katonai erényei miatt kiemelt pozícióba kerülő társadalmi csoport, amelyet jelentősen megtépázott a II. Rákóczi György által előidézett török büntetőhadjárat. A visszafoglaló háborúk során már nem beszélhetünk arról, hogy a hajdúk eredeti funkciójukat ellátva-mint katonáskodó réteg-kiemelkedő szerepet játszanának az ország területén folyó küzdelmekben.

Az évtizedek során végbement generációváltás eltüntette, átalakította a hajdúvárosiak gondolkodását, amelyben a katonáskodás már teherként jelenik meg, mintsem fő funkcionalitásként. Ettől függetlenül a hajdúságra jellemző öntudat, az elődök által elért eredmények élénken éltek a leszármazottakban, akik ezt minden kiváltság megerősítésénél kiemelték.

Buda, majd az ország hódoltsági területének szisztematikus visszaszerzése az új berendezkedésre irányuló gondolatok megjelenését hozták magukkal, amelyekből a kiváltságolt társadalmi csoportok (jászok, kunok, hajdúk) számára a privilégiumok elvesztésének rémképe rajzolódott ki.

²⁸⁵ Nyakas 1990. és Nyakas 2008. Ezenkívül a hajdúvárosok adataira is haszonnal forgatható a Rákóczi-szabadságharc lokális kérdései kapcsán: Nagy–Nyakas 2001. A regionális szakirodalom összefoglalását lásd: Török 2011.

A funkcióját, súlyát veszített hajdúság számára nem maradt más járható út, csak a szorosabb, szervezettebb formában történő egységes fellépés. A szabolcsi hajdúvárosok (Böszörmény, Nánás, Dorog, Polgár, Szoboszló, Vámospércs, Hadház) feltehetően ezen nyomás következtében döntöttek úgy, hogy egy közös vezetőt választanak, aki képviseli minden település érdekét, és eljár az újraeledő magyar hivatali rendszer által generált ügyekben. A hajdúvárosi főkapitány tisztsége magába olvasztotta a főispáni és alispáni hivatal jellemzőit, szélesebb mozgásteret biztosítva annak a személynek, aki ezt a funkciót töltötte be.

A kutatások szerint a szabolcsi hajdúvárosok első főkapitányának 1698. november 22-én Désány Istvánt²⁸⁶ választották, akit tisztségében csak 1699-ben erősített meg az Udvari Haditanács. Désány István egészen 1702-ig viselte a hajdúvárosi főkapitányi címet, majd a Szepesi Kamara által elrendelt, a városokat érintő összeírás körül kialakult konfliktus miatt lemondott, és el is költözött korábbi lakhelyéről, Nánásról.²⁸⁷A megüresedett pozíció betöltéséről nem rendelkezünk adatokkal, de egyes feltételezések szerint ideiglenesen Nánási Oláh Jakab²⁸⁸ látta el a főkapitányi tisztséghez kötődő feladatokat.

A szabadságharc zászlóbontását követően a szabolcsi hajdúvárosok – a kezdeti nehézségeket követően – felkeresték a Sámson mellett táborozó Rákóczit,²⁸⁹ ahol hűséget fogadtak és az ügy mellé álltak. Rákóczi fontos szerepet szánt a privilegizált társadalmi csoportoknak (jászok, kunok, hajdúk), komolyan számított az általuk kiállított katonai erőre, túl is becslve az évtizedek alatt megkopott harci kedvet, amely korábban jellemezte ezt a kiváltságolt réteget. A szabolcsi hajdúvárosoktól egy lovasezred kiállítását és ellátását várta, amely a – kor szokásjogának megfelelően – saját zászlói és maguk közül választott tisztjei vezetésével vonulhatott táborba.

A főkapitányi tisztséggel kapcsolatban a fejedelemnek is álláspontot kellett foglalnia, aki az ősz folyamán bölsei Buday Istvánt nevezte ki a szabolcsi hajdúvárosok, illetve a települések által kiállított ezred élére.²⁹⁰ Az egykori bihari alispán egészen 1706 májusáig rendelkezett a hajdúvárosok felett, amikor is szemerei Szemere László vette át tőle a tisztségeket.²⁹¹

²⁸⁶ Désány Istvánra lásd: Nagy–Nyakas 2001. 109.

²⁸⁷ A Hajdúkerület kialakulásáról: Nyakas 1990. Nyakas 2001.

²⁸⁸ Az adattár összeállítói Nánásit nevezik a hajdúvárosok (Hajdúkerület) tényleges főkapitányának a szabadságharc ideje alatt. Nagy–Nyakas 2001. 230. Nánási szabadságharcban betöltött szerepéről lásd: Heckenast 2005. 301.

²⁸⁹ Rákóczi 1703. július 26–28. között táborozott Sámsonnál.

²⁹⁰ Heckenast 2005. 82. Budayról bővebben lásd: Török 2019a és 2019b

²⁹¹ Heckenast 2005. 405–406. Szemere László pályafutásáról korábban írtunk egy rövid összefoglalást: Török 2018b.

A vicekapitányokról

A fennmaradt források alapján nagyon jól nyomon követhető, hogy a kívülről érkezett főkapitányok nem igazán folytak bele a városok hétköznapijaiba, helyettük a helyben választott vicekapitányok intézték a felmerülő kérdéseket. Azt is mondhatjuk, hogy a vicekapitányok jelentették az összekötő kapcsot a települések és a rájuk ültetett főkapitányok között, akik sok esetben – főleg Szemerével – konfrontálódtak, amennyiben ennek szükségét látták. A forrásokból megállapítható, hogy Buday Istvánnal jobb kapcsolatot teremtettek és ápoltak, mint Szemere Lászlóval, aki maga sem kereste a közös nevezőt a rábízott városokkal.²⁹² A vicekapitányok képviselték a hét települést, ők jártak el a különböző tanácskozásokra, egyeztetésekre, végső soron ők felügyelték a kivetett természetbeni és pénzbeli adók begyűjtését és beszolgáltatását, figyelemmel kellett kísérniük a posta rendeltetészerű működését, illetve a szomszédokkal kialakult feszültségek elrendezésében is fontos szerepet töltek be.²⁹³ A vicekapitányok személyét illetően csupán elszórt adatokkal találkozhatunk, de ezek alapján is lehetőségünk van egy teljesnek nem tekinthető lista összeállítására:

1704 nyara – 1705. június 7. Nánási Jakab²⁹⁴

1705. június 8. – 1706. július 11. Fogarasi Tamás²⁹⁵

1706. július 12. – 1707. április 24. Andorkó Péter²⁹⁶

1708. november 11. – 1709. szeptember 12. Nánási Jakab²⁹⁷

A két főkapitány szabadságharcban betöltött szerepével külön fejezetben foglalkozunk.

²⁹² A Szemere és a hajdúvárosok közötti feszültség 1708-ban érte el a tetőfokát, amelyről a főkapitány is beszámolt Károlyi Sándornak. Utalást tett arra leveleiben, hogy nem érti a hajdúk gondolkodásmódját és nem is sokat vár emiatt tőlük. Szemere László levele Károlyi Sándornak. Nánás, 1708. április 27. MNL OL P 396 – 1. – No. 4366.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Nádudvari mező, 1708. május 03. MNL OL P 396 – 1. – No. 5778.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Nádudvari mező, 1708. május 17. MNL OL P 396 – 1. – No. 5831. Szemere nem pusztán a városokat tartotta kezelhetetlennek, hanem egyes prominens személyekkel is sikerült összekülönböznie. A Nánási Jakabbal történő konfrontáció jól jellemzi azokat az ellentéteket, amelyek Szemere és a hajdúvárosok kapcsolatát terhelte. Mi sem mutatja jobban, hogy a települések kívül alakítottak ki jobb viszonyt, mint Buday levele, aki Károlyi elé tárja Nánási Jakab kérését, amivel őt kereste meg egykori beosztottja: „...[Nánási] *jelenti, hogy az két rendbeli hajdúság tisztin nem kapdosna, hanem oly állapotra akarná magát applicáltatni; az melyben tanulhatna.*” Buday István levele Károlyi Sándornak. Tardos, 1708. október 7. MNL OL P 396 - 1. - No. 5058.

²⁹³ Jó példa erre Fogarasi Tamás esküszövege. MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 185–187. Közölve: Nyakas 2003. 45–46.

²⁹⁴ Nánási Jakabot 1705. június 8-án Fogarasi Tamás váltotta tisztségében. Fogarasi Tamás esküszövege. MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 185–187. Közölve: Nyakas 2003. 45–46. Kutatásaink jelenlegi állása alapján arra nézve nem rendelkezünk biztos adatokkal, hogy 1703 nyara és 1704 nyara között ki viselhette a vicekapitányi, főkapitány-helyettesi titlust.

²⁹⁵ Fogarasi Tamás esküszövege. MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 185–187. Közölve: Nyakas 2003. 45–46. Fogarasira lásd: Nagy–Nyakas 2001. 130.

²⁹⁶ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 223–224. Nagy–Nyakas 2001. 61.

²⁹⁷ A főkapitány-helyettesi posztra egy régi, új embert jelöltek Nánási Jakab személyében. Nánási Jakab egy ideig a bihari hajdúvárosoknak főkapitány-helyettesi tisztségét is viselte, de a választást követően a fejedelem visszahelyezte a nagy hajdúvárosok élére. Tisztségének megerősítésére emiatt csak 1708. november 11-én került sor. Ekkor szavaztak meg számára évi 100 magyar tallért, 20 köből búzát, 20 köből árpát és 24 szekér szénát. MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 238–242. Közölve: Nyakas 2003. 46–48. Feltehetően már október folyamán is gyakorolta a tisztséggel kapcsolatos jogokat, már ekkor is vicekapitányként szólítja meg Zoltán Józsa szabolcsi alispán is. Zoltán Józsa levele Nánási Jakabnak. Tolcsva, 1708. október 31. MNL OL P 396 - 1. - No. 5121. A végdatumhoz lásd: A böszörményi hadnagy és tanács levele Nánási Jakabnak. Böszörmény, 1709. szeptember 6. MNL HBML V.301.b 25. d. (1707. évi iratokhoz besorolva) és Szoboszló város hadnagyának és tanácsának levele Nánási Jakabnak. Szoboszló, 1709. szeptember 12. MNL HBML V.301.b 25. d. Nánásira lásd még: Nagy–Nyakas 2001. 230.

A lázadó alispán: bölsei Buday István

A lassan tizenöt éve napvilágot látott alapmű a következőképpen foglalja össze bölsei Buday István életútját:

„Bölsei Buday István 1654-ben született. 1688-ig Szentjobbi vicekapitány, majd 1688-1703 között Bihar vármegye első alispánja. 1703. júl. 26–28. között a sámsoni táborban csatlakozik Rákóczihoz. 1703. júl. 29-étől 1703 októberig az udvari kapitányi teendőket látja el. Ezt követően nevezik ki a szabolcsi hajdúvárosok élére. 1703. okt. 22-én ezereskapitányként említik, ő vezényli a hajdúvárosok által kiállított lovasezredet. 1703 végén löcsei kommandáns, 1704. febr. 14-én pedig generális főstrázsamester, a Szatmár alatt lévő hadak direktora. 1705-ben a szécsényi országgyűlésen aláírta a konföderáció szövetséglevelét. 1706. május 15-én nevezik ki Duna-Tisza közti kommandérozó vicegenerálisnak, ezzel párhuzamosan a hajdúvárosi főkapitányi tisztséget szemerei Szemere László veszi át. 1706. december 7/25. Particularis commandérozó generális Nyitra és Trencsén vármegyében, Nagytapolcsány székhellyel. 1707-ben az ónodi országgyűlésen a hadi rendek követe. 1710. május 18. előtt hal meg pestisben Nagymihályban.”²⁹⁸

A szórványos adatokra támaszkodó szócikk jól tapintható keretet ad Buday István életútjának, amelyben markáns szerepet töltött be a II. Rákóczi Ferenc oldalán szinte végigküzdött szabadságharc.

A 2005-ben megjelent lexikon mellett a Mészáros Kálmán nevéhez fűződő kutatások²⁹⁹ – amelyek a kuruc tisztkart kívánták körül határolni és bemutatni - segíthetik a címben szereplő egykori alispán szabadságharcban betöltött helyének tisztázását.

Elmondhatjuk, hogy Buday Istvánról a rendelkezésünkre álló alapszövegeken kívül csak nagyon kevés újabb adatot találhatunk a releváns szakirodalomban. Sok esetben ezek a szikár, pár bejegyzésből álló gyűjtések egymásból keletkeztek, átemelve a feltevéseket, de egymással ellentétes leírásra, adatütközésre is van példa.³⁰⁰

²⁹⁸ Heckenast 2005 82.

²⁹⁹ Mészáros 2006.

³⁰⁰ A Nagy László és Nyakas Miklós nevével fémjelzett nagy hajdú-adattár sem foglalkozik részletekbe menően Buday személyével. Nagy–Nyakas 2001. 89. A legújabb Bihar vármegyei nemesi családgyűjtemény pedig nagyobb részt a megjelent kiadványokat összegzi: „Buday István (bölcsei) és testvérei, c. n. levelet kapnak 1649.V.16-án, III. Ferdinándtól. István (Orosz Bóra) Bh. m. első alispánja (1688–1711), 1706-ban lovasezredet vezényelt Rákóczi seregében, melynek tagjait zömével Biharban verbuválták. Valószínűleg Fráter István huszti kapitánytól kaphatta zálogba Keserűt, melyet bírt 1692-ban, rajta B. István udvarházával, de ezeket később kiváltották. Kiskerekiben (1695, 1705) és Érsemjénben is birtokos volt (1700-tól), 1701-ben adománylevelet kap Oláhkakucsra és Rikosdra, bírja utóbbiakat 1717 körül is.” Emödi 2015. 115.

Nem célunk egy teljes, minden részletre kiterjedő életút megírása, munkánk homlokterében a Rákóczi-szabadságharc időszaka áll, kutatásainkat is erre a közel nyolc évre fókuszáltuk. Ennek ellenére szeretnénk néhány alapvető, eddig el nem döntött életrajzi adattal kapcsolatban is új forrásokat bemutatni és a már közismert, illetve a szakma által még teljes körűen ki nem bontott közgyűjteményi információkat összevetni annak érdekében, hogy a felvázolásra kerülő pálya minél több sarokpontja ismertté váljon előttünk.

Eredet, származás, család

A bölsei Buday család eredetével kapcsolatban a nagyobb családtörténeti összefoglalók eltérő megállapításra jutottak. A legtavolabb Nagy Iván nyúlt vissza, aki Magyar Balázst, Mátyás király udvarnokát és tanácsosát nevezi meg a család őseként, aki – miután Budán raboskodott – mintegy kárpótlásként kapta meg a Bihar vármegyei Bölcse települést, amelyből nemesi előnevüket eredeztették. Szerinte később Magyar Balázs még vezetéknevét is Budaira változtatta, így állítva emléket egykori fogságának.³⁰¹

Kempelen Béla óvatosabban fogalmaz leírásában: „*Ugy látszik, biharmegyei eredetű család; utóbb több megyébe elszármazott.*” Ő már nem is tesz említést Magyar Balázsról és a budai fogságról, a bizonytalan adatok nem is szerepelnek a szócikkben.³⁰²

A család eredetét később sem sikerült megnyugtatóan tisztázni, de talán a Nemzeti Zsebkönyv összeállítása állhat legközelebb a valósághoz: „*A család eredete még nincs tisztázva. A leszármazás az 1616-ban élt Buday Istvántól hozható le, ki Szatmármegye nemesei közt volt beírva, kinek fia Dániel, ennek fia István, kurucz tábornok volt, a kitől a ma élő magyarországi ág lejön.*”³⁰³

A Zsebkönyv adatait látszik megerősíteni egy Szatmár vármegyei közgyűlésen készült nemességigazolás, amely a következőket tartalmazza: „*...bölsei Budai Zsigmond és László urak nevében és személyében, kiknek egyik híres Bihar vm. alispánja, másika pedig híres Szabolcs vm. törvényszékének ülnöke, megkerestettünk, hogy ne terheltecsünk bizonytságot tenni arról, milyen rendűek és rangúak ők és elődeik, kik vármegyénk kebelében laktak hajdan s vármegyénkben örökösödési jogon bizonyos birtokrészeket is bírtak, mint amely dolgokat nekünk kell a legjobban tudnunk. Miután nem szabad megtagadni a beleegyezést attól, aki*

³⁰¹ NI II. 250–251.

³⁰² Kempelen 457.

³⁰³ Magyar Nemzeti Zsebkönyv 133. Feltehetően Pozsonyi József is a Zsebkönyv gondolatiságát követte, amikor nagyon röviden összegezte a Buday Istvánról ismert adatokat: „*Buday István Szatmár vármegyei, de eléggé bizonytalan származású családja a Magyar Nemzeti Zsebkönyvben a 17. század legelejétől van kimutatva. Generális főstrázsamesteri rangban a fejedelem testőrségének parancsnoka volt.*” Pozsonyi 2006. 149.

*jogos dolgokat kér, bizonyítjuk és elismerjük, hogy az említett bölsei Budai Zsigm[ond] és László urak elődei, nevezetesen tekintetes atyjuk a boldogult István úr, tudniillik Dániel úrnak, ugyancsak bölsei Budai István fiának a fia, vármegyénk ősi, valóságos és kétségtelen nemeseinek, tudniillik a mi elődinknek sorába és számába tartoztak...így kívánván ezt a közigazság az 1727. év márc. havának 3-ik és következő napjain említett Szatmárnémeti szabad és királyi városban tartott megyei közgyűlésünkön.*³⁰⁴

A nemességigazolásból arra következtethetünk, hogy a család története egészen a XVII. század elejéig nyúlik vissza, legalábbis a felsorolásra került ősök három generációja erre enged következtetni. Az armális elnyerésének időpontja bizonytalan, de a rendelkezésünkre álló információk alapján az első generáció tagjaként megemlített István nevéhez fűződhet a címereslevél megszerzése.³⁰⁵

A család származási helyéről tanúskodó adatok sem egyöntetűek, meglehetősen nehézkes kibogozni, hogy a Buday família mely vármegyéhez kötődik. A XVII–XVIII. század folyamán egyértelműen kimutatható, hogy Szabolcs, Szatmár és Bihar vármegye történetében különböző tisztségeket viseltek a bölsei Buday család tagjai. Ezek a későbbre datálható felbukkanások engedték meg a kutatóknak, hogy eltérő származási területet állapítsanak meg a család számára. Nagy Iván szerint – aki Magyar Balázst nevezi meg ősként – Bihar vármegyei nemesekről van szó, akik előnevüket a bölcsi (bolcsi) pusztáról kapták.³⁰⁶

³⁰⁴ MNL HBML IV.456.d 11. d. Reszeghy-hagyaték. Buday család anyaga.

³⁰⁵ A család címeréről a következőket írja a Wappenbuch: „*Wappen: In B. auf gr. Dreiberge ein g. Greif, in der erhobenen Rechten drei g. Weizenähren haltend. – Kleinod: Der Greif wachsend.*” Siebmacher: Wappenbuch, Der Adel von Ungarn, Családok, Buday, VI. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Siebmacher-siebmacher-wappenbuch-1/der-adel-von-ungarn-magyarország-2/csaladok-29/buday-vi-171/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTlIfU2lYm1hY2hlc18xII19LCAicXVlcnkjOiAiYnVkYXkifQ>. A Kempelen-féle össze-foglalóban és a Nemzeti Zsebkönyvben is három nyílvesző szerepel a leírásban, ellenben a Wappenbuch-ban megjelent címerképen három búzakaralász látható.

Az armális elnyerésének időpontjáról Kempelen nem tesz említést, Nagy Ivánnál a Magyar Balázs leszármazás jelenik meg, amiből kifolyólag nem is írhat későbbi nemesítésről a családdal kapcsolatban. A Nemzeti Zsebkönyv 1616-ra teszi a nemesítést, míg Reszeghynél 1649 bukkan fel. Kempelen 457., NI II. 250–251., Nemzeti Zsebkönyv 133., MNL HBML IV.456.d 11. d. Reszeghy-hagyaték. Buday család anyaga. Véleményünk szerint a Nemzeti Zsebkönyvben szereplő dátum lehet a helyes, mert a Reszeghy által írt 1649-es nemesítés egy másik Buday családhoz tartozik: Siebmacher:Wappenbuch,Der Adel von Ungarn, Családok, Buday, III.<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Siebmacher-siebmacher-wappenbuch-1/der-adel-von-ungarn-magyarország-2/csaladok-29/buday-iii-115F/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTlIfU2lYm1hY2hlc18xII19LCAicXVlcnkjOiAiYnVkYXkifQ>

³⁰⁶ NI II. 250–251. Az egykori Bihar vármegyében bölcsi, bolcsi, bócsi pusztá néven két település mellett található birtokrész. A Zsadányánál fekvő Bölcsi pusztát és a Berettyóújfaluhoz (korábban Berettyószentmártonhoz) tartozó bolcsi vagy bócsi pusztát. A bócsi pusztáról tudjuk, hogy 1625-ben hajdúk kértek és kaptak itt letelepedési engedélyt. Seres 2004. 1234–1241. Rác Anita megállapítása szerint: „...település neve a Bolcs személynévből metonimikus úton született, s birtoklásra utalhatott.” Rác 2007. 57–58.

Kempelen és a Nemzeti Zsebkönyv óvatosabban fogalmaz, jelezve a család származásának bizonytalanságát, attól függetlenül, hogy a 19. században ismert és elismert családtagok vettek részt a tiszántúli vármegyék politikai és közigazgatási életében.³⁰⁷

Úgy véljük, hogy a szakirodalom által bizonytalan formában közreadott származás kérdése némileg árnyalható újabb adatok bevonásával. A bölsei, bölcsei, böltsei, beölsei előnévben szereplő település véleményünk szerint az egykori Abaúj vármegyében található, több részből álló helysége utal.³⁰⁸ Érdekes adalékként említhetjük meg, hogy bölsei Buday István második feleségének, kellemesi Melczer Erzsébetnek családja feltehetően a 16. század közepe tájékán kebelezte be Felső- és Szigetbölcsét, illetve Alsóbölcsén és Kápolnabölcsén még a 18. század végén is rendelkeznek porcióval.³⁰⁹

A származás tekintetében azt is érdemes figyelembe vennünk, hogy Buday István mindkét feleségének – csicseri Orosz Borbála és kellemesi Melczer Erzsébet – családjai inkább a felső-magyarországi, észak-tiszántúli vármegyékben játszottak jelentősebb szerepet, míg Bihar vármegyei jelenlétük kevesebb súllyal esett a latba mind egzisztenciális, mind politikai téren.

Az újabb információhalmaz sem adhat számunkra megnyugtató választ a család származását illetően, pusztán árnyalni tudjuk azt a képet, amely a szakirodalom alapján rendelkezésünkre áll. Minden bizonnyal újabb kutatások szükségesek ahhoz, hogy a bölsei Buday család eredetét megnyugtató formában lehessen tisztázni.

Feleségek és gyermekek

Buday István családi állapotát illetően hasonló kavarodás érzékelhető, mint a származás kérdésével kapcsolatban.

A Kempelen-féle összeállítás nem tér ki részletesen az egykori kuruc tiszt szűken vett családi kapcsolataira, nem tudhatjuk, hogy Buday valaha megnősült-e, esetleg születtek-e gyermekei.

³⁰⁷ Kempelen 457., Magyar Nemzeti Zsebkönyv 133.

³⁰⁸ Kánya~, Bábolna~, Sándor~, Szigeth~Bölcse névalakokkal, majd később Hárombölcsé néven összeolvadt településsel találkozhatunk a helységnévtárakban. Czuczor–Fogarasi 1862. és Helységnévtár 1892. Természetesen a Rákóczi-szabadságharc iratanyagában is megjelenik Bölcse neve, amely több alkalommal is felbukkan az összeírásokban. Pl. MNL OL G 19 II. 3. h 22. d. – Prot. Rák. III. kötet fol. 243r. (390. oldal) – Abaúj, Zemplén és Borsod vármegyék, illetve a hajdúvárosok mustrálásáról szóló leirat. A lap szélén feljegyezve: „Abaúj Bölts”.

³⁰⁹ MNL OL P 1826 21. tétel, No. 1–14. Bölcse

Nagy Iván családtörténeti könyvsorozatában a családfa ágrajzának tetején találhatjuk Buday Istvánt, akinek a felesége Orosz Bora, közös gyermekük pedig a Zsigmond nevet kapta a keresztségben.³¹⁰

A Nemzetségi Zsebkönyv már több adatot közöl a Buday családról: „*A jelenlegi nemzedék B. István (1707.) kurucz tábornoktól származik, kinek kellemest Melczer Erzsébettől két fia, Zsigmond és László született; az előbbitől az idősebb, az utóbbitól az ifjabb ág származik.*”

Legújabbban a Ki kicsoda? foglalkozott még az egykori bihari alispán katonai pályáját meghaladó kérdéssel. A Budayra vonatkozó szócikk szerint két feleséget ismerhetünk, csicseri Orosz Borbálát – akiről Nagy Iván is említést tesz – és kellemesi Melczer Erzsébetet.

A Buday által írt, vagy neki címzett levelekben nem találtunk olyan bejegyzést, említést, amely kifejezetten a családjáról szólna, ebből kifolyólag első kézből nincs adat a birtokunkban, amely teljes hitelességgel bírna. Csicseri Orosz Borbáláról – kutatásaink jelenlegi állása szerint – a nagy, fentebb idézett családtörténeti összefoglalók bejegyzésein kívül, a személyére vonatkozóan nem találtunk érdemi információt, amely segítene tisztázni a viszonyokat.

Ellenben kellemesi Melczer Erzsébet több alkalommal is felbukkan a különböző levelezésekben, sőt, ő maga is hagyott ránk néhány kéziratot. Ezekből a levelekből kiderül számunkra, hogy Melczer Erzsébet követte férje példáját és hűségesen szolgálta Barkóczy Krisztinát, Károlyi Sándor feleségét.³¹¹ A rendelkezésünkre álló adatok alapján talán nem tűnik elhamarkodott kijelentésnek, ha tényként kezeljük mindkét házasságot, bár azok pontos időhatárát nehéz lenne meghatározni, találgatásokba bocsátkozni pedig nem kívánunk.

Buday István gyermekeiről is különböző felvetések rajzolódnak ki előttünk, némileg keverve az anyai szerepeket. Nagy Iván összeállításában Buday István feleségeként Orosz Borbála szerepel, akitől Zsigmond nevű fia született. Itt nem kerül említésre sem Melczer Erzsébet, sem más gyermek. A Kempelen-féle családtörténeti munka nem is közöl adatokat Buday családi állapotáról, csak a leszármazottakról kaphatunk egy-egy töredékadatot.

A Nemzetségi Zsebkönyv korábban idézett sorai szerint Buday István és Melczer Erzsébet házasságából két fiú, Zsigmond és László született, miközben csicseri Orosz Borbála személye említésre sem kerül.

A fentebb említett Szatmár vármegyei nemességigazolással összefüggő kiadmány szerint a két testvér, Zsigmond és László együtt fordultak 1727-ben a közgyűléshez kérésükkel.

³¹⁰ NI II. 250.

³¹¹ Kellemesi Melczer Erzsébetről a családtörténeti összefoglaló nem szolgáltat számunkra adatokat. NI VII. 407–410.

Ebben az igazolásban részletesebben csak a férfi felmenők szerepelnek, nem kapcsolódik teljes családfa a beadványhoz – legalábbis a másolat ezt nem tartalmazza –, így csak azt tudjuk tisztázni, hogy Buday Istvánnak két fiúgyermkeke volt. Segítségünkre talán Melczer Erzsébet levelei siethetnek, amelyekben elvétve találunk utalást egy fiúra, de név szerint őt sem említik.³¹²

Azt feltételezhetjük, hogy Buday István először csicséri Orosz Borbálát vette feleségül, akitől Zsigmond nevű fia született, majd később újránősült és a kellemesi Melczer Erzsébettel kötött házassága gyümölcsként pedig László látta meg a napvilágot.³¹³

Katonai és/vagy közigazgatási karrier?

Buday István szülőhelyéről, születésének pontos időpontjáról és fiatalkoráról kutatásunk jelenlegi állása szerint nem igazán rendelkezünk kézzelfogható adatokkal. A *Ki kicsoda?* szócikkén kívül csak a Nemzeti Zsebkönyv tesz említést István szüleiről (Buday Dániel és Halábory Roxalone), illetve a korábban idézett Szatmár vármegyei nemességigazolásban találhatjuk meg az apa nevét.

Buday feltételezhetően 1654 körül születhetett,³¹⁴ de a forrásokban csak az 1670-es évek közepén bukkan fel. Ekkor mint tokaji tulajdonos és szőlőbirtokos jelenik meg előttünk, aki egy házat bírt a város alsó részén, amit 1674–75-ben, amit később németek szálltak meg, mivel elhagyatott állapotban találták. Ezen kívül Tállyán szintén egy adómentes házat – amihez raktárak, pince és föld tartozott – írtak össze a nevére, amely becsértéken 1000 Forintot ért. Emellett jelentős szőlővel is rendelkezett a Cserepesen és a Palotán, amelyeket 3500 Forintra értékelte az aestimatio-t végző becselő.³¹⁵

³¹² Melczer Erzsébet lábai fájnak és a fia is beteg, ezért nem tudott még intézkedni a deszka és a vas ügyében. Melczer Erzsébet levele Barkóczy Krisztinának. Halábor, 1709. szeptember 18. MNL OL P 398. No. 47214. Melczer Erzsébet Nehéz Bálinthoz fordul, mivel a császáriak lefoglalták a hegyaljai szőlőit, pedig sem ő, sem a gyermeke nem tettek semmit a császár ellen. Melczer Erzsébet levele Nehéz Bálintnak. Hely nélkül, 1711. március 22. MNL OL G 26 IV.2.a (1711) p. 46–49.

³¹³ Arra nézve semmilyen adattal nem rendelkezünk, hogy a két gyermek mikor születhetett. Nem tudhatjuk pontosan, hogy Buday Zsigmond részt vett-e a szabadságharc küzdelmeiben, esetleg ő lenne az, aki a *Ki kicsoda?* hasábjain, mint Ugocsa vármegyei tiszttelviselő szerepel. Heckenast 2005. 83. Lászlóval kapcsolatban az bizonyítható, hogy 1741-ben még élt: Bölsei Buday László néhai Buday István és néhai Melczer Erzsébet fia. Birtok átruházása. Pozsony; 1741.09.18; MNL OL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár Libri regii 42. k. 207/h p. 360.https://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/view/hu_mnl_ol_a057_42_0207_h/?image=0&pg=181&bbox=-123%2C-1955%2C3131%2C-45

³¹⁴ Heckenast 2005. 82.

³¹⁵ Ház- és szőlő összeírás. 1676. július 16. MNL OL E 156.a Fasc. 058. No. 009.https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc058_no009/?list=eyJxdWVyeSI6ICJTWk89KFJFR0VTFVFBVEEgSU4gUkVHKSBBTkQgU1pPPShcIkZhc2MuMDU4XCIGSU4gVEIUTEUpIn0009. és Draheim Vilmos által készített becslés a tokaji házakról, telkekről, szőlőkről. Tokaj, 1676. július 20. MNL OL E 156.a Fasc. 090. No.

Arról nincs pontos információnk, hogy az ekkor 22–23 éves István katonai pályafutása mikor vette kezdetét és hol, milyen formában szolgált. Újból az 1680-as évek végén tűnik fel, mint az említett vár vicekapitánya, amely tisztséget 1688-ig töltötte be.³¹⁶

1688 komoly fordulópontra Buday István életében, hiszen a katonáskodást felváltotta a közhivatal viselése. A visszafoglaló háborúk következtében Bihar vármegye egyre nagyobb része került újból királyi kézbe, ahol szinte azonnal megindult a régi struktúra felélesztése, feltámasztása. Bihar szerencséjére sem a területi integritás, sem az intézményi háttér nem szenvedett helyrehozhatatlan károkat. Az újjáalakuló vármegye 1688-ban kezdte meg működését, élén Benkovich Ágostonnal, Várad püspökével.³¹⁷

Az első közgyűlésen választották meg az alispánokat Baranyai Mihály és Buday István személyében. Buday István szolgálataiért évi 200 forint fizetést ítéltek meg, majd nem sokkal később az új alispán érkeserői házára is megadták az általa kért adómentességet.³¹⁸

A frissen felállt tisztikar helyzete nem volt egyszerű: a vármegye nagyobb része még mindig török kézen, ellenben a császári seregek már folyamatosan ostromolják követeléseikkel az apparátust. Nem pusztán az élelmezési nehézségek, hanem a tényleges harcok is – amelyek elsősorban Váradért folytak – számottevő erőfeszítést követeltek a vezetőktől, akik vagy követségben jártak és enyhítésért, redukcióért könyörögtek a felettes szerveknél, vagy maguk is részt vettek a vármegye területén zajló csatározásokban.³¹⁹

038. https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc090_no038/?list=eyJxdWVyeSI6ICJN_TkwgT0wgRSAxNTYgLSBhLiAtIEZhc2MuIDA5MC4gLSBOby4gMDM4LiJ9.

A szövegek összeírása és becslése. 17. század vége. MNL OL E 156.a Fasc. 154. No. 057. https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc154_no057/?list=eyJxdWVyeSI6ICJTWk89KFwiUkVHRVNUUkFUQVwiKSJ9.

³¹⁶ Heckenast 2005. 82. A török 1661-ben foglalta el Szentjobbot és egészen 1686-ig a kezében tartotta. <https://varak.hu/latnivalo/index/1299-Szentjobb-Var/> és <http://muemlekem.hu/hatareset/Szentjobbi-var-maradvanyai-Szentjobb-2481>. Az 1680-90-es években jelentős számú magyar helyőrség állomásozott Szentjobbon.

Csáky István felső-magyarországi végvidéki és kerületi főkapitány 1687-ben a szentjobbi kapitányságra Perényi Pált, Berthóthy Ferencet és Buday Istvánt terjesztette a Haditanács elé. Oross 2013. 91. 275. lgy. A szentjobbi kapitányi tisztséget muraniczi Horváth János nyerte el. Bihar vármegye gyűlése. Szentjobb, 1688. augusztus 31. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 4r. és 5r.

³¹⁷ Mezősi 1943. 228–229. Bihar vármegye közgyűlése. Szentjobb, 1688. augusztus 31. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 4r.

³¹⁸ Bihar vármegye közgyűlése. Szentjobb, 1688. augusztus 31. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 4v. és Bihar vármegye közgyűlése. Diószeg, 1688. október 19. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 8r.

³¹⁹ A visszafoglaló háború folyamán a Várad ellen irányuló, évről évre megújuló felvonulások, kezdetleges ostromok, blokádok több éven keresztül elhúzódtak. 1687-től egészen a vár bevételéig inkább körülábrózás formájában próbáltak nyomást gyakorolni az erődítményre. Tényleges, tervezett ostromról talán csak egy alkalommal beszélhetünk, amikor a császári seregek kellő erővel vonultak fel Várad alatt és környékén, amely következtében sikerült is a várat bevenni. Bagi 2015. 178–189. https://eda.eme.ro/bitstream/handle/10598/29500/EME_EM_2015-1_011_BagiZoltanPeter_OstromVagyBlokad.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Erről az időszakról Bihar vármegye történeti monográfiája a következőket írja: „1688-ban a Nagyvárad ellen induló sereg Félegyházánál állott. 1689 tavaszán megindult s már május hónapban kezdetét vette a megszállás. 1689 július 3-án Tunyogi Sámuel előbb kurucz ezredet, a mikor hajdúival táborának körülárkolásán dolgozott, a védő seregből kitért 1200 török meglepte, őt magát egy golyó halálra sebesítette, őt hadnagya elesett, négy zászlaja elveszett, a hajduk közül is hatvanhatan véreztek el, kiket azután a segítségökre jött németek egy

Ez a párhuzamosság sokrétű feladatokkal látta el az első alispánt, aki különböző követségek élén vagy követként megjelent az összes hivatalnál, amely bármilyen módon is dönthetett a vármegyét érintő kérdésekben, ügyekben. Több alkalommal megfordult Aspremont felső-magyarországi főparancsnoknál, akinél a megyére kiszabott porciós számok és más terhek kapcsán jártak el.³²⁰ Hasonló kérelmekkel, kérvényekkel ostromolták Simon Georgius Schipko-t is, aki főhadbiztosként (commissarius) a császári csapatok élelmezésének biztosítására törekedett.

A kivetett porciós számok „kiigazítása” miatt Buday rendszeresen látogatta Schipko szállását.³²¹ Természetesen nem csupán a közvetlen királyi adminisztrációt kellett meggyőzni a vármegye nehéz helyzetéről, hanem magát az Udvar is, ami miatt egészen Bécsig vezetett a bihari tisztviselők útja, ha már helyben nem boldogultak és nem tudták elérni kitűzött céljaikat. Buday több mint egy évtizeden át tartó alispáni munkája során nem egyszer járta meg a császárvárost, hogy némi enyhítést eszközöljön ki a sanyarú sorsú vármegyének.

Ezek a követjárások nem csupán a kezdeti időszakra korlátozódtak, mintegy a restaurálási folyamat részeként lezajló, a hivatali út kiépítését szolgáló lépések, hiszen Várad visszavételét, sőt, még a karlócai békét (1699) követően is fel-felbukkannak a jegyzőkönyvekben a közelebbi és távolabbi utazások kiadásai és a követek instrukciói.³²²

hegyoldalban temettek el.” Dúl 1901. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/bihar-varmegye-es-nagyvarad-4B81/nagyvarad-518B/nagyvarad-tortenete-irta-dus-laszlo-5200/varad-ostroma-52D1/>

Az 1689. évi hadi eseményekben Buday is részt vett, Corbelli oldalán, amelyről részletesen beszámolt Barkóczy Györgynek írt levelében: tegnapelőtt magyar és német hadakkal Feketebátorhoz szálltak, amit üresen találtak. Corbelli hagyott hátra katonaságot és Várad alá nyomult még aznap, ahol a törökökkel találkozóharcot vívott. Buday értesülése szerint Corbelli továbbra is Várad alá akar menni. Buday István levele Barkóczy Györgynek. Szentjobb, 1689. június 29. MNL OL P 398. 9500.

³²⁰ Bihar vármegye közgyűlése. Diószeg, 1689. április 30. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 11r.; Bihar vármegye közgyűlése. Debrecen, 1689. július 27. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 12v.; Bihar vármegye közgyűlése. Diószeg, 1689. augusztus 9. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 12v.

³²¹ Bihar vármegye közgyűlése. Diószeg, 1689. augusztus 9. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 12v.; Bihar vármegye közgyűlése. Konyár, 1690. február 23. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 20r. Schipko, Simon Georgius. császári főhadbiztos, Felső-Magyarországon tevékenykedett 1689 és 1691 között. Fallenbüchl 2002. 277. <http://mek.oszk.hu/02300/02333/02333.pdf><http://mek.oszk.hu/02300/02333/02333.pdf>

A katonasággal, a katonaság ellátásával összefüggő kéréseknek a későbbiekben is eleget kellett tennie a vármegyének, emellett pedig a rendfenntartásból is ki kellett venni a részüket, amelyről Kis Balázs váradi kapitány tájékoztatta Budayt. A váradi kapitány értesítése értelmében a vármegye tartson hatvan katonát Váradon, akik a tolvajokat fogják üldözni. Emellett Buday a Ferdinand Carl Edler von Schweiger commissariussal is beszélt, aki jelezte neki, hogy a már elrendelt 4000 köből gabonán kívül még további 2000 köből gabonát várnak el a vármegyétől, amit Váradra kellene beszállítani. Buday István levele Benkovich Ágostonnak. Debrecen, 1699. március 21. MNL HBML IV.1.b Fasc. II. 1016/1699. Ferdinand Carl Edler von Schweigerre lásd: Heckenast 2005. 378.

³²² Bihar vármegye közgyűlése. (A hely a restaurálás következtében hiányzik), 1689. november 22. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol.18v.; Bihar vármegye közgyűlése. Bagos, 1690. január 5. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 19r.; Bihar vármegye közgyűlése. Mikepércs, 1690. július 11. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 24r.; A kivetett adó – amelyből Biharra 80 porta után 24000 Ft jutott – miatt Budayt, Barlók István királyi táblabíróval együtt Bécsbe küldik. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 266. Feltehetően ehhez az úthoz kapcsolódik az a comissio is, amelyet 1701. január 7-én, Váradon állítottak ki és amiben a Bécsben tartózkodó Barlók István és Buday István 200 német forintot vesznek át a váradi commendánstól. MNL HBML IV.1.b Fasc. III. 1309/1701. p. 81.

A követségből hazatérő Buday számára ez a bécsi út volt az utolsó, amit, mint Bihar vármegye első alispánja tett meg. A tizenhárom éven keresztül tartó szolgálata 1701-ben ért véget.³²³

Vagyonszerzés, birtokgyarapítás

A közel ötvenéves egykori alispán a maga mögött hagyott évtizedek alatt több megye területén is birtokokat szerzett. Azzal kapcsolatban pontos információval nem rendelkezünk, hogy a Buday család milyen anyagi kondíciókkal rendelkezett korábban, csak az István nevéhez fűződő gyarapodást próbálhatjuk meg rekonstruálni.

Már korábban említettünk összeírásokat, amelyek a tokaji borvidékről készültek, és amelyekben Buday Istvánt is megtalálhatjuk, mint ház- és szőlőbirtokost.³²⁴ Tokajban egy ház volt a tulajdonában a város alsó részén, emellett Tállyán szintén egy házat – 1000 Ft értékben – valamint szőlőt – a Cserepesen és a Palotán – írtak össze a nevében, amelyeket 3500 Ft-ra értékelt a becslést végző Draheim Vilmos.

A tokaji terjeszkedést a későbbiekben is folytatta az alispáni rangba került Buday, akinek 1700-ban ismételten felmérték a birtokait. Itt már a Kanducs néven ismert szőlőhegyen található földről, illetve a Paxi (Paksi) promontóriumról, valamint a Keskenyágon fekvő területekről esik szó. A három birtokrész becsült értéke 5000 magyar Ft-ot tett ki.³²⁵

³²³ A szakirodalom több időpontot is feljegyzett Buday István hivatalban töltött éveivel kapcsolatban: a Borovszky-féle megyemonográfia szerint 1688 és 1699 között töltötte be a tisztséget. Reiszig 1901a. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/bihar-varmegye-es-nagyvarad-4B81/bihar-varmegye-tortenete-irta-ifj-dr-reiszig-ede-5BE5/iv-a-szabadsagharcztoi-a-kiegyezesig-6000/i-alispanok-16881893-606D/?list=evJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTlIfQm9yb3Zzemt5XzEiXX0sICJxdWVyeSI6ICJidWRheSBpc3R2XHUwMGUxbiJ9> Emödi János szerint egészen 1711-ig töltötte be ezt a pozíciót. Emödi 2015. 115. A *Ki kicsoda?* szócikkében 1688–1703 közötti időszak került megállapításra. Heckenast 2005. 82.

Az 1701. április 7-én, Váradolasziban lezajlott tisztújító közgyűlésről készült feljegyzés tanúsága szerint Buday István tizenhárom éven át hűségesen és fáradhatatlanul szolgálta a vármegyét, amely neki is köszönheti, hogy a hivatali rendszer újra működőképes lett. A leköszönő alispánnak szolgálataiért és hűségéért 500 Forintot utalt ki a közgyűlés.

„*Perillustris Dominus Stephanus Buday Vice Comes Comitatus hujus postquam Officium Suum jam a 13 ferme Annis laudabiliter ac cum ingenti erga publicum Comitatus Bonum zelosus administrasset iterato vale dixit: Quem licet tam Illustrissimus Dominus Supremo Comes quam et Inclutus Comitatus omni Conatu detinere nisebatur tamen sese hic et nunc Officilem hoc Suum ulterius nullatenus administre posse declasavit. Cui Inclutus quoque Comitatus ob respectum et in remnaerationem multi faricrum utilium servitiorum Laborum et fatigiorum ejusdem que durante officii Sui Tempore penes Inclutum Comitatum majoro cum fernore inpendit Quingentes florenos deputavit.*” Bihar vármegye közgyűlése. Tisztújító gyűlés. Váradolaszi, 1701. április 7. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 269r-v. Buday Istvánt az alispáni székben Sántha Ferenc egykori szolgabíró követte, akit másik két jelölttel szemben (Szegedy János, Erdélyi Pál) választottak meg a tisztségre. Tisztújító gyűlés. Váradolaszi, 1701. április 7. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 269v.

³²⁴ Lásd a 18. jegyzetet.

³²⁵ Az összeírás tényén kívül számunkra érdekes lehet, hogy a Kanducs nevű szőlőhegyen található terület egyik földszomszédja Rákóczi Ferenc, a másik pedig Bercsényi Miklós: „*Tekintetes és Nemzetes Buday István uram nemes Bihar vármegye viceispánja itt nemes Zemplén vármegyében Tisza Tokaj város Kanducs nevű*

Természetesen a tokaji, Tokaj-hegyaljai birtokgyarapítás nem állt meg és még további szőlőket sikerült a Buday családnak a meglévő kertekhez szereznie.³²⁶

A Bihar vármegyéhez köthető vagyongyarapodásról már az első jegyzőkönyvi bejegyzések tanúságot adnak, mivel 1688 októberében Buday az érkeserűi házára kért és kapott adómentességet,³²⁷ amely kapcsán azt feltételezhetjük, hogy a keserűi birtokot a jelzett dátumnál korábban sikerült megszereznie. Ezt követően Kiskereki és Kerekegyháza falvakat az udvari kamara alispáni érdemei elismeréseként adta át neki, majd Érsemjénben és Éradonyban is sikerült birtoktestet szereznie, emellett pedig Oláhkakucsra és Rikosdra adománylevelet nyert.³²⁸

A jelentős hegyaljai és bihari birtokszaporítás, illetve a katonai (szentjobbi vicekapitány) és hivatali (bihari alispán) szerepvállalás mind-mind Buday István ismertségét és elismertségét növelte, amely még azután sem csökkent, hogy tisztségétől 1701-ben visszavonult.

promontóriumán lévő szőleje, az melynek napkeletről az méltóságos fejedelem Rákóczi Ferenc kegyelmes Urunk eő Nagysága szőleje, napnyugatról pediglen az méltóságos gróf Bercsényi Miklós uram eő Nagysága szőleje szomszédságában vagyon.” Tokaj nagyközség iratai. MNL BAZML SFl V. 277. 100. k. p. 275. (1700). A forrásra Oláh Tamás hívta fel a figyelmemet, amelyet ezúton is köszönök.

³²⁶ Buday István özvegyének a nevében Tokajban egy házat írtak össze, amelyhez pince tartozott, valamint szőlőművelésre alkalmas eszközpark. Emellett tíz szőlőt is Melczer Erzsébet nevében írtak össze: Kanducs, Dersi, Paksi (amelyből kettő van), Hideg oldal házfeli, Verebes, Görbe, Boglyos, Berkenyész, Turóc. Ezen kívül Tardoson is van házuk és egy malmuk, amelyeket jelenleg nem használnak. Tokaj, Tarcál, Mád, Bénye, Tállya, Zsadány, Olaszi, Csovaj összeírása. 1711. január 13. MNL OL E 156.a Fasc. 058. No. 027. https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc058_no027/

³²⁷ Bihar vármegye közgyűlése. Diószeg, 1688. október 19. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 8r. Emödi János az érkeserűi birtokkal kapcsolatban a következőket írja: „Valószínűleg Fráter István huszti kapitánytól kaphatta zálogba Keserűt, melyet bírt 1692-ben, rajta B. István udvarházával, de ezeket később kiváltották.” Emödi 2015. 115. Mezősi ezzel szemben Buday Istvánt, mint Érkeserű földesurát említi. Mezősi 1943. 229. Még 1700-ban is írt innen levelet Brezinai Miklósnak egy készpénz kölcsön miatt: Buday István levele Brezinai Miklósnak. Érkeserű, 1700. augusztus 21. MNL OL P 1839 2. tétel No. 146. fol. 1. és a kapcsolódó quietantia: MNL OL P 1839 2. tétel No. 146. fol. 2.

³²⁸ Kiskerekire lásd: MNL HBML IV.456.d 11. d. Reszeghy-hagyaték, Buday család anyaga (jelzet nélküli Rákóczy-kori töredék és 1703.I.606-7 IV.1701-4); A Székelyhidhoz tartozó javak összeírása. 1699. február 5-22. p. 12. és 25. MNL OL E 156.a Fasc. 049. No. 005. A kiskereki és érkeserűi birtokokról a szabadságharc ideje alatt még a fejedelem is rendelkezett: „Nemzetes Vitézlő Buday István kapitány hívünk kis-kereki, keserűi jószágait Kegyelmed vegye méltó respectumban, és a mennyiben lehet, conserváltassék azon falubeli szegénység, megparancsolván Kegyelmed Gödén Pálnak is, hogy azon helységeket igyekezze conserválni, s erejek felett élés-adással ne terhelje.” II. Rákóczi Ferenc levele Sennyey Istvánnak. Tokaji tábor, 1703. november 8. AR I/I. 142. valamint Mezősi 1943. 229. 3. lj. és Emödi 2015. 115.

Kerekegyházát csak Mezősi említi. Mezősi 1943. 229. 3. lj. Érsemjén neve Emödinél bukkan fel. Emödi 2015. 115. Éradony a Reszeghy-féle család történeti gyűjteményben olvasható: MNL HBML IV.456.d 11. d. Reszeghy-hagyaték Buday család anyaga. Oláhkakucs és Rikosd neve először a Borovszky-féle megyemónográfiában, majd ennek nyomán Emödinél szerepel. Reiszig 1901b. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/bihar-varmegye-es-nagyvarad-4B81/bihar-varmegye-nemes-csaladai-irta-ifj-dr-reiszig-ede-61C3/a-xvii-szazad-6237/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfQm9yb3Zzemt5XzEiXX0sICJxdWVveSI6ICJidWRheSBpc3R2XHUwMGUxbiJ9> és Emödi 2015. 115.

Rákóczi oldalán

A Magyar Királyság területén folyó visszafoglaló háború, az ezzel járó állandó hadihelyzet, a lakosságra nehezedő terhek és a kiépülő újfajta közigazgatás – amely kétségbe vont minden korábban szerzett privilégiumot – együttes erővel nehezedtek az emberekre. A gyorsan és erőteljesen végbemenő változások húsba vágóan érintették Bihart is. Nem pusztán a néha-néha elviselhetetlen módon megemelt természetbeni és pénzbeni juttatások, hanem a szilárdnak tekintett kiváltságok visszavágására, megszüntetésére irányuló verdiktek napi jelenléte.

Az erdélyi fejedelmek által hajdú kiváltsággal felruházott települések, egyéni nemesítéssel a jobbágyság soraiból kiemelkedett személyek kerültek egyik pillanatról a másikra létbizonytalan állapotba. Hiába keresték a megegyezés lehetőségét, a bécsi udvar szándék egyértelmű volt: a privilegizált csoportok – hajdúk, kunok, jászok – különállását fel kell számolni és visszailleszteni őket a társadalom szövetébe.

A fegyveres szolgálatért cserébe kedvezményeket nyerő csoportokra – a visszafoglaló háborúk végét követően – már nincs szükség, illetve azt a feladatot, amely miatt kiemelték őket, nem tudják és nem is szükséges ellátni. Az udvar véleménye szerint az itt állomásozó reguláris hadsereg teljes mértékben képes megőrizni az ország területi integritását, és távol tudja tartani a külső fenyegetést. Ezen gondolatiság jegyében indultak meg azok az összeírások, amelyek a bihari és szabolcsi hajdúvárosokat, illetve a jász és kun térséget érintette.

A bihari hajdúvárosok felmérésére 1700-ban került sor, majd 1701-ben azt a döntést hozták, hogy az erdélyi fejedelmek által adományozott kiváltságok nem érvényesek, ezért a birtokok mind a fiscus tulajdonába kerültek, amely a kiváltságaiktól megfosztott településeket Esterházy Pál nádornak adományozta.³²⁹

A kilátástalanná váló helyzet, a privilégiumok egyik pillanatról a másikra történő elvesztése után nem érhetett senkit meglepetésként, hogy a II. Rákóczi Ferenc nevével fémjelzett szabadságharc egyik gócpontjává Bihar vármegye és azon belül is az egykori hajdúvárosok váltak.

A kirobbanó fegyveres felkelés 1703 júliusára a bihari részeket is elérte, és a hajdútelepeken kibontott zászlók alá gyors ütemben gyűlt a katonaság. A hívó szót Buday

³²⁹ Szendrey 1968., Szendrey 1979., Nyakas 2005. 297., Gottreich 1955. 102.

István is meghallotta, aki feltehetően július végén csatlakozott II. Rákóczi Ferenc táborához.³³⁰

Az egykori alispánt a fejedelem udvari kapitánnyá nevezte ki, majd hamarosan a szabolcsi hajdúvárosok főkapitánya és a hajdúvárosi lovasezred parancsnoka lett.³³¹ Itt talán érdemes elidőzni egy pillanatra és némileg körbejárni azokat a lehetőségeket, amelyek miatt szinte gondolkodás nélkül csatlakozott egy érkeserői birtokos egy most kirobbanó, a kimenetelét illetően korántsem biztos, hogy pozitív végkifejletű fegyveres harchoz.

Sajnálatos módon nem állnak rendelkezésünkre olyan források, amelyekben részletesen elénk tárulna Buday gondolatvilága, nem igazán lehet megrajzolni, hogy milyen álláspontra helyezkedett az ország sorsát illetően. Csak közvetett utalásokból, a személyét érintő kapcsolati hálóból következtethetünk cselekedeteinek mozgatórugóira.

Mint korábbi alispán tisztában volt a hajdúvárosok és a vármegye, a hajdúvárosok és a bécsi udvart képviselő kamarai adminisztráció kapcsolatával. Azt tudjuk, hogy a hajdútelepülések fokozottabb szerepvállalására, adózási hajlamára a vármegye is igényt tartott, ami nem ment zökkenőmentesen. A két fél közötti súrlódások lépten-nyomon tetten érhetők: a vármegye a betagozódást kívánta elérni, ezzel szemben a hajdúvárosok kiváltságaik birtokában teljesen más helyre pozicionálták magukat.

Ebből kifolyólag nem mondhatjuk azt, hogy a vármegyei közigazgatás egyik legerősebb embere az egykor kiváltságolt települések érdekeit szem előtt tartva lépett volna Rákóczi táborába. Azt sem feltételezzük, hogy egy közel ötvenéves embernek, aki már lassan tizenöt éve nem vett részt hadjáraton, annyira hiányzott volna a katonáskodás mindennapi kihívása. Feltételezésünk szerint a szinte azonnali jelentkezés annak a kapcsolati hálónak, annak az összefonódásnak köszönhető, amely a Tokaj környéki birtokok kapcsán érhető tetten.

³³⁰ „Füredi bizonyos és böcsületes ember relatiójából értettük, hogy 29. praesenti mensis Rákóczy Kállót megvette.... Az, mint mondja Bercsényi bizonyoson ott volt és hogy az hajdúvárosok, Debrecennel együtt meghódoltak. Már most az haddal az ki circiter tíz ezerből áll Várad felé nyomakodnának... Sok derék ember vagyon közöttök, az többi között Budai uram, Bóné András, Orosz Pál, Millith Pál...” Dévay Pál levele Dúl Mihálynak. Gyöngyös, 1703. augusztus 5. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. IIa k. fol. 165.

„Buday István uram partiumbeli bene possessionatus lévén instal az huszti főkapitányságért. Ha még Felsőged valakinek nem castrálta méltóztassék őkegyelmének conferálni. Ugyancsak őkegyelme volt első notabilis adsiden.” Vay Ádám levele Rákóczi Ferencnek. Kolozsvár, 1707. augusztus (?) 2. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. VIIa. kötet fol. 4. „Ezalatt Rákóczi Debrecen felé indult el hadával s útközben megszállotta a hódolást önként felajánló Ecsed várát, melynek őrsége szintén hozzácsatlakozott. Tovább menve, hódolatra hívta fel a még mindig Bécsben időző gróf Károlyi Sándor várát, Nagykárolyt is, de az egyelőre még nem adta be a derekát. Debrecen városa nem várta meg Rákóczi felszólítását, hanem július 26.-án önként meghódolt. Ezt az örvendetes hírt, Dobozy István főbíróval az élén, egy tisztelgő küldöttség vitte Rákóczi sámsoni táborába, amelyhez egy válogatott derék csapat élén Csicseri Orosz Pál, továbbá Buday István bihari alispán, Besseney Zsigmond és Ibrányi László, Thököly volt kuruc ezredesei, és még többen mások, csatlakoztak.” Bánlaky. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/> Gottreich 1955. 109.

³³¹ Mészáros 2006. 17. Budayt az udvari kapitány tisztségében Vay Ádám követte.

A korábban említett 1700. évi szőlőbecslés leiratának talán legfontosabb része, ahol a két telekszomszédot, II. Rákóczi Ferencet és Bercsényi Miklóst, említik.³³² A szabadságharcot megelőzően nem áll rendelkezésünkre olyan adat, amely teljes mértékben bizonyítaná a fennálló kapcsolatot, de az 1703 után folytatott levelezés alapján azt gondolhatjuk, hogy a kapcsolat nem újkeletű, és a fejedelem iránt érzett hűség az, amely táborba szólította Buday Istvánt.³³³

A júliusi csatlakozást és hűségesküt követően Buday egy rövid ideig az udvari kapitányi tisztséget töltötte be, majd a szabolcsi hajdúvárosok élére került, mint főkapitány és emellett a városok által kiállított lovasezred parancsnoki posztját is betöltötte.

A szabolcsi hajdúvárosok éléről 1702-ben távozó Désány István után nem lehet biztosan tudni, hogy ki töltötte be a főkapitányi tisztséget. Utódként Nánási Jakab³³⁴ neve tűnik fel, aki talán vicekapitányi minőségbe látta el a feladatot.³³⁵

Rákóczi és Bercsényi elképzeléseiben kiemelt szerephez jutottak a privilegizált területek, mind a hajdúktól, mind a jászoktól és a kunoktól jelentős létszámú kontingenseket reméltek.³³⁶ Ezért talán nem is meglepő, hogy a betöltetlen hajdúvárosi főkapitányi pozícióra egy kipróbált, hűséges emberét nevezte ki a fejedelem. Buday István láthatóan nem törekedett a kezébe került hatalom tényleges gyakorlására, megelégedett a hajdúvárosi ezred irányításával. Helyette a vicekapitányok végezték a mindennapi feladatokat, csak akkor zavarták az ezredparancsnokot, ha hathatósabb közbenjárásra volt szükség.³³⁷

Az újonnan kinevezett főkapitány elsősorban a katonai akciókból vette ki a részét. Először a hajdúvárosi ezreddel az északi vármegyék felé irányították, Kassa környékén kellett portyáznia, majd a szatmári blokád közelébe akarták küldeni, hogy támogassa a Sennyei István parancsnoksága alá tartozó erőket.³³⁸ A könnyebb küldetések után itt már komolyabb

³³² Tokaj nagyközség iratai. MNL BAZML SFI V. 277. 100. k. p. 275. (1700).

³³³ Rákóczi és Bercsényi mellett igen szoros kapcsolat fűzte Károlyihoz is. Felesége, Melczer Erzsébet, Barkóczy Krisztina egyik fő segítőkjeként bukkan fel a forrásokban és természetesen a férj is mindent megtesz, mindenben segíti a szatmári főispánt és feleségét.

³³⁴ Nagy–Nyakas 2001. 230. és Heckenast 2005. 301.

³³⁵ Nyakas 1990. 53–67. 55.

³³⁶ Perjés 1980. 131.

³³⁷ MNL HBML IV. 502.a 1. k. p. 131., p. 165. 1705. február 25-i bejegyzés. p. 166., p. 168., p. 175. 1705. május 13-i bejegyzés. p. 178–179. 1705. május 29-i bejegyzés. A főkapitányi problematikára lásd: Silye 1882. 50. és 110. illetve Nyakas 2008. 67.

³³⁸ „*Kegyelmes urunk szerencsésen érkezőn Tokajhoz, édes nemzetemhez holtig való hitemet töttem le Tekintetes és Nagyságos Andrásy György sógorommal, mely idő tájban Tekintetes nemzetes Buday István uram lévén Kassa alá portára, alkalmas számú németet vágott, egy kapitánnyal együtt rabokat is hozott.*” Károlyi önéletírása. Rtű I. 87. II. Rákóczi Ferenc levele Sennyei Istvánnak. Tokaji tábor, 1703. október 19. AR I/I. 131. és II. Rákóczi Ferenc levele Sennyei Istvánnak. Tokaji tábor, 1703. október 20. AR I/I. 131.

ellenállásra lehetett számítani, amelyet meg is tapasztaltak a hajdúvárosiak, a szentmártoni harcok során fogságba esett katona kiváltásáról maga a fejedelem rendelkezett.³³⁹

Ezt követően Tarcal környékén tűnnek fel, majd Lőcsére küldik, hogy a széteső katonaságot megregulázza, és a kapitulációs pontokat mindkét féllel betartassa.³⁴⁰ Miután a forrongást sikerült lecsendesíteni, Eperjes felé vezényelték tovább, ahol keresnie kellett a találkozóharc lehetőségét az ellenséggel.³⁴¹

A kuruc seregek mind Tokaj, mind Szatmár alatt az erődítmények elfoglalásán, kapitulációján munkálkodtak. A tokaji vár körül kialakult ostromzár és a Szatmárt körülvevő laza gyűrű fenntartása egyre több embert igényelt, a szemben álló császári katonaság rutinos manőverei jelentősen hátráltatták mindkét erősség megvételét. A Tokaj ostromával foglalkozó Rákóczi emellett még az állandóan panaszkodó és döntésképtelen Sennyei helyett is munkálkodott, rávilágítva, hogy a szatmári blokád parancsnoksága alatt álló erőktől többet vár, mint amit eddig sikerült elérniük.

Az elkerülhetetlen segítségnyújtás keretében a hajdúvárosi ezred három százada is bekapcsolódott a Szatmár környéki harcselekményekbe, azzal a feltétellel, hogy a lehető legrövidebb időt töltsék ott, mivel a fejedelemnek is szüksége volt minden hadra fogható seregrészre.³⁴²

Sennyei botladozását 1704. február 14-én unta meg Rákóczi, az egy nappal korábban bekövetkezett csúfos kudarc megpecsételte a blokád parancsnokának sorsát, akit azon

³³⁹ „A mely rabok Szatthmár alatt hadaink szerencsés forgolódások után fogatattanak, mivel azelőtt is Nemzetes Vitéz Buday István kapitány hívünk ezerebeli zászlótartónak Szatthmárból való kiszabadulása szives indulatunkban volt: azon rabok közül egyet Kegyelmed azon zászlótartóért küldjön be,” II. Rákóczi Ferenc levele Sennyei Istvánnak. Tokaji tábor, 1703. október 24. AR I/I. 134–135. II. Rákóczi Ferenc levele Sennyei Istvánnak. Tokaji tábor, 1703. október 29. AR I/I. 138.

„...alterum pro milite Domini Capitanei Buday, qui occasione velitationis Szent-Mártoniensis est interceptus, quos exmittendos loco horum duorum postio.” Sennyei István levele Dietrich von Glöckelsbergnek. Szatmári tábor (?), 1703. október 29. AR I/I. 329. Glöckelsbergre lásd: Heckenast 2005. 114.

³⁴⁰ II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Tokaji tábor, 1703. november 5. AR I/I. 141. II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Tokaji tábor, 1703. november 23. AR I/I. 145–146. A lőcsei esetről: II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Tokaji tábor, 1703. november 24. AR I/I. 146–147. és II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Tokaji tábor, 1703. november 27. AR I/I. 147.

³⁴¹ II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Tokaji tábor, 1703. november 29. AR I/I. 149. II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Tokaji tábor, 1703. december 8. AR I/I. 149–150.

³⁴² „Kegyelmed ipariájának concursussa által azon ellenség megszegényítették: parancsoltunk Bóné András hívünknek arrafelé nyomulni; innen pedég küldetek három zászlóalja lovas seregeket Buday István ezeribül, úgy Sós János kapitány hívünket, most innen elmenetelekor, hogy maga ezerével menjen be azon sánczban; mely hadaink is tött dispositionk szerint odaérkezvén, nem kétljük, elégséges erővel lévén, maga hozzánk s a nemes országhoz megmutatott hűséges szeretetinek s készségének azon ellenségnek megszegényítésében Kegyelmed eleget fog tenni... Buday István seregeit, — véghezmenvén a próba — Kegyelmed küldje vissza; mivel most három nap alatt Tokaj várának megvételét ostrommal tentálván, reménljük megvételét; annakutánna mindjárt más, oda kívántató hadaink felől teszünk rendelést.” II. Rákóczi Ferenc levele Sennyei Istvánnak. Tokaji tábor, 1703. december 28. AR I/I. 154. A rövidtávú átvezényléssel kapcsolatos fejedelmi tervek nem teljesültek, a hajdúvárosiak és Buday még január végén, február elején is Sennyei táborában tartózkodtak. II. Rákóczi Ferenc levele Sennyei Ferencnek. Miskolc, 1704. január 25. AR I/I. 159. II. Rákóczi Ferenc levele Sennyei Ferencnek. Miskolc, 1704. február 1. AR I/I. 160.

nyomban leváltottak betöltött pozíciójáról. Helyére Buday István generális főstrázsamestert, a hajdúvárosok főkapitányát és a hajdúvárosi ezred parancsnokát nevezték ki.³⁴³

Buday első lépései a károk felmérésére és a blokádk kiszolgálására rendelt vármegyékkel történő kapcsolat felvételére irányultak. A fejedelem komolyabb támogatást nem tudott ígérni a fontos erősség további körülzárásához, az új parancsnokot ösztökélte, hogy a szétfutott katonákat minél hamarabb táborába gyűjtse, mivel az elmúlt hónapok tapasztalatai bebizonyították, hogy a nem megfelelő létszámmal bíró kuruc seregek nem képesek szisztematikusan bezárni azt a gyűrűt a vár körül, amely egy idő után térdre kényszeríthetnék a császári védősereget.³⁴⁴

A katonaság létszámán túl, az ellátmány, élelmezés kérdése mellett hangsúlyos szerepet kapott a megfelelő információs hálózat kiépítése, amelynél Buday nagyban támaszkodhatott a korábbi évtizedek ismeretségére. Az egyik legfontosabb informátorának Dobozi Istvánt, Debrecen város főbíráját tekinthetjük, aki a kötelező feladatokon túl – élelmiszer szállítása, katonai felszerelések készítése – rendszeresen tájékoztatta a környező térség híreiről, pletykáiról, az ellenség (feltételezett) mozdulatairól.³⁴⁵

³⁴³ „*Minthogy Tekintetes Nemzetes és Vitézlő Buday István Generális-Főstrázsamester és hajdúvárosi főkapitány hívünket az haza kívántató szolgálatjának Szathmár alatt való folytatására és ottan lévő hadaink directiojára kegyelmessen praeficiáltak bizonyos ideig; parancsoljuk azért fenn megnevezett hadi tiszt híveinknek, s úgy hadainknak közönségesen és személy szerint: így értvén kegyelmes resolutiónkát, megnevezett Generális-Főstrázsamester és ezerekesfőkapitány hívünk directiojának az haza közönséges ügye promotiojának dolgaiban magokat submittálván, dispositiojátul függjenek, és illendő tisztességgel illessék; kölömben valakik refractariuskodni merészlenének, s parancsolatitúl s dispositiojátul függeni nem akaróknak comperiáltatni fognak: kemény animadversióink szerint érdemlett büntetéseket el nem kerülük.*” II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Miskolc, 1704. február 14. AR I/I. 73–74. Lásd még: Csatáry 2008. 59. A döntés minden bizonnyal már február 13-án megszületett, mivel még aznap Buday több települést is instruált további teendőikről: „*Adjutant uramat küldtettem Kegyelmetekhez, hogy katonáknak. számát lajstromba vegye minden késedelem nélkül, s rendszerint adja ki, s minden katona oly készülettel legyen, hogy valamikor parancsoltatik ide vagy amoda való menetelünk, — mindjárt mehessen s mehessünk.*” Buday István levele Alsó- és Felsővadász, Kupán, Kusmárk, Ináncs hadnagyainak. Szikszó, 1704. február 13. AR I/I. 295–296. A Sennyei-féle kudarc okait megpróbálták kivizsgálni, maga Buday is hallgatott ki embereket ebben az ügyben. Buday István tanú meghallgatása. Károly, 1704. február 22. MNL OL G 28 V.2.h p. 9–10. Tanúvallomások a szatmári sánc felveréséről. Miskolc, 1704. március 4. – Eger, 1704. április 3. MNL OL G 28 V.2.h p. 17–51. Sennyei István tanúvallomása. Bottyán, 1704. május 28. MNL OL G 28 V.2.h p. 52–67.

³⁴⁴ Kinevezése kapcsán többen is jókívánságaikat fejezték ki. Dobozi István levele Buday Istvánnak. Debrecen, 1704. február 16. AR I/I. 296. Teleki Mihály levele Buday Istvánnak. Debrecen, 1704. február 17. AR I/I. 296. Ramocsaházy György levele Buday Istvánnak. Nagykálló, 1704. február 21. AR I/I. 298. A fejedelem az adminisztrációs tevékenységet emelte ki, jelezve, hogy a korábbinál erőteljesebben kell a vármegyéknek is ebben az ügyben tevékenykedni: „*Minthogy túl a Tiszán levő hadaink intertentioja iránt tettünk oly dispositiót, hogy a fiscalitásokból administráltassék búza és gabonabéli intertentiojok; mely administratio, hogy annyival is inkább jobb móddal és rendesebben, mint eddég folyhassanak: Kegyelmed azon vármegyebeliek közül, vagy nemes Ugocsából is denomináljon és declaráljon 3 vagy 4 alkalmas embert, a kik azon élésbeli administratiokat és perceptiokat, a szegénység oppressioja és hadaink rövidsége nélkül folytassák. Addég is, még ez iránt való opinióját hozzánk küldendi, tovább való dispositioingig bízza azon cominissariatusságnak tisztit Nemzetes Vitézlő Károlyi Sámuel hívünkre, kit is előbbeni commissarius Nemzetes Vitézlő Gyulai Ferencz genuine informáljon: a nemes vármegyéből eddég minemű administratik voltának, és micsoda restantiák vannak?*” II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Miskolc, 1704. február 19. AR I/I. 74–75.

³⁴⁵ Dobozi az első között gratulált Buday kinevezéséhez, ami érthető, hiszen Bihar vármegyei alispánként több évtizede ismerhették egymást és a viszonyuk – a levelek hangneméből ítélhetően – barátinak tekinthető. Dobozi ezen kívül, mint hajdúvárosi főkapitány is szoros kapcsolatban kellett lennie Budayval, mivel Debrecen és a hajdúvárosok viszonyát ebben az időszakban nem nevezhetjük felhőtlennek. Dobozi István levele

A főbíron kívül Pápay János, Teleki Mihály, Gödény Pál, Kölcsey Imre, Klára András és Barkóczy Krisztina is több alkalommal bukkan fel Buday István levelezőpartnerei között.³⁴⁶ Ennél a hálónál alapvetésként tekinthetünk azokra a kapcsolatokra, amelyek a vármegyék, vármegyei tisztviselők, hadi commissariusok felé irányultak. A feladat sikeres végrehajtásához elengedhetetlen, hogy a blokádot irányító személy gyorsan és egyértelmű formában tudja közvetíteni azokat a rendelkezéseket, amelyek végrehajtása a későbbiekben a területi vagy megyei apparátus feladatává váltak.³⁴⁷

Rákóczi megbízatása elején nyomatékosan felhívta Buday figyelmét arra, hogy elvárja az önálló, aktív hadseregvezetést, mert a párhuzamosan folyó harccselekmények mellett a fejedelemnek nincs ideje arra, hogy e titulus viselőjét napi szinten, minden apró ügy kapcsán segítse. Sennyei pontosan ezen kifogások miatt és a döntésképtelenségéből kifolyólag került elmozdításra, és Rákóczi nem akart egy újabb kudarcot elkönyvelni. A szabadságharc első hónapjaiban kivívott bizalom volt az alapja ennek a kinevezésnek, amelynek fejében a fejedelem agilis ostromvezetést várt el az új parancsnoktól.³⁴⁸

Buday Istvánnak. Debrecen, 1704. február 16. AR I/I. 296. „*Ím, 500 kenyereket és 50 zsák abrakot hamarjában küldök Kegyelmed hadainak. Bóné uram ezeribül is kell menni Kegyelmedhez négy seregnék, elhiszem: szükséges; de a mely gyengén vagyon Várad mellett is az állapot, igen, s netalám szükségesebb volna. Ugyan is a Marosig mind ellenség az a föld; nem tudnám megmondani, mely megegyeledett formában van a vitézlő rend, — sem Istentül, sem tisztitül nem akar függeni. Tegnap egy csomó levelet küldtem Miskolcz felé, inviálván őket Beszerményre; elhiszem, a Kegyelmed vicekapitánya Fogarasi Tamás — jó szokása szerint — nem promoveálta. Az az ember éjjel-nappal csak iszik, a közönséges ily jót nem segíti; szükség volna maga mellé venni Kegyelmednek, hadd pihenne, s tanulna egy kis morest,*” Dobozi István levele Buday Istvánnak. Debrecen, 1704. február 17. AR I/I. 296–297. Dobozi lásd: Heckenast 2005. 117. és Dobozi levelei 10.

³⁴⁶ Pápai Jánosra lásd: Heckenast 2005. 328. Gödény Pálra lásd: Heckenast 2005. 163–164. Teleki Mihályra lásd: Heckenast 2005. 429–430., Klára Andrásra lásd: Heckenast 2005. 234. Természetesen legtöbbször a fejedelemmel, Bercsényi Miklóssal és Károlyi Sándorral érintkezett levél útján Buday, a felsorolt személyek a Szatmár körüli blokádtól szempontjából kerültek előtérbe 1704 folyamán.

³⁴⁷ Szabolcs, Szatmár, Máramaros vármegyéknek katonasággal és élelmezéssel szolgálni a szatmári blokádot, amelyet Rákóczi utasítása alapján követelt rajtuk később is Buday. A vármegyékhez fűződő viszony nem csak Budaynak, hanem más parancsnokoknak sem volt zökkenőmentes, hiába a fejedelmi rendelvények. „*Hogy pedég felesebb számmal lehessen, parancsoltunk nemes Szatmár s Máramaros vármegyéknek is, hogy azon sanczban menvén. Kegyelmeddel conjungálják magokat, — kiknek is oda való meneteleket Kegyelmed maga is szorgalmaztassa.*” II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Miskolc, 1704. február 21. AR I/I. 75. „*Hogy az szatmári ellenségnek excursiója annyival is inkább meggátoltassék és az ott körüllevő helységek azon ellenségnek kártételétül conserváltathassanak és az haza szolgálattya szerentsésebben folytathassék a nemes vármegyének serio intímállyuk, hogy mentül hamarább generális insurrectiót publicallyon és mennél felesebb számmal minden időhalogatás nélkül mennyen be azon sántzba és tekintetes nemzetes és vitézlő Budai István generalis strása mester és az hajdúvárosi főkapitány hívünktül függvén az haza szolgálattját mentül serényebben és szerentsésebben lehet folytassa. Aminthogy azon insurrectiót az nemes vármegye hozzám s hazánkhoz tartozó kötelessége szerint admaturállyá is.*” II. Rákóczi Ferenc levele Szabolcs vármegyének. Miskolc, 1704. február 21. MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 5.No. 25. „*Nemes Szatmár és Ugocsa vármegyéknek irtunk, hogy ottan levő hadaink intertentiójára szükséges naturálék administratiójában concurráljanak, úgy a hid csináltatásához kívántató fák és manuális munkásokban. Kegyelmed úgy moderálja a dolgot, mivel azon vármegyék régtül fogva felettébb terhelhetnek, a mennyire lehet, nagy oppressidjókra azon concursus ne legyen.*” II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Miskolc, 1704. március 1. AR I/I. 77–78. Kölcsey Imre levele Buday Istvánnak. Kölcse, 1704. február 26. AR I/I. 301.

³⁴⁸ „*Elmenetelekor megmondottuk: Kegyelmed minden csekély dologba hozzánk ne recurráljon, s kérdést ne tegyen, hanem bizzuk Kegyelmed prudentiájára s dexteritására a dolgokat; a szerint is, a mint jobbnak s hasznosabbnak itil és esmér, csak kövesse el. Az hidat Csengernél által csináltván, nemcsak ott verje sanczba*

Buday ennek megfelelően cselekedett: a szétszéledt katonák összegyűjtésére tiszteket küldött, a vármegyéket is sürgette mind a katonai, mind az élelmezési kérdések vehemensebb intézésére. Csengernél kötélhidat készíttetett, hogy Majtényhoz tudjon vonulni, közelebb helyezkedni ezzel a szatmári várhoz. Emellett folyamatosan járta és járatta a környéket a portyázókkal, nehogy az ellenség egy percig is nyugalomban érezhesse magát.³⁴⁹

Minden igyekezet ellenére az elvárt hadszervezési feladatoknak csupán egy részét sikerült teljesíteni, mind a bajtársak, mind a vármegyék részéről igencsak lassan haladt a fejedelem által tett instrukciók kivitelezése. A szétszaladt kurucságot nehezen lehetett ismételt a zászlók alá állítani, a császári csapatmozgások pedig nyugtalanító hírek formájában kerültek Buday elé. Nem csak a keze alatt lévő csapatok várták tőle a parancsokat, hanem a környék lakossága is nála kereste a megváltást, hogy némi békesség költözhesse erre a vidékre. A tényleges ostrom előkészületei is lassabban haladtak, a híd állítása késedelmet szenvedett, amit lehetőséget adott a császáriaknak a vár környékének felpredálására.³⁵⁰

magát: de onnét elébb-mozdulván, igyekezzék azon, hogy azon várnak mind a két kapuit betévén, az ellenségnek excursióját impediálhassa.” II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Miskolc, 1704. március 1. AR I/I. 77–78.

³⁴⁹ Boros Kata levele II. Rákóczi Ferencnek. Nagykároly, 1704. február 24. AR I/I. 300–301. II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Miskolc, 1704. február 24. AR I/I. 75–76. II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Miskolc, 1704. február 24. AR I/I. 76–77. Buday István levele II. Rákóczi Ferencnek. Nagykároly, 1704. február 27. AR I/I. 301–302. Buday pátensben tudatja a lakossággal, hogy a méltóságos fejedelem őt nevezte ki a Szatmár környéki hadak élére. Együttal fegyverbe szólít mindenkit, hogy az „*idegen nemzet*” fölfuvalkodottságát letörjék. MNL OL G 28 V.2.a p. 9. Buday István pátense. Nagykároly, 1704. február 28.

³⁵⁰ Mindenki azon igyekezik, hogy az ostromhoz szükséges élelmezést és hadianyagot előteremtsék, amit lehet, azt mind Budayhoz küldenek. Klára András levele Buday Istvánnak. Kálló, 1704. március 1. AR I/I. 110. Gödény Pál levele Buday Istvánnak. Nagybánya, 1704. március 2. AR I/I. 311. Klára András levele Buday Istvánnak. Huszt, 1704. március 4. (?) AR I/I. 312. Dobozi István levele Buday Istvánnak. Debrecen, 1704. március 5. AR I/I. 214. Dobozi István levele Buday Istvánnak. Debrecen, 1704. március 6. AR I/I. 304–305. Gödény Pál levele Buday Istvánnak. Nagybánya, 1704. március 7. AR I/I. 305. Kölcsey Imre és Újlaki István levelei Buday Istvánnak. Kölcse, 1704. március 7. és 8. AR I/I. 305. Esze Tamás és Kis Albert arra hivatkoznak, hogy sem a térséget nem szeretnék magára hagyni, sem elegendő élelem híján nem tudnak eleget tenni a parancsnak, ezért nem vonulnak Medgyeshez. Esze Tamás és Kis Albert levelei Buday Istvánnak. Kölcse és Tisztaberek, 1704. március 1 és 3. AR I/I. 302–303. Pataki alig talált három zászlónyi embert, de fél, hogy hiába vinné őket Nagykárolyba, baj esetén a lovasok hátra hagynák a gyalogosokat. Pataki György levele Buday Istvánnak. Iriny, 1704. március 1. AR I/I. 309. Buday maga is keserűen írja, hogy mindösszesen 2200 katona van a keze alatt, azok sem mind a közvetlen közelében. Nem is tudja, hogy miként lehetne a sáncokat megülni, amelyek rossz állapotban vannak, és még arra sincs ember, hogy azt helyrehozza. Buday István memorálisa. 1704. március 5. AR I/I. 312. Károlyi Sándor felesége is Budaytól várta a megoldást, hogy mitévő legyen: menjen vagy maradjon, mert szeretne az ellenség kezére kerülni. Barkóczy Krisztina levele Buday Istvánnak. Nagykároly, 1704. március 1. AR I/I. 309–310. A sürgető levelekre, felszólításokra a vármegyék csak nagyon lassan reagáltak, vagy egyértelműen kijelentették, hogy mit nem tudnak – esetleg nem akarnak – megtenni. Lassan haladt a csengeri átkelő építése, nem érkeztek meg a katonák a táborba és az élelmezés is akadozott. Buday István levele Szabolcs vármegyének. Csenger, 1704. március 3. MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 5.No. 23. Regesztá közölve: Zimmermann 1909. 276. Buday István levele Szatmár vármegyének. Csenger, 1704. március 6. MNL OL G 25 III.1.b p. 9. Szatmár vármegye közgyűlés. Fehérgyarmat, 1704. március 8. MNL SZSZBML IV.501.a 130v. Perényi Zsigmond levele jól példázza a kaotikus állapotokat: „*Én ezek között csaknem bolondulok meg, hogy mennél hamarébb nem mehetek vélek: Kende Zsigmond uram olyan eszvevesztést szerzett köztök, hogy a Szatmár vármegyének szóló Urunk parancsolatját Marmaros vármegyének köldte, melybe a volt, hogy a vármegye viritim felüljen; sem Kende uram meg nem nézte, sem Marmaros vármegye a titulust: kinek szól? Erre nézve az öszvegyült had akkor eloszlott, mivel zsoldosok voltak, sok fegyvertelen is volt benne. Most új gyűlések levén, újonnan felülnek, — sietek vélek; mi haszna bottal odamenni?!*” Perényi Zsigmond levele Buday Istvánnak. Huszt, 1704. március 4. AR I/I. 311. A Máramaros vármegye részéről írt rekontra

A Szatmár környéki lakosoknak sok esetben nem is a német helyőrségtől kellett tartania, a Rákóczi zászlói alá gyűlt seregek gyakran túltettek az ellenségen, a fegyelmezetlenség, a fosztogatások komoly fejtörést okoztak a kuruc hadvezetés egészének. A kilengésekről, rablásokról, parancsszegésekről Buday értesült, akit nem pusztán az ostromra készülő csapatok vezénylésével bíztak meg, hanem a várat körülölelő térség biztonságának fenntartásáért is ő felelt. Ezeket a vadhajtásokat a fejedelem sem tűrte, több alkalommal is keménykezűsre buzdította a blokádparancsnokot, elejét véve mindennemű lázadásnak, parancs-megtagadásnak.³⁵¹

Az elmúlt hetek fejleményei arra kényszerítették Rákóczit is, hogy erélyesebben lépjen fel, ismételten szigorú utasításokkal hívja fel a vármegyék figyelmét kötelességük teljesítésére. Ezzel is súlyt kívánt adni Buday szavainak, aki a legtöbb esetben szélmalomharcot folytatott.

tapinthatóvá teszi azt a szűk mozgásteret, amivel a szatmári blokád parancsnoka rendelkezett: „*Personalis insurrectiónk iránt teljes lehetetlenségét látjuk: mert 1. hogy personaliter is insurgáljunk; 2. hadaknak is élést vigyünk; 3. magunkot is a táborban sustentáljuk; 4. zsoldosokat is fenntartsuk; 5. a sót is az aknáruól hordjunk; 6. a szályakot s kormányosokat, melyek nagyobb részént nemességbiül valók, adjuk; 7. a sánczból kijött hadakat is itt interteneáljuk; 8. mindenfelül ellenség lévén körölettünk, passussokot is strázsálnunk kell, így evacuálván s az embereket kivívén; feleségink s javaink veszedelemre maradnak. Mink azelőtti élést praestáltuk, hogy sánczban elveszett: arrúl nem tehetünk. Urunktúl parancsolt 600 emberünk indulóban vannak: csak mehessenek secure, mert ha közeljárnak Szakmárhoz, fél: valami non putaram ne essék rajtok.*” Máramaros vármegye levele Buday Istvánnak. Huszt, 1704. március 4. AR I/I. 311–312. Debreczeni Péter levele Buday Istvánnak. Somlyó, 1704. március 7. AR I/I. 305.

³⁵¹ „*Hogy az elosztolt hadaknak az eszvegyülésre példa statuáltassék, ha oly refractariust megkapattathat, akasztassa fel. Szöcs Jánost is, mihent meglovasítjuk, Kegyelmedhez elküldjük. Gróff Csáky László úr hívünknek is parancsoltuk.*” II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Miskolc, 1704. február 24. AR I/I. 76–77. „*Levelünk exhibeáló Karácson Péter hadnagy instantiájából értettük, hogy midőn Szakmárból kijött Gandel nevű kémét elfogott volna: Menyő nevű faluban bemenvén, nemhogy ottan némelyek hazájokhoz való szeretetekbiül s kötelességekbül kívántató assistentiával és succursussal, emlétett hadnagy hívünknek lettek volna, de még kezekhez sem akarták venni és őriztetni; a kik vétkesebbeknek találtatnak, 3-at közülek fogasson meg, és a táboron erőssen páczáztassa meg. Doblonyiak pedig a megnevezett kémnek köntösét, fegyverét, lovát és egyéb purtékáját elvették; ezekkel restituáltassa mindeneiket, és ezen hadnagy kezébe adassa Kegyelmed.*” II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Miskolc, 1704. február 27. AR I/I. 77. Kis Albert esete is jól példázza, hogy a fejedelem milyen kemény fellépést várt el parancsnokaitól: „*Mivel Kis Albertnek gyilkossága, paráznsága és edictumunk ellen tött sok cselekedeti nyilván constálnak előttünk, és hogy a szakmári sáncznak elosztatására, oly nagy kárvallásokra adott volna okot, mind maga s mind keze alatt lévő gyalogságnak megszaladásával nagy zűrzavart causálván több hadainknak, ez is megvilágosodott előttünk. Azért Kegyelmednek serio parancsoljuk, hogy említett Kis Albertet, valaholott kapattathatja, mindjárt fogassa meg, és megfogatván, minden halogatás és késedelem nélkül mindjárt lövöldeztesse meg, nem lévén iránta hozzánk tovább semmi recursussa Kegyelmednek.*” II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Egri tábor, 1704. március 15. AR I/I. 80. Károlyi Sándorné is az erélyesebb fellépésben látja annak lehetőségét, hogy Buday a szétszaladt katonaságot össze tudja gyűjteni. Barkóczy Krisztina levele Károlyi Sándorhoz. Nagykároly, 1704. március 13. Barkóczy levelei 2011. 37. II. Rákóczi Ferenc levele Besseney Zsigmondnak. Eger melletti tábor, 1704. március 15. MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 5.No. 26. és II. Rákóczi Ferenc levele Szabolcs vármegyének. Eger melletti tábor, 1704. március 17. MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 5.No. 37. Vay Ádám levele Buday Istvánnak. Miskolc, 1704. február 29. AR I/I. 302. Nagy Pál levele Buday Istvánnak. Nagykároly, 1704. március 7. AR I/I. 306–307. Rozsályi lakosok levele Buday Istvánnak. Rozsály, 1704. március 7. AR I/I. 307. „*Most is Lapácsi hajdú- félék hárman teremi majoromra reámentek, sokat alkalmatlankodtak, s specialis Urunk protectióját széjjeltépték; labanczné koromban sem mívelték azt, a mint már ezek elszéledéssel meggonoszodtak.*” Barkóczy Krisztina levele Buday Istvánnak. Nagykároly, 1704. március 7. AR I/I. 307–308.

Jellemző a megyék lassú reagálása, vonakodása, amely jelentős mértékben hátráltatta a katonai akciók kibontakozását, sikerességét.³⁵²

A fejedelmi segítségen felbuzdulva Buday is keményebb hangnemben fogalmazta meg utasításait, pátensében szigorú intézkedéseket helyezett kilátásban: „*Méltóságos Fejedelem Felső-Vadászi Rákóczi Ferencz Kegyelmes Urunk ö Nagysága hadainak Generálissá s tíz hajdúvárosiaknak főkapitánya. Tisztem autoritása szerint hagyom s parancsolom, hogy az mely helységek Szakmar vármegyébül más vármegyékben ezen háború-üdőben transferálták magokat: azok egyen-egyen előbbeni városokban visszajöjjenek, nem tartván semmit ez szatthmári ellenségtül. Hogy ha pedég vissza nem akarnak azon helységek jüni: üzzék vissza, — másként az olyanokra felvetett censust azon vármegyékre transferálom, a mely vármegyében laknak, s vissza nem üzték őket.*”³⁵³

Az Ungvárnál és Munkácsnál felszabaduló haderő átcsoportosítása, a vármegyék lassú mozgása közel egy hónap után némi előrelépést eredményezett a Szatmár körüli blokád

³⁵² „...Azért most utólszor intimállyuk az nemes vármegyének, hogy ha az közügnyek promotióját szereti, mennél felesebb számmal insurgáln, mennyen szatthmári sántzba az holott is mindenkebe tekintetes nemzetes és vitézlő Budai István generális strásamester és hajdúvárosi főkapitány hívüinktül függeni igyekezzék.” II. Rákóczi Ferenc levele Szabolcs vármegyének. Eger melletti tábor, 1704. március 9. MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 5.No. 26. Regeszta közölve: Zimmermann 1909. 276. „Valamint eddég, úgy továbbra is az hadak eszvegyüjtésekben Kegyelmed industriáskodjék; nemes Szabolcs, Szathmár, Közép-Szlnok, Ugocsa vármegyékét is maga mellé vévén, a marmaros, parancsolatunkbul 600 lovas s gyalog személyekbül áll s kiküldendő haddal együtt, s hogy élést is adminisztráljanak, Kővár-vidékkel együtt, serio parancsoltunk. A munitiókat is Hadadbul, hová alkalmasabbnak itüli, elszállítassa, a mint irtunk odavaló tisztartónknak. Mivel reménljük. Isten rövid nap Egret kézhez adja, honnan is Szakmar alá igyekezünk, hogy magunk praesentiánkban annak obsidiója jobb renddel véghez mehessen: addég is Kegyelmed, valamit az nemes ország szolgálatjának promotiójára, maga becsületinek s érdemének öregbülésére ott elkövethet, igaz hívségének teygen minden készséggel eleget. A Szamost, a hol jobbnak itüli, mentülhamarébb kötesse által hiddal, hogy mind két felül azon ellenség excursiójának resistálhasson; mely, hogy annyivalinkább megátoltassák, Szakmar körül 2—3 mélyföldnyire lakosokat, két hét alatt legfeljebb, minden jószágoknak elvesztése s prédára való hányattatása alatt, tovább szálléttassa Kegyelmed, Es mivel már egynehány rendbeli parancsolatunkat Esze Tamás, Móricz és Kis Albert kapitány hiveink Kegyelmeddel való conjunctio iránt vettek: Kegyelmed urgeálja, hogy hovahamarébb Kegyelmeddel magokat conjungáln, tehessenek azon ellenség ellen valami hasznos próbát, igyekeznvén oly erdős helyen valamely practicát ellenek gondolni, az hol a gyalogság is concurrálhasson; mivel Csenger mezőben lévénv ott az hajdúságnak kevés hasznát vehetni. Talám az Kraszna közén alkalmasabb volna, valamely oly közel való helyeken, azon gyalogsággal együtt a végre subsistálni Kegyelmednek; de bizattatik ezen dolgoknak jobb modalitással való igazgatása Kegyelmed dexteritására. Értjük, eddégis az szakmának az erdői hegyen mely hasznossan forgolódtanak magok conservatiójokban az ellenség ellen; továbbra is Kegyelmed intimálja azon híveinknek: valamiben azon ellenség ellen concurrálhatnak, jó vigyázásban lévén, hívséges magok-viselésekkel az közügvet igyekezzenek secundálni.” II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Eger melletti tábor, 1704. március 9. AR I/I. 78–79. II. Rákóczi Ferenc levele Hadadi Jánosnak. Eger melletti tábor, 1704. március 9. AR I/I. 79. II. Rákóczi Ferenc rendelete Ugocsa vármegyéhez a szatmári ostromon lévők élelmezéséről, újabb csapatok kiküldéséről Buday István parancsnoksága alá. Eger, 1704. március 9. Közölve: Csatóy 2008. 160. II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Eger melletti tábor, 1704. március 10. AR I/I. 79–80.

³⁵³ Buday István pátense. Csenger, 1704. március 10. AR I/I. 308. A tíz hajdúváros főkapitánya cím nem félreértés, mivel a hét szabolcsi településhez – Hadház, Szoboszló, Böszörmény, Dorog, Nánás, Polgár, Vámospércs – ebben az időszakban katonai szempontok miatt Téglást, Balmazújvárost és Kállót is hozzácsatolták. A szabadságharc nagyobb részében csak Kállóval egészült ki a városok névsora, de a korai periódusban a másik két település is a hajdúkkal közösen szolgált.

sorsában. Szükség is volt arra, hogy intenzívebbé váljon a térség megszállása, mivel a várórség sem várta tétlenül a kurucok komótos felvonulását.³⁵⁴

A vármegyei hadak és a kóborlók összegyűjtésén kívül az élelmezés megszervezésében is sikerült előrelépni, de még messze nem arra a szintre, ami kívánatos lett volna egy rendezett ostrom megvívásához. A folyók, vizek áradása, a több irányból érkező parancsok között nehezen eligazodó megyei apparátusok számára sem lehetett kérdés, hogy minél hamarabb rendezni tudják a Szatmár körüli blokádot, annál gyorsabban tudnak rendet teremteni a környéken. A ki-kicsapó császáriak szemmel tartása, az ellenséges csapatmozgás figyelemmel kísérése komoly energiát emésztett fel a szervezett, reguláris harcmódot csak kis mértékben ismerő kuruc vezérkartól.

Ad hoc jelleggel, egy-egy kisebb császári egységgel sikeresen megbirkóztak a portyázáshoz szokott mezei hadak, de a tényleges ostromtechnikai tapasztalatokkal nem rendelkező katonasággal nem is lehetett reális cél egy klasszikus várívás.³⁵⁵ Az ostromgyűrű parancsnoka a Szatmár alatti sáncoktól Óvárin át, egészen Nagykárolyig, szinte minden nap más helyen bukkant fel, ahogy a hadi helyzet megkívánta. Minden igyekezete ellenére a szatmári erősség elfoglalásához nem került közelebb Buday, a kívánt ostromgyűrűket nem

³⁵⁴ Szatmár vármegye levele Buday Istvánnak. Nábrád, 1704. március 12. AR I/I. 316. Mikolai György levele Buday Istvánnak. Almás, 1704. március 12. AR I/I. 317. „*Munkácsi és ungvári bloquadában volt lovas és gyalog hadainknak öszvegyűjtéseket és directiójokat és szakmári ploquadában való viteleket concredáltuk Nemzetes Vitéz Ilosvay Bálint hívünkre, ki is azokat eszvegyűjtén, fog Kegyelmed directiója alá menni. Kegyelmed azért az ottan való dolgokat úgy moderálja, hogy az ellenségnek nemcsak resistálhasson, de nevezetes valamely actust és operatiót is vigyen véghez, melylyel is előbbeni jó hírét s nevét fogja előttünk öregbíteni és nevelni.*” II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Gyöngyös, 1704. március 12. AR I/I. 80. Buday István levele Szabolcs vármegyének. Vári, 1704. március 12. MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 5. No. 22. Regesza közölve: Zimmermann 1909. 276. Szaniszlói bírák levele Buday Istvánnak. Szaniszló, 1704. március 13. AR I/I. 317.

³⁵⁵ Máramaros vármegye elkezdte az élelmezés szállítását, de csak nagy nehézségek árán, sok esetben a megérkező tisztségviselők ellen is felzúdulnak. Talán Mikolay Miklós is ezért gondolta úgy, hogy szolgabírói tisztségét nem kívánja továbbra betölteni, amit Buday igencsak zokon vett tőle. Máramaros vármegye levele Buday Istvánnak. Sziget, 1704. március 19. AR I/I. 319. Perényi Zsigmond levelei Buday Istvánnak. Szőlős, 1704. március 23. és 29. AR I/I. 319–320. Buday István levele Mikolay Miklós szolgabíróinak. Szatmár melletti tábor, 1704. március 25. MNL OL G 26 IV.2.a p. 127–129. A fejedelem utasítja Zemplén vármegyét, hogy két járása a továbbiakban a szatmári blokádot szolgálja. Zemplén vármegye közgyűlése. Terebes, 1704. március 28. MNL BAZML SFI IV.2001.b 2. d. Fasc. 166. No. 464. 4. p. 4. pont A katonaság gyülekezésével kapcsolatban: Csató Gáspár levele Buday Istvánnak. Mánd, 1704. március 21. MNL OL G 15 Capsula A.1. fasc. 6 Diarium Reviczkiarum p. 125–126. II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Gyöngyös, 1704. március 25. AR I/I. 81. Vetési László levele Buday Istvánnak. Domahida, 1704. március 27. MNL OL G 26 IV.2.a p. 132–135. II. Rákóczi Ferenc levele Gödény Pálnak. Gyöngyös, 1704. március 28. AR I/I. 165. Gödény Pál levele Buday Istvánnak. Nagybánya, 1704. március 29. AR I/I. 321. A hadmozdulatokat illetően: Thury Miklós levele Buday Istvánnak. Tarcál, 1704. március 19. MNL OL G 26 IV.2.a p. 125–126. Buday István levele Gödény Pálnak. Szatmár tábor, 1704. március 28. AR I/I. 321. Barkóczy Krisztina levele Károlyi Sándorhoz. Nagykároly, 1704. március 28. Barkóczy levelei 2011. 38. Barkóczy Krisztina levele Károlyi Sándorhoz. Nagykároly, 1704. március 31. Barkóczy levelei 2011. 39. Bercsényi Miklós levele Buday Istvánnak. Gyöngyös, 1704. március 29. AR I/I. 321. A katonai túlkapásokra lásd: Újlaki István levele Buday Istvánnak. Fancsika, 1704. március 22. AR I/I. 319. Lónyai Istvánné levele Buday Istvánnak. Namény, 1704. március 24. AR I/I. 320. Buday István levele Gödény Pálnak. Szatmár tábor, 1704. március 28. AR I/I. 321. Gödény Pál levele Buday Istvánnak. Nagybánya, 1704. március 29. AR I/I. 321.

sikerült kiépíteni, a császári csapatok vár környéki kicsapásai szinte minden alkalommal a kurucok meghátrálásával végződtek.³⁵⁶

A sáncok megszállása mellett a tüzérség létszámbeli fejlesztését is kérte Buday, mert komoly erőfeszítéseket a vár elfoglalására ágyúk nélkül nem is lehet tenni. Az ágyúk és a munició szállíttatása és a katonaság hadrendben tartása lebegett az egykori alispán szemei előtt.³⁵⁷ Nemcsak a tüzérség hiánya, hanem a katonaság létszáma is állandó témaként jelenik meg a levelezésekben. Érthető módon a blokád vezetője minél több, közvetlenül neki alárendelt embert kívánt maga körül tudni. Ezzel szemben Rákóczi minden esetben arra hívta fel a figyelmét, hogy a kellő számmal bír a seregteste és jó lenne, ha ez már megmutatkozna a Szatmárért vívott harcok során. A különböző átcsoportosításokra – pl. a hajdúvárosi gyalogosok átirányítására – is nemet mondott a fejedelem, mert a kérések mögött nem látott olyan számottevő produktumot, ami igazolta volna ezek szükségességét.³⁵⁸

³⁵⁶ A kitörő császári csapatoknak sikerült jól ellátni magukat élelemmel. Buday egy kis biztatást várna, mert borúsan látja a helyzetet. Buday István levele Károlyi Sándornak. Szatmári tábor, 1704. március 31. MNL OL P 396 - 1. - No. 277. Közölve: Bánkúti 1977. 87. A fejedelem ettől függetlenül további serény szolgálatra sarkallja Budayt, figyelmeztetve a szigorúbb hadi regula betartására: „Reménljük, ennyi hadaink számaival elégséges erővel leszen Kegyelmed, ha szintén az ellenség eruptiót tentálna is, azt confundálhatja; a jó hadi rendes mesterség azt hozza magával. Kegyelmed magára helybe az ellenséget ne várja, hanem a hadakkal induljon ellene: mert evvel a hadaknak szive nem kevésbé bátorodik, és ily forma actussal intentionk fogja kívánatos végét az ellenség confusiójában consequálni. Javalljuk ugyan, hogy a vigyázást továbbra is szorgalmatosan continuálja; de mely rendet Kegyelmed observál (éjfélti fogvást viradteg rendelt seregekben hadainkat tartván) a jó hadi regula ellen vagyon; azért, oly hosszas vigyázással hadainkat enerválván, a mikor szükség kívánná, fogyatkozás hogy ne essék, ne aggraválja, hanem rendes, jó, serény strázsáltatást observáljon. A portásokot szüntelen kell folytatni, mert így is az ellenség szándékát megtudhatni. Értjük, kik ennekölte hadakozásra applicálták magokat, házoknál lapponganak; azokat omnimode compellálni kell zászljok alá, Kegyelmed is nemes vármegyéket ebben invitálja, segítsen.” II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Egri tábor, 1704. április 5. AR I/I. 82.

³⁵⁷ Molnai Pál levele Buday Istvánnak. Tokaj, 1704. április 1. AR I/I. 321–322. Dobozi István levele Buday Istvánnak. Debrecen, 1704. április 5. AR I/I. 343. „Értjük, hogy Kegyelmed szándékozna valamely sánczba beszállani, mely hogy jobb securitással lehessen, és hogy az ellenség eruptiójának resistálhasson: parancsoltunk Nemzetes Vitézlő Lónyai Ferencz hívünknek, hogy Tokajbúl a Tiszán felszállítandó munitiók közül adjon Naménynál Kegyelmednek két sugár-taraczkot és két seregbontókat, melyre Kegyelmed szorgalmatosan vigyázzon, és mikor azon munitiók Naményban érkeznek, onnan jó securitással szállíttassa azon sánczba.” II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Egri tábor, 1704. április 12. AR I/I. 83. II. Rákóczi Ferenc instrukciója Lónyai Ferencnek. MNL OL G 16 I.2.d No. 186. p. 2. Közölve: Fol. Rak. 4. 13–14. Az élelmezés ügyében Szatmár és Szabolcs vármegyétől is többet várnak, a restancia kiegyenlítését követelve tőlük. Szabolcs vármegye közgyűlése. Tas, 1704. április 11. MNL SZSZBML IV.1.a 17. k. p. 506. Szatmár vármegye közgyűlés. Nábrád, MNL SZSZBML IV.501.a 1704. április 10. 131v. Buday István levele Szabolcs vármegyének. Szatmár melletti tábor, 1704. április 12. MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 5.No. 24. Regeszta közölve: Zimmermann 1909. 279.

³⁵⁸ „Értjük Kegyelmed levelébül, hogy Ibrányi ezere s nemes had ide való jöveletekkel az ott kívántató haza szolgaltja nem kevés rövidséget szenvedne: holott Kegyelmed maga ezeré, Gödény Pál, Móricz, Pataki kapitányok gyalogsága, Mármáros, Szabolcs, Közép-Szölnok, Ugocsa, Szakmar, ungvári s munkácsi ploquadábül odamenendő hadak lesznek oly feles számmal, kiknek concursusok által secundálhatja Kegyelmed az kívántató operatiókat. Ha pedig azon nemes vármegyéknek tagjai közül valaki insurgálni nem akarna: Kegyelmed elsöben pátenz által admoneálja, sub poena confiscationis universorum bonorum; a minthogy, a kik engedetlennek comperiáltalnak, tovább való dispositionkig a jószágát Kegyelmed confiscáltassa. Csudálkozva értjük, midönn Zemplény vármegyének is két processusával azon hadaink quártélya szaporodott, mégis intertentio iránt vagyon panasz; holott generális autoritása által Kegyelmed az oly vármegyéknek s helységeknek az élés administratiójában való szófogatatlanságokat könnyen orvosolhatná; a minthogy, valamely nemes vármegye tiszt vagy helységnek bírái továbbra is az élés administratióját nem admaturálják: statuáljon példát exemplaris megbüntetések által, hogy annak utána eshet hadaink élésbeli fogyatkozások praescindáltassanak.” II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Jászberény melletti tábor, 1704. április 20. AR I/I. 84–85. Buday hamarosan

Buday nem tudta megakadályozni, hogy a császári csapatok prédálják a vár közelében fekvő településeket, nem készültek el a sáncok sem – amit a parancsnok a vármegyére hárított –, amelyek nagyobb biztonságot nyújtanának az ostromlóknak. A fejedelem ezt nem is nézhette tétlenül, értetlenkedve írt Budaynak a hadi helyzettel kapcsolatban: „*Csudáljuk, hogy viszont azon ellenség magának bátorságot vévén, szintén Medgyesig excurrált (előre tört). Vagy azért Kegyelmed, az mely helységek oly közel vannak, tovább szállíttassa, – vagy pedig exursióját impediálja (kinyomulását megakadályozza); azon is legyen, levén feles jó fegyveres gyalog Kegyelmed keze alatt, azon Pirosberek felé való sánczot azon ellenségnek elkészíteni, s abban magát stabiliálni meg ne engedje.*”³⁵⁹

Buday az élelmezés hektikusságában, a katonaság folyamatos eloszlásában, a hadra fogható alakulatok elvezénylésében látta a sikertelenség okát, ami egyfelől érthető, hiszen a vármegyék állandó késedelemben voltak a beszállításokkal kapcsolatban, a táborban szolgálók pedig – minden fenyegető büntetés ellenére – elhagyták szolgálati helyüket. Az ellátás miatt Rákóczi is többször ráparancsolt az érintett vármegyékre, de egyúttal erélyesebb fellépésre akarta rávenni Budayt is.³⁶⁰

A hadak eltűnédezése az egész szabadságharc alatt komoly problémát jelentett a kuruc táborban. A gyengekező parancsnoki kar nem tudta érvényesíteni az akaratát, pláne, ha a vármegyék még ellenük is dolgoztak azzal, hogy – a fejedelmi pátensek szellemével ellentétesen – adózásra akartak szorítani minden otthon maradtot, amit a katonáskodók nem néztek jó szemmel.³⁶¹

keményebb hangvételű levelekkel kezdte el bombázni a kijelölt vármegyéket: „*A károlyi nemességnek fele ott maradjon, fele ide a táborra jűjjen: mivel újabb parancsolatom jűtt Urunktűl, hogy valakik az nemesek közűl fel nem űlnek, azonnal jűszágokot confiscáltassam.*” Buday István levele Nagy Pálnak. Óvári tábor, 1704. április 26. AR I/I. 322. Buday István levele Szabolcs vármegyének. Szatmár melletti tábor, 1704. április 26. MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 5.No. 35. Közölve: Zimmermann 1909. 280. Buday István levele Zemplén vármegyének. Szatmár melletti tábor, 1704. május 16. MNL BAZML SFI IV.2001.b Historicorum Tomus fasc. 174. HT X. No. 1851. A hajdúvárosiak átcsoportosítására lásd: II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Egri tábor, 1704. április 17. AR I/I. 83–84. II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Dömsöd melletti tábor, 1704. április 26. AR I/I. 85.

³⁵⁹ II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Ordasi Duna-parti tábor, 1704. április 30. AR I/I. 86.

³⁶⁰ II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Dunaordasi tábor, 1704. május 3. AR I/I. 86. „*Zemléný Vármegyére, hogy a hegyallyai és bodrogközi processusok Szatmárnál levő hadak intertentiójára concurrálljansk, Generális Fő Strása Mester Tekintetes Nemzetes Budai István úr repartitíoja szerint*”. II. Rákóczi Ferenc utasítása Zemplén vármegyének. Dunaordasi tábor, 1704. május 3. 108. irat. Bánkúti 2004. 158. II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Dunaordasi tábor, 1704. május 3. 109. irat. Bánkúti 2004. 158.

³⁶¹ Sok panasz érkezik a fejedelem zászlói alatt harcoló katonák részéről, hogy otthon maradt családjukat adóztatni akarják, mind a vármegye, mind a földesurak. Buday felhívja a vármegye figyelmét, hogy ezt a kérdést Rákóczi a vetési, a tokaji és a miskolci pátenseiben rendezte, tartsák magukat ahhoz. Aki ellenszegűl, az törvényszék elé kerül. Buday István levele Szabolcs vármegyének. Szatmár melletti tábor, 1704. április 28. MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 5. No. 74. Közölve: Zimmermann 1909. 280. Csatóry György: Ugocsa vármegye II. Rákóczi Ferenc államában 1703–1711. Ungvár–Beregszász, 2008. 65. Buday a többször elhangzó noszogatásra erőt vett magán és május elején úgy döntött, hogy közelebb ereszkedik Szatmárhoz, bár az ellenség erősebb, mint valaha: „*[1704] 6. Maij. Buday István írt, hogy erőssebb most a szatthmári ellenség, mint mikor Kegyelmes Urunk itt volt; de vagy nyer, vagy vesz, — közelebb száll.*” AR I/I. 349. (Kivonatok). Buday István levele Szalay Pálnak. Szatmár melletti tábor, 1704. május 6. MNL OL G 26 IV.2.a p. 204–205. A katonaság fluktuációjáról: II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Dunaordasi tábor, 1704. május 11. AR I/I. 87. Pápai János levele Buday

Minden hátráltató tényező ellenére a Szatmár körül kialakult hadihelyzet nem lett egyértelműbb, a Sennyei István helyére kinevezett új parancsnok ugyanúgy egy helyben topogott, markáns, átütő sikereket nem tudott elérni. A sikertelenség okait napi rendszerességgel magyarázta, de ezzel inkább tehetetlenségét kívánta leplezni, amelyből arra következtethetünk, hogy a számára kiosztott feladat végrehajtása nagymértékben meghaladta az erejét. Buday István nem vádolható lustasággal, nemtörődömséggel, pusztán a realitás talajára kell helyezkedni és belátni, hogy a blokádpárancsnok katonai tehetség terén nem múlta felül a kuruc hadsereg vezérkarának többi tagját.

Hasonlóképpen a többséghez, ő sem jelentett olyan fajsúlyos tényezőt, akinek minden parancsát maradéktalanul teljesítik akár a seregben szolgáló katonák, akár a vármegyék. A kibékíthetetlen ellentéteket, amelyek a vármegyék és a katonáskodók között feszültek, egy percig sem sikerült csillapítania annak ellenére sem, hogy a fejedelmi akaratot is maga mögött tudta. Lehetetlen küldetesként tornyosult előtte az élelmezés és a megyei *insurrectio* táborba szállítása, és nem beszéltünk még a Szatmárt erős kézzel tartó császáriakról.³⁶²

Istvánnak. Dunaordas, 1704. május 12. AR I/I. 69. Máramaros vármegye levele Buday Istvánnak. Sziget, 1704. május 17. AR I/I. 70. II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Dunaordasi tábor, 1704. május 19. AR I/I. 88. Ung vármegye levele Buday Istvánnak. Ungvár, 1704. május 20. AR I/I. 124. Azt nem állíthatjuk, hogy Buday plusz katonaságra való folyamatos igénye minden alapot nélkülözött, de kényelmetlenül érinthette, amikor a fejedelem előtt ellentmondásba keveredett önmagával: „*Kegyelmed leveléből értjük, hogy controventálná Kis Albert keze alatt való gyalogságnak a váradi ploquada secundatiójára való dispositióját; holott Kegyelmed levele maga ellen bizonyosság, melyben azt írja Kegyelmed Nemzetes Vitézlő Dobozy István debreczeni bíró hívünknek, hogy elegendő gyalogság van azonkívül is mellette, kikkel az ott való operációkat folytathatja. Kegyelmed azért többszer az illetén biztatásoknak hagyjon békét, hogy mi is az olyanokra való nézve az haza szolgálatjának rövidségével valamely dispositiókat ne tegyünk; az onnan elszéledett gyalogságot pedig eszvegyütse, hogy a miá haza szolgálatjában fogyatkozás ne essék. Nemes Zemplény vármegye táborunk és Tokajban levő praesidiarius hadaink intertentiójokra fogja ennekutána az élest administrálni. Nemes Ungvár vármegyének parancsoltunk, hogy azon ploquadában, levő hadaink intertentiójokra concurráljon;*” II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Dunaordasi tábor, 1704. május 17. AR I/I. 87.

³⁶² Zemplén vármegye közgyűlése. Újhely, 1704. május 24. MNL BAZML SFI IV.2001.b Congregationes 3. d. Fasc. 166. No. 468. p. 2., 4., 10., 12. Buday István levele Zemplén vármegyének. Szatmár melletti tábor, 1704. május 27. MNL BAZML SFI IV.2001.b Rakocziana Fasc. 217. No. 152. Buday István levele Zemplén vármegyének. Szatmár melletti tábor, 1704. május 31. MNL BAZML SFI IV.2001.b Historicorum Tomus fasc. 174. HT X. No. 1850. II. Rákóczi Ferenc levele Zemplén vármegyének. Solti tábor, 1704. június 5. MNL BAZML SFI IV.2001.b Rakocziana Fasc. 217. No. 137. II. Rákóczi Ferenc levele Bessenyei Zsigmondnak. Solt melletti tábor, 1704. június 1. MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 5. No. 29. Közölve: Zimmermann 1909. 282. „[1704] 2. Junij. Kende Zsigmond uram kért Buday Generális uramtól szabadságot, hogy szánthasson vagy három napég Czégényben is; féltek akkor szakmári német eruptiójától. AR I/I. 350. (Kivonatok) Bóné András levele Buday Istvánnak. Kismarja, 1704. június 2. AR I/I. 223–224. „*A még penig említett kapitány odaérkezék is: igyekezze Kegyelmed addégis az haza kívántató szolgálatját úgy folytatni, hogy eddég megmutatott igaz hazafiságával szerzett becsületit öregbíthesse, — accomodálván magát tovább is elmenetele alkalmatosságával adatott instructiónkhoz és megnevezett generáladjutant hívünk által szóval lött izenetünkhez.*” II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Solt melletti tábor, 1704. június 5. AR I/I. 167. „*Vitézlő rendek közöl, a kiknek csak feleségek maradtott otthon: azok semmiféle terhviseléssel, se élés-adással nem tartoznak; a kiknek pedig atyjok, bátyjok vagy öcscekek maradtott, azok éléssel, — a jobbágyok pedig földesuraknak mindenféle szolgálattal tartoznak.*” Buday István pátense. (?) tábor, 1704. június 6. AR I/I. 325. Lásd még ehhez: MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 5. No. 75. Buday István levele Szabolcs vármegyének. Hely és dátum nélkül. Felolvasott a vármegye 1704. június 11-én, Demecséren tartott közgyűlésén.

Talán maga Buday is érezte, hogy az által nyújtott teljesítmény nem elegendő a vár bevételéhez és esetlegesen felmerült a leváltásának lehetősége.³⁶³ Ez a felvetés nem volt alaptalan, hiszen a korábban taglalt sikertelenség elgondolkodtatta Rákóczit is. Az 1704 júniusát végig kísérő kudarcok következtében nem maradt más megoldás, csak egy újabb váltás, hátha más vezetéssel működhet a szatmári blokádnál. A Szatmár körül zajló kuruc katonai próbálkozásoknak egy újabb elsöprő erejű császári kitörés vetett véget. A június 9-én támadó szatmári védők szétszórták a kurucok táborát, több száz fős veszteséget okozva a blokádban tartózkodó katonaságnak. A császáriak június 10-én és 11-én Csengerről, Tyukodról és Porcsalmáról szállítottak élelmet a várba, ami azonban nem bizonyult elegendőnek, ezért 12-én egészen Nagykárolyig nyomultak előre a védők. Buday a kicsapó császári csapatok elől elmenekült, hátrahagyva a rábízott katonaságot. Először Debrecenbe, majd Böszörménybe ment, hogy legalább a saját elfutott ezredét össze tudja gyűjteni.³⁶⁴ Buday a júniust még az ostromgyűrű renoválásával töltötte, miközben Bóné András személyében új parancsnokot kaptak a Szatmár környékén állomásozó csapatok.³⁶⁵ Budayt a fejedelem - a hajdúvárosiak nélkül – magához rendelte, látva, hogy az öregedő alispán számára más típusú feladatot kell találni.³⁶⁶

³⁶³ „Nem tudom, honnét vette Kegyelmed azt a hírt, hogy onnét felváltódnék? — megunta Kegyelmed egy helyben? De csak patientálja magát; abba bizony semmi sem telik!” Pápai János levele Buday Istvánnak. Solt, 1704. május 30. AR I/I. 220–221. A menetrendszerű császári kicsapások miatt senki sem érezhette magát biztonságban: „...mert két nap múlva az szatmári hadak felverése nem kevés szomorúságot hozza; úgy, hogy még csak a lakásom is hol lehessen, s gyámoltalan nyomorult életet miként kereshessem?” Barkóczy Krisztina levele Pápay Jánosnak. Kisvárd, 1704. június 10. AR I/I. 125. A Szamos hídjánál lezajlott harc teljes vereséggel végződött, a kitörő császári csapatok egészen Csengerig nyomultak előre. Gottreich 1955. 126–127.

³⁶⁴ A Szatmár vármegyében zajló harcokról részletesebben lásd: Mészáros 2018. 155–168. Buday sikertelen szerepléséről: Uo. 162–163.

³⁶⁵ „Ricsán felverésének s ottan való nyereségnek, itten igen nagy híre van, kinek is vasárnap lővén meg az örömét Szakmar ellen való táborban: másnap reggel rajtok menvén a német, nem kevesebb szégyennel, a mint értem, széllyelszaladtak, mint azelőtt. Tiszteknek keménykedni, úgy látom, haszontalan; fegyverrel áll is eleibe, csak szalad; nem remélhet: magyar többszer blokvádálja, minthogy másutt is van szükség a javára, roszzal pedig haszontalan...Buday uram, a kik mellle széllyel nem oszlottak, ma Károlyhoz ügyekezett. Most egyszer derekason megszorult volt az német.” Barkóczy Krisztina levele Károlyi Sándornak. Kisvárd, 1704. június 10. AR I/I. 126. Buday utolsó intézkedéseire lásd: Szabolcs vármegyében általános felkelés elrendelése, melynek a szatmári blokádnál kell vonulnia. Szabolcs vármegye közgyűlése. Demecser, 1704. június 11. MNL SZSZBML IV.1.a 17. k. p. 514-519. Buday a hajdúvárosok haderejét próbálja összegyűjteni, de lovak híján nehézkes. Buday István levele II. Rákóczi Ferencnek. Böszörmény, 1704. június 15. MNL OL G 15 Caps. B. Fasc. 28. p. 11–12. Ugocsa vármegyének az elmaradt élelmezést kell pótolnia és Szamosszeghez szállíttatni a restanciát. Csatáry 2008. 66., 128. és 179. Buday és Bóné állandóan sürgette a búza szállítását és örletését a katonák számára. Szentgyörgyi József vizsgálata (recognitio). Ecsed, 1705. május 25. MNL OL G 28 V.2.e p. 150. A személycserére lásd: Gottreich 1955. 128.

³⁶⁶ Az 1704-ben a kancellárián írt és kiadott levelek kivonatainak gyűjteménye. Buday Istvánnak, hogy jöjjön a fejedelemhez, de a hajdúvárosi had maradjon Bóné mellett. Szeged alatt, 1704. augusztus 8. OSZK Kt. Fol. Hung. 978. fol. 188r.

Szatmár után

A szatmári sikertelenséget követően Rákóczi magához hívatta Buday Istvánt. A kudarc következményeként elcsapásról, elmarasztalásról nincs tudomásunk, ellenkezőleg, a hajdúvárosiak élén a felvidéki hadjáratban vett részt az év végéig Buday. A váltakozó sikerrel folyó harcok egy állandóan hullámzó frontvonalat hoztak léte, amely következtében a kuruc hadak egészen a morva területekig előrenyomultak. A november 23-án Semptén megtartott haditanács értelmében Rákóczi a gyalogsággal Lipótvár ostromát kezdte meg, amíg Bercsényi a lovasság élén a morva területeket kívánta megszorongatni.³⁶⁷

A nyers modoráról híres Bercsényi Budayt sem kímélte, a fejedelemnek írt leveleiben egy-egy félmondattal, de erőteljesen odaszúrt a szerinte „*nem jóféle embernek*”.³⁶⁸ Ettől függetlenül ideig-óráig komolyabb epizódszerephez jutott a hajdúvárosi főkapitány, hiszen részt vehet a semptei haditanácson, majd rábízta a Bercsényi keze alatt lévő hadak felügyeletét is, amíg ő Rákóczival találkozott.³⁶⁹

A hadjárat lezárásának is tekinthető nagyszombati csatában a balszárnyon kapott helyett a hajdúvárosi ezred. A vesztes ütközet után a felbomló hadrendet csak Báth környékén sikerült megfogni és a szétszaladt lovasságot rendezni. Az alakulatoknál elrendelt mustrák nem festettek túlságosan biztató képet, nem volt ez másként a Buday keze alatt katonáskodó hajdúvárosiaknál sem.³⁷⁰ A letargikus állapot nem tartott sokáig, az ezredparancsnok szerencséjére pár héten belül sikerült helyreállítani az ezred keretét és újra egy ütőképes egységet tudtak felmutatni a szabolcsi hajdúvárosok.³⁷¹

³⁶⁷ Bánlaky <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/>

³⁶⁸ „*mondja Buday Uram, Nagyságodhoz várták mára. Nem jóféle embernek tartom.*” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Szenice, 1704. december 11. AR I/IV. 217. „*Budai miért nem gyűtt ide az hadával, ha ott nem szükséges? itt sem igen ugyan!*” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Sasin, 1704. december 3. AR I/IV. 195. „*Vettem most is Budai levelit: de ott még semmi hírek nincs egyéb ezen indusánál, — ezt semminek tartom.*” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Szomolya, 1704. december 18. AR I/IV. 222. „*Budai Uram írta hírit nem hiszem, M. sem hiszi; megindulok azért virradtakor.*” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Korompa, 1704. december 24. AR I/IV. 240.

³⁶⁹ Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Szenice, 1704. december 9. AR I/IV. 209. Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Szenice, 1704. december 10. AR I/IV. 212. Bánlaky <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/>

³⁷⁰ A csatára lásd: Bánlaky <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/>A mustrára: Léva, 1705. január 1. OSZK Kt. Fol. Hung. 978. fol. 200v. és fol. 516r. „*Antal Uram elmenjen 3000 emberrel által? Mi marad! Ki menjen vele? az jász? — van 500. Budai? — van 200. János Diák? — van 50.*” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Érsekújvár, 1705. január 12. AR I/IV. 291.

³⁷¹ Léva, 1705. január 3. OSZK Kt. Fol. Hung. 978. fol. 201r. Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Kér, 1705. január 8. AR I/IV. 282. „*Budai Uramot Galgóczra küldtem, beszállítani Révai Imre Uramot az gyalogival; van már 10 serege.*” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Tornóc, 1705. január 25. AR I/IV. 305. Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Tornóc, 1705. január 26. AR I/IV. 307.

Emellett a Buday felett álló közvetlen parancsnok személye is megváltozott: január végétől Károlyi Sándor seregtestéhez tartozott a hajdúvárosok ezrede.³⁷² Ennek ellenére az első hetekben csak a katonaságot vitte magával Károlyi, Budayt egy gyenge kis csapattegyességgel Szeli közelében hagyták, aki még portyázni sem tudott, annyira nem maradt hadra fogható ember a táborában.³⁷³

A hajdúvárosi ezred kikerülve a közvetlen irányítása alól, hol Bercsényi, hol más tábornokok keze alatt tűnt fel, változó létszámban. A főkapitánynak Rákóczi inkább hadszervező munkát szemelt ki, hadgyűjtéssel bízta meg, illetve az összeterelt katonaság táborba kísérésével. Emiatt Buday is visszatérhetett a Tiszántúlra és ott kezdhette meg a hazatért, hazaszökött kurucok előcitolását.³⁷⁴ Ez idő alatt a kuruc hadvezetés a folyamatban lévő hadműveletek tovább gondolásán és újabb tervek készítésén fáradozott, számolva mind Budayval, mind a hajdúvárosi ezreddel.

Júniusban a fejedelem maga mellé rendelte főkapitányát és katonáit és a Vág folyó közelében lezajlott sikertelen bekerítési kísérletnél vetette be őket. Az elméletben jól előkészített kelepce technikai kivitelezése a valóságban egyáltalán nem sikerült, és az időben eszmélő császári csapatok el tudtak menekülni.³⁷⁵ Talán a sikertelen hadművelet és a közelgő szécsényi országgyűlés miatt is térhettek vissza Károlyi irányítása alá, aki a Tiszántúl megerősítését és az onnan való ezredek feltöltését kívánta elérni.

³⁷² Bercsényivel ellentétben Károlyi csak öt zászlóaljra tud, amelyek Pereden állomásoznak. Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Nagyszeli, 1705. január 29. MNL OL G 15 Caps. B. Fasc. 21. p. 50–54. Belső, kiegészítő lapon. Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Tornóc, 1705. február 13. MNL OL G 15 Caps. B. Fasc. 21. p. 15–19. Károlyi levelei I. 1994. 35.

³⁷³ „Károlyi Uram az karabilyosokon kívül az hadaknak javát elvitte magával: maga, Nyíri, Ibráni, jász és hajdú ezereket, csak Minden ezerből az bádgyodtjával maradtak zászlók s tisztek, s azokat mind Széliben, egy helyben hattuk Buday Urammal.” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Tornóc, 1705. február 1. AR I/IV. 321. „Gondoltam, hogy jó portákat tartson Budai Uram: de az csupán cseléddel van itt; az karabélyos sem portáz, mert csak siratja lovát, kevés is.” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Felsőszeli, 1705. február 5. AR I/IV. 339. Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Tornóc, 1705. február 6. AR I/IV. 342. Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Cétény, 1705. február 15. AR I/IV. 371.

³⁷⁴ Buday Istvánnak, hogy a jászsággal, Deák Ferenc katonáival és a hajdúvárosiakkal, mindkét rendűekkel, menjen a fejedelem táborába. Kisszemere, 1705. február 21. OSZK Kt. Fol. Hung. 978. fol. 219v. Budaynak. Gyűjtse össze a hajdúvárosiakat és menjen velük Egerbe. Eger, 1705. március 8. OSZK Kt. Fol. Hung. 978. fol. 229v. A több részre szaggatott ezredet majd április-május folyamán egyesítik: „Budai, János Diák ezeréi is hogy együtt legyenek, az maradikát hozzájuk küldöm.” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Szőgyén, 1705. április 6. AR I/IV. 445.

³⁷⁵ Bercsényi Miklós terveiben a Buday ezred Eszterházi Dániel dunántúli hadjáratahoz csatlakozott volna. Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Érsekújvár, 1705. május 13. AR I/IV. 508. Az Eszterházinak szóló instrukciókban is 10 zászlóval szerepel a hajdúvárosi ezred. Eszterházi Dániel instrukciói a Dunántúlra irányuló expedícióról (1705) OSZK Kt. Fol. Hung. 1389 IV. a kötet p. 129–132. Vay Ádám levele II. Rákóczi Ferencnek. Imsósi sánc, 1705. május 17. AR I/IX. 187–188. A fejedelem parancsa Budaynak, hogy katonaságával együtt haladéktalanul az ő táborába vonuljon. II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Eger, 1705. június 18. OSZK Kt. Fol. Hung. 978. fol. 289v. A Vág környéki csapdáról lásd: Bánlaky <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/18-ii-rakoczi-ferenc-nemzeti-folkelese-17011714-4329/ii-rakoczi-ferenc-nemzeti-folkelese-17031711-a-a-magyarok-szabadsagharca-az-onodi-gyulesig-17031707-43C2/5-az-1705-evi-hadjarat-458E/b-a-szecsényi-orszaggyulesig-terjedo-hadmuveletek-herbeville-ellen-45BC/b-herbeville-lipotvar-megsegiteset-celzo-hadmuvelete-a-vag-dudva-gi-kelepce-45D8/?list=eyJmaWxzOZlJzljogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTlIfOmFubGFReV8yII19LCAicXVlcnkiOiAiYnVkYXkggaXN0dlxIMDBIMW4ifQ>

A katonaság összeszedésével kapcsolatban Károlyi meg is jegyezte Rákóczinak, hogy a hazaszököttek zászló alá állítását Budaytól is keményen követeli, hiszen ez másnak sem okozott gondot, egy főkapitánynak pedig végképp ne legyen az, szedje ráncba mind a katonaságot, mind a hajdúvárosiakat.³⁷⁶

Ez a fajta szigor időszerűnek mondható, mivel a Szécsénynél zajló országgyűlés (szeptember 12. – október 3.)³⁷⁷ nem folyhatott zavartalanul, a császári csapatmozgások felélénkültek és az Erdélyből meginduló ellenség az egész Tiszántúlt veszélyeztette. Károlyi Szeged környékét akarta elköltöztetni, Bottyánt pedig – Budayval egyetemben – a felvonuló császáriak szemmel tartására, nyugtalanítására, csipdesésére küldték. Előtte azonban Budaynak a hajdúvárosiakat kellett összeszednie, majd a felgyűjtött katonákkal Túrhoz vonulnia.³⁷⁸

Ez a feladat sem ment zökkenőmentesen, még október 6-án sem tudott Károlyi semmit azokról, akiket kiküldtek hadat gyűjteni. Hiába várta őket a Túr melletti táborban, az ebből fakadó keserűségét pedig nem titkolta Rákóczi előtt sem.³⁷⁹ Később már enyhébben fogalmazott a tábornok, belátva, hogy nem minden a hadgyűjtőkön múlt. Ettől függetlenül a

³⁷⁶ Nemcsak a katonaság miatt dorgálták folyamatosan a főkapitányt, hanem a posta késedelmes volta miatt is. II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Eger, 1705. június 3. OSZK Kt. Fol. Hung. 978. fol. 229v. és fol. 272v. Buday a városok nevében arra kéri Károlyit, hogy a rendelkezéseket, amelyeket a nekik kellene végrehajtani, jól megkülönböztetve küldjék meg nekik, mert néha nem tudják eldönteni, hogy kitől is érkezett az utasítást és ezért szenvedhet késedelmet a kivitelezés. Buday István levele Károlyi Sándornak. Nánás, 1705. június 8. MNL OL P 396 - 1. - No. 1001. Károlyi Sándor tiszántúli terveiről: Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferenc fejedelemhez. Kecskemét, 1705. július 18. 189. levél. Bánkúti 1992. 108–110. „Az hajdúvárosoknak én parancsolni fogok, exequaltatom is Budai István generális uramnak, ne exjudicialyon ki szintén úgy kihajthattya, ha akarja, mint én.” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Muslai tábor, 1705. augusztus 31. MNL OL G 15 Caps. B. Fasc. 22. p. 54–57.

³⁷⁷ A konföderáció szövetséglevelét Buday István is aláírta. (piszkozat) MNL OL G 15 Caps. B. Fasc. 28. p.166–169.

³⁷⁸ „Mivelhogy kegyelmes urunk eő Nagysággha kegyelmes parancsolattya szerént egy corpusban nem jártathatni ezen hadat, hanem egynehány felé szaggatván az németet szüntelen infestalni is czipdesni szükséges. Azért tekéntetes és nemzetes Bottyán János generalis uramnak comandója alá maga ezere Bezerédi uramé Eszterház Dániel uramé Gunderfinderé Budai István generális uramé.” Károlyi Sándor levele Bottyán Jánosnak. Törtel melletti tábor, 1705. szeptember 25. OSZK Fol. Hung. 1389 IV. b kötet fol. 216. Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferenc fejedelemhez. Törteli pusztá, 1705. szeptember 25. 265. levél, Bánkúti 1992. 174–176. és Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Törteli pusztá, 1705. szeptember 25. AR I/IX. 245. A gyülekezési pontot Túrnál jelölték meg, ahova Budaynak – miután felhajtotta a hajdúvárosi szökevényeket – is vonulnia kellett az ezredével. Menjen a hajdúvárosokba és szedje össze a hadakat, majd vonuljon Túrhoz. II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Szécsényi mező, 1705. szeptember 25. OSZK Kt. Fol. Hung. 978. fol. 441r. Erről a lépéséről a fejedelem Károlyit több levelében is tájékoztatta. II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Szécsény, 1705. szeptember 26. AR I/I. 423. II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Szécsény, 1705. szeptember 26. AR I/I. 424. Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferenc fejedelemhez. Szolnok, 1705. szeptember 28. 267. levél. Bánkúti 1992. 177–178.

³⁷⁹ „P. S. Megíráam Nagyságodnak, hogy sem Budai, sem Gyürki, sem Palocsay, sem Gencsi nem érkezik ezekre, most tapasztalhattja Nagyságod, bizony mind Antal Úr, mind Nagyságod, mind Forgáts Uram úgy jár, ha sokat mulat és késik, vajmi nagy föld az erdélyi passus, sok galibás ember vagyon közte. Nagyságodat követem, nem tehetek rolla, ha igazat írok.” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferenc fejedelemhez. Turi tábor, 1705. október 6. éjféltor. 275. levél. Bánkúti 1992. 185–186. Mindeközben Buday arra hivatkozik, hogy megkapta Károlyi kétrendbeli levelét és azon parancsolatok alapján is jár el. Most is azon dolgozik, hogy a hajdúvárosiakat felültesse, de nem sokra megy velük. Ettől függetlenül magával viszi őket és Polgár felé serényen figyeltet, ahogy a parancs szól. Amint kiderül, hogy hova kell vonulnia, indul is a hajdúvárosiakkal. Buday István levele Károlyi Sándornak. Szoboszló, 1705. október 6. MNL OL P 396 - 1. - No. 1624.

keze alatt lévő hadak nem szaporodnak, inkább még jobban oszlanak, a nagy hideg miatt nem lehet a katonaságot egyben tartani.³⁸⁰

Emiatt Károlyi stratégiát váltott és inkább felosztotta a parancsnoksága alá eső országrészt, hátha ilyen formában ezredesei jobban el tudják látni a rájuk bízott terület védelmét. Budaynak és a hajdúvárosiaknak a Tiszamellékét kellett szemmel tartaniuk, a hátukat pedig Palocsay védte, Debrecen és a Sárrét szoros kézben tartásával.³⁸¹ Az ideiglenes állapot nem tartott sokáig, a Debrecenig nyomuló császáriak mozdulataira a kuruc hadvezetésnek is reagálnia kellett. A Tóció környékén táborozó ellenség nyugtalanításán és szemmel tartásán kívül nem jegyezhetünk fel olyan érdemi ellenakciót, amely megakadályozhatta volna Debrecen teljes kifosztását.³⁸²

Buday a fejedelem parancsának engedelmeskedve csatlakozott táborához, ahol egy igencsak kellemetlen incidenst jegyeztek fel vele kapcsolatban. Károlyi feleségének írt november 2-i levelében még csak szűkszavúan tesz említést az ügyről: „*Budaj István Árestomban vagjon, valaki vallot reá, hogj az ellenség levelét küldött neki.*”³⁸³ Másnap viszont az egész esetet leírja hitvesének: „*Pálfi küldöt volt kétt kémet, az egyik vissza ment, az másik minden Táborinkat be járta. Már most az karabélyosok között volt, onnat akart volna el menni. Rajta érték, maga meg vallotta kémségét s az vallot Budaj István komámra, hogj levelét hozot neki és Szomljon adta megh. Kiért midön megh fogattatot volna, Budai mihent az karabélyosokat látta, mindgjárt megijet s azt monta, tudom miért jötök, megh kell halnom, hanem csak az szegény árváimot szánom. A mellet az mely Passus volt reá bizva, hogj bevágassa, azon sem munkálot semit is. Nagy álhatatlanságh az jo komátul, ha valo.*”³⁸⁴

Az később sem derült ki, hogy volt-e valóság alapja az árulkodó által mondottaknak, de elgondolkodtató, hogy a lelkesedés hiánya – amelyre Károlyi is utalt – nem először merült fel

³⁸⁰ Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferenc fejedelemhez. Túri tábor, 1705. október 7. 276. levél. Bánkúti 1992. 186–187. Buday csalódott, mert azt olvasta, hogy nincs értelme átkelnie a Tiszán, pedig ő mindent elkövetett, hogy az otthonlévő hajdúvárosiakat összegyűjtse, — félretéve lágységát — még executiot is küldött a településekre. Akik mellé kerültek, azokkal várta Károlyi érkezését. A hajdúvárosiak Károlyi parancsának megfelelően az élelem összeszedésével nem maradnak el, hétfőre Szoboszlóhoz gyűjtik össze az egészet és onnan oda szállítják, ahova parancsolják nekik. Buday István levele Károlyi Sándornak. Polgár, 1705. október 10. MNL OL P 396 - 1. - No. 1638.

³⁸¹ „...*Budai, Gencsi, Palocsay, Krucsai, Gyürki és Galambos uraimék penigh készen, hogy vigyázzanak... Mind ezeket kegyelmes uram én felosztottam. Budai uramra az Tisza melyékét az hajdúkkal, Palocsayra Debrecent és Sárréte melyékét, Gyürkire Bihar vármegyét s az Érmelyékét.*” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Túri tábor, 1705. október 11. MNL OL G 15 Caps. B. Fasc. 23. p. 51–54. Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferenc fejedelemhez. Körösladány, 1705. október 15. 285. levél. Bánkúti 1992. 196–197.

³⁸² „...*Elkülde Nagyságod Budai uramot, Gencsit. Buday uram ma is oda vagyon, Gencsi talám 60 lóval jött be...Szoboszló felől, másfelől Kárándiék is ugyanakkor beütöttek, de semmi sem ment uttanok.*” (a németek Debrecen alatt a Tócióban táboroznak, de senki sem vette fel velük a találkozót). Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Érsemjén, 1705. október 25. hora 3 post meridiem MNL OL G 15 Caps. B. Fasc. 22. fol. 20–23. Eközben a fejedelem Budayt magához rendelte: II. Rákóczi Ferenc levele Buday Istvánnak. Magyarregres, 1705. október 29. OSZK Kt. Fol. Hung. 978. fol. 444v.

³⁸³ Károlyi Sándor levele Barkóczy Krisztinához. Nagykároly, 1705. november 2. Károlyi levelei I. 1994. 82.

³⁸⁴ Károlyi Sándor levele Barkóczy Krisztinához. Nagykároly, 1705. november 3. Károlyi levelei I. 1994. 83.

Budayval kapcsolatban.³⁸⁵ A főkapitány legnagyobb szerencséjére az ellene valló kém módosította vallomását, ezzel tisztázta őt a vádak alól.³⁸⁶

Nem tudjuk pontosan, hogy testileg és lelkileg mennyire viselte meg az eset Budayt, de egy rövid időre eltűnik a szemünk elől. Valószínűsíthetjük, hogy hazatért családjához átgondolni a kialakult helyzetet. Talán már ekkor megfogalmazódott benne – és a fejedelemben is –, hogy a hajdúvárosi lovasezred irányítása, az állandó hadműveletekkel járó terhelés túl sok egy több mint ötvenéves ember számára.

A hatékonysági faktor az idő múlásával egyre csak csökkent, a szabadságharc elején tapasztalható lendület mérséklődött. Feltételezzük, hogy 1705 végén, 1706 elején Rákóczi – aki mindig is panaszkodott döntésképtelen tisztjeire – érkezettnek látta a pillanatot, hogy Budayt új pozícióba helyezhesse, átadva akár a hajdúvárosi ezred, akár a hajdúvárosok irányítását egy agilisabb személynek.

Elsősorban az ezred irányításával kapcsolatban egyeztettek egymással a kuruc vezérkar vezetői, nagyjából Rákóczi és Károlyi foglalkozott a kialakult helyzettel. A fejedelem egyértelműen Kenyhecz Jánost nevezte meg Buday utódként.³⁸⁷ Károlyi ellenben tartott attól, hogy az új parancsnok nem elég keménykezű, pedig a hajdúvárosiak élére egy erélyes, irányítani képes illetőre van szükség.³⁸⁸ Nem lehet tudni pontosan, hogy ebből a felvetésből mi valósult meg, átvette-e egyáltalán a parancsnoki posztot – még ha nem is véglegesen – Kenyhecz.

Feltételezésünk szerint nem valósult meg az új parancsnok kinevezése, mivel március elején a Nagymáson táborozó ezred Krucsay János keze alá került.³⁸⁹ Krucsay neve

³⁸⁵ „Noha, ha elkerülhetem, bizony nem örömet untatom magamat. Csak lehetne tisztességes megmenekedés azon hivataltul, csak job volna. De annak sem látom módját, mert csak nincs szerencséjük az első kurucoknak, úgy látom. Példa Sennyei, s még Budai is valóban hitetlen.” Barkóczy Krisztina levele Károlyi Sándorhoz. Olcsva, 1705. április 18. Barkóczy levelei 2011. 60. Károlyi még később is úgy látta, hogy Buday már nem olyan erélyes: „Ez az hajdúvárossi had jó lenne, ha kemény ember volna köztök. Nem tudván Budai komám mit akar.” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Szurdok, 1705. december 11. MNL OL G 15 Caps. B. Fasc. 23. p. 136–139.

³⁸⁶ „Szekeres Nagy István, úgy Budai dolgárúl is revocálta fassióját [visszavonta vallomását] az vádló, az melynek hamissága a circumstantiákból is comperiáltatott [a körülményekből érthető]; kihez képest kívánságát placidálja. [hagyja jóvá]” II. Rákóczi Ferenc levele Bercsényi Miklósnak. Beregszász, 1705. december 20. AR I/I. 456.

³⁸⁷ „E mellett az Hajdu-városiak ezerében Kenyheczit kapitányul praeficiálni jónak látjuk, minekutánna tekintetes Budai István generális strásamester hivünk resignálni fogja, melynek alkalmatosságával az vicérül is disponálhat Kegyelmed.” II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándorhoz. 1706. február 17. Emőd. KO V. 394–395.

³⁸⁸ „Az ezerek iránt is mostani mustra alkalmatosságával ugyan az mustramester által instelláltatom az beállítandó tiszteket az Nagyságod kegyelmes parancsolattya szerént nem külömben az ezereket úgy reducaltatom hanem az Senyei uramé, Budaié, Telekié maradnak fen. Mindazáltal mígh resignál is Budaj uram Kenyheczkinek adom az comandot azon ezerben, noha talám erősebb ember kellene azok közé megh látom ugyan mert meg nem ismerem, csak abbúl itélem, hogy az hajdú tótok voltanak mégis megverték.” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Károly, 1706. február 24. MNL OL G 15 I. 1Capsula C. fasc. 61p. 49–56. Kenyhecz Jánosra lásd: Heckenast 2005. 228.

³⁸⁹ Kimutatás a Károlyi Sándor parancsnoksága alatt lévő ezredekéről és elhelyezkedésükről. Szurdok, 1706. március 6. MNL OL G 15 I. 1Capsula C. fasc. 62 p. 22–25. Krucsay Jánosra lásd: Heckenast 2005. 253.

valószínűleg felmerült az utódlást illetően, de a hajdúvárosiak kifogásként emlegették fel vele szemben, hogy pópista.³⁹⁰ Krucsay vicecolonellusként a Nádaskay ezrednél szolgált, ahova – a rövid kitérőt követően – visszavárták. Ettől a perctől fogva égetővé vált Buday utódjának kinevezése és átvezénylése a hajdúvárosi ezredhez.

A választás szemerei Szemere László brigadérosra esett, akit 1706 áprilisában már nagyon sürgették, hogy foglalja el az új tisztségét.³⁹¹ Rákóczi tisztességesen akart eljárni Budayval szemben, ezért először közölni szeretne volna a tényeket és csak ezt követően leküldeni Szemerét, hogy foglalja el a kijelölt pozíciót. Emiatt a hivatalos váltásra csak 1706. május 16-án került sor, amikor a hajdúvárosok főkapitányi és a hajdúvárosi ezred parancsnoki teendőit Szemere Lászlóra bízta.³⁹²

Az új feladat

A kuruc felsővezetés számára 1705 végére, 1706 elejére világossá vált, hogy a katonai hierarchia további polarizálásra szorul, nem csak a kiállított csapategységek irányítása fontos kérdés, hanem a területi alapon szerveződő, főként az adott térség védelmét és az utánpótlás soha véget nem érő munkáját magára vállaló, feladatként elnyerő pozíciók létrehozása is elkerülhetetlen. Ez a felvetés az 1706-ban tartott miskolci gyűlésen is napirendre került, ahol a szenátus tárgyalt az országos főkapitányságok létrehozásának lehetőségéről.

Rákócziék némileg felpörgették a tervek ezirányú kidolgozását és késő tavaszra kirajzolódott az országos főkapitányságok rendszere. Ennek az új építkezésnek lett a részese Buday István is, aki – miután hajdúvárosi tisztségeit átadta – a Duna-Tisza közti főkapitányság vicegenerálisi tisztségét nyerte el.³⁹³

Az új megbízatás tartogatott némi kellemetlenséget, mivel Buday felettese, id. Barkóczy Ferenc, több alkalommal is nehezményezte, hogy mellérendeltek egy helyettest. Mondhatjuk

³⁹⁰ „Kruczai János való pópista, abban hajdú uraiméknak, sem másoknak, nem kellene válogatni, ha igaz lélekel egyeztek volna meg.” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Szurdok, 1706. március 9. MNL OL G 15 I. 1Capsula C. fasc. 62 p. 33–40.

³⁹¹ „Szemere László uram, ha lehet, kegyelmes uram ne késsék, mert Kruczay János felett szükséges az Nádaskay ezeréhez, maga gyenge ember lévén.” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Topánfalva. 1706. április 22. p. 68–71. MNL OL G 15 I. 1. Capsula C. fasc. 62. Rákóczi válaszában tudatta, hogy küldi Szemerét, csak előbb Buday sorsát kívánja rendezni. „Szemere Lászlót már eddig is leküldöttem volna: de kívántam előbb annak rendi szerint való resignációjáról disponálni Budait, — melly is már alkalmasint meglévén, lemenetelirül ezennel fogom parancsolatimat expediálni.” II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Kistapolcsány, 1706. április 27. AR II. 538.

³⁹² „Tekintetes nemzetes Budai István generalis főstrásamesterünk resignálván az Hajdu városokbeli főkapitánysági tisztit, azon tisztségre resolváltuk tekintetes nemzetes Szemere László brigadéros hívünket. Adván oly ordert említett brigadérosunknak: conferálja elsőben is magát Kegyelmedhez, és vegyen mindenkben teljes információt.” II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándorhoz. 1706. május 16. Kistapolcsány. KO V. 477. Szemere László katonai pályafutására lásd: Török 2018b.

³⁹³ Buday István Duna-Tisza közti kerületi vicegenerálisi kinevezésének fogalmazványát (Kistapolcsány, 1706. május 15.) közli Mészáros 2006. 133–134.

azt, hogy ezek a kirohanások, háborgások nem a vicegenerálisnak szóltak, inkább Barkóczy egóját sértette a kialakult szituáció. Félelme azonban alaptalannak bizonyult, Buday a helyét kereste a rendszerben, és megadott minden tiszteletet a főgenerálisnak.³⁹⁴

1706 nyarán – talán a fegyverszünetnek köszönhetően – volt lehetősége Barkóczynak és Budaynak is szokni a másik félt. Az ideiglenes fegyvernyugvás miatt az információszerzés és -nyújtás merítette ki a vice mindennapjait. Szolnok központtal várta, gyűjtötte a híreket, amelyekről részletesen tájékoztatta a legfőbb katonai vezetést. A Duna-Tisza köze a rác betörések által háborgatott térségként, elsősorban délre, délkeletre fókuszált, ahonnan az újabb és újabb ellenséges hadmozdulatokat várhatta. Az ezzel kapcsolatos információáramlás gördülékenységét kellett Budaynak biztosítani, aki Szolnokról egészen Erdélyig, Szegedig nyújtotta meg ezeket a láncolatokat.³⁹⁵

Az adatgyűjtő terület kiterjesztése szükséges lépésként fogalmazódott meg, mivel az Erdélyben tartózkodó ellenséges haderő mozgulatait csak ilyen formában lehetett naprakészen követni. A meginduló császári csapatok mozgására, útirányára – ami minden alkalommal hatványozottan érintette Szolnok környékét – Budayék reagáltak, elkezdték felkészíteni a várost egy esetleges ostromra, illetve hidat is verettek, amelyet nagyon gyors ütemben fel is lehetett számolni. Ezen kívül a kuruc seregek ellátásának kérdése is nyomta a vicegenerális

³⁹⁴ Buday május 27-én már Szolnokról ír Károlynak, hogy várja parancsait és a területi elosztásra vonatkozó intézkedéseket. Buday István levele Károlyi Sándornak. Szolnok, 1706. május 27. MNL OL P 396 - 1. - No. 2381. Barkóczy több alkalommal is gyógykezelésre szorult, ezért nem lehetett meglepő számára, hogy kineveztek mellé egy helyettest, aki biztosítani tudja a feladatok gördülékeny ellátást, amennyiben a generálisnak huzamosabb ideig távol kellene lennie. Mészáros 2006. 50–51. és 108. „*Sexto. Tisza s Duna között való generalatus Méltóságos Groff idősbik Szalay Barkóczi Ferencznek adattatik, kinek is residentiája Eger lévén, vicéjének, Tekintetes Nemzetes Buday Istvánnak Szolnok lészen statiója.*” Az országos főkapitányságok felállításával kapcsolatos határozatok. Érsekújvár, 1706. június 21. 15. okmány Mészáros 2006. 134–135. Néhány példa a Barkóczy-féle zsörtölődésre: „*Én kegyelmednek már egynéhány levelel udvarlotam, de még egyre sem jöt válaszom, ma pedig Vice Generalis Budai uramnak szóló levelelét kölöte velem.*” Id. Barkóczy Ferenc levele Károlyi Sándorhoz. Szolnok, 1706. augusztus 7. 307. levél. Bánkúti 1992. 217. „*Budai uram nem siet az hadak közé, megszerete Szolnokot, azért ithagyom, az hidat hogy csináltasa, meghatam.*” Id. Barkóczy Ferenc levele Károlyi Sándorhoz. Szolnok, 1706. augusztus 8. 308. levél. Bánkúti 1992. 217–218. A kinevezéseket követően a vármegyék, várparancsnokok felé kellett intéző levelet intézni, amelyekben engedelmességre szólították fel őket. Mészáros 2006. 53.

³⁹⁵ Buday dolga, sok esetben, a térségbe küldött hadak és azok parancsnokának segítése: *A minthogy is vévén emlétett Generális Uram ezen intimatiómat, menjen késedelem nélkül az Tisza Duna közé való földre s nevezet szerént Kecskemét tájára, az hol T. N. és V. Generális-Strázsamester Buday István Uramtól ezen accludált s ő Kelmének a végre szóló levelem megadásával kezére vévén a commandót, fogja tudni azon földnek conservatióját az ellenség motusira való vigyázásokkal munkálódni.*” Bercsényi Miklós levele Bottyán Jánosnak. Érsekújvár, 1706. június 8. AR I/IX. 290–291. Az információáramlásra jó példa a Kecskeméttel folytatott levelezés, amelyben rendre visszatér a hírek jó áramlására való törekvés. „*Vettem az éjel Kegyelmetek levelelét, ide is már meghozták azoknak gyülekezetekett, még az armistitumban valami kevés vagyón hátra, adig úgy hiszem, nem próbál. De mindazonáltal Kegyelmetek jól vigyáztasson, Székely Sigmond Uramnak is adgyon hírt, hogy Eö Kegyelme is tudhassa magát mihez alkalmaztatni, ha valami bizonyost érthett Kegyelmetek, mert az armistitumban nem kel bízni, úgy hallom, meghosszabították volna, de még írásban nem láttam.*” Buday István Kecskemét városának. Szolnok, 1706. július 8. 561. levél. Bánkúti 1994. II. 75. és Buday István Kecskemét városának. Szolnok, 1706. július 12. 562. levél. Bánkúti 1994. II. 75–76. A begyűjtött anyagokat pedig több irányba, több személynek is megküldte. Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Nagyszombat, 1706. július 2. AR I/IV. 143.

vállát, aki teljesíteni kívánta a rá kiszabott feladatokat. Emellett hazalátogatni, csak nagy ritkán nyílt alkalma mind Barkóczynak, mind Budaynak.³⁹⁶

A kimozduló ellenség mellett nem is igen lehetett erre időt találni, hiszen minden nap új helyzetet teremtett, nem tudhatták a kurucok, hogy a császáriak melyik utat választják: Szolnoknak fordulnak vagy Budának veszik az irányt? A Bercsényi által Jászberényben tartott haditanácsot követően sem lehettek okosabbak Budayék, várni kellett az ellenség hadmozdulataira.³⁹⁷ Emiatt Bercsényi Károlyi után küldte, akiről nem igazán tudta, hogy merre jár és miért nem egyesíti hadait az övéivel. Buday 50 szekérrel indult meg Szolnok felé, amit addig Károlyi felperzselt és egyúttal el is hagyott.

Innen a vicegenerálisnak Hatvanhoz kellett mennie, ahol a gyülekező vármegyei hadak rendbeszedésével bízták meg.³⁹⁸ A német hadmozdulatok, a vonulási irány máshova szólította a vicegenerálist is, akire Károlyi egy kisebb kontingens irányítását ruházta. A kuruc hadak

³⁹⁶ Az erődítési munkálatokra és az élelmezési kérdésekre lásd: Buday István levele Károlyi Sándornak. Szolnok, 1706. augusztus 18. MNL OL P 396 - 1. - No. 2697. és Buday István levele Károlyi Sándornak. Szolnok, 1706. augusztus 19. MNL OL P 396 - 1. - No. 2702. A kecskemétiak – ahogy sok más település sem – nem kívánták elhagyni otthonaikat a közelgő ellenség hírének tudatában sem. A fejedelmi rendelkezések betartatása, amelyek elrendelték a települések költöztetését, ilyen esetben szintén Buday vállát nyomta. Ordódy György levele Buday Istvánnak. Kecskemét, 1706. augusztus 26. MNL OL P 396 - 1. - No. 2719. Rákóczi rendelkezése értelmében a két vezető tisztségviselő egy időben nem lehetett távol a részükre kijelölt állomáshelyektől, akkor is inkább rövid ideig tartózkodhattak otthon, ami háborús időben bevett módszerként volt jelen a mindennapokban: „Az Erdélyből kijött ellenségnek szándékát, mely felé legyen? mégeddig meg nem bizonyosodott; mindazonáltal, ha Kassa felé találna fordulni: olykor maga házához hol Kegyelmed, hol Tekéntetes Nemzetes Budai István Generális-Főstrázsamesterünk elfordulhat, — csakhogy egyszermind ne hagyja el az hadakat Kegyelmetek: akkor kívántatván leginkább mind vigyázni az hadakra, s mind pedig az ellenség ellen szíveket bátorítani, a kik leginkább akkor megcsökkenének, a midőn Kegyelmetek kevésbé való tanácsát is ellenség előtt való magok subductiójára magyarázván, magok-magoknak confusiót szerzenének. Melyhez képest Kegyelmetek egymás között úgy egyezzen meg, hogy egyik a másikat visszavárja, s úgy forduljon el kevésideig maga házához; melly iránt bízván Kegyelmetek jó hazafiúságához, elhiszszük: maga rövidségének a mostani időben leginkább kívántató haza szolgálatját praeferálni.” II. Rákóczi Ferenc levele id. Barkóczi Ferencnek. Esztergomi tábor, 1706. augusztus 11. AR I/1. 445.

³⁹⁷ „Vagyon 7000 Károli Urammal, Ordódi Urammal Kőrös, Kecskemét között Károli Uram hadából 2000, és az Nádaskai, Gundlfinger s Barkóczi Uram ezerével; de az még eddig csak vigyázóban volt. Beszélgetvén azért Károli, Barkóczi, s Budai Uraimékkal: mitévők legyünk tovább? Tetszett, Kegyelmének opiniója szerint is: míg az ellenség mozdulása ki nem látszik, merre esik? kiki közülünk helyben legyen; már ma ha nem is, — holnap elvállik. Vagy erre Szolnok felé nyomul: úgy vissza esnék előle nyomulásunk; az pedig jobb, hogy Károli Uram már csak maga nyomuljon, mintsem én is, s azzal az ellenség szívet nyerjen, s mi veszessünk, s az utánom való hadat is rémítse hírem; így pedig talám hírem az ellenséget tartóztatja erre felé útjátúl. Ha pedig megindul: ide Szent-Györgyhez száll Károli Uram, s úgy egyezünk, s kitanulván számát s igyekezetit azalatt az ellenségnek, jobban foghatunk feltett munkáinkhoz. Ha pedig Buda felé nyomul igyenessen (kit leginkább hihetőnek tartunk) valamennyit Szolnokig mennénk: annyit kerülnénk innend; hanem Czegléd táján akarunk in illo casu mindenfelül magunk hírünkkel megegyeznünk.” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Jászberény, 1706. augusztus 29. AR I/IV. 219.

³⁹⁸ Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Jászberény, 1706. augusztus 31. AR I/IV. 223. Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Jászberény, 1706. szeptember 1. AR I/IV. 226–227. Buday István levele Károlyi Sándornak. Jászladány, 1706. szeptember 1. MNL OL P 396 - 1. - No. 2765. Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Jászapáti, 1706. szeptember 3. AR I/IV. 230–231. „A Nemes Vármegyék gyülekeznek lassan, Buday Uramot küldöttem közikben; azért is hát megül hagyom őket, főképpen az gyalogságot: ha valahogy Hatvannak vagy Egernek talál fordulni a német, hogy ott a szorosokon hasznokat vehessem.” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Szentgyörgy, 1706. szeptember 4. AR I/IV. 233. Buday mindentől függetlenül Károlyi felé is teljesíteni próbálta kötelességét, bár legtöbb esetben – például a szekerek ügyében – nem tudta végrehajtani a feladatot, ami nem rajta múlt, hiszen a vármegye jelentős része elmenekült, így nem lehetett összegyűjteni a kellő számú szállítóeszközt. Buday István levele Károlyi Sándornak. Atkári tábor, 1706. szeptember 9. MNL OL P 396 - 1. - No. 2794.

több oldalról az ellenséget körbe öelve követték a császári csapatmozgást.³⁹⁹ A portyázásra, könnyűlovas harcmódorra berendezkedett kurucok az ellenség csipkedésén, zaklatásán, egy-egy kisebb találkozóharc megnyerésén kívül jelentősebb kárt nem tudtak okozni, komolyabb harccselekmény, ütközetre kényszerítést nem sikerült elérniük ezekben a hónapokban. Buday sem tett, tehetett mást, a régóta alkalmazott taktika részeként a császári hadsereg követéséből és a portyázásból vette ki a részét.⁴⁰⁰

A tél beköszöntét követően a harccselekmények nyugvópontra jutottak, Buday távolabbra került a közvetlen hadi helyzettől. 1706 novemberében a Nyitra, Bars, Trencsén vármegyei hadak között találjuk, ahol mint commandérozó generális – Nagytapolcsány székhellyel – a rábízott hadak élelmezéséről és beszállásolásáról kellett gondoskodnia.⁴⁰¹

A kuruc felsővezetés a felmerült közjogi, gazdasági, katonai és vallási kérdéseket egy újabb országos tanácskozás keretében akarta rendezni, ennek érdekében egy országos gyűlés összehívását tűzték ki célul. Az 1707 nyarán lezajlott ónodi néven ismert diéta közönsége között megtaláljuk Buday Istvánt, mint a Duna-Tisza közti és tiszántúli vitézlo rendek képviselőjét, aki az itt született döntések hatására vicegenerálisi tisztségét elveszítette. A

³⁹⁹ Buday kézhez vette Károlyi parancsát, mely szerint a karabélyosokkal, francia gyalogosokkal és a tüzérséggel induljon el Somlyó felé. A katonaság élelmezésével kapcsolatban utasításokat vár. Buday István levele Károlyi Sándornak. Óvári tábor, 1706. szeptember 18. MNL OL P 396 - 1. - No. 3731. A katonaság kenyérlétküliségével még Bercsényit is – más parancsnokokkal egyetemben – búsitotta: „*Ez az becsülletes Rabtin soha nem tudom, okos-é az átkozott, vagy megbódult? Mert Farmostúl is megindult, elsőben az Tiszának ment. s az mint alázatossan utolsó levelemben megírtam Nagyságodnak: meguntam várni hírit, megindultam utánna. Kálynál subsistáltam az hód elmentekor, virradtig hírem nem gyütt: de bezzeg, zivatar, esső nagy. hajnal után. Mindgyárst felköltem. s az hol már az végezés szerént gondoltam Budai Urammal küldött portát lenni, ha helyben van, és Károli Uram hadával egyezni mentem Füzes-Abonhoz, oly igyekezettel, hogy összevén az hadakat (mert magam csak amúgy voltam, cum gentibus Comitatus,) s az elsőben megyek az nyomán az németnek, s megütöm vagy az hátújját, vagy vízessen, lefektében; — hát, ihon gyün Károli Uram hadának az cselédjével Szöcs János apám, s az java minden ezerből válogatva oda az német után. Azután Buday Uram is hát megül Maklártúl gyün, s mindenik csak papát kér, mint az síró gyermek. S elüttem feküdtek még egy faluban esső-bújni Nyúzóék is, s onnan kérnek kenyeret. És így lehetetlen volt elindulnom, vagy csak indítanom is; annyival inkább, Károli Uram is elérkezvén, már Miskólcson is járni mondták az németet.*” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Ábrahám, 1706. szeptember 19. AR I/IV. 257–258.

⁴⁰⁰ „...most megint Budai Uramnak már üzentem: mellőzze estig, s ez éjjel vagy hajnalban próbálja.” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Daróc, 1706. szeptember 22. AR I/IV. 262–263. Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Torna, 1706. október 5. AR I/IV. 288. Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Encs, 1706. október 18. AR I/IV. 295. Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Halmaj, 1706. október 19. AR I/IV. 298. „Fogok azért Nagyságod parancsolatjától várnom alázatossan, s mindezekről Generális Buday Uram által bővebben izenvén alázatossan Nagyságodnak,” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Monok, 1706. október 20. AR I/IV. 300.

⁴⁰¹ „...directiojára említett generalis uram méltóságos fejedelem tetczésébül commendirozó generalissúl denomináltatott, assignáltatván nemes Nyitra vármegyében lévő Nagytapolcsány nevű városna haubtquartélylül eő kegyelmének.” Bercsényi Miklós levele Buday Istvánnak. Bajmóc vára, 1706. december 5. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. Va k. fol. 117. Heckenast 2005. 82. Buday nem tétlenkedett, a katonaság számára 1000 db kósót szállítását sikerült kieszközölnie a fejedelemmel. „Requiráltatván tekintetes nemzetes Budai István generális strása mester hívünk emberéitül, adgyon számára 1000 ezer kósókat.” II. Rákóczi Ferenc levele Darvasi Ferencnek. Rozsnyó, 1706. november 28. Kivonatok II. Rákóczi Ferenc leveleiből. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. Va k. fol. 58–60. „Tekéntetes vitézlo Buday István generális uramnak adattatott passzus, mely mellett a máramarosi sóaknáról ezer kósónak leszállítását harmincad nélkül kegyelmes urunk eő Nagysága megengedte kegyelmessen eő Ke gyelmének.” Rozsnyó, december 1. Kivonatok, kimutatás a különböző engedményekről, úti passzusokról, menlevelekről. (1706) OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. Va k. fol. 65–76.

bevezetésre kerülő Regulamentum Universale rendelkezései értelmében a területi alapon szervezett főkapitányságokat megszüntették, ebből kifolyólag az ehhez kapcsolódó címeket sem lehetett többé viselni.

Buday a vicegenerálisi cím helyett vezénylő tábornoki kinevezést kapott, kompenzálva az őt ért veszteséget.⁴⁰² A rövidéletű Duna-Tisza közti főkapitányság felszámolását követően – dacára a vezénylő tábornoki titulushoz – Buday más pozíció betöltésére is pályázott. Vay Ádámon keresztül jelzéssel élt a fejedelem felé, hogy szívesen elvállalná a huszti főkapitányi posztot, amelyben a levélíró is támogatta. Hivatkoztak partiumbeli birtokosságára és arra a tényre, hogy a bene possessionatusok közül elsőként állt Rákóczi oldalára.⁴⁰³ Úgy tűnik, ezek az érvek sem tűntek elegendőnek, vagy már megvolt a kiszemelt jelölt erre a tisztségre, amelyet emiatt nem Buday kapott.

Sok idő nem maradt a töprengésre, mivel következett az újabb embert próbáló misszió, amikor az Erdélyért folyó harcokba kapcsolódott be. Az 1707 szeptemberében induló hadjárat vezetőjének Károlyi Sándort nevezte meg a fejedelem,⁴⁰⁴ aki próbálta az Erdélyben kialakult hierarchikus keszkekuszásigot kibogozni.

A fejtelenség jellemezte előkészületek közben Károlyi Buday vezetésével a gránátos és karabélyos ezredek elindítását Somlyó felé.⁴⁰⁵ Az eltervezett hadi lépések nem igazán nyertek teret, ezért Rákóczinak is újra kellett gondolni az Erdélyben folyó hadműveleteket. Először Vay Ádámot rendelte magához azzal az utasítással, hogy Budaynak adja át a parancsnokságot, akinek a rábízott sereggel Pekry keze alá kellett kerülnie. Nemcsak a fejedelem, hanem Károlyi is instrukciókkal látta el a beugró tábornokot, elvárva tőle a feltétlen engedelmisséget.⁴⁰⁶

⁴⁰² Czigány István: A katonaság és az ónodi országgyűlés. In: Hadtörténelmi Közlemények, 120. évf. 2007/4. szám 1177. és Mészáros 2006. 58–60.

⁴⁰³ „Buday István uram partiumbeli bene possessionatus lévén instal az huszti főkapitányságért. Ha még Felsőség valakinek nem castrálta, méltóztassék őkegyelmének conferálni. Ugyancsak őkegyelme volt első notabilis adsidens.” Vay Ádám levele II. Rákóczi Ferencnek. Kolozsvár, 1707. augusztus 2. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. VIIa k. fol. 4.

⁴⁰⁴ „Az mi az Kegyelmed Pekri úrnak írott levelét illeti: igen jól esett, hogy Kegyelmed copiáját nékem is transmittálta, mivel ezen mostani curér által mind azokat újabb orderemmel is fogom erősíteni, úgy hasonlóképpen Vay Ádámnak és Budainak is mindazok felől újobban parancsolni, kiknek is meg lesz parancsolva, hogy ne csak opinióját, de ordereit is kövessék Kegyelmednek;” II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Terebes, 1707. szeptember 11. AR I/II. 96.

⁴⁰⁵ „...actu expediálók Buday István uramtól, hogy az gyalog granateros és kovás karabélyos ezerral s munitióval induljon Somlyó felé...” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Nagykároly, 1707. szeptember 18. MNLOL G 15 I.1 Capsula D. fasc. 99. p. 56–63.

⁴⁰⁶ „Hogy az Kegyelmed minapi levelére választ nem adtam, oka volt az Ungvárra való menetelem, és ottlétemben az erdélyi rossz hír felejtette el velem; akkori is mindazonáltal Ordódinak megparancsoltam, hogy mihent Bertóti úr érkezik, az ki is már ott van, azonnal menjen hadához; de Kegyelmed azt se várja meg, hanem hagyja Budai úrnak az commendót, ki is directe Pekri úrtól függjön, és jűjjon ki Károlyi úrral.” II. Rákóczi Ferenc levele Vay Ádámnak. Sárospatak, 1707. október 14. AR I/II. 114. Károlyi Sándor instrukciója Buday Istvánnak. Egres, 1707. október 18. MNL OL P 396 - 1. - No. 3765.

Károlyinak szóló levelében jelezte Buday, hogy ő teljesítette a parancsot, keresné is Pekryvel a kapcsolatot, de nem tudja, hogy merre jár, miközben a katonák éheznek, mert Kalotaszeg és Bánffyhunyard környékén nincs semmifajta élelem, az a kevés pedig, amit összekapartak, nem elegendő. Bízuk benne, hogy találkozik Pekryvel és nyer némi információt a következő lépésekről, mert Rabutin október 19-én bement Kolozsvárra.⁴⁰⁷ A kaotikus hadvezetés a későbbiek során sem tisztult, szinte senki sem volt tudomása arról, hogy mi történik pontosan az erdélyi hadszíntéren.

Károlyi a fejedelemnek panaszkodott Pekryre és a keze alá osztott tisztekre, hogy nem adnak neki hírt az ellenséges hadmozdulatokról, emiatt nem tervezheti meg a következő lépéseit. Nagy nehézségek árán Buday végre jelentkezett nála, de csak panasz szólt a leveléből. Sommásan megjegyezte: „...*már megvénültem, de ilyen commendot s dispositiókat nem láttam. Az erdélyi had mind eloszlott maga regimentjéből, vagyon talán háromszáz...*”⁴⁰⁸ A császári csapatok ezzel ellentétben támadásba lendültek, Kaplony, Szamosújvár és Kővár vidékén tűntek fel, ahonnan minden élelmet begyűjtöttek.

A kurucoknak sem maradt sok esetben más választása, csak a requirálás, mivel az ellátás akadozott, és a táborban lévő sereget valahogy egyben kellett tartani.⁴⁰⁹ A napi szintű gondok és a több esetben is tapasztalható alkalmasság kérdése előrevetítette az erdélyi hadjárat sikertelenségét, amivel kapcsolatban Rákóczi sem titkolta csalódottságát: „...*csak egyedül azt kívánom, hogy az sok aprólékos commendók véghezvigyék az Kegyelmed parancsolatit, és szerencséssebbek legyenek Sennyeinél, Budainál, Tordainál, és az több szenteinknél, az mellyekből áll sáncz-őrzők lithaniája. Azt ugyan, megvallom, csak nem praetereálhatom, hogy mosolygás nélkül hagyjam, hogy az ki annakelőtte az várakat rontani akarta: már most sánczocskákat épített;*”⁴¹⁰

⁴⁰⁷ Buday István levele Károlyi Sándornak. Zsibói tábor, 1707. október 22. MNL OL P 396 - 1. - No. 3871.

⁴⁰⁸ Károlyi Sándor levele Pekry Lőrincnek. Nagykároly, 1707. október 31. MNL OL G 15 I.1 Capsula D. fasc. p. 127–129. Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Nagykároly, 1707. október 31. MNL OL G 15 I.1 Capsula D. fasc. 99. p. 130–137. Károlyi Sándor levele Buday Istvánnak (párja). Nagykároly, 1707. október 31. MNL OL G 15 I.1 Capsula D. fasc. 99. p. 138–139. Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Nagykároly, 1707. november 1. MNL OL G 15 I.1 Capsula D. fasc. 100. p. 2–9. Az idézett levélben jelezte még Károlyinak, hogy a parancs értelmében a katonaságot és a parancsnokságot átadta: „*Nagyságod levelét tartozó kötelességgel vettem, mit parancsollyon Nagyságod értem, de mivel Pekri Lőrinc uram önnagysága elérkezett Sibóhoz amint megírtam Nagyságodnak. Barcsay Ábrahám uram által önnagyságának resignáltam a commendot és mingyárt Nagyságod parancsolatja szerint kedvesen is acceptálva önnagysága tölt dispositiókat.*” Buday István levele Károlyi Sándornak. Szinérváralja, 1707. november 1. MNL OL G 15 I.1 Capsula D. fasc. 100. p. 13–16.

⁴⁰⁹ Buday István levele Lövey Sámuelnek. Erdőszáda, 1707. október 30. MNL OL P 396 - 1. - No. 3900. „*Csáki László öcsém írja, hogy az németnek egy része, úgymint 3000 Kolozsvárnál maradt volna és az más része Kővárnál vagyon, de Pekri és Budai uraiméktől mégsem vehettem semmit.*” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Nagykároly, 1707. november 1. MNL OL G 15 I.1 Capsula D. fasc. 100. p. 2–9. Buday István levele Károlyi Sándornak. Szinérváralja, 1707. november 2. MNL OL P 396 - 1. - No. 3925. Buday István levele Károlyi Sándornak. Szinérváralja, 1707. november 4. MNL OL P 396 - 1. - No. 3930.

⁴¹⁰ II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. 1707. november 15. körül AR I/II. 140.

A szabadságharc kiteljesedését jelentő ónodi országgyűlést követően a hadi helyzet bizakodásra okot adó állása több fronton is egyensúlyát veszítette, amelyet betetőzött az 1708 kora nyarán indított hadjárat. A kuruc hadsereg ütőképes részeivel meginduló Rákóczi terve egy nyugati irányba történő előrenyomulást takart, amelytől egy találkozást remélt európai szövetségeseivel. A nagy energiákat megmozgató szervezés, készülődés hónapjai bizakodással töltötték el a kuruc katonai vezetést, akik ígéretesnek ítélték meg az előttük álló feladat megvalósítását. A kiemelt fontossággal bíró vállalkozás kivitelezésébe hiba csúszott, és a trencsényi csatában elszenvedett vereséget követően már nem is lehetett rá módot találni, hogy a megroppant kuruc sereget talpra állítsák.

Buday István esetleges részvételéről a fentebb említett 1708. évi hadjáratban nem állnak rendelkezésünkre források, talán nem is tudott részt venni ebben a vállalkozásban, mivel januárban még betegségre panaszkodott Károlyinak.⁴¹¹ Ezt követően egy olyan ügy kapcsán bukkan fel a neve, amely az 1706-ban letett hajdúvárosi főkapitányi tisztségéhez köthető.

Mint ismeretes 1706. május közepe után új főkapitánynak szemerei Szemere Lászlót nevezte ki a fejedelem, akinek nem igazán sikerült jó kapcsolatot kialakítani a rábízott településekkel. Ez a feszültség 1708-ban csúcsosodott ki, amikor a közelgő hadjárat kapcsán Szemere ellátogatott a hajdúkhoz, hogy rendbe szedje az ezredet.

Ez nem ment zökkenőmentesen, sőt, kemény kézzel bánt a szabolcsiakkal.⁴¹² Emellett személyes konfliktusba is keveredett Nánási Jakabbal,⁴¹³ aki a hajdúvárosiak körében nagy tiszteletnek örvendett. A perpatvar háttérében egy Károlyi-féle intézkedés állt, aki elrendelte, hogy Nánási foglalja el a bihari hajdúvárosok vicekapitányi posztját, ezzel segítve Kárándy Mihály munkáját. Minden utasítás ellenére Szemere csak későn engedte el a hajdúvárosi ezrednél addig a hadi bírói rangot birtokló Nánásit, aki emiatt többször is panasszal élt Károlyinál.

Az ügy hullámai 1708 augusztusára elülni látszottak, de a kibékíthetetlen ellentét tovább fortyogott.⁴¹⁴ Nánási még egykori felettesét, Budayt is megkereste, hogy járjon közben Károlyinál az érdekében. Buday nem volt rest, és október elején még mindig arról írt a tiszántúli parancsnoknak, hogy Nánási nem szeretné a rátestált pozíciókat viselni, inkább

⁴¹¹ „Én mikor lehetek alkalmas az Haza szolgálattjára erőtlenségem miatt Isten tudja, de ha szintén elébeni egészségem volna is, nem lévén semmi quartélyom, az lovaim is az avaron járnak. Nagyságod bölcsen megítélheti az olyan lovakon, hogy szolgálhassak.” Buday István levele Károlyi Sándornak. Tokaj, 1708. január 30. MNL OL P 396 - 1. - No. 9888.

⁴¹² Szemere László levele Károlyi Sándornak. Nánás, 1708. április 27. MNL OL P 396 – 1. – No. 4366.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Nádudvari mező, 1708. május 03. MNL OL P 396 – 1. – No. 5778.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Nádudvari mező, 1708. május 17. MNL OL P 396 – 1. – No. 5831.

⁴¹³ Nánásira lásd: Heckenast 2005. 301. és Nagy–Nyakas 2001. 230. és 235.

⁴¹⁴ Az esetről bővebben lásd: Seres 2009. 418–421.

olyan helyen szolgálna, ahol tanulhatna.⁴¹⁵ Feltehetően az egykori főkapitány közelebb állt Nánási és a szabolcsi hajdúvárosok szívéhez, mint az utána érkező Szemere, ezért fordulhatott hozzá egy ilyen személyes kéréssel a szabolcsiak későbbi vicekapitánya.

1708 telén még minden bizonnyal tényleges szolgálatban állhatott Buday, aki katonáival együtt a Szabolcs vármegyei Kenézlő, Zalkod, Viss, Vencsellő és Timár nevű településeken került elszállásolásra.⁴¹⁶ Valószínűleg 1709 első felében is ebben a térségben teljesített szolgálatot a rábízott hadakkal, mivel még a nyári időszakban is Szabolcs vármegye látta el őket élelemmel.⁴¹⁷ Emellett a Rákóczi által kivetett adó elengedését próbálta kieszközölni, amellyel kapcsolatban Bercsényiről elutasító választ kapott, de később mégis sikerült előrébb lépni a kérdésben, mert Keczer Sándor már a késedelmes kifizetés okait próbálta megmagyarázni a fejedelemnek.⁴¹⁸

Az elemi erővel kitörő pestis, a hosszabb-rövidebb fegyverszünetek, a kurucok számára egyre szűkülő mozgástér talán arra kényszeríthette Budayt is, hogy visszavonuljon az aktív katonai szerepvállalástól. Nem ismerjük pontosan, hogy hol töltötte 1709–1710 fordulóját, és a fennmaradt források sem szolgáltatnak adatokat az említett időszak történéseiről.

Az életrajzi adattár szikáran jegyzi fel, hogy bölsei Buday István 1710. május 18. előtt Nagymihály településen pestisben elhunyt.⁴¹⁹ Az ország egész területén tomboló járvány nagyon sok ember életét követelte mind a civil lakosság, mind a katonaság körében, ezért sem lehet meglepő, hogy a halál okaként a pestist jelölték meg. A járvány tényét nem vitatva a halálozás dátumával kapcsolatban egy-két észrevételt kívánunk tenni. A *Ki kicsoda?* által idézett levél a következőképp írja le egy Budai nevű személy halálát: „*Szegény Budai minap az Bercséni uram házába betegedék meg N. Mihályt s harmad napra meg hala pestisbe,*

⁴¹⁵ „...[Nánási] jelenti, hogy az két rendbeli hajdúság tisztin nem kapdosna, hanem oly állapotra akarná magát applicáltatni; az melyben tanulhatna.” Buday István levele Károlyi Sándornak. Tardos, 1708. október 7. MNL OL P 396 - 1. - No. 5058.

⁴¹⁶ Szállás kiosztás Szabolcs vármegyében (1709 eleje?) MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 10. No. 5. p. 1.

⁴¹⁷ Mónai Pál quietantiája Kis Pál, Szabolcs vármegyei commissárius számára. Tunyog melletti tábor, 1709. július 10. MNL OL G 28 V.2.e p. 249–250.

⁴¹⁸ „Die 9. Juny, Kassa. — Buday István Generális Uramnak. Vétetett levele. Az fegyverre obveniált (szánt) pénzt ő Kegyelme részéről nem lehet relaxálni (elengedni), mert Felsőleges Urunk determinálta (rendelte el), s ahhoz semmi köze az Commissariátusságnak, s már is efféle pénz hadak számára partiáltatott (kiosztatott).” Gr. Bercsényi Miklós 1709. június és július havi leveleskönyve. AR I/VIII.58–59. „Generalis Buday István uram eő kegyelme adósságának exolutióját még Patakon, mihent vettem Felsőged kegyelmes parancsolattyát, azonnal Tekintetes Nemes Zemplény Vármegye subsidiale quantumábul cassirer Kecskeméthy Mihály uramra eő kegyelmére assignáltam, kit akkor acceptálván Kecskeméthy uram, hogy ekkoráig nem exolválta, okát nem tudom. irtam eő kegyelmének, hova hamaráb tudósícion, mi okon múlt, kit alázatosan repraesentálok rövid nap alatt Felsőgednek.” Keczer Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Eperjes, 1709. szeptember 19. 244. irat. Bánkúti 2003b 258.

⁴¹⁹ Heckenast 2005. 82.

*valóba meg iedénk s alig várom, hogy meg szabadulhassak innen, én pedig már csak az kegyelmed hada gyülekezetit fogom várni.*⁴²⁰

Eme levél alapján teljes joggal gondolhatnánk azt, hogy aki Nagymihályban elhunyt, nem más, mint bölsei Buday István. Ennek a teóriának némileg ellentmond két másik levél, amelyek 1710 őszén keletkeztek. Az egyiket Barkóczy Krisztina írta férjének, a másikat pedig Buday István Károlyi Sándornak! Károlyiné október elején a következő sorokat vetette papírra: *„Azután csak odaköltözöm, sok okokra nézve, míg maradhatok ottan. Ily felfordult üdöbe, ilyen pusztaságba nem szeretem[!] lenni. Máskint is, noha minden alkalmosságokat Budai Uramék jobbára nekem engedtek, de csak alkalmatlan. Igencsak annyi mestersége sem volt meg Nagy Gábornak, hogy annyi fát hozathasson, kívül tüzelő kalyibát lehessen csinálni a cselédimnek.”*

Korábban is utaltunk már arra, hogy a két család között több volt, mint felületes ismeretség. A három személy (Barkóczy Krisztina, Károlyi Sándor, Buday István) között folyó levelezés alapján jól körülírható egy szorosabb kötelék, egy mondhatni familiáris viszony, amelyben Buday és felesége, Melczer Erzsébet mindenben kiszolgálják a Károlyi családot. Itt nem pusztán a Szatmár környéki harcok parancsnokának figyelmességéről van szó, hanem olyan munkavállalásról, olyan segítségről, amely túlmegy a baráti szívességen.

Budayné Melczer Erzsébet az egyike annak a néhány nőnek, akik Barkóczy Krisztina maga mellé gyűjtött, fogadott, akiket bevont az uradalom mindennapi teendőibe, rájuk bízta az építkezésekhez és a hétköznapi túléléséhez szükséges árucikkek beszerzését és a birtokok által megtermelt javak eladását is.⁴²¹ Az idézet levélből kitűnik, hogy nem csak

⁴²⁰ II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Munkács, 1710. május 18. AR I/XII. 499.

⁴²¹ „Fábul is, Generális Budai Uram ígérte, hogy parancsol, máskint az magamé azt sem vihetné végbe.” 36.

Barkóczy Krisztina levele Károlyi Sándorhoz. Nagykároly, 1704. március 13. Barkóczy Krisztina levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz. Első kötet: (1698–1711). Közreadják: Fogarassy Zoltán, Kovács Ágnes. Debrecen, 2011. „Budai Uramra nincs panasz, hozzám is jó, s az vigyázásba is igen serény, de próbált dolog Kegyelmed előt, az rosszakkal a jó is szégyent val.”

Barkóczy Krisztina levele Károlyi Sándorhoz. Nagykároly, 1704. május 4. Barkóczy Krisztina levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz. Első kötet: (1698–1711). Közreadják: Fogarassy Zoltán, Kovács Ágnes. Debrecen, 2011.

5. Junij. Kölcsey János hadnagy Budaynéét késérte Beregszászban.” AR I/I. 350. (Kivonatok) „Az Nusztrul Melczer Erzsébet mit irjon, ide hozták, praesentibus includálom.” Károlyi Sándor levele Barkóczy Krisztinához.

Cegléd, 1705. augusztus 12. Károlyi levelei I. 1994. 66. „A mentét és a süveget, alkalmosságot keresvén, mennél hamaréb elküldöm. Csak a nuszt mégsem került kezembe s azt várom, Budainé Aszonyomra bízván.”

Barkóczy Krisztina levele Károlyi Sándorhoz. Gelénes, 1705. szeptember 6. Barkóczy levelei 2011. 87. „Budainé Aszonyom különben nem vehetet, hanem 100 német forinton egy pár kised, meglehetőn nusztot.”

Barkóczy Krisztina levele Károlyi Sándorhoz. Olcsva, 1705. szeptember 14. Barkóczy levelei 2011. 88. „Ím Újhellyit azért küldtem, egy Glaczinger Mihály nevű áros embernek íratam. Valami kel, jedzésbe tevén, az megvásárolja. Ha az ot nem volna, Budainé Aszonyom is.” Barkóczy Krisztina levele Károlyi Sándorhoz. Olcsva, 1708. november 20. éjszaka Barkóczy levelei 2011. 266. „Hordókbul most alkalmas pínzt reménlhetnék,

Budayné dolgozott Barkóczy Krisztinának, hanem – amennyiben szükségét látták – alázatosan fel is ajánlották saját javaikat, átengedve bármit, amivel Károlyi feleségét tudták támogatni.

Barkóczy Krisztina levéléből számunkra nem tűnik úgy, hogy Buday Istvánról, mint elhunyt személyről írta Károlynak a felesége.

Ide kapcsolhatjuk azt az október 14-én, Tokajban kelt levelet, amelyet Buday István írt Károlyi Sándornak. Ebben arról tájékoztatja Károlyit, hogy feltétlenül fel akarta keresni, de az éjszaka: „*Isten betegséggel meglátogatván, hogy nem udvarolhatok: alázatosan követem Excellentiadat. Az én szegény házam mindenkor kész velem edgyütt Excellentiad szolgálattýára.*”⁴²²

Feltételezésünk szerint a Rákóczi által említett Budai nem azonos bölsei Buday Istvánnal, hiszen nem csak egy Budai/Buday vezetéknevű személy szolgálta a szabadságharc idején a haza ügyét.⁴²³ Továbbá az is kérdéses, hogy Buday István miért ment volna Bercsényi nagymihályi birtokára, amikor ő Tokajban házzal és szőlővel – ahonnan az október 14-i levelet is keltezte – illetve más birtokkal is rendelkezett.

Azt minden bizonnyal kijelenthetjük, hogy Buday István 1711 elején már nincs az élők sorában, mivel feleségével, mint özvegygel találkozhatunk egy összeírásban.⁴²⁴ Ez az adat jelentősen behatárolja az egykori hajdúvárosi főkapitány halálának időintervallumát.

A hűség, mint a vagyongyarapodás lehetősége

Buday István szabadságharcban betöltött szerepének áttekintése közben fontos kitérnünk az első között csatlakozó egykori alispán anyagi helyzetére is, amely a küzdelmes évek

de mind Budainé Aszonyom, s úgy a fejér barátok elkérik.” Barkóczy Krisztina levele Károlyi Sándorhoz. Tiszatardos, 1710. október 5. Barkóczy levelei 2011. 347. „*Az deszkáru beszélek Kis Mihálllyal, de úgy tetszik, lehetetlennek látom. Tokajba ami volt, kit Budainé Aszonyom tud, úgy tudom, még azt sem szállították alá.*” Barkóczy Krisztina levele Károlyi Sándorhoz. Füzérradvány, 1710. november 1. Barkóczy levelei 2011. 356. A Budayné Melczer Erzsébet által írt levelek, amelyek Barkóczy Krisztinának szólnak, egytől egyig valamilyen vásárlásról (vas, deszka, bor stb.) és adásvételről (pl. só) szólnak. Jól látható, hogy Budayné az egyik fő embere Károlynénak, ettől függetlenül Melczer Erzsébet egyedül nem hozott döntéseket, mindenben Barkóczy Krisztina utasításai szerint járt el. Melczer Erzsébet levele Barkóczy Krisztinának. Tardos, 1708. szeptember 22. MNL OL P 398. No. 47212. Melczer Erzsébet levele Barkóczy Krisztinának. Tardos, 1708. október 7. MNL OL P 398. No. 47211. Melczer Erzsébet levele Barkóczy Krisztinának. Hilyó, 1708. december 27. MNL OL P 398. No. 47213. Melczer Erzsébet levele Barkóczy Krisztinának. Semjén, 1709. február 21. MNL OL P 398. No. 47217. Melczer Erzsébet levele Barkóczy Krisztinának. Tardos, 1709. május 14. MNL OL P 398. No. 47215. Melczer Erzsébet levele Barkóczy Krisztinának. Tardos, 1709. május 22. MNL OL P 398. No. 47216. Melczer Erzsébet levele Barkóczy Krisztinának. Halábor, 1709. szeptember 18. MNL OL P 398. No. 47214.

⁴²² Buday István levele Károlyi Sándornak. Tokaj, 1710. október 14. MNL OL P 396 - 1. - No. 4099.

⁴²³ Például Budai István tállyai postamester vagy Budai Mihály fiscalis inspector esetében sem ismerjük az elhalálozás dátumát. Heckenast 2005. 81–82.

⁴²⁴ Tokaj, Tarcal, Mád, Bénye, Tállya, Zsadány, Olaszi, Csovaj összeírása. 1711. január 13. MNL OL E 156.a - Fasc. 058. No. 027.

folyamán inkább pozitív, mint negatív képet mutat. A fejezet elején egy csokorba gyűjtöttük az 1703 előtt Budayhoz köthető vagyongyarapodást, itt pedig kísérletet teszünk az 1703–1710 közötti időszak fel-felbukkanó adományait tételesen áttekinteni.

Rögtön a szabadságharc elején, pár hónap elteltével sikerült a fejedelem dicséretét elnyernie, amit a tolcsvai és mádi szőlőhegyeken található területeket kapott meg adomány formájában,⁴²⁵ majd nem sokkal később borról és két házról olvashatunk a forrásokban.⁴²⁶ Mondhatjuk, hogy előmenetele nem pusztán tisztségeinek, rangjának változásában követhető nyomon, hanem az újabb és újabb jelentős fejedelmi jóindulatot kifejező engedmények, megerősítések, amelyek összességükben is komoly tételeket tettek ki.

A szatmári blokád parancsnokaként ismételtén egy komolyabb adományt gyűjthetett be, amikor a Kálló városában található egyes kocsmákat és mészárszéket – amit korábban gróf Barkóczy Ferenc bírt – kapta meg fejedelmi jóváhagyással. A Kállóra szóló donáció nem volt előzmények nélkül, még a szabadságharc legelején, amikor kinevezték a hajdúvárosok főkapitányának, magához vette azokat a kocsmákat, amelyeket korábban a kállói kapitányok – mintegy fizetség gyanánt – birtokoltak, és azt a későbbiekben árendába adta ki Horváth Péternek, aki még 1706-ban is ilyen formában művelte a korcsmáltatást.⁴²⁷

Az újabb adományra közel egy évet kellett várnia a Szatmár alatt kudarcot vallott Budaynak, aki ezt követően a korábbi tolcsvai szőlőhegyen szerzett területét tudta gyarapítani, illetve ezzel párhuzamosan Meskó Jakab Abaúj vármegyében fekvő birtokait is

⁴²⁵ „...adtuk és engedjük kegyelmessen, a tolcsvai hegyen Kút-Padkán lévő Zegner Mátyás szőleleit, nemkülömben Kontra Mátyás czejt-lajtmanét és Le Bro nevő németeknek ugyan a mádi promontoriumon lévő szőlejeket, egyen kívül, melyet Nemzetes Kossovics Márton hívűnknek már ezelőtt kegyelmessen conferáltuk Le Bron szőlei közül. Parancsoljuk azért hűségünk alatt lévő lovas és gyalog tiszteinknek, köz-vitézli rendeknek, jószágunkbeli tiszteinknek, dézmásoknak: azon szőlőknek megszedésekben meg ne háborítsák vagy károsítsák, — tudván és értvén megnevezett szőlőknek termésit, említett kapitány hívűnknek tőlünk adatottnak lenni,” II. Rákóczi Ferenc adománya Buday Istvánnak. Tokaj melletti tábor, 1703. október 22. AR I/I. 133. Az adományról szóló bejegyzés megtalálható: OSZK Kt. Fol. Hung 978. fol.17v. – a bejegyzés áthúzva, dátum nélkül szerepel.

⁴²⁶ „Szalay Pál adjon Buday István Urnak 8 hordó bort Madár Istvánnak a tállyai hegyen lévő szőlőjéből.” A fejedelem 8 hordó bort ad Buday Istvánnak. Tokaji tábor, 1703. november 2. körül. 29. irat. Bánkúti 2004. 107. és „Pataki Jónás uramra commissió, hogy Patakon Árvai György és Roth János házait, az hotykai appertinentiákkal és egyéb minden utilitásival együtt, usque ad beneplacitum assignálja ezeredes kapitány nemzetes vitézli Budai István urnak.” A fejedelem Sárospatakon két házat adományoz Budai Istvánnak. Tokaji tábor, 1703. november első fele. 48. irat Bánkúti 2004. 113.

⁴²⁷ „Generalis Budai István úrnak Kálló városában lévő kocsmái és mészárszéket g. Barkóczy Ferenc uramét ad ultriorum regni disponentem. conferaltattak.” Miskolc, 1704. március 1. MNL OL G 19 II.3.i. I. p. 5–6. A korábbi foglalásról Gyarmati János kisvárdai és kállói udvarbíró írt jelentésében a Gazdasági Tanácsnak: „...más korcsma is lévén oly az melyet ezelőtt Kálló várának kapitányi öméltóságok és önagságok birtak s usuáltak főkapitányság óta, de minthogy az főkapitányság cassalt már most de jure fizetést illetni, de mint m. generális Buday István uram succedalt vala az hét hajdúvárosi kapitányságba, akkor látatott magának foglalni és úgy árendába nemzetes Horváth Péter úrnak adni és azóta már csak úgy bírja ökegyelme. De megírt Buday István uram ökegyelme régen super sedealt azon pince dolgáról per altum bírja említett Horváth Péter uram, melynek usuálása bőven exjudiciomiása és nagy kárára az nemes országnak nyert mind rác pincének continius usúsáról s mind pedig ennek elfoglalásáról hova hamarabb parancsolni méltassák.” Gyarmathi János beadványa a Gazdasági Tanácshoz. Kálló, 1706. augusztus 12. MNL OL G 20 II.4.d p. 199. Gyarmati Jánosra lásd: Heckenast 2005. 172.

bekebelezhetette.⁴²⁸ Még 1705-ben, az 1704 nyarán fogságba eső gróf Bethlen Miklós Máramaros vármegyében fekvő, Lehovéc nevű falut és tartozékait nyerte el, ugyanabban az összegben, ahogy korábbi tulajdonosa is bírta.⁴²⁹

Kutatásaink során 1706-tól kezdődően már nem találoztunk újabb adományokkal, juttatásokkal, az ezt követő évekből inkább a fentebb idézett panaszlevelek maradtak ránk, amelyekben nyomorúságát, elszegényedését próbálja lefesteni az egykor szebb napokat megért kuruc tisztségviselő. Amit talán el is hihetnénk, hiszen a szabadságharc nagyon sok ember számára anyagi romlást hozott. Ezzel szemben némi kételyt ébreszt bennünk a Buday halála után készített összeírás, amely sorba veszi a hegyaljai településeket.

A conscriptio tanúsága szerint Buday özvegye, Melczer Erzsébet Tokajban pincével rendelkező házat és a szőlőműveléshez szükséges munkaeszközöket is a magáénak tudta. Emellett tíz szőlőbirtokról tesz említést az irat ugyanezen a településen. Ezen kívül Tardoson is bírtak egy házat és egy malmot, amely az összeírás időpontjában használaton kívül volt.⁴³⁰ Úgy véljük, hogy Buday István nem vonta ki magát a korszellem alól, és minden lehetőséget megragadott, hogy vagyonát, birtokait gyarapítsa.

A szakirodalom által bihari nemesként számon tartott bölsei Buday István egykori szentjombi vicekapitány, majd bihari alispán szinte a Rákóczi-szabadságharc első pillanatától fogva tevékeny részt vállalt a Habsburg-ellenes felkelésből. A családi hátterét tekintve feltehetően Észak-Magyarországról származó, a bene possessionatus réteghez tartozó Buday István azonnal hallgatott arra a Rákóczi Ferencre és Bercsényi Miklósrá, akikkel Tokajnál birtokszomszédságba került. Hűséges emberként meredeken ívelt felfelé katonai és közigazgatási karrierje, elsőként udvari kapitány, majd a szabolcsi hajdúvárosok főkapitánya és a hajdúvárosi ezred parancsnoka lett.

1704-ben Sennyei István helyére nevezték ki, ő vette kézbe a Szatmár körüli blokádban harcoló csapatok irányítását. A sikertelen várostromot követően Felső-Magyarországon, majd

⁴²⁸ II. Rákóczi Ferenc Budai István generális főstrázsamesternek adományozza a Bécsben lakó Stegner nevű német Tolcsvai hegyen lévő szőljét. Kistapolcsány, 1705. február 2. 30. irat Bánkúti 2003a 32. A Meskó Jakab-féle birtokokra lásd: „*Generális Buday István úrnak Meskó Jakab Abaij vármegyében lévő jószágai úgymint Hilyó, Bukócz, visolyi porció, amelyek acquisitumi voltak minden appertinentiáival conferáltattak.*” 1705. február 2. (hely nélkül) MNL OL G 19 II.3.i. I. p. 10. Az adomány egy másik forráshelyen is megjelent: II. Rákóczi Ferenc fejedelem utasítja Szirmai Pétert, hogy Meskó Jakab "Visolyi portióját" több más birtokkal együtt Budai Istvánnak adja át. Eger, 1705. március 19. 59. irat Bánkúti 2003a 47.

⁴²⁹ „*Generális Budai István úrnak Máramaros vármegyében Lehovecz nevű falu minden tartozékával, azon egész summában, melyben g. Bethlen Miklós bírta.*” Szaniszló, 1705. december 7. MNL OL G 19 II.3.i. I. p. 15. és Buday István collatiója Lehovecz nevű faluról. Szaniszló, 1705. december 7. MNL OL G 19 II. 3. h 22. d. Prot. Rák. II. kötet fol. 24. (41-42. oldal), illetve OSZK Kt. Fol. Hung 978. fol.122r.

⁴³⁰ Tokaj, Tarcál, Mád, Bénye, Tállya, Zsadány, Olaszi, Csóvaj összeírása. 1711. január 13. MNL OL E 156.a Fasc. 058. No. 027.

a Duna-Tisza közén teljesített szolgálatot. 1706 májusában új megbízatást kapott – miután letette a hajdúvárosok főkapitányi címét –, a Duna-Tisza közti főkapitányság vicegenerálisaként elsősorban hadszervezési és hadellátási kérdések megoldásával bízták meg. A főkapitányságok felszámolását követően Károlyi Sándor keze alatt részt vette az erdélyi hadjáratokban, ezt követően pedig a Felső-Tisza vidékén találkozhatunk vele. 1708 után egyre jobban visszavonul, inkább az általa ismert régióban tevékenykedik, egészen az 1710 őszen bekövetkezett haláláig szolgálta a szabadságharc ügyét.

Egy zempléni nemes a szabolcsi hajdúvárosok élén

Szemerei Szemere László zempléni megyei birtokos családból származott, aki 1657 után Szemere László Zemplén vármegyei alispán és Vay Kata fiaként látta meg a napvilágot. A szabadságharcot megelőző éveiről kevés adat áll a rendelkezésünkre, korábbi katonai szerepvállalásáról sincs tudomásunk.⁴³¹ A család a jómódú nemesség soraiba tartozott, jelentős kiterjedésű uradalmat birtokolva meghatározó személyeket adott Zemplén vármegyének. Az 1670-ben lezajlott felkelés, amelyet még időben sikerült a császári csapatoknak elfojtani, a Szemere családot is érintették. Szemere László kegyelméért jelentős birtokvesztést kellett elviselniük, amely megalapozta a Habsburg-ellenes gondolatiságot az ifjabb Szemere Lászlóban is.⁴³²

Ebből kifolyólag nem is lehet számunkra meglepő, hogy a Rákóczi Ferenc nevével fémjelzett felkelés kirobbanását követően az ifjabb Szemerét a kurucok táborában találjuk. Első megbízatása Szepes vármegyébe vezetett, ahol Tussay Mártonnal hadat gyűjtött a fejedelem parancsára,⁴³³ majd Makovica, Bártfa felé portyázott és próbálta a fejedelem hűségére szorítani a városokat. 1703. október végén a kurucok már Bártfa környékén ólálkodtak és rendszeresen ingerelték, támadták a települést és annak agglomerációját.⁴³⁴

⁴³¹ Heckenast 2005. 405. Mészáros 2006. 41. és 84.; Nagy–Nyakas 2001. 284. és Török 2018b.

⁴³² Szemere László és Soós György kegyelme. Bécs, 1671. november 9. MNL OL A 57 15. k. 152. p. 343.

https://archives.hungaricana.hu/hu/librirregii/hu_mnl_ol_a057_15_0152/?list=eyJxdWVyeSI6ICJTWk89KHN6ZWI1cmUgbFxlMDBIMXN6bFxlMDBmMykifQ és Ulrich 2011.177.

⁴³³ „*Nemzetes és Vitézlő Szemere László és Tussai Márton híveinket küldöttük nemes Sáros vármegyében lévő hadainknak összevgyűjtésére és egyszersmind azoknak akik a nemes haza s édes nemzetek mellett az igaz magyarságtól viseltetvén, magok s édes hazájok az idegen nemzet sarzoltató igájának magoktúl való elfordítására és tellyességgel való elhárítására nézve fegyvert fogni igyekeznek és szándékoznak, hűségünkre való jövedeleket végett. Parancsoljuk azért fenn megnevezett hadi és egyéb tiszteinknek alattokvalóknak, hogy látván és értvén említett híveinket ez okokon tőlünk kibocsátott híveinknek lenni azelőtt már hűségünkön lévő hadaink között egyen egyen, a ló és marha hajtogatásnak és egyébféle minden prédálásnak békét hagyván említett híveinkhez minden továbbra való halogatás nélkül magokat applicálják és dispositiójoktól függenek. Azok pedig, akik még eddig zászló és tiszt nélkül széllyel csavargottak, vagy másként is hűségünkön nem lévén immár pedig ezen istenes igyekezetünket magok is hazájok javára személy szerint táborunkban való léteikkel és foglalatoskodásokkal elébb segíteni, tökéletesen elszánt szóval és igaz hűséggel igyekeznek, nem különben fent megnevezett híveinkhez adván és foglalván magokat ezen közügynek folytatására mennél jobb készüllettel lehet hozzánk és táborunkba bėjőjenek különben hogyha akármely részen valók között esdekesznek nem adván semmiképpen említett híveinkhez magokat, ha mi őket követi nem másnak, hanem magok engedetlenségének és szófogatatlanságoknak tulajdonítsák.*” II. Rákóczi Ferenc pátense Szemere László és Tussay Márton megbízásáról. Tokaj melletti tábor, 1703. október 30. OSZK Kt. Fol. Hung. 894. fol. 12v–13r. és II. Rákóczi Ferenc levele Szemere Lászlónak. Tokaj melletti tábor, 1703. október 31. OSZK Kt. Fol. Hung. 894. fol. 14r. Szemere Lászlót és Tussay Mártont küldik Szepes vármegyébe a hadak összevgyűjtésére. OSZK Kt. Fol. Hung 978. fol. 26v. – dátum nélkül

⁴³⁴ Bártfa város közgyűlése. 1703. október 25. p. 361–363. ŠAP MMB, Protocollum Magistratale 1701-1704

A város nem igazán akarta megnyitni kapuit a kurucok előtt, és ezen az állásponton még akkor sem változtatott, amikor „*Méltóságos Fejedelem felső vadászai Rákóczi Ferenc kegyelmes Urunk eő Naga Sáros Vármegyében deputált Lovas és Gyalog Hadainak Comendansa és adjunctussa*” szólította fel őket a kapitulációra.⁴³⁵ A felszólításra, fenyegetésre Bártfa is válaszolt, amelyben közölte Tussayval, Rákóczi Pállal és Szemerével a város feltételeit arra nézve, hogy miként vélekednek a meghódolásra.⁴³⁶

A bártfai megadást követően a lengyel határ felvigyázását kapta megbízásként, mivel a Lengyelország területéről érkező katonák nem mindig érkeztek meg a kuruc táborba, és Szemerére bízták a lézengők összegyűjtését és táborba kísérését. Az év végén az Eperjes körüli blokád környékén folyó hadműveletekben vett részt, Kisszeben környékén tartózkodott és segítette a blokádot, illetve a Tokaj alatti ostromzár szükségleteinek ellátásában is közreműködött,⁴³⁷ majd ideiglenesen – Monaki (Monoki) Ferenc betegsége miatt – egy rövid időre Eperjesnél kellett szolgálatot teljesítenie, összefogni a felettes nélkül maradt hadakat, ameddig Luby György a város alá nem érkezik.⁴³⁸

A rövid eperjesi kitérőt követően a fejedelem magához rendeli, táborába várja Szemerét. Nem sokkal később beteg lesz, ami miatt Rákóczi Orosz Pált nevezte ki a Kassa környéki hadak élére, Szemerét pedig – felgyógyulását követően – visszaengedte vármegyéjébe.⁴³⁹

⁴³⁵ Szemere László és Tussay Márton levele Bártfa városának. Kurima, 1703. november 4. Štatný Archív v Prešove pobočka Bardejov (Eperjesi Állami Levéltár Bártfai Fióklevéltára) – ŠAP MMB Korešpondencia (1703) Lajstromozott iratok. Fasc. 2. No. 47. a; Szemere László és Tussay Márton levele Bártfa városának. Zboró, 1703. november 5. ŠAP MMB Korešpondencia (1703) Lajstromozott iratok. Fasc. 2. No. 47. b. Bártfa város közgyűlése. 1703. november 5. p. 363–364. ŠAP MMB, Protocollum Magistratuale 1701-1704

⁴³⁶ Szemere László levele Bártfa városának. (?), 1703. november 10. ŠAP MMB, Korešpondencia (1703) Lajstromozott iratok, Fasc. 2. No. 46. Bártfa megküldte kapitulációs feltételeit Tussaynak, Rákóczi Pálnak és Szemerének is, amire az utóbbi reagált. A kapitulációs pontokra 1703. november 20-án adott választ a kuruc parancsnok, amelyet a város jegyzőkönyvében rögzítettek. Bártfa város közgyűlése. 1703. november 18. p. 376–380. ŠAP MMB, Protocollum Magistratuale 1701-1704 Rákóczi Pálra lásd: Mészáros 2007b. 128–129.

⁴³⁷ Szemere László Bártfától kenyeret és bort kért a katonaság számára, akik a Rákóczitól nyert protectionalis levelükre hivatkozva nem kívánták teljesíteni a beszolgáltatást. Szemere László levele Bártfa szabad királyi város főbírájához és közönségéhez. Kisszeben, 1703. december 6. ŠAP MMB, Korešpondencia 1703: Lajstromozott iratok: Fasc. 2. No. 49. Szemere László levele Bártfa szabad királyi város főbírájához és közönségéhez. Kisszeben, 1703. december 9. ŠAP MMB, Korešpondencia 1703: Lajstromozott iratok: Fasc. 2. No. 53. Vay Ádám levele Szemere Lászlónak. Tokaj alatt, 1703. december 13. OSZK Kt. Fol. Hung. 894. fol. 41r. II. Rákóczi Ferenc levele Szemere Lászlónak. Tokaj melletti tábor, 1703. december 17. OSZK Kt. Fol. Hung. 894. fol. 13v.

⁴³⁸ Szemere László főkapitány, az eperjesi ostromzár parancsnokának levele Sáros vármegyének. Kisszeben, 1704. január 3. ŠAP Šarišská župa III. B. b. 298. 62. d. 1704. 103/pol/1704. a) Az eperjesi ostromzárban tartózkodó fejedelmi hadak által követük, Berthóti Ádám, által Sáros vármegye közgyűlése számára megfogalmazott utasítások. Kisszeben, 1704. január 3. ŠAP Šarišská župa III. B. b. 298. 62. d. 1704. 103/pol/1704. b) Szemere László kapitányi pontjai. OSZK Kt. Fol. Hung. 978. fol. 59r–60v. 1704. január 8. Kamody 1986. 58–59.

⁴³⁹ Heckenast 2005. 405.; II. Rákóczi Ferenc levele Szemere Lászlónak. Miskolc, 1704. január 14. OSZK Kt. Fol. Hung. 894. fol. 15v és II. Rákóczi Ferenc levele Szemere Lászlónak. Miskolc, 1704. február 6. Bánkúti 2004. 138.

Szemere már 1704-ben elnyerte a brigadérosi rangot, amely inkább szólt a közéletben betöltött szerepének, mintsem a tényleges katonai előmenetelének. A szabadságharc előtti évekből nem ismerünk olyan adatot, amely bármilyen katonai szolgálatot engedne feltételezni Szemerével kapcsolatban, és a kezdeti hadműveletek során sem játszott olyan fontos szerepet, amely pusztán érdemeire való tekintettel adta volna meg neki a rangemelést.⁴⁴⁰

1704 késő tavaszán és nyarán Szemere László a Duna-Tisza közén tűnik fel, ahol gyalogosokat vezényel,⁴⁴¹ majd 1704. augusztus 20-án a három napot Szolnokon töltő Rákóczi – aki éppen Gyöngyös felé tartott, az első fegyverszüneti tárgyalásra – a vár parancsnokává nevezi ki, amelyhez komoly instrukciókat is kap az újdonsült parancsnok, aki Berthóti Istvántól vette át a szolnoki vár irányítását. Ez a kinevezés tiszavirág életűnek bizonyult, mivel már három héttel később ismételtén Berthóti a várparancsnok és Szemere a solti sánchoz került szolgálatteljesítésre.⁴⁴²

1704 novemberében Rákóczi az elvesztett földvári sáncok visszaszerzésére küldte Balogh Ádámot, Hellenbronth Jánost és Séllyei Gergelyt. Szemere, mint a solti sánc parancsnoka, azt az utasítást kapta, hogy támogassa a földvári sánc visszaszerzésére irányuló akciót, amely a dunántúli országrésszel való kapcsolattartás miatt elengedhetetlenül fontos. A fejedelem által készített tervet nem sikerült végrehajtani és a december 7-én indított támadás kudarcba fulladt.⁴⁴³ Minden résztvevő igyekezett a saját szerepét tisztázni a fejedelem előtt, de Rákóczi ezt nem fogadta el, hihetetlenül mérges volt az elszalasztott lehetőség miatt.⁴⁴⁴

A dorgálásból kijutott Szemerének is, aki ettől függetlenül a solti sánc parancsnoka maradhatott.⁴⁴⁵ 1705 februárjában Szemere engedélyt kért Rákóczitól, hogy rövid időre

⁴⁴⁰ Mészáros 2002. 167. és Mészáros 2006. 41.

⁴⁴¹ Balanyi 1979. 95.

⁴⁴² II. Rákóczi Ferenc fejedelem instrukciója Szemere László brigadéros, Szolnok vára parancsnoka részére. Szolnoki tábor, 1704. augusztus 20. MNL OL G 16 I. 2. d fol. 541–542. Közölve: Bánkúti 1992. I. 59–61. és Benedek 1989. 322–324. A szolnoki vár történetéhez ld: Bagi 2006. 124. és Bagi 2007. 282.; Benedek 1989. 322–324. A solti sánchoz való áthelyezést Esterházy Antal levele is megerősíti: „*Kőrössön létemben vévén Tekintetes Nemzetess és Vitézljő Szömöre László Solti Sáncban lévő Commendáns Uram ő Kegyelme levelét, mellyben kívánnya azmint magam is tapasztalom szükségessnek ottan bizonyoss lovas hadatt tartani...*” Gróf Eszterházy Antal Kecskemét városához. Ceglédi tábor, 1704. szeptember 22. Bánkúti 1992. I. 65.

⁴⁴³ II. Rákóczi Ferenc levele Szemere Lászlónak. Érsekújvár melletti tábor, 1704. november 17. OSZK Kt. Fol. Hung. 894. fol. 97.; Bánkúti 1969. 104–106. Balogh 2010. 259–260. Korponay János levele II. Rákóczi Ferencnek. Solti tábor, 1704. december 8. AR I/IX. 162–163.

⁴⁴⁴ „*Kegyelmed levelét vettük, mellyekbül a Földvárnál történt szerencsétlen actust megértettük, melynek, amint látjuk nem egyéb az oka, hanem az inanimadvertentia és inexperientia, holott kegyelmednek az operációhoz sem kellett volna addig fogni, sőt még az hajókból is nem lett volna szükséges kiszállani, míg kapitány Hellebront János hívünk conjunctiójában bizonyost nem értett volna, vagy előre a lesekert meg nem járatta egynehány hajdúk által.*” II. Rákóczi Ferenc levele Szemere Lászlónak. Galgóc vára, 1704. december 18. OSZK Kt. Fol. Hung. 894. fol. 14v–15r.

⁴⁴⁵ Szemere továbbra is a sáncért és a sáncban szolgálatot teljesítő katonákért felelt, szemmel kellett tartania a környéket és a beérkező információt eljuttatni a fejedelemhez. A solti sáncban a december és január igencsak

hazamehessen, amelyet meg is kapott, azzal a feltétellel, hogy csak azután távozzon, miután Jánosy Jánosnak átadta a sánc parancsnokságát. A sáncnál tartózkodó Bottyán azonban nem akarta elengedni Szemerét, arra hivatkozva, hogy ő nem kapott ilyen irányú instrukciókat a fejedelemtől. Szemere a február 21-én kelt levelében alázatosan kérte a fejedelmet, hogy a megbeszélte eltávozzást megkaphassa. Rákóczi elfogadta kérését, és erről Bottyán Jánost és id. Barkóczy Ferencet, a Duna-Tisza közti hadak generális commendánsát is tájékoztatta.⁴⁴⁶

1705 nyarán Szemere új megbízatást kap: a Szepes és Sáros vármegyék portális hajdúiból alakított gyalogezredet kell vezetnie. A brigadéros rangján alulinak érzi, ezt a feladatot és a június 16-án kelt levelében megpróbálja visszaadni a pozíciót.⁴⁴⁷ Rákóczi nem fogadja el a felsorakoztatott érveket és felhívja Szemere figyelmét, hogy Andrassy György is gyalogos hadakat dirigál, miközben rangban és méltóságban a brigadéros felett áll.⁴⁴⁸ A kedvetlenül végzett munkára Bercsényi is felfigyelt, aki azt javasolta Rákóczinak, hogy ösztökélje egy kicsit Szemerét.⁴⁴⁹ Szemere nemtetszését a vármegyék előtt sem rejtette véka alá, jelezve feléjük, hogy megbízatását ideiglenesnek tekinti, és bízik a fejedelem belátásában.

mozgalmasra sikerült, az elrendelt csapatmozgások mellett a térségben feltűnő rákok is komoly riadalmat keltettek. A solti sáncokban szolgálatot teljesítő jászokat engedje haza, mivel a jászok Szolnokba 200 hajdút fognak kiállítani. II. Rákóczi Ferenc levele Szemere Lászlónak. Galgóc, 1704. december 10. OSZK Kt. Fol. Hung 978. fol.193v. és II. Rákóczi Ferenc levele Szemere Lászlónak. Galgóc, 1704. december 10. OSZK Kt. Fol. Hung 978. fol. 194v. A sáncban nem sikerült a fegyelmet fenntartani, néhány katona lázadást szított, amivel szemben Rákóczi kemény fellépésre buzdította parancsnokát. Azt javasolta, hogy a pártütők közül akasztassanak fel néhányat, példát statuálva azoknak, akik esetlegesen újabb cselszövésen gondolkodnának. II. Rákóczi Ferenc levele Szemere Lászlónak. Galgóc, 1704. december 17. OSZK Kt. Fol. Hung 978. fol. 196r. és II. Rákóczi Ferenc levele Szűcs Jánosnak. Galgóc, 1704. december 18. OSZK Kt. Fol. Hung 978. fol. 196v. Nem pusztán a morgolódások, lázadások nehezítették a sánc védelmét, hanem a katonák szökése is, a szolgálati idő lejárta előtti távozás. Szemere folyamatosan küzdött a sánc katonaságát adó vármegyékkel, például Nógrád vármegyével, hogy az elszökött katonákat gyűjtsék össze és kísértessék vissza hozzá. Szemere László levele Nógrád vármegyének. Solt, 1704. december 28., felolvasva: Nógrád vármegye 1705. január 9-ei losonci nemesi közgyűlésén) Közölve: Szirácsik 2004. 232. A Nagy Iván-féle másolat megtekinthető: <http://digitalisleveltar.nogradarchiv.hu/NMLFiler/login?field.UserID=ANONYMOUS&field.UserPWD=anonymous> Szemere László levele Nógrád vármegyének. Solt, 1704. december 28. 153/a. irat. Közölve: Szirácsik 2005. 136. Mindentől függetlenül Rákóczi nyugalomra és serény vigyázásra intette Szemerét, akinek a sánc védelmét biztosítani kellett. Szemere László levele II. Rákóczi Ferencnek. Solti sánc, 1705. január 17. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389 IV. b kötet fol. 287–288. II. Rákóczi Ferenc levele Szemere Lászlónak. 1705. január 14. OSZK Kt. Fol. Hung. 978. fol. 203v. II. Rákóczi Ferenc levele Szemere Lászlónak. Kistapolcsány, 1705. január 28. OSZK Kt. Fol. Hung. 978. fol. 210r.

⁴⁴⁶ Szemere László levele II. Rákóczi Ferencnek. Solti sánc, 1705. február 21. OSZK Fol. Hung. 1389 IV.b kötet fol. 289–290. Szemere László levele II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek. Solti Sánc, 1705. február 21. Bánkúti 1996. I. 153. Szemere László levele II. Rákóczi Ferencnek. Solti sánc, 1705. február 21. AR I/IX. 168. és II. Rákóczi Ferenc levele id. Barkóczy Ferencnek. Eger, 1705. március 4. AR I/IX. 172–173.

⁴⁴⁷ Sáros vármegyének 156³/₄ nádori porta után 627 hajdút kell kiállítani és hajdúi Szepes vármegyei hajdúival alkotnak egy ezredet. Az ezred főkapitányságát a fejedelem Horváth Imrére bízta. Bercsényi Miklós levele Sáros vármegyének. Nyitra, 1705. április 29. ŠAP Šarišská župa III.B.b. 299. 63. d. 1705. 4/pol/1705. Graczei Horváth-Stansith Imrere lásd: Heckenast 2005. 196. Nem tudjuk pontosan, hogy Szemere mikor vette át az ezred irányítását, de egy júniusi összeírás szerint ő az ezred parancsnoka. Szemere László ezrede: 5 Sárosból, 5 Szepesből = 10. Andrassy György alá tartozó vármegyei gyalogos ezredek. Eger melletti tábor, 1705. június 8. MNL OL G 16 I.2.d No. 151. p. 1.

⁴⁴⁸ Mészáros 2001. 324–325. Mészáros 2006. 40.

⁴⁴⁹ „Nemkülömben Szemere Lászlót is sürgetni kellene: mert az főtisztek az hol jók, feláll ott az ezer hamar!” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Léva, 1705. június 12. AR I/IV. 564.

Mindentől függetlenül – amíg más nem érkezik az ezred élére – felszólítja a vármegyéket, hogy a hajdúk kiállításával ne késlekedjenek, és az ezrednek járó zsoldot is minél előbb küldjék a katonaság után.⁴⁵⁰ A rábízott ezred felállításával mellett az ősz folyamán Szemere részt vett a Szécsénynél tartott első kuruc országgyűlésen, ahol a konföderáció szövetséglevelét is aláírta.⁴⁵¹

Az 1706. év a brigadéros katonai pályafutásában hatalmas változást hozott, mivel a szabolcsi hajdúvárosok élén álló Buday István helyére, illetve a városok által kiállított ezred élére új vezetőt keresett a fejedelem. A kérdés rendezésénél több név is felmerült, de a kiszemelt emberek vagy más beosztásba kerültek, vagy a hajdúvárosok támasztottak velük szemben kifogást. Szemere korábbi panaszai a beosztását illetően meghallgatásra kerültek, talán ezek az elkeseredett jelzések vezettek oda, hogy Rákóczi 1706 tavaszán már az ő személyében gondolkodott, mint a hajdúvárosok új főkapitánya. Ettől függetlenül az év elején még más feladatokat kapott Szemere, akinek Zemplén vármegyében kellett nyomatékokot adni a fejedelem utasításainak.⁴⁵²

A hajdúvárosi kérdés rendezését Károlyi is sürgette, hiszen a parancsnoksága alá tartozó ezred soraiban ideje volt rendet teremteni. Ezen kívül az ideiglenesen parancsnokoló Krucsay Jánost már más ezrednél várták.⁴⁵³ Szemere gyorsan átvette a hajdúvárosi ezredet, amit az is bizonyít, hogy az Érsekújvár mellett tartott összeíráson már az ő neve szerepel, mint ezredparancsnok.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ „Míg egyébaránt teljességgel kétségbe nem estem, nehézségemre és erőtelenségemre nézve való alázatos instantiamot s helyes mentségemet Kegyelmes Urunk öngyámsága tekintetbe ne vegye, s ezen functiot alkalmatosab személyre ne transferálja...” Szemere László levele Sáros vármegyének. Vinna, 1705. június 28. ŠAP Šarišká župa III.B.b. 299. 63. d. 1705. 160/pol/1705. Szemere hiába próbált szabadulni ettől a megbízatástól, még 1706 márciusában is a Szepes, Sáros és Abaúj vármegyék katonaságának főcolonellusként említik. Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Szurdok, 1706. március 9. MNL OL G 15 I. 1 Capsula C. fasc. 62p. 33–40. Szemere László fizetéséről. 1705. október 6. OSZK Kt. Fol. Hung 978. fol. 145r.

⁴⁵¹ Heckenast 2005. 405.

⁴⁵² II. Rákóczi Ferenc levele Szemere Lászlónak. Miskolc, 1706. január 21. OSZK Kt. Fol. Hung. 978. fol.501v. „Hogy az Isten által feltett nemzetséges ügyhöz való buzgó szeretetünkből annak minden úton-módon terjedhető boldogulására végzett némely rendeletünket az nyughatatlankodó elmék balítéletem (?) fordítsák, hanem annyival inkább bizonyos és hasznos előmenetelét valósággal tapasztalhassák tekintetes s nemzetes vitézlő Szemere László brigadéros hívünket a nemes vármegyéhez oly véggel expediálnunk tanácsosnak ítéljük, hogy nemcsak fel... említett dispositioinknak bővebb világosítással való ..daratióját adja, hanem egyszersmind annak mind előmozdítását, mind teljes kimunkálódását szorgalmaztassa. Kihez képest kedvesen vesszük, ha nevünkkel mondandó szavainak hitelt adni s következőképpen csupa maga javát néző propositiójukhoz képest állandó jót végezni és maga bizonyos írásbeli válaszával megnevezett hívünket visszabocsátani igyekeznek a nemes vármegyé.” II. Rákóczi Ferenc levele Zemplén vármegyének. Eger, 1706. március 29. MNL BAZML SFI IV.2001.b 37. doboz Autographa I. Fasc. 174 Nro. 1864. Zemplén vármegye közgyűlése. Zemplén, 1706. április 10. MNL BAZML SFI IV.2001.b – Congregationes 3. d. Fasc. 166. No. 505.

⁴⁵³ „Szemere László uram, ha lehet kegyelmes uram, ne késsék, mert Kruczay János felett szükséges az Nádaskay ezeréhez, maga gyenge ember levén.” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Topánfalva. 1706. április 22. MNL OL G 15 I. 1 Capsula C. fasc. 62 p. 68–71.

⁴⁵⁴ Ezredparancsnok: Szemere László, alezredes: Kramoricz János, őrnagy: Pataky Sámuel. Az összeírást közli: Mészáros 2001. 348–349.

A hajdúvárosi regiment Károlyi Sándor seregtestéhez tartozott, így a közvetlen utasításokat – Rákóczin és Bercsényin kívül – tőle kapta.⁴⁵⁵ A tiszántúli hadak egyik fő feladata a Várad körüli blokád fenntartása volt.

Szemere ezen hadművelethez csatlakozott, és a rábízott ezreddel a Nagyléta és Pelbárthida közötti térséget őrizte, illetve a váradi német katonaságot kellett szemmel tartania. Szemere folyamatosan tájékoztatta Károlyit az elvégzett feladatairól: őrzőjáratokat, portyákat küld Várad alá, hogy nyugtalanítsa a németeket. Ezenkívül Szentjobb és Belényes felé is katonákat küldött, hogy az ostromzár ne sérüljön. A katonák fizetése már több hónapja késik, és a ruházattal kapcsolatos ellátmány sem érkezett meg hozzájuk.⁴⁵⁶

A Várad környéki hadműveletek hamarosan félbeszakadnak, mivel Rabutin, az erdélyi császári csapatok főparancsnoka, kiindult Erdélyből és az ősz folyamán egészen Kassáig vonult. Szemerét ezredével Kassa és Eperjes között helyezték el, 1706 októberében innen követte figyelemmel Rabutin mozgását.⁴⁵⁷

1706. november közepén Vinnán táboroztak, ahonnan arról a jó hírről tudott beszámolni, hogy megérkezett a várva várt ruházat a katonák részére.⁴⁵⁸ Miután a császári sereg Kassa alól elvonult Bercsényi – és vele együtt Szemere – Felső-Magyarországra indult, de hamarosan visszatért Károlyi keze alá.⁴⁵⁹

1707 elején ismételten Várad közelében találjuk az ezredével együtt. A vár őrségét nem sikerül megakadályozni abban, hogy szénát és tűzifát gyűjtsenek be, Szemere és a többi kuruc tiszt nem tudja kiismerni az ellenséget, amely szinte akadálytalanul járja a környéket, egészen Berettyóújfaluiig eljutnak. A katonák folyamatosan elszöktek, Szócs János és Krucsay János ezredei szinte teljesen elszéledtek.⁴⁶⁰ Szemere is Nagykálló felé indult, mivel a hajdúvárosok

⁴⁵⁵ II. Rákóczi Ferenc levele Szemere Lászlónak. Érsekújvár, 1706. július 14. körül. OSZK Kt. Fol. Hung. 978. fol. 375v.

⁴⁵⁶ Szemere László levele Károlyi Sándornak. Pelbárthidai tábor, 1706. szeptember 4. MNL OL P 396 – 1. – No. 2650.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Nagylétai tábor, 1706. augusztus 28. MNL OL P 396 – 1. – No. 2726.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Pelbárthida, 1706. szeptember 1. MNL OL P 396 – 1. – No. 2770.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Pelbárthidai tábor, 1706. szeptember 9. MNL OL P 396 – 1. – No. 2793.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Pelbárthidai tábor, 1706. szeptember 10. MNL OL P 396 – 1. – No. 2796. Szemere nem csupán a császáriak mozgását követte figyelemmel, hanem a vármegyéket is ösztökölte a katonák összegyűjtésére és táborba küldésére. Szemere László levele Szabolcs vármegyének. Pelbárthida melletti tábor, 1706. szeptember 11. MNL SZSZBML IV.1.b Fasc. 7.No. 70.

⁴⁵⁷ Bercsényi Miklós levele Károlyi Sándornak. Torna, 1706. október 2. RT II. 174–175. és Bercsényi Miklós levele Károlyi Sándornak. Torna, 1706. október 12. RT II. 182–183. A komádiakon rajtaütő rációk komoly veszteségeket okoztak a lakosságnak. Károlyi Bóné Andrást korholta emiatt, hiszen parancsba adta az elköltözést. Bóné azzal védekezett, hogy Szemere adott engedélyt a komádiaknak helyben maradni és emiatt történhetett meg a tragikus eset. Seres 2003. 155.

⁴⁵⁸ Szemere László levele Károlyi Sándornak. Vinna, 1706. november 15. MNL OL P 396 – 1. – No. 3056.

⁴⁵⁹ Bercsényi Miklós levele Károlyi Sándornak. Zólyom, 1706. november 25. RT II. 194–197.

⁴⁶⁰ Szemere László levele Károlyi Sándornak. Konyár, 1707. január 03. MNL OL P 396 – 1. – No. 3251.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Bagos, 1707. január 05. MNL OL P 396 – 1. – No. 3254.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Diószeg, 1707. január 09. MNL OL P 396 – 1. – No. 3262.; Szemere László

(Nánás, Böszörmény, Dorog) nagyon súlyos károkat szenvedtek az átvonuló német miatt. A lakosok szétszéledtek, nem könnyű feladat ismételtén összegyűjteni őket.

A szállás kérdését sem egyszerű rendezni, mert a kijelölt települések nem nagyon akarják befogadni a katonaságot, inkább a pusztában helyeznék el mindet. Csak Károlyi segítségével sikerült rendezni a kvártély kérdését.⁴⁶¹ A vármegyék nem csak Szemere ezredével szemben vonakodtak teljesíteni a szállás és az ellátás igen terhes feladatát. A fejedelem nem kívánt teret engedni ennek a szembenállásnak, ezért a parancsok után már fegyveres erőt is alkalmazott, nyomatékokat adva a pátenseknek. Szemerét 1707 márciusában Zemplén vármegyébe rendelték, hogy kellő erőt tanúsítva szorítsa rá a vármegye lakosságát kötelessége teljesítésére.

Ha már hazatérhetett, akkor házához is ment, pedig Károlyinak szüksége lett volna rá, mivel a Várad környéki hadmozgásokban a hajdúvárosi ezred is részt vett. Felettse nem tudott róla, hogy engedélyt kapott az otthonmaradásra, ezért kérdezte a fejedelmet erről az esetről.⁴⁶² Nagyobb retorzió nem érhetett Szemere Lászlót, aki 1707 késő tavaszán részt vett az ónodi országgyűlésen is, mint a Duna-Tisza közti és tiszántúli ezredek választott képviselője.⁴⁶³

Rögtön az országgyűlés lezárását követően Bercsényi Földvárhoz küldte, hogy próbálja meg helyrehozni a rossz állapotban lévő sáncot, és tartsa vigyázás alatt a rábizott környéket.⁴⁶⁴

levele Károlyi Sándornak. Hagymádfalusi mező, 1707. január 10. MNL OL P 396 – 1. – No. 3265. Szemere László levele Károlyi Sándornak. Bagos, 1707. január 7. MNL OL G 15 I.1 Capsula D. fasc. 96 p. 8–9.

⁴⁶¹ Szemere László levele Károlyi Sándornak. Kálló, 1707. január 16. MNL OL P 396 – 1. – No. 3278.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Kálló, 1707. január 25. MNL OL P 396 – 1. – No. 3302.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Kálló, 1707. január 28. MNL OL P 396 – 1. – No. 3317. Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Heves, 1707. január 23. MNL OL G 15 I.1 Capsula D. fasc. 96 p. 48–59. A vármegyei panaszokra lásd: Kovács 2008. 252.

⁴⁶² „Nem különben az hajdúvárosi ezerről is vagyon két holnapja az első parancsolatomnak. Azóta egynehányszor resieráltam, de Szemere uram talán nagyságod engedelmeiből házánál pauszál. Azt sem tudom vette-e?” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Kuruczel, 1707. április 3. MNL OL G 15 I.1 Capsula D. fasc. 97p. 16–23.

⁴⁶³ Czigány 2007. 1184. és 1177.

⁴⁶⁴ „Nemzetes Vitézlő Szemere László Brigadiros Uramnak Kglmének praesentibus intimáltatik. Azt kívánván az Hazának szorgos szolgálatja s operatióknak rendi, hogy az földvári passus mentül alkalmatossabban és mennél elébb reparáltatnék; ahhoz képpest Kglme ezen orderem vétele után minden időhalladék nélkül az lovas hadak közül az maga és Bessenyei Uram regementit, gyalog hadak közül peniglen Csajághi Uram regementjének a felét Horváth Tamás Oberst-Laidinant Urammal fölvén: mindazon hadakkal menjen az Duna mellékére és azon passusnak reparációját szorgalmazza. Hogy azonban onnan (Kecskemétről) való elmenetelével az városok is gondviseletlenül ne maradjanak: emlétett Brigadiros Uram orderi rendölése által az városokban hagyja Sötér Tamás Uramot keze alatt levő egész ezerrel, és az ellenség motussira, Szeged felé kiváltképpen, vigyázzon az városokról, úgy, hogy teljes informatióval mihez magát alkalmaztassa, tudhassa. — Mi illeti Pest eleinek dolgát: szükséges, hogy az egész jász ezerrel orderezzé Kapitány Szent-Miklósi Uramot kiszállani mezőre Katákhöz, kinek is incumbálni fog ottan Buda s Pest felé serény vigyázással lenni, hogy az Haza szolgálatja semmiképpen kárt vagy fogyatkozást ne szenvedjen. Az hadaknak subsistentiáját úgy fogja alkalmaztatni Brigadiros Uram, hogy az mint mostani helyekben: úgy ott is providedtassanak és mennyire lehet, provisiójok fegyver után is az Ráczságról kiteljen. Az földvári sáncot penig formaliter ha nem is: az mennyire lehet, reparáltatni igyekezzik; de abban nem is

Szemere már június 23-án a számára kijelölt állomáshelyről tájékoztatta Bercsényit.⁴⁶⁵ Nem lehettek maradéktalanul megelégedve a főkapitány által végzett munkával, mivel Bercsényi szerint szemfülesebb emberre van szükség Solt környékén.⁴⁶⁶

Szentmiklósi János szerint a rácoktól elszenvedett veresége is Szemerének róható fel, mert megosztotta a hadakat és így nem tudott teljes erővel fellépni a támadókkal szemben.⁴⁶⁷ Nehezen boldogult a három város (Cegléd, Nagykőrös, Kecskemét) elköltöztetésével is, mert a lakosok nem akartak menni, inkább bevárták volna a németet.

Végül a többször megküldött parancsnak eleget tettek, de Szemere és a környéken tartózkodó többi kuruc ezred készenlétben kellett, hogy álljon, mivel az ellenség folyamatosan támadta a környéket.⁴⁶⁸ Ezt a pozíciót még akkor is tartania kellett, amikor a tél közeledtével a hajdúvárosi ezred hazaszéledt, novemberben már alig 200–300 ember maradt Szemere regimentjében.⁴⁶⁹

1708 tavaszára Károlyi tervei szerint Szemere és a hajdúvárosi ezred a Várad környéki blokádhoz vonulna, ahol a hajdúvárosi főkapitány irányítása alá kerülne Bessenyei, Krucsay és Gödény Pál katonasága is. Az itt összpontosuló katonaságot Bihar vármegyéből, a bihari hajdúvárosokból, Debrecenből, a szabolcsi hajdúvárosokból és a Bessenyei Zsigmond keze alá tartozó falvakból kellene feltölteni. Az így összegyűlt katonaság a Váradtól Jenő felé vezető utat és Papmező vidékét felügyelte.⁴⁷⁰

kell fárodni, hogy hidat vessenek: hanem csak kompokot s hajókat valamennyét az Duna folytában alább s feljebb kaphat, összeszereztesse és azokat hol együtt, hol másutt, az hol legalkalmatosabbnak fog tetszeni, jó oltalom alatt tartsa, s az ellenségnek minden motussira vigyázzon kemény portáztatási által.” Bercsényi Miklós levele Szemere Lászlónak. Ónod, 1707. június 21. AR. I/IX. 382–383. lásd még: Bánkúti 1996. I. 387–388. Thaly 1879. 476.

⁴⁶⁵ Szemere László levele Bercsényi Miklósnak. Tápióság, 1707. június 23. Bánkúti 1996. I. 393–394. és Szemere László levele Bercsényi Miklósnak Szentmártoni mező, 1707. június 30. Bánkúti 1996. I. 399–400. Szemere László levele Maczkó Dánielnek. Jászberényi mező, 1707. június 20. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. 23. kötet fol. 419v. Egy másik forráshelyről: Szemere László levele Maczkó Dániel Pest megyei paraszthadnagynak. Jászberényi mező, 1707. június 20. Bánkúti 1996. I. Budapest, 385–386.

⁴⁶⁶ Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Ungvár, 1707. július 9. AR. I/V. 428–430.

⁴⁶⁷ Szentmiklósy János levele Bercsényi Miklósnak. Nagykáta mellett, 1707. augusztus 2. Bánkúti 1996. I. 401–403 Markó 1931. 201–202.

⁴⁶⁸ Szemere László levele Sennyei Ferencnek. Ceglédi mezőben, 1707. augusztus 25. Bánkúti 1996. I. 470.; Sennyei Ferenc levele Károlyi Sándornak Hatvan, 1707. augusztus 26. Bánkúti 1996. I. 471.; Szemere László levele Sennyei Ferencnek. Ceglédi mezőben, 1707. augusztus 27. Bánkúti 1996. I. 472.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Ceglédi mezőben, 1707. augusztus 28. Bánkúti 1996. I. 476.; Szemere László levele Bik Lászlónak. Ceglédi mező, 1707. augusztus 28. Bánkúti 1996. I. 477.; Horvát Tamás kapitány levele valószínűleg Szemere Lászlónak. Kecskemét, 1707. augusztus 28. Bánkúti 1996. I. 478.; Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Poroszló, 1707. szeptember 15. Bánkúti 1992. I. 258–260.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Abonyi mező, 1707. szeptember 12. MNL OL P 396 – 1. – No. 3718. (Kivonatban); Szemere László levele Károlyi Sándornak. Szentmártonkáta, 1707. szeptember 22. MNL OL P 396 – 1. – No. 3739. (Kivonatban); II. Rákóczi Ferenc levele Eszterházy Antalnak. 1707. szeptember 27. Sárospatak. AR. I/II. 106–109. A fejedelem szerint Károlyi jól tette, hogy Szemeréket Pest elein hagyta. II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Terebes, 1707. szeptember 18. MNL OL G 19 II. 3. h 21. d. Prot. Rák. I. k. fol. 138.

⁴⁶⁹ Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. 1707. november 1. Léva. AR. I/V. 460–465.

⁴⁷⁰ Károlyi Sándor rendelkezései az erdélyi hadjárattal kapcsolatban. Károly, 1708. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. VIIIb k. fol. 303–310.

1708 májusában általános mustrát tartottak a kuruc hadsereg állapotának felmérésére. A hajdúvárosi ezredet 1708. május 10-én, a Nádudvar melletti mezőn írták össze. A főkapitány már április 27-én megérkezett Nánásra, hogy részt tudjon venni a városok gyűlésén is. A mustra lesújtó eredményt hozott, mindössze 427 főt tudtak összeírni, pedig Szemere még executiot is küldött a településekre.⁴⁷¹

Az összeírást követően Szemere László és Bessenyei Zsigmond ezredei várták Károlyi és a fejedelem parancsait, hogy merre induljanak tovább. Némi zavar támadt a különböző orderek között, Károlyi nem nagyon tudta követni a csapatmozgásokat, amelyek folyamatos csúszásban voltak. 1708 június elején jelenik meg a szemünk előtt Szemere, akit Gyürki Pál a málhával, a munícióval és a hátramaradt katonasággal Hatvanhoz irányított azzal a meghagyással, hogy onnan jelentkezzen be Bercsényi Miklósnál.⁴⁷²

A fejedelmi hadak június 15-én indultak el a Vág folyó felé, hogy átvágva az egész országon, elérjék a nyugati határrészt és egyesülhessenek a szövetségeseikkel. A Rákóczi által vezetett sereg Trencsénig nyomult, majd engedve a nyomásnak, a fejedelem hozzálátott a vár ostromához.

„Harmadik brigada alat tekintetes nemzetes Bagosi Páll brigadéros alat penigh vadnak:

Mustra nélkül

Szemere per 600

Bessenyei per 500

Néhai Bónéé 890

Karándy 500

Kruczaié 300

Bagosi Regi[mentje] 800

Gödényé 600

.... 300

sum. per. 4490

Ezek mostan vadnak Várad alatt vigyázóban Jenő felé ... és Papmező vidéke elhajtására.” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Nagykároly, 1708. április 22. MNL OL G 15 I.1 Capsula E. fasc. 135 p. 76–83. Mellékletben – Systema Militare p. 82–83.

⁴⁷¹„Szemere és Bessenyei uraim regimentjei Nádudvarnál vannak, holott is megmustráltak. Nyúzótt is oda ordereztem, minthogy az rácságnak újobban indulását hozták.” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Olczva, 1708. május 3. MNL OL G 15 I.1 Capsula E. fasc. 135 p. 165–167. Az összeírás egy példánya megtalálható: MNL HBML IV.502.a 2. k. p. 5–13. Az összeírásokra lásd: Czigány 1986. és Mészáros 1997. Szemere László levele Károlyi Sándornak. Nánás, 1708. április 27. MNL OL P 396 – 1. – No. 4366. Szemere László levele Károlyi Sándornak. Nádudvari mező, 1708. május 03. MNL OL P 396 – 1. – No. 5778. Szemere László levele Károlyi Sándornak. Nádudvari mező, 1708. május 17. MNL OL P 396 – 1. – No. 5831. Szemere azzal védekezett a nem kellő számú katona kiállítása miatt, hogy a hajdúvárosiak szerint Károlyi 500 főben limitálta az általuk hadba küldendő emberek számát. Ezzel szemben a fejedelem elosztotta minden kételyt és személyenkénti felkelést követelt a városoktól: „*Most veszem Szemere és Besenyei ezereinek effectivus statusit, az első 400, az másik 373 s avval menti magát amaz, hogy kglđ az hajdúvárosokat, azt mondgyák, hogy kglđ csak 500 limitálta, mely nincs híremmel, melyre nézve pátenst adtam az fő straza mesternek, hogy personaliter insurgaltassa őket, melyre szükséges, hogy némel assistentiat adgyon melléje kglđ, mert ennek véget kel szakasztani már egyszer, úgy az Bessenyei ezere rendetlenséginek is.*” II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Daróc, 1708. május. AR I/XII. 388.

⁴⁷² Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Nagykároly, 1708. május 15. MNL OL G 15 I.1 Capsula E. fasc. 135 p. 197–199. Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Királydaróc, 1708. május 17. MNL OL G 15 I.1 Capsula E. fasc. 135 p. 203–205. Gyürky Pál gróf Bercsényi Miklósnak. Nagykőrösi tábor, 1708. június 1. Bánkúti 1996. II. 482.

A Trencsén felmentésére érkező császári csapatokkal 1708. augusztus 3-án ütközött meg a kuruc had, de a csata teljes vereséggel végződött, amelynek a hajdúvárosi ezred is részese volt.⁴⁷³

A megdöbbentő csatavesztés szétszórta az alakulatokat, nagyon sok csapategység hazatért és csak nagy nehézségek árán sikerült újra zászló alá állítani őket. Nem volt kivétel ez alól a hajdúvárosok katonasága sem, a feloszlott had hazaszállingózott és csak Nánás mellett sikerült összefogni néhány seregfoszlányt. Egy hónap is kevésnek tűnt, hogy Szemeréék ismételten ezredre emlékeztető formációt alakítsanak ki a fegyverüket letevő, vonakodó hajdúvárosiakból.⁴⁷⁴

A fejvesztett visszavonulást követően Bercsényi először Szeged alá, majd Dunaföldvárhoz küldte Szemerét, mert a rácok a trencsényi vereséget követően felbátorodtak és állandóan portyákkal pusztították a környéket.⁴⁷⁵ Az év utolsó hónapjaiban a Duna-Tisza közén vigyáztak az újabb rác betörések miatt, illetve innen kiindulva támadták az ellenség által megszállt területeket.⁴⁷⁶ A Szemere keze alatt tevékenykedő csapategységeknek folyamatosan szemmel kellett tartani a Pest alatt lévő rácokat, akik minden pillanatnyi figyelmetlenséget kihasználtak arra, hogy a kurucok által ellenőrzött területeket zaklassák, betöréseikkel rettegésben tartsák a lakosságot. Szemere mellett Sötér Tamás irányította ezeket a hadműveleteket, igyekezve minden irányból információt gyűjteni, akár kémek útján, akár portyák alkalmával.⁴⁷⁷

⁴⁷³ A csatáról lásd: Köpeczi – R. Várkonyi 409–416. és Markó 2003. 162–257.

⁴⁷⁴ II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Kistapolcsány, 1708. augusztus 5. AR I/XII. 408. Az hadak öszve gyűjtése iránt tött dispositio. Szécsény, 1708. augusztus 9. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. fol. 179v. „*S noha Szemere és Bessenyei uraimék ezerét már ide ordereztem volt mindazáltal Flged kglmes resolutióját értvén contramadalvan eőket, hogy ne confundáltassanak.*” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Dengelengi tábor, 1708. augusztus 25. MNL OL G 15 I.1 Capsula E. fasc. 135p. 357. „*Sürgettesse Szemere és Besenyei ezereinek gyüvetelit, mert bizonyára mutata rerum facies nincs mit példázni. Az nagyszombati, vereskői és sibói confusiókból én nekem már se elől menni, se czáfolni nem lehet, mert rajtam az egész ország szeme.*” II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Eger, 1708. szeptember 1. MNL OL G 15 I.1 Capsula E. fasc. 103p. 206-207.

⁴⁷⁵ Bercsényi Miklós levele Szemere Lászlónak. Szakállos, 1708. szeptember 18. Bánkúti 1996. II. 517.

⁴⁷⁶ Sötér Tamás levele II. Rákóczi Ferencnek. Gödöllő, 1708. december 2. Bánkúti 1996. II. 559–560.

⁴⁷⁷ Sötér Tamás ezereskapitány II Rákóczi Ferenc fejedelemnek. Kóka, 1708. október 2. Bánkúti 1996. II. 523–524. Sötér Tamás ezereskapitány gróf Bercsényi Miklósnak. Uri, 1708. október 2. Bánkúti 1996. II. 524–526. „*Bagosi uram munkálkodásának megtekintését fordulván Szemere uram térszen informatiot mind az erősség statsárul mind az ellenség statussárul nem különben az mi hadaink constitutiojárul, melyet hogy Flgednek maga declarálhasson ítétem szükségesnek postán való visszaküldését.*” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Diószeg, 1708. november 29. MNL OL G 15 I.1 Capsula E. fasc. 135p. 472. Sötér Tamás ezereskapitány II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek. Gödöllő, 1708. december 2. Bánkúti 1996. II. 559–560. Balanyi 1979. 134.

Az 1708/1709. év fordulóját Pest-Pilis-Solt vármegyében töltötték, ott jelöltek ki számukra téli szálláshelyet,⁴⁷⁸ ami a kizsigerelt települések részéről komoly ellenállást szült, mivel a katonaság elhelyezése és ellátása megoldhatatlan feladat elé állította őket. A vármegye közgyűlése ezt több alkalommal is jelezte Szemerének – párhuzamosan a katonaság által elkövetett visszaélésekkel – tájékoztatva a környék parancsnokát, hogy tűrőképességük határánál tartanak.⁴⁷⁹ A lakosság részéről igen sok panasz érkezett: üres porciókért pénzt szedtek, erőszakoskodtak a nőkkel, arra kényszerítették őket, hogy velük mulassanak. A nemtetszésüket kifejező férfiakat pedig jól helybenhagyták.⁴⁸⁰ Bercsényi is megszidta Szemerét, amiért nem tudja féken tartani a katonáit.⁴⁸¹

A visszaélések ellenére Szemere és Bessenyei ezredei még áprilisban is Pest-Pilis-Solt vármegyében táboroztak, az erősödő rác veszély a három város (Cegléd, Kecskemét, Nagykőrös) fokozott védelmét kívánta és ehhez elengedhetetlennek tűnt Szemere és a hajdúvárosi ezred helyben maradása.⁴⁸²

A rác veszély csendesülésével Duna-Tisza közti operációk alól ideiglenesen hazabocsátást nyert mind Szemere, mind Bessenyei ezrede, amelyeket a pihenőidő végére rendbe szedve kellett volna táborba szállítani. Ehhez azonban Károlyi sem fűzött sok reményt, aki szerint az elmúlt két évben nem sikerült ezt kivitelezni az említett ezredparancsnokoknak.⁴⁸³

A szabadság végét jelentő parancsok egymás után érkeztek, de az ezredek csak nagyon nehezen rendeződtek kötelékbe, emiatt késve csatlakozhattak az új hadjáratához.⁴⁸⁴ A három város és a Pest felé való vigyázás megszokott rendjéből Bercsényi parancsa mozdította ki az

⁴⁷⁸ Borovszky 1909. 144. és Borovszky 1910. 370. A vármegyei tisztviselők tiltakoztak ez ellen, véleményük szerint nem tartoztak téli beszállással. Darvas Ferenc levele Darvas Jánosnak. Rimaszombat, 1709. február 28. Bánkúti 1996. II. 611–612.

⁴⁷⁹ Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlésének levele Szemere Lászlónak. Szentlőrinc-káta, 1709. január 21. MNL PML IV.73. Mf. 16. tétel és Darvas János levele Szemere Lászlónak. Gyöngyös, 1709. június 1. MNL PML IV.73. Mf. 17. tétel; Berkes András váci prépost és vicárius Károlyi Sándornak. Hatvan, 1709. április 4. 661. Bánkúti 1996. II. 643–644.

⁴⁸⁰ Pest megye közgyűlése Szentpéteri Imrének. Hatvan, 1709. március 11. Bánkúti 1996. II. 620–621.

⁴⁸¹ Bercsényi Miklós levele Károlyi Sándornak. Ungvár, 1709. március 15. RT II. 259–260.; Szentpéteri Imre levele Bercsényi Miklósnak. Gyöngyös, 1709. április 3. Bánkúti 1996. II. 640–641.

⁴⁸² Szűcs István Szemere László brigadérosnak és Bessenyei Zsigmond főcolonnellusnak. Kecskemét, 1709. április 6. Bánkúti 1996. II. 647–648.

⁴⁸³ Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Ság, 1709. május 1. MNL OL G 15 I.1 Capsula F. fasc. 192. p. 19. Szentpéteri Imre brigadéros jelentése gróf Bercsényi Miklósnak. Boldog, 1709. május 2. Bánkúti 1996. II. 686.

⁴⁸⁴ Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Olcsva, 1709. június 10. AR I/XII. 453. „Szemere, Bessenyei uraimék négy orderemet is vették már s elhiszem, hogy ha könyeb obersterek volnának az regimentek is szaporábban mozdulna. De az tűzök amábár erősebb is nem érkeznek az feczkével repülni mindazáltal reménten eddig is kimozdultanak fészkekbül.” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Csenger, 1709. június 12. MNL OL G 15 I.1 Capsula F. fasc. 192p. 74–75. Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Károly, 1709. június 22. MNL OL G 15 I.1 Capsula F. fasc. 192 p. 52. II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Sárospatak, 1709. június 20. AR I/XII. 455.

ezredet és Szemerét is. Bercsényi magához rendelve a hajdúvárosiakat, július-augusztus folyamán a Liptó felé irányuló hadművelet során vetette be a Szemere parancsnoksága alatt szolgáló katonaságot.⁴⁸⁵

Az országos méreteket öltő pestis szeptemberben a hajdúvárosokat is elérte. Az otthonról érkező rossz hírek hallatán a katonák tömegesen kezdtek hazaszökni. Emiatt Bercsényi Károlyt utasította, hogy az engedély nélkül házához távozott katonaság összegyűjtéséről gondoskodjon.⁴⁸⁶ Szemere a csonkán maradt seregével Szepesvéghelynél foglalt állást, ahonnan szemmel tarthatta a császári csapatmozgásokat Tarnóc és Liptószentmiklós irányába. Egy szökevény szerint Liptószentmiklóstól nem messze a németek egy általuk elhagyott sáncot próbáltak újra építeni, és a liptószentmiklósi templom körüli erődítéseket is frissítik.⁴⁸⁷ A tovább terjedő pestis előtt a kurucok is próbáltak el- és visszahúzódnival, így tettek a szabolcsi hadak is, akik, ahogy „*a dög engette*”, hazafelé vették az irányt.⁴⁸⁸ A lélegzetvételnél szünet alatt rendbe szedett hajdúvárosiak Bercsényi mellett harcoltak, majd karácsony előtt – Bessenyei Zsigmond ezredével együtt – Palocsay György irányítása alá kerültek.⁴⁸⁹

A téli szálláson töltött hónapok után Rákóczi áprilisában portyára küldte Szemerét, de különösebb eredmény nélkül teltek már a hetek, hónapok.⁴⁹⁰ A folyamatos fegyverszünetek, az egyre zsugorodó kuruc törzsterület – amelynek részét képezte a hét szabolcsi hajdúváros is – a hadak állandó eloszlása, kilátástalan helyzetbe hozta a Trencsén után megrogyó

⁴⁸⁵ II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Szerencs, 1709. június 14. AR I/II. 483–484.; Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Jósfa, 1709. július 25. AR I/VI. 230.; Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Jósfa, 1709. augusztus 1. AR I/VI. 245.; Csáky Mihály levele Bercsényi Miklósnak. Vavrisó, 1709. augusztus 6. AR I/VI. 264.; Babocsay brigádéros jelentését közli: Thaly 1908. 400–431.; Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Hajnácskő, 1709. augusztus 24. AR I/VI. 298.; Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Tamási, 1709. augusztus 27. AR I/VI. 299–300. Márki 1909. 813. A sikertelenül zárult liptói akció után Károlyi kósza ötletéről tájékoztatta a fejedelmet: „*Palocsay öcsém iránt sergeti Szemere vagy Bessenyei uram regementjét. Gondoltam, kik mindaz hárman csak ezen companiát akarják elvonni. Barkóczi uram úgy látom az regeimentet nem akarja mellőzni. Attja halála után is vettem resolutioit, de abbul soha regiment az zoldosság mia nem lesz. Jobb volna Szemeréé Barkóczinak, Sennyeyé Palocsaynak, Bessenyei Kruczáinak.*” Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Nagykároly, 1709. szeptember 13. A hirtelen ötletből ugyan nem lett semmi, de jól példázza ez a levélrészlet is azt, hogy Szemere – és más parancsnokok – tevékenységével nem lehetett elégedett a kuruc felsővezetés. MNL OL G 15 I.1 Capsula F. fasc. 195 p. 33–34.

⁴⁸⁶ „*Andrási Istvány Uramot elküldöttem az Szepességre, az hol lovas had van, Szemere, s Besenyei, (igen megkevesedve). Bokroséféle még 150 lovas, és az 3 reguláris regiment, circiter ezer lovasbúii álló, s ezek sem lévén csuporton, hanem postirung-formában collocálva.*” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Pelsőc, 1709. szeptember 6. AR I/VI. 311.; Bercsényi Miklós levele Károlyi Sándornak. Ungvár, 1709. október 11. RT II. 280.

⁴⁸⁷ Szemere László levele Babocsay Ferencnek. Hranovnica (Szepesvéghely), 1709. október 10. MNL OL G 26 IV.2.a p. 39–41.

⁴⁸⁸ Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Olcsva, 1709. november 25. MNL OL G 15 I.1 Capsula F. fasc. 195 p. 65.

⁴⁸⁹ Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Körtvélyes, 1709. december 6. AR I/VI. 418.; Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Peklina, 1709. december 22. AR I/VI. 448.; Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Varannó, 1709. december 28. AR. I/VI. 458–460.

⁴⁹⁰ II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. 1710. április 4. Eger. AR. I/III. 226–229.

szabadságharc ügyét. A szűkülő mozgástér, a bevethető és alkalmas tisztek hiánya kényszermegoldásokat szült. Szemere László 1704-ben lett brigadéros, de a végig harcolt évek ellenére nem tudott feljebb lépni a ranglétrán. Egészen 1710-ig kellett várnia egy újabb kinevezésre, amikor – Ordódy Györgyöt váltva – a Duna-Tisza közén tartózkodó kuruc csapatok parancsnoki posztját nyerte el.⁴⁹¹

Az újdonsült parancsnok Hort és Hatvan környékén állomásozott, vigyázva a Vác és Gyöngyös környékén megjelenő németek mozdulatait. Július végén még innen küldte Rákóczi a váci körzetbe, hogy a kivetett adót – amennyiben szükséges – erővel is hajtsa be.⁴⁹²

Nem sokkal később a fejedelem Bercsényi Miklós mellé rendelte, de szeptember közepén betegsége miatt Károlyi hazaengedi.⁴⁹³ Valószínűleg ekkor már nem parancsnokol a hajdúvárosi ezred felett, a katonák hazamentek és a közeledő császári csapatok árnyékában nem lehetett újrászervezni a felbomlott sorokat. A császáriak 1710 végén érték el Szoboszlót és nem sokkal később Debrecent. A meginduló tárgyalások alatt a Penyigén állomásozó Szemere még intézte a számára kiosztott feladatokat. 1711 februárjában a rábízott katonaság részére, illetve magának keresett téli szállást, a kiosztás körüli problémát próbálta rendezni.⁴⁹⁴ Azt nem lehet pontosan tudni, hogy mikor hagyta el végleg a kurucok táborát, de május elején már Pálffy Jánoshoz fordult birtokai érdekében.⁴⁹⁵

Összességében megállapíthatjuk, hogy szemerei Szemere László szabadságharchoz köthető pályafutása nem nagyon tér el a kuruc tisztikar más tagjainak életútjától. Korán, 1704-ben brigadérossá nevezik ki, de egészen 1710-ig nem tud előrébb lépni a ranglétrán.

⁴⁹¹ Bercsényi Miklós levele. 1710. június 10. Ónod. Bánkúti 1996. II. 799.; Bagi 2006. 131. Bagi 2007. 290.

⁴⁹² Szemere László levele Károlyi Sándornak. Horti mezőben, 1710. július 15. Bánkúti 1996. II. 823.; A kuruc katonaság jelenlétét nem mindenki szívelte, főleg akkor, ha a közelben tartózkodó csapatok nem tettek semmit a lakosság védelmének érdekében: „Szemere és Sötér Uramék egy kis mélyfoldre voltak Hortnál. Ha mingyárást hírt adtak volna, míg Gyöngyösön mulattak, ott érték volna, magok is agyonverhették volna az 60 tolvaj katonát, egy német sem lévén vélek; de alattomban régen behódultak, még utánnok bort is vittek.” Darvas János, Pest-Pilis-Solt varmegye alispánja gróf Bercsényi Miklósnak. Szerencs, 1710. július 28. 1996. II. 872–873. Szemere László levele Károlyi Sándornak. Fényszarui mező, 1710. július 18. MNL OL P 396 – 1. – No. 8886.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Fényszarui mező, 1710. július 27. MNL OL P 396 – 1. – No. 8919.; II. Rákóczi Ferenc levele Szemere Lászlóhoz. 1710. július 30. Poroszló AR. I/III. 470–471. „Ha pedig a szükség magával úgy hozni és hogy annál előbb véghez mehessen assistentiáért recurálthat Kegyelmed solthi processus és ráczkői sziget iránt generalis mezei marschal Károlyi Sándor urhoz, az Váci processuban Szemere László, s az kecskemétiben Csajági János nemzeti vitézlő brigadéros híveinkhez, kikre mindhárom részről a naturálék administratátását is dellegaltuk.” II. Rákóczi Ferenc levele Osztrólczy Jánosnak. Poroszló melletti tábor, 1710. július 30. MNL PML IV.73. Mr. II. R. 20. tétel

⁴⁹³ Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. 1710. augusztus 5. Csörgő AR. I/VI. 597.; Heckenast 2005. 406.

⁴⁹⁴ Szekeresi Nagy István levele Szemere Lászlónak. Medgyes, 1711. február 07. MNL OL P 396 – 1. – No. 10690.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Penyige, 1711. február 09. MNL OL P 396 – 1. – No. 10702.; Szemere László levele Károlyi Sándornak. Penyige, 1711. február 12. MNL OL P 396 – 1. – No. 10714. Mészáros 2012. 893.

⁴⁹⁵ Pálffy János pátense. Ungvár, 1711. május 19. OSZK Kt. Fol. Hung. 894. fol. 32v.

A katonai múlttal, tapasztalattal nem rendelkező Szemere jó iparos módjára próbálta végrehajtani a rábízott feladatokat, küldetéseket, de – a tisztokra jellemző – gyengekezűsége és tapasztalatlansága sok esetben inkább negatív, mint pozitív irányba befolyásolta az események alakulását. A mindig cinikus Bercsényi a „mutus” jelzőt írta a neve mellé egyik levelében,⁴⁹⁶ amely többször is visszaköszönt akár Rákóczi, akár Károlyi korholó megjegyzései mögött is. Nem tartották erőskezű, dönteni képes embernek, de jobb nem lévén, nem lehetett sem őt, sem a tisztikar többségét lecserélni.⁴⁹⁷

Összegzés

A Szabolcs és Bihar vármegyébe telepített hajdúság történetével, történeti szerepvállalásával több kutatónemzedék foglalkozott és munkájuk nyomán könyvtárnyi szakirodalom született. A hajdúság XVI–XVII. századi jelenlétével kapcsolatban csupán rövid összefoglalás keretében kívántuk bemutatni azokat a fontos gócpontokat, amelyek ezekben az évszázadokban kiemelkedő jelentőséggel bírtak az említett társadalmi csoport körvonalazódásában, megszilárdulásában. A Bocskai István nevéhez köthető felkelés tényleges katonai erejét azok a fegyveres csoportok szolgáltatták, akiket gyűjtőnéven hajdúnak nevezünk.

A fejedelemmé választott bihari földesúr által elindított telepítési folyamat – ami a zsold pénzbeli kifizetését akarta megváltani – végighúzódott az egész XVII. századon, egészen a II. Rákóczi György szerencsétlenül végződött lengyelországi hadjáratáig, amelyet a törökök büntetőexpedíciója követett. Ez az oszmán csapás alapjaiban rengette meg mind a bihari, mind a szabolcsi hajdúság által lakott térséget. A nemes múltra támaszkodva a városoknak még sikerült elérni, hogy 1660 után is számon tartsák őket, de a bizonyítható, kézzelfogható katonai tekintélyvesztés következtében a sziklaszilárdnak tekintett privilégiumok veszélybe kerültek, amelyeket a visszafoglaló háború során a felálló új közigazgatási rendszer megkérdőjelezett.

A bevezetésre kerülő adóztatás, az 1702-ben lezajlott összeírás egy drasztikus változás rémképét festette a szabolcsiak elé, akik mindent megpróbáltak, hogy önállóságukat, kiváltságaik egy részét megőrizhessék. A bécsi és a Szepesi Kamaránál eljáró követeknek

⁴⁹⁶ Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Zsember, 1708. szeptember 5. AR I/VI. 64–65.

⁴⁹⁷ „Ha Szemere avagy Besseney búcsúzni fog: helyettek, való, egyebet nem talállok: de bizony, Orosz Pál mellé is kell a kemény ember, - mert azon regiment feleannyi szolgálatot nem térszen, mint tehetne, ha ember volna.” II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Munkács, 1709. szeptember 7. AR I/II. 540–541.

hála, I. Lipót 1702 végén megerősítette a városok megmaradt privilégiumait, lélegzethez juttatva ezzel az elbizonytalanodó településeket. Az 1660-as évekre pozícióját veszítő hajdúság már nem tudott újból számottevő katonai tényezővé válni, amit a több generációváltáson átesett városok nem is akartak erőltetni. A fegyveres szolgálat helyett a békés, gazdálkodó életmód lebegett a városlakók szeme előtt, amit mindentől és mindenkitől óvni igyekeztek. Talán ennek köszönhető, hogy az 1703 júniusában lángra lobbanó felkelést némi kétkedéssel, vonakodással fogadta a szabolcsi hajdúvárosok közössége.

A szabadságharc törzsterületéhez tartozó hajdúvárosok az új helyzetből próbálták a számukra legkedvezőbb forgatókönyvet megvalósítani. A csatlakozással kapcsolatban rövid úton kiderült, hogy sok választási lehetőségük nincs, mivel Rákóczi és a kuruc felsővezetés számított a települések vélt katonai erejére.

A felkelés élére álló Bercsényi Miklós és II. Rákóczi Ferenc a kezdeti időszakban, hogy minél jobban az üggyhez láncolják a hajdúságot, megerősítették a XVII. század folyamán szerzett privilégiumokat, és minden érintett felé kihirdették a városok harmincadmentességét. Ennek ellenére a túlságosan megnyugvó helységek nagyon hamar ízelítőt kaptak a félvállról vett elvárások „*elmulatásának*” következményeiből.

A kuruc felsővezetés – elsősorban Rákóczi, Bercsényi és Károlyi Sándor – egymás után küldték a parancsokat, követeléseket, amelyeket csak nagy nehézségek árán sikerült a városoknak előteremteni. A megerősített privilégiumok mögé elbújni igyekvő közösség kapacitását az idő előrehaladtával egyre jobban igénybe vette, kihasználta a vezetést, akik nem is tehettek mást, mivel a szabadságharc megvívására készített előzetes tervek nem számoltak egy elhúzódó küzdelemmel. A három kapcsolt település – Kálló, Téglás, Balmazújváros – többé-kevésbé a katonai kötelezettségek teljesítésében került egy platformra a hajdúvárosokkal, csak Kálló az, amely mást is szeretett volna elérni.

Kállóról elmondható, hogy erején felül vette ki a részét mind a katonaállítást, mind a hadiszolgáltatások és az adózás területén. Rákóczi egyértelműsítette Szabolcs vármegye előtt, hogy ezt a várost ne háborgassák, Kálló a szabolcsi hajdúvárosokkal együtt szolgál és teljesít minden rájuk kirótt követelést. A szabadságharc végéhez közeledve a hét város vezetői – Kállóval egyetemben – fent akarták tartani ezt az állapotot, de Pálffy János nagyon gyorsan pontot tett a próbálkozások végére, jelezve, hogy a települések névsora nem bővíthet Kállóval, az továbbra is Szabolcs vármegye joghatósága alá tartozik, függetlenül attól, hogy Rákóczi mit engedett meg az elmúlt nyolc év során.

Jól körvonalazható, hogy a hét hajdúváros lehetőségeihez mérten támogatta a szabadságharcot, de minden esetben a saját érdekeiket tartották szem előtt és szemrebbenés nélkül meghódoltak a császári csapatok előtt, ha a kialakult helyzet úgy diktálta.

A hét szabolcsi hajdúváros a szabadságharc nyolc éve alatt – más vármegyékhez hasonló módon – igyekezett teljesíteni a kuruc – és a hadi helyzet függvényében a császári – katonaság által generált követeléseket teljesíteni. A megterhelő háborús helyzet a hadiszolgáltatások fokozódó növekedését mutatja, amely alól a kiváltságaik mögé bújni igyekvő hajdúvárosiak sem tudtak huzamosabb ideig felmentést nyerni. A saját ezred kiállítása és ellátása mellett – főként a közelben folyó hadműveletek idején – a kuruc sereg teljes élelmezéséhez és elszállásolásához ugyanúgy hozzá kellett járulniuk, mint minden vármegyének, amely a kuruc törzsterülethez tartozott.

A XVII. század végén csorbát szenvedett privilégiumok visszaszerzését célul tűző települések a kezdeti fejedelmi kegynek köszönhetően érdemi megerősítésekhez jutottak, de a szertefoszló kezdeti mámort követő racionalitás már nekik sem engedte, hogy ne tegyenek meg mindent a szabadságharc ügyéért. A hajdúvárosokhoz köthető levéltári iratanyag alapján nyomon követhető az az egyre fokozódó ütemben érkező követeléshullám, amely mind természetben, mind pénz formájában jelentős tehervállalást várt el a helységektől.

A szabolcsi hajdúvárosok a XVII. során folyamatos átalakuláson mentek keresztül, amely a városi közigazgatás megszilárdulásában öltött testet. A korábban már lakott településekre ültetett hajdúk a század első évtizedeit követően arra törekedtek, hogy a megszerzett privilégiumok birtokában szilárd belső rendszert alakítsanak ki. A közös fellépésre már a korai időszakban is vannak példák, de az egységes érdekképviselet hivatali funkcióinak megjelenésére egészen a század végéig várni kell.

A XVII. század második felében egyre inkább súlyát veszti az egykoron katonai erényei miatt kiemelt pozícióba kerülő társadalmi csoport, amelyet jelentősen megtépázott a II. Rákóczi György által előidézett török büntetőhadjárat. A visszafoglaló háborúk során már nem beszélhetünk arról, hogy a hajdúk eredeti funkciójukat ellátva, mint katonáskodó réteg, kiemelkedő szerepet játszanának az ország területén folyó küzdelmekben.

Az évtizedek során végbement generációváltás eltűntette, átalakította a hajdúvárosiak gondolkodását, amelyben a katonáskodás már inkább teherként jelenik meg, mintsem fő funkcionalitásként. Ettől függetlenül a hajdúságra jellemző öntudat, az elődök által elért

eredmények élénken éltek a leszármazottakban, akik ezt minden kiváltság megerősítésénél kiemelték.

Rákóczi fontos szerepet szánt a privilegizált társadalmi csoportoknak (jászok, kunok, hajdúk), komolyan számított az általuk kiállított katonai erőre, túl is becsülve az évtizedek alatt megkopott harci kedvet, amely korábban jellemezte ezt a kiváltságolt réteget. A szabolcsi hajdúvárosoktól egy lovasezred kiállítását és ellátását várta, amely a – kor szokásjogának megfelelően – saját zászlói és maguk közül választott tisztjei vezetésével vonulhatott táborba.

A XVII. század hajdúságáról szóló beszámolók, leírások élénken éltek a kuruc felsővezetés emlékezetében is, akik a szabadságharc tervezésénél minden kiváltságolt társadalmi csoport fegyveres erejére hatványozottan számítottak.

Tehették ezt annak fényében, hogy az újjászerveződő ország kialakításánál a Királyság megálmodói érdemben már nem számoltak a privilegizált közösségekkel, mint katonai elemekkel. Emiatt hihették azt, hogy ezek a területek egy emberként fogják támogatni felkelésüket, mivel személyes és kollektív sértettségük szembe fordíthatta őket az új berendezkedéssel.

A Rákóczi vezette felkelés kitörését követően a szabolcsi hajdúvárosok egy mezei lovasezred kiállításával támogatták az ügyet, amelyet egészen 1710 végéig sikerült is hadrendben tartaniuk. A tíz kompániából álló ezredben a hét településen kívül Téglás, Balmazújváros és Kálló katonát is megtaláljuk, akik – Téglás és Balmazújváros 1706 és 1708 között – együtt szolgáltak a szabolcsi hajdúkkal.

Az ideális létszámként lebegtetett ezer főt ez a regiment talán csak a szabadságharc elején érthette el, a fennmaradt összeírások szerint a realitás a hét-nyolcszáz fő fegyverben tartását mutatta. Külön problémaforrást jelentett az időről időre felbukkanó gyalogosállítás kérdése.

A szabolcsi hajdúvárosok – kollektív nemességükből kifolyólag – nem voltak kötelesek gyalogosokat táborba küldeni, aki náluk szolgálatot vállalt, azt a mezei lovasezredükbe sorolták be. Ettől függetlenül Palocsay, Bagossy és Károlyi is gyalogosokat követelt tőlük, elsősorban a Váradot körülölelő blokádnak megerősítése miatt. A vármegyékre kirótt, minden porta után négy-négy gyalog kiállítását előíró rendelkezéseket több alkalommal próbálták a hajdúságra ráerőltetni. Ezen a téren Kálló tűnt ki, akik 1706-ban közel kétszáz gyalogost tudtak felmutatni a kuruc sereg különböző alakulataiban.

Több esetben felmerült, hogy a hajdúvárosiak túlságosan sok zsoldost küldenek az ezredükbe, kerülve a személyes felkelést. Ezek a vádak nem nélkülöztek minden alapot, de

azt le kell szögeznünk, hogy a hajdúvárosok által képviselt katonaállítási séma nem sokban különbözött más vármegyék hadszaporítási felfogásától. A források alapján kimutatható, hogy a zsoldosküldés nem egyedül a hajdúvárosokat jellemezte, általános tendenciának tekinthetjük. Csupán a haza ügyéért ezer fokon égő kuruc vezetés számára lehetett furcsa, hogy nem minden ember akarta személyesen vérént ontani a csatamezőn.

A városok önszerveződésének egyik fontos lépcsőfokát jelentette a közösen, mindenki által elfogadott főkapitány választása. Az első kapitányként számon tartott Désány István az elrendelt összeírást követően távozott a pozíciójáról és még Nánásról is elköltözött. Nem lehet pontosan tudni, hogy Désány távozása és a szabadságharc kitörése közötti időszakban ki állt a városok élén, de egyes feltételezések szerint a később komolyabb karriert befutó Nánási Jakab töltötte be a megüresedett tisztséget. A forrásokból kirajzolódik, hogy a főkapitányi tisztséggel kapcsolatban a fejedelemnek is álláspontot kellett foglalnia, aki 1703 őszén bölsei Buday Istvánt nevezte ki a szabolcsi hajdúvárosok, illetve a települések által kiállított ezred élére.

Az egykori bihari alispán egészen 1706 májusáig rendelkezett a hajdúvárosok felett, amikor szemerei Szemere László vette át tőle a tisztségeket. Nagy valószínűséggel a szabadságharcot megelőző bő egy év során a főkapitányi pozíció betöltetlen maradt, egyszerűsítve Buday kinevezését. Kutatásaink során nem talákoztunk olyan forrással sem, amely arra utalna, hogy Buday István miatt egy hivatalban lévő hajdúvárosi főkapitányt kellett elmozdítani tisztségéből, amivel igencsak magára haragította volna Rákóczi a településeket.

A szabadságharc kitörését megelőzően a hajdúvárosi főkapitány mellett nem szolgált állandó jelleggel egy vice, csak alkalmi helyettesítésekről szólnak a fennmaradt iratok. Az állandó helyettesítés Buday István érkezésével nyert értelmet, hiszen az új főkapitány csak nagyon ritkán időzött a városok területén. Ebből kifolyólag szükségessé vált egy olyan személy, aki a városok és a távollévő főkapitány között mintegy összekötő kapocsként funkcionált.

A vicekapitányok képviselték a hét települést, ők jártak el a különböző tanácskozásokra, egyeztetésekre, végső soron ők felügyelték a kivetett természetbeni és pénzbeli adók begyűjtését és beszolgáltatását, figyelemmel kellett kísérniük a posta rendeltetésszerű működését, illetve a szomszédokkal kialakult feszültségek elrendezésében is fontos szerepet töltöttek be.

Az 1654 körül született bölsei Buday István a XVII. század utolsó harmadában belekóstolt a visszafoglaló háborúk harcaiba, egy rövid ideig, mint szentjobbi vicekapitány tevékenykedett, majd 1688 augusztusától Bihar vármegye alispáni tisztét töltötte be. A tizenhárom évig viselt tisztség letételét követően szépen gyarapodó birtokai igazgatásával foglalatostkodott, amikor a II. Rákóczi Ferenc nevével fémjelzett felkelés felbolygatta az egész országot.

Buday István származásáról, családi hátteréről, kapcsolati hálójáról a szakirodalom csupán elvétve nyújt információt a kutató számára. Az egykori Bihar vármegyei alispán életútjának homályos foltjai közül kíván néhányat kisatírozni a szerző, amelyek eddig még nem képezték vizsgálat tárgyát. Az új levéltári források, a családi anyagok számos, eddig ismeretlen adatot rejtettek magukban, amelyek alapján a bizonytalan családtörténet kapcsán felmerülő kérdésekre sikerült megadni a választ.

A II. Rákóczi Ferenc nevével fémjelzett szabadságharc kirobbanása után az elsők között csatlakozott a felkelőkhöz bölsei Buday István, aki 1688 és 1701 között Bihar vármegye alispáni tisztét töltötte be. A jelentős hegyaljai és bihari birtokszaporítás, illetve a katonai (szentjobbi vicekapitány) és hivatali (bihari alispán) szerepvállalás mind-mind Buday István ismertségét és elismertségét növelte, amely még azután sem csökkent, hogy tisztségétől 1701-ben visszavonult. A tokaji szőlőhegyen telekszomszédságba került Rákóczival és Bercsényi Miklóssal egyaránt, megteremtve azt az alapot, amely egy hűségesen szolgáló katonát biztosított a felkelés számára.

Buday István gyorsan emelkedett a ranglétrán: udvari kapitány, majd a szabolcsi hajdúvárosok főkapitánya és a hajdúvárosi ezred parancsnoka lett. 1704-ben Sennyei István helyére nevezték ki, ő vette kézbe a Szatmár körüli blokádban harcoló csapatok irányítását. A sikertelen várostromot követően Felső-Magyarországon, majd a Duna-Tisza közén teljesített szolgálatot. 1706 májusában új megbízatást kapott – miután letette a hajdúvárosok főkapitányi címét – a Duna-Tisza közeli főkapitányság vicegenerálisaként elsősorban hadszervezési és hadellátási kérdések megoldásával bízták meg. A főkapitányságok felszámolását követően Károlyi Sándor keze alatt részt vette az erdélyi hadjáratokban, ezt követően pedig a Felső-Tisza vidékén találkozhatunk vele. 1708 után egyre jobban visszavonul, inkább az általa ismert régióban tevékenykedik, és egészen az 1710 őszen bekövetkezett haláláig szolgálta a szabadságharc ügyét.

Szemerei Szemere László zempléni megyei birtokos családból származott, aki 1657 után Szemere László Zemplén vármegyei alispán és Vay Kata fiaként látta meg a napvilágot. A

szabadságharcot megelőző éveiről kevés adat áll a rendelkezésünkre, korábbi katonai szerepvállalásáról sincs tudomásunk. A család a jómódú nemesség soraiba tartozott, jelentős kiterjedésű uradalmat birtokolva meghatározó személyeket adott Zemplén vármegyének. Az 1670-ben lezajlott felkelés, amelyet még időben sikerült a császári csapatoknak elfojtani, a Szemere családot is érintették. Szemere László kegyelméért jelentős birtokvesztést kellett elviselniük, amely megalapozta a Habsburg-ellenes gondolatiságot az ifjabb Szemere Lászlóban is.

Korán, 1704-ben brigadéroszá nevezik ki, de egészen 1710-ig nem tud előrébb lépni a ranglétrán. A katonai múlttal, tapasztalattal nem rendelkező Szemere jó iparos módjára próbálta végrehajtani a rábízott feladatokat, küldetéseket, de – a tisztekre jellemző – gyengekezűsége és tapasztalatlansága sok esetben inkább negatív, mint pozitív irányba befolyásolta az események alakulását.

A mindig cinikus Bercsényi a „*mutus*” jelzõt írta a neve mellé egyik levelében, amely többször is visszaköszönt akár Rákóczi, akár Károlyi korholó megjegyzései mögött is. Nem tartották erőskezű, dönteni képes embernek, de jobb nem lévén, nem lehetett sem őt, sem a tisztikar többségét lecserélni.

A hét szabolcsi hajdúvárost – kiegészülve Kállóval és egy rövid időre Téglással valamint Balmazújvárossal – az 1703 nyarán kirobbanó felkelés olyan időszakban találta, amikor a katonai erejüket vesztett települések kiváltságaik megmentéséért, megtartásáért küzdöttek. A visszafoglaló háborúkat követő új berendezkedés a privilegizált területek jogállásának tisztázására törekedett, amely folyamat a teljes betagozódás veszélyével fenyegette a szabolcsi hajdútelepüléseket is, ahogy ez a bihari városokkal megtörtént. Az 1702-re tetőfokára hágó feszültség némileg oldódott, levegőhöz juttatva az önszerveződés magasabb fokára lépő helységeket. Ebben a bizonytalan állapotban érkezett a hír, hogy Rákóczi követői zászlót bontottak és mindenkit csatlakozásra szólítanak.

A városok némiképp hezitáltak, de a villámgyorsan teret nyerő felkelés nem hagyott sok gondolkodási időt és a minden irányból megjelenő kuruc csapatok nagyon gyorsan tudatosították a megfelelő válasz formáját a hajdú-leszármazottakban. A szabolcsi városok egy mezei lovasezred kiállítását és annak felszerelését, ellátását tudta vállalni, amelyhez az idő múlásával egyre nagyobb mennyiségben érkeztek azok a kérések, követelések, amelyek túlmutattak a kezdetben gondolt terheken.

A helységek lehetőségeikhez képest igyekeztek teljesíteni a kiutalt feladatokat és quantumokat, ezen a téren nem maradtak el a környező vármegyék szerepvállalásától. A

városok élére kívül kinevezett főkapitányok közül Buday Istvánnal jó viszonyt sikerült kialakítaniuk, míg Szemere László a szabadságharc végéig „gyüttment” maradt, aki nem tudta és nem is akarta megérteni a hajdúkat. A nyolc évet végigszolgáló városok 1710-re teljesen kimerültek, az egyre közelebb kerülő császári csapatok nem hagytak más lehetőséget, mint a főhajtást, elfogadni, hogy a szabadságharc elbukott.

Források és szakirodalom

Közgyűjteményi források

HL = HM HIM HADTÖRTÉNELMI LEVÉLTÁR ÉS IRATTÁR

VII.202. Gyűjtemények. A Rákóczi szabadságharc iratai

MNL = MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR

BAZML = BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYEI LEVÉLTÁRA

SFL = SÁTORALJAÚJHELYI FIÓKLEVÉLTÁRA

V. 277. Tokaj nagyközség iratai.

IV.2001.b Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai. Szirmay-Kazinczy-féle történelmi iratok - Acta politica.

MNL = MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR

HBML = HAJDÚ-BIHAR MEGYEI LEVÉLTÁRA

IV.1.a Bihar Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek (és tartozékaik)

IV.1.b Bihar Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok

IV.502.a A Hajdúkerület Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek

IV.502.d A Hajdúkerület Közgyűlésének iratai. Összeírások

IV.456.d Reszeghy-hagyaték. Buday család anyaga.

IV.1011.a Debrecen Város Tanácsának iratai. Tanácsulési és közgyűlési jegyzőkönyvek

IV.1021.b Debrecen Város Titkos Levéltára iratai. Debrecen város különböző tartalmú iratai

V.1.a Hajdúböszörmény Város Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek

V.101.a Hajdúdorog Város Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek

V.101.d Hajdúdorog Város Közgyűlésének iratai. Közgyűlési és tanácsulési iratok

V.201.a Hajdúhadház Város Közgyűlésének iratai. Városi jegyzőkönyv

V.301.a Hajdúnánás Város Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek (városi jegyzőkönyvek)

V.301.b Hajdúnánás Város Közgyűlésének iratai. Közgyűlési, tanácsulési és közigazgatási

iratok

- V.402.a Hajdúszoboszló Város Tanácsának iratai, tanácsülési és közgyűlési jegyzőkönyvek
- V.404.c Hajdúszoboszló Város Gazdájának iratai, városgazdai libellusok
- V.501.a Vámospécs Város Tanácsának iratai. Városi jegyzőkönyvek

MNL = MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR

OL = ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA

A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár. Libri regii

https://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/view/hu_mnl_ol_a057_42_0207_h/?image=0&pg=181&bbox=-123%2C-1955%2C3131%2C-45

E 156a Magyar Kamara Archívuma. Urbaria et Conscriptioes. Regestata.

<https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/>

G 15 II. Rákóczi Ferenc fejedelem levéltára. Emigrációba vitt rész

G 16 I.2.b II. Rákóczi Ferenc fejedelem levéltára. Munkácson maradt rész. Közigazgatási iratok

G 16 I.2.c II. Rákóczi Ferenc fejedelem levéltára. Munkácson maradt rész. Katonai iratok

G 16 I.2.d II. Rákóczi Ferenc fejedelem levéltára. Munkácson maradt rész. Katonai iratok

G 19 II.2.c A Fejedelmi Kancellária iratai. Megyék beadványai

G 19 II.2.d A Fejedelmi Kancellária iratai. Városok beadványai

G 19 II.3.h A Fejedelmi Kancellária iratai. Leveleskönyvek, másolatok

G 19 II.3.i. A Fejedelmi Kancellária iratai. Fejedelmi jószágadományok kimutatása

G 20 II.4.d Consilium Oeconomicum iratai. Leiratok és beadványok

G 25 III.1.b Gyűjteményes rész. Megyék és városok iratai. Leiratok és beadványok, vármegyékhez

G 26 IV.2.a Kérvények, levelek, jegyzékek. Levelek, tisztázatok

G 28 V.2.a Katonai iratok. Pátensek és salva guardiák

G 28 V.2.c Katonai iratok. Hadszervezeti iratok

G 28 V.2.d Katonai iratok. Hadiadóra vonatkozó iratok

G 28 V.2.e Katonai iratok. Katonai ellátásra vonatkozó iratok

G 28 V.2.h Katonai iratok. Hadbíróági iratok

P 396 Károlyi család nemzetségi levéltára. Károlyi család. Acta publica

P 396 - 1. - Ser. III. Károlyi család nemzetségi levéltára. Károlyi család. Acta publica.

Mustrakönyvek

P 398. Károlyi család nemzetségi levéltára. Károlyi család. Missiles

A Károlyi levéltár Missiles anyaga és a Mustrakönyvek digitális adathordozón elérhető:

Acta Rákóciana – A Károlyi levéltár Rákóczi-kori iratai. (Szerk.: Laczlavik György.

Készítették: Avar Anton, Laczlavik György, Mészáros Kálmán. A mustrakönyveket feldolgozta: Mészáros Kálmán. Fotók: Czikkelyné Nagy Erika.) DVD-ROM. Budapest, 2011.

P 1826 Melczer (kellemesi) család levéltára. Családi iratok.

P 1839 Melczer (kellemesi) család levéltára. Vegyes iratok gyűjteménye

MNL = MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR

SZSZBML = SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYEI LEVÉLTÁRA

IV.1.a Szabolcs Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek

IV.1.b Szabolcs Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok (Acta politica)

IV.501.a Szatmár Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek

XV. 80. A nagykállói várra vonatkozó iratok

OSZK = ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

KT. = KÉZIRATTÁR

Fol. Hung. = Folia Hungarica

894. Erdélyi és Magyar Történeteket tárgyzó kéziratok Gyűjteménye, a Szemere család irattárának levelei másolatával együtt, Nagy Gábor által. 1801.

978. Protocollum Rakocianum

1389. Thaly Kálmán gyűjteménye

ŠAP = ŠTATNÝ ARCHÍV V PREŠOVE (EPERJESI ÁLLAMI LEVÉLTÁR)

Šarišská župa 1561-1789. (Sáros vármegye)

III. Administratívne pisomnosti (1602-1789)

B. Administratívne spisy – Acta politica - Politischen Akten (1603-1789). (Közgyűlési iratok)

b. Spisy.

ŠAP = ŠTATNÝ ARCHÍV V PREŠOVE POBOČKA BARDEJOV (EPERJESI ÁLLAMI LEVÉLTÁR
BÁRTFAI FIÓKLEVÉLTÁRA)

MMB = pobočka Bardejov, Magistrát mesta Bardejova (Bártfa város tanácsának iratai)

Protocollum Magistratuale (Tanácsülési jegyzőkönyvek)

Korešpondencia (Levelezés, városi iratok)

Forráskiadványok

- AR I/I. II. Rákóczi Ferencz fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival. 1703–1712. Közli: Thaly Kálmán. I. köt. (1703–1706.) Pest, 1873. (Archivum Rákóczianum. I. osztály, I.)
- AR I/II. II. Rákóczi Ferencz fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival. 1703–1712. Közli: Thaly Kálmán. II. köt. (1707–1709.) Pest, 1873. (Archivum Rákóczianum. I. osztály, II.)
- AR I/III. II. Rákóczi Ferencz fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival. 1703–1712. Közli: Thaly Kálmán. III. köt. (1710–1712.) Budapest, 1874. (Archivum Rákóczianum. I. osztály, III.)
- AR I/IV. Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704–1712. Közli: Thaly Kálmán. I. köt. 1704–1705. Bp., 1875. (Archivum Rákóczianum. I. osztály, IV.)
- AR I/V. Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704–1712. Közli: Thaly Kálmán. II. köt. 1706–1708. Bp., 1877. (Archivum Rákóczianum. I. osztály, V.)
- AR I/VI. Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704–1712. Közli: Thaly Kálmán. III. köt. 1708–1711. Bp., 1878. (Archivum Rákóczianum. I. osztály, VI.)
- AR I/VIII. Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó leveles könyvei s más emlékezetre méltó iratai. 1705–1711. Az eredeti kéziratokból közli: Thaly Kálmán. Budapest, 1882. (Archivum Rákóczianum. I. osztály, VIII.)
- AR I/IX. Bottyán János vezénylő tábornok levelezései s róla szóló más emlékezetreméltó iratok. 1685–1716. Közli: Thaly Kálmán. Bp., 1883. (Archivum Rákóczianum. I. osztály, IX.)

- AR I/XII. II. Rákóczi Ferenc felségárulási perének története és okirattára. II. kötet. Függelék: II. Rákóczi Ferenc kiadatlan levelei Károlyi Sándorhoz 1708-1711. Közzétette, történeti bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Lukinich Imre. Budapest, 1935. (Archivum Rákócziánium. I. osztály, XII.)
- Balogh 1999. Katonai tábortól a mezővárosig I. (Böszörmény, Hadház, Nánás és Szoboszló magisztrátusi jegyzőkönyvei 1711-ig). A bevezető tanulmányt írta és a források szövegét sajtó alá rendezte: Balogh István. Debrecen, 1999. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 31.)
- Bánkúti 1977. Bánkúti Imre: Iratok a kurucok első dunántúli hadjáratának történetéhez. (1704. január–április.) II. rész. 1704. március 22–április 30. Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv, 8. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1977. 65–122.
- Bánkúti 1992. I. Iratok a Rákóczi szabadságharcból. Kecskemét város és környezete I. Összeállította és jegyzetekkel ellátta: Bánkúti Imre. Kecskemét, 1992.
- Bánkúti 1994. II. Iratok a Rákóczi-szabadságharcból. Kecskemét város és környezete II. Az anyagot gyűjtötte, jegyzetekkel ellátta és a mutatót készítette: Bánkúti Imre. Kecskemét, 1994.
- Bánkúti 1996. I. Bánkúti Imre: Pest–Pilis–Solt vármegye a Rákóczi korban. I. Budapest, 1996. Előmunkálatok Pest megye monográfiájához 2.
- Bánkúti 1996. II. Bánkúti Imre: Pest-Pilis-Solt vármegye a Rákóczi-korban. Közreadja: Bánkúti Imre Budapest, 1996. II. kötet
- Bánkúti 2003a A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abaúj-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és Zemplén megyékből 1705-1707. I. kötet. Összeállította: Bánkúti Imre. Miskolc, 2003.
- Bánkúti 2003b A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abaúj-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és Zemplén megyékből 1708-1709. II. kötet. Összeállította: Bánkúti Imre. Miskolc, 2003.
- Bánkúti 2004. A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abaúj-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és Zemplén megyékből 1703–1704. Összeállította: Bánkúti Imre. Miskolc, 2004.

- Barkóczy levelei 2011. Barkóczy Krisztina levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz. Első kötet (1698–1711). Közreadják: Fogarassy Zoltán, Kovács Ágnes. Szerkesztette, jegyzetekkel és mellékletekkel ellátta: Kovács Ágnes. Debrecen, 2011.
- Barkóczy levelei 2017. Barkóczy Krisztina levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz. Második kötet (1712–1724). Közreadják: Fogarassy Zoltán, Kovács Ágnes. Szerkesztette, jegyzetekkel és mellékletekkel ellátta: Kovács Ágnes. Nyíregyháza, 2017.
- Benedek 1989. Benedek Gyula: Iratok Szolnok megye történetéből 1686-1715. In: Zounuk 4. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szolnok, 1989. 289–341.
- Bivolínyi István naplója 2010. Bene regi – a király javára. Ebergényi László császári altábornagy szerepe a szatmári békekötésben. Ebergényi László válogatott levelei és Bivolínyi István töredék naplója (1710–1711). A levelezést sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta és a mutatókat összeállította Mészáros Kálmán. A latin nyelvű naplót fordította és jegyzetekkel ellátta Bánkúti Imre. Budapest, 2010.
- Cserei 1983. Cserei Mihály: Erdély históriája (1661-1711). S. a. r. a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Bánkúti Imre. Budapest, 1983.
- Dobozi levelei Balogh István: Dobozi István debreceni főbíró levelei gr. Károlyi Sándorhoz 1703–1709. Debrecen, 1986. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 14.)
- Eszterházy Antal tábori könyve Eszterházy Antal tábori könyve Gróf Eszterházy Antal kurucz generális tábori könyve 1706-1709. Közli: Thaly Kálmán. Budapest, 1901.
- Fol. Rak. 4. Bánkúti Imre: Lónyay Ferenc fegyveresítési és ruházati főhadbiztos válogatott iratai. Nyíregyháza – Vaja, 1980. (Folia Rákócziána 4.)
- Károlyi DVD Acta Rákócziána – A Károlyi levéltár Rákóczi-kori iratai. Szerk.: Laczlavik György. Készítették: Avar Anton, Laczlavik György, Mészáros Kálmán. A mustrakönyveket feldolgozta: Mészáros Kálmán. Fotók: Czikkelyné Nagy Erika. DVD-ROM. Budapest, 2011.
- Károlyi levelei Károlyi Sándor levelei feleségéhez (1704–1724). I. k. Közreadják: Csobó Péter, Fejes Judit, Kovács Ágnes, Kovács Zoltán, Restás Attila, Szabó Zsolt, Wiedemann Krisztina. Szerkesztette, jegyzetekkel és mellékletekkel ellátta: Kovács Ágnes. Debrecen, 1994.

- Károlyi önéletírása Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei. In: Rákóczi Tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a Rákóczi-szabadságharcról. Szerk.: Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes. Bp. 2004. I. kötet.
- Kenyeres 2002. XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírási és ellenőrei részére. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Kenyeres István. II. kötet. (Fons Könyvek 2.) Budapest, 2002.
- KO V. A Nagykárolyi gróf Károlyi család oklevéltára. Sajtó alá rendezte: Géresi Kálmán. V. kötet. Budapest 1897.
- Rákóczi Emlékiratai II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. Fordította: Vas István. A tanulmányt és a jegyzeteket írta Köpeczi Béla. A szöveget gondozta Kovács Ilona. Budapest 1978. (Archivum Rákóczianum. III. osztály: Írók. II. Rákóczi Ferenc művei I.)
- RT II. Székesi gróf Bercsényi Miklós levelei Károlyi Sándorhoz 1703–1711. Közli: Thaly Kálmán. Pest 1868. Rákóczi Tár II. kötet
- Zimmermann 1909. Adalékok II. Rákóczi Ferencz felkeléséhez Szabolcs vármegye levéltárából. Közli: Dr. Zimmerman Rezső. Magyar Történelmi Tár 4. sorozat, 10. kötet. I–III. közlemény. 1909.
- Wappenbuch Siebmacher: Wappenbuch. Der Adel von Ungarn. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Siebmacher-siebmacher-wappenbuch-1/>

Felhasznált szakirodalom

- Bagi 2006. Bagi Gábor: Szolnok a Rákóczi-szabadságharcban. Egy történeti hagyomány hiánya és ami mögötte van. In: Ihász István - Pintér János szerk.: Történeti Muzeológiai Szemle: A Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve 6. Budapest, 2006. 121–137.
- Bagi 2007. Bagi Gábor: Szolnok vára A Rákóczi-szabadságharcban. In: Tisicum - A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 16. Szerk: H. Bathó Edit – Gecse Annabella – Horváth László – Kaposvári Gyöngyi.(2007). 279–297.
- Bagi 2015. Bagi Zoltán Péter: Ostrom vagy blokád, ostrom és blokád. Várad visszavételének történetéhez. In: ERDÉLYI MÚZEUM 77. évf. (2015)1.

füzet. 178–189.https://eda.eme.ro/bitstream/handle/10598/29500/EME_EM_2015-1_011_BagiZoltanPeter_OstromVagyBlokad.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- Balanyi 1979. Balanyi Béla: A három város és II. Rákóczi Ferenc szabadságharca. In: Fejezetek Pest megye történetéből I. Szerk.: Ikvai Nándor. Szentendre, 1979. (Studia Comitatus 7.) 63–169.
- Balogh 1974. Balogh István: Polgár a hajdúvárosok sorában (1606–1717). Polgár története. Szerk.: Bencsik János. Polgár, 1974. 87–134.
- Balogh 2003. Balogh István: II. Rákóczi Ferenc Szabolcs és Szatmár vármegyékben (1703. július-október). Nyíregyháza 2003.
- Balogh 2010. Balogh Attila: Béri Balogh Ádám élete és dunántúli harcai. In: Tanulmányok. politika-, gazdaság-, egészségügy-, egyház- és kultúrtörténet. Szekszárd, 2010. (Tolna Megyei Levéltári Füzetek 13.) 245–343.
- Balogh-
Bencsik-
Kozma-
Molnár-
Nyakas 1974. Balogh István, Bencsik János, Kozma Bertalan, Molnár András, Nyakas Miklós (összeáll.): Polgár hajdúkori, illetve 1717 (az elnéptelenedés) utáni történetének adattára. In: Polgár története. Szerk.: Bencsik János. Polgár, 1974. 503–543.
- Bánkúti 1969. Bánkúti Imre: Tolna megye a Rákóczi-szabadságharcban. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből II. Szerk.: Dr. Puskás Attila. Szekszárd, 1969. 87–167.
- Bánkúti 2001. Bánkúti Imre: A szécsényi konföderációra esküt tett hajdúvárosok. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXVIII. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, 2001. 233–249.
- Bánkúti 2002. Bánkúti Imre: A kuruc függetlenségi háború gazdasági-pénzügyi alapjai. In: Az államiság megőrzése. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharcról. Szerk.: Czigány István. Bp., 2002. 65–98.
- Bánlaky Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/>
- Barcsa 1989. Barcsa János: Hajdu–Nánás város és a hajduk történelme. H. n. é. n. Reprint kiadás. [Hajdúnánás, 1989.].

- Boldisár 1906. Boldisár Kálmán: Bocskay hadi népe. Debrecen, 1906.
- Borovszky 1909. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye 2. kötet (Magyarország vármegyéi és városai, 1909) Bács-Bodrog vármegye története II.
- Borovszky 1910. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye 1. kötet (Magyarország vármegyéi és városai, 1910)
- Czigány 1986. Czigány István: A Rákóczi-szabadságharc hadserege a mustrák tükrében. In: Hadtörténelmi Közlemények, 33. évf. 1986/1. szám. 111–154.
- Czigány 2007. Czigány István: A katonaság és az ónodi országgyűlés. In: Hadtörténelmi Közlemények, 120. évf. 2007/4. szám 1175–1194.
- Czigány 2010. Czigány István: A hajdúkérdés Bocskai halála után, a második hajdúfelkelés. In: A hajdúváros, Böszörmény. Tanulmányok a hajdúk Böszörménybe telepítésének 400. évfordulójára. Szerk.: Nyakas Miklós. Hajdúböszörmény, 2010. (Közszolgálati füzetek 5.) 27–55.
- Czuczor-Fogarasi 1862. A magyar nyelv szótára. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából készítették Czuczor Gergely és Fogarasi János. Budapest, 1862. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-szotara-czuczorfogarasi-55BEC/b-57DFC/bolzse-5966C/>
- Császár 1932. Császár Edit: A hajdúság kialakulása és fejlődése. Debrecen, 1932.
- Csatáry 2008. Csatáry György: Ugocsa vármegye II. Rákóczi Ferenc államában 1703–1711. Ungvár–Beregszász, 2008.
- Dávid É. n. Dávid Zoltán: Hajdúdorog népesedéstörténete. In: Hajdúdorog története. Szerk.: Komoróczy György. (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 13.) H. n. é. n. 41–74.
- Dávid 1975. Dávid Zoltán: Hajdúszoboszló népesedéstörténete. In: Hajdúszoboszló monográfiája. Szerk.: Dankó Imre. Hajdúszoboszló, 1975. 187–255.
- Dús 1901. Dús László: Nagyvárad története. In: Bihar vármegye és Nagyvárad. Szerk.: Borovszky Samu. (Magyarország vármegyéi és városai). Budapest, 1901. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/bihar-varmegye-es-nagyvarad-4B81/nagyvarad-518B/nagyvarad-tortenete-irta-dus-laszlo-5200>
- Emödi 2015. Emödi János: Bihar megye nemes családjai a római katolikus, református és evangélikus anyakönyvek tükrében. I. kötet, A–B. Nagyvárad, 2015.

- Esze 1951. Esze Tamás: II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata. Századok, 88. évfolyam 1951/1. szám. 30–120.
- Esze 1955. Esze Tamás: Kuruc vitézek folyamodványai 1703-1710. Budapest, 1955.
- Esze 1980. Esze Tamás: A Tisza-vonal védelme a kurucok ellen 1703-ban. In: Rákóczi-tanulmányok. Szerk. Köpeczi Béla, Hopp Lajos, R. Várkonyi Ágnes. Budapest 1980. 597–683.
- Fallenbüchl 2002. Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Adattár. Összeállította: Fallenbüchl Zoltán. Budapest, 2002. <http://mek.oszk.hu/02300/02333/02333.pdf>
- Gottreich 1955. Gottreich László: A bihari nép harca 1703-1704-ben. In: Hadtörténelmi Közlemények, 2. (új) évf. 1955/3–4. sz. 92–133.
- Györffy 1927. Györffy István: Hajdúböszörmény települése. Szeged, 1927.
- Heckenast 1993. Heckenast Gusztáv: A Rákóczi-szabadságharc tábornokai (Életrajzi adattár). In: A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára. Szerk. Glatz Ferenc. Budapest 1993. 163–175.
- Heckenast 2001. Heckenast Gusztáv: Nemesi vármegye és szabad kerületek. Szerk.: Radics Kálmán: Vármegyék és szabad kerületek I–II. Debrecen, 2001. (A Hajdú–Bihar Megyei Levéltár Közleményei 27.) 5–15.
- Heckenast 2005. Heckenast Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. Sajtó alá rendezte, kiegészítette és az előszót írta: Mészáros Kálmán. Budapest, 2005. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak.)
- Helységnévtár 1892. A Magyar Korona országainak helységnévtára (1892) I. Általános rész I. Az 1890-iki népszámlálás főbb eredményei vármegyék és községek szerint I. Magyarország1. Abauj-Torna vármegye. 10. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1892_helysegnevtar/?pg=23&layout=s&query=b%C3%B6lzse
- Herpay 1926. Dr. Herpay Gábor: Nemes családok Hajdúvármegyében. Debrecen, 1926.
- Hóman–Szekfü 1930. Hóman Bálint–Szekfü Gyula: Magyar történet. Budapest, 1935. V. kötet.
- Horváth 1872. Horváth Mihály: Magyarország története. Pest, 1872. V. kötet
- Kamody Kamody Miklós: Adatok Bártfa és Bártfa-fürdő postájának történetéhez. In:

1986. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXIV. Miskolc, 1986. 55–65.
- Kenyeres 2008. Kenyeres István: Uradalmak és végvárok. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban. (Habsburg történeti monográfiák 2.) Budapest, 2008.
- Kempelen Magyar nemes családok. II. kötet Bebek — Byzó. Írta: Kempelen Béla. Budapest, 1911.
- Komáromy 1893. Komáromy András: Levelek és akták az 1607/8-ki hajdúlázadás történetéhez. Hadtörténelmi Közlemények. VI. évfolyam (1893), VI. kötet. 72–91.
- Komáromy 1900. Komáromy András: A szabad hajdúkra vonatkozó levelek és okiratok. Történelmi Tár 1900. 411–448.
- Komoróczy é. n. Komoróczy György: A közigazgatás szervezete és társadalmi funkciója 1950 előtt. Hajdúdorog története. Szerk.: Komoróczy György. (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 13.). H. n. é. n. 220–305.
- Komoróczy é. n. Komoróczy György: A szerkesztő megjegyzései. In: Hajdúdorog története. Szerk.: Komoróczy György. (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 13.) H. n. é. n. 9–12.
- Komoróczy 1969. Komoróczy György: A Hajdúkerület szervezetének néhány problémája a XVII–XVIII. sz.-ban. In: A hajdúk a magyar történelemben. Szerk.: Módy György. (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 10.) Szerk.: Béres András. Debrecen, 1969. 76–84.
- Kovács 1988. Kovács Ágnes: Károlyi Sándor. Budapest 1988.
- Kovács 2008. Kovács Ágnes: Az ónodi adókiivetés Szatmár megye hadi szolgáltatásai tükrében. In: Memoria Rerum – Tanulmányok Bán Péter tiszteletére. Szerk.: Oborni Teréz–Á. Varga László: Eger, 2008. 245–259.
- Kovács 1973. Kovács Zoltán: A népesség. In: Hajdúnánás története. Szerk.: Rác István. Hajdúnánás, 1973. 32–72.
- Köpeczi–R. Várkonyi Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Budapest 2004.
- Magyar Nemzetségi Zsebkönyv 1905. Magyar Nemzetségi Zsebkönyv. Második rész: Nemes családok. Budapest, 1905.
- Málnási 1928. Málnási Ödön: Hajdúszoboszló története. Debrecen, 1928.

- Márki 1909. Márki Sándor: A liptói kuruczok: A Magyar Történelmi Társulat liptószentmiklósi vándorgyűlésén, 1909. augusztus 29-ikén tartott előadás. (Századok decemberi füzeté.) 808–816.
- Markó 1931. Hadműveleti és anyagi helyzetjelentések a kuruc felkelés idejéből. Ismerteti: Markó Árpád ny. alezredes. In: Magyar Katonai Szemle, I. évf., (1931) 2. negyedév. 200–207.
- Markó 2003. Markó Árpád: II. Rákóczi Ferenc csatái. Válogatott tanulmányok. S. a. r.: Mészáros Kálmán. Bp., 2003.
- Mezősi 1943. Mezősi Károly: Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében. Budapest, 1943.
- Mészáros 1995. Mészáros Kálmán: Újabb adalékok II. Rákóczi Ferenc tábornokainak életrajzához. Turul 68. évf.1995/3–4. szám. 93–96.
- Mészáros 1997. Mészáros Kálmán: Adalékok a Károlyi család levéltárában lévő mustrakönyvek keltezéséhez. Fons. 1997/1. szám. 99–106.
- Mészáros 2001. Mészáros Kálmán: Tábornoki és törzstiszti kinevezések a Rákóczi-szabadságharcban. In: Hadtörténelmi Közlemények, 114. évf.2001/2–3. szám. 303–361.
- Mészáros 2002. Mészáros Kálmán: A szabadságharc tisztikara. In: Az államiság megőrzése. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharcról. Szerk.: Czigány István. Budapest, 2002. 157–189.
- Mészáros 2006. Mészáros Kálmán: II. Rákóczi Ferenc tábornokai és brigadérosai. A kuruc katonai felső vezetés létrejötte és hierarchiája, 1703–1711. Budapest 2006. (A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Könyvtára.)
- Mészáros 2007a Mészáros Kálmán: Újabb szempontok és források a turóci „pártütés” történetéhez. In: Hadtörténelmi Közlemények, 120. évf. (2007) 4. szám. 1195–1232.
- Mészáros 2007b Mészáros Kálmán: A Bogár-Radvány nembeli Rákóczi család nemesi ágának történetéhez. Turul 2007. (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye) 4. füzet 1. I-II. rész.
- Mészáros 2010. Mészáros Kálmán: A "nagy" Hajdúvárosok tiszti- és altiszti kara a Rákóczi-szabadságharc alakulataiban. A Tiszántúli Történész Társaság közleményei 6. Szerk.: Bene János et al. Debrecen, 2010. 5–47.
- Mészáros 2012. Mészáros Kálmán: A szatmári béke aláírói és további sorsuk. In: Századok, 146. évf. 2012/4. szám. 887–911.

- Mészáros 2018. Mészáros Kálmán: Gombástól Majtényig – A kuruc kor harcai Szatmár vármegyében (1670–1711). In: A történeti Szatmár vármegye II. Szerk.: Reszler Gábor. Nyíregyháza, 2018. 134–174.
- NI II. Nagy Iván: Magyarország családai. Címerekkel és nemzékrendi táblákkal. II. kötet. Pest, 1858.
- NI VII. Nagy Iván: Magyarország családai. Címerekkel és nemzékrendi táblákkal. VII. kötet. Pest, 1860.
- N. Kiss 1980 A N. Kiss István: Az 1707. évi Rákóczi-féle dicalis conscriptio. In: Rákóczi-tanulmányok. Szerk.: Köpeczi Béla, Hopp Lajos, R. Várkonyi Ágnes. Budapest, 1980. 87–113.
- N. Kiss 1980 B N. Kiss István: A szabadságharc államának jövedelmei. In: Európa és a Rákóczi-szabadságharc. Szerk.: Benda Kálmán. Budapest, 1980. 199–207.
- Nagy 1928. Nagy Sándor: Hajdúhadház története. Hajdúhadház, 1928.
- Nagy 1975. Nagy László. A hajdúk Bethlen Gábor Habsburg-ellenes harcaiban. Magyar Történeti Tanulmányok VIII. Debrecen, 1975. 5–51.
- Nagy 1979. Nagy László: „Öreg” Rákóczi György hajdúkatonaí. Magyar Történeti Tanulmányok XII. Debrecen, 1979. 5–59.
- Nagy 1981. Nagy László: Kuruc hajdúk – labanc hajdúk a XVII. század utolsó harmadában. Magyar Történeti Tanulmányok XIV. Debrecen, 1981. 45–93.
- Nagy 1983. Nagy Sándor: A hajdúvárosok és a Hajdúkerület büntetőbíráskodásának szervezete (1606–1871). In: A Hajdúsági Múzeum Évkönyve V. Szerk. Nyakas Miklós, Hajdúböszörmény, 1983. 91–119.
- Nagy 1986. Nagy László: Hajdúvitézek. Budapest, 1986.
- Nagy 2001. Nagy László: Hajdúsors „Az magyar romlásnak századában”. In: Vármegyék és szabad kerületek. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, 2001. I–II. 63–79.
- Nagy–
Nyakas 2001. Nagy László - Nyakas Miklós: Hajdúisztesség tüköre. Hajdúböszörmény, 2001.
- Nyakas 1977. Nyakas Miklós: A Hajdúkerület kialakulásának néhány problémája. In: A Hajdúsági Múzeum Évkönyve III. Szerk.: Nyakas Miklós. Hajdúböszörmény, 1977. 31–61.
- Nyakas 1983. Nyakas Miklós: A Hajdúkerület kialakulása. In: A Hajdúsági Múzeum Évkönyve V. Szerk. Nyakas Miklós, Hajdúböszörmény, 1983. 83–91.

- Nyakas 1990. Nyakas Miklós: A hajdúkerületi főkapitány választási rendjének alakulása. In: Hajdúsági Múzeum Évkönyve 7. Szerk.: Nyakas Miklós. Hajdúböszörmény, 1990. 53–67.
- Nyakas 1993. Nyakas Miklós: A hajdúvárosok katonai szerepének alakulása a 17. század második felében. In: Végvárak és régiók a XVI-XVII. században. Studia Agriensia 14. Szerk.: Petercsák Tivadar és Szabó Jolán. Eger, 1993. 177–193.
- Nyakas 2000. Nyakas Miklós: Hajdúböszörmény a múltó időben. Hajdúböszörmény története. Hajdúböszörmény, 2000.
- Nyakas 2001 A Nyakas Miklós: A hajdúvárosok és az országgyűlési képviseleti jog. Vármegyék és szabad kerületek I–II. Debrecen, 2001. Szerk.: Radics Kálmán. (A Hajdú–Bihar Megyei Levéltár Közleményei 27.) 93–111.
- Nyakas 2001 B Nyakas Miklós: A Hajdúkerület kialakulása és korszakai. Szerk.: Radics Kálmán: Vármegyék és szabad kerületek I–II. Debrecen, 2001. (A Hajdú–Bihar Megyei Levéltár Közleményei 27.) 79–93.
- Nyakas 2002. Nyakas Miklós: Hajdúvárosok a magyar diétán 1792–1848. Hajdúböszörmény, 2002. (Studia Oppidorum Haidonicalium VIII.)
- Nyakas 2003. Nyakas Miklós: Hajdúkerületi statútumok 1696/98–1844. Hajdúböszörmény, 2003. (Studia Oppidorum Haidonicalium X.)
- Nyakas 2004. Nyakas Miklós: A Hajdúkerület kialakulása. In: A Déri Múzeum Évkönyve 2004. Szerk.: Magyar Márta. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai LXXVII.) Debrecen, 2005. 149–156.
- Nyakas 2005. Nyakas Miklós: A bihari kishajdú városok története. Debrecen 2005. (Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója V.)
- Nyakas 2006. Nyakas Miklós: A korponai kiváltságlevél hajdúkapitányai. In: Mierové rokovania na krupinskom sneme. In. 400. výročie krupinskeho snemu 1605–2005. A korponai országgyűlés 400. évfordulója. edd. Peter Kónya – Miroslav Lukáč, Krupina, 2006. 65–72.
- Nyakas 2008. Nyakas Miklós: A hajdúvárosok és a Rákóczi-szabadságharc. In: A Hajdúsági Múzeum Évkönyve XI. Szerk.: Szekeres Gyula. Hajdúböszörmény, 2008. 61–75.
- Nyakas 2010. Nyakas Miklós: Böszörmény, a hajdúváros. In: A hajdúváros, Böszörmény. Tanulmányok a hajdúk Böszörménybe telepítésének 400. évfordulójára. Szerk.: Nyakas Miklós. Hajdúböszörmény, 2010. (Közszolgálati füzetek 5.) 106–122.

- Oross 2013. Oross András: A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése. Budapest, 2013. (Fons Könyvek 4.)
- Orosz 1973. Orosz István: Mezőgazdasági termelés és agrártársadalom. In: Hajdúnánás története. Szerk.: Rácz István. Hajdúnánás, 1973. 89–204.
- Orosz 1975. Orosz István: A hajdúvárosok agrártörténetének levéltári forrásai a 18–19. században. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve II. Szerk.: Gazdag István. Debrecen, 1975. 149–165.
- Orosz 1976. Orosz István: Szőlőtermelés a Hajdúkerület városaiban a XVIII–XIX. században. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve III. Szerk.: Gazdag István. Debrecen, 1976. 57–75.
- Orosz 2006. Orosz István: Kontinuitás és betelepedés a hajdúvárosokban. In: „Frigy És Békesség Legyen...” A bécsi és A zsitvatoroki béke Szerk.: Papp Klára és Jeney–Tóth Annamária. (A Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója VIII.) Debrecen, 2006. 155–167.
- Orosz 2010. Orosz István: Böszörmény mezőváros 1410–1609. In: A hajdúváros, Böszörmény. Tanulmányok a hajdúk Böszörménybe telepítésének 400. évfordulójára. Szerk.: Nyakas Miklós. Hajdúböszörmény, 2010. (Közzolgálati füzetek 5.) 74–96.
- Papp 2005. Papp Klára: Debrecen a Rákóczi-szabadságharcban – a városi jegyzőkönyvek tükrében – 1703–1706. In: Várostörténeti források. Erdély és a Partium a 16–19. században. Szerk.: Papp Klára, Gorun-Kovács György és Jeney-Tóth Annamária. Debrecen, 2005. 300–325.
- Papp 2010. Papp Klára: „Az hajdúsággal mégyen erdélyi fejedelemségre” Báthory Gábor és kora. In: A hajdúváros, Böszörmény. Tanulmányok a hajdúk Böszörménybe telepítésének 400. évfordulójára. Szerk.: Nyakas Miklós. Hajdúböszörmény, 2010. (Közzolgálati füzetek 5.) 55–74.
- Perjés 1980. Perjés Géza: A Rákóczi-összeesküvés tervei a háború megvívására. In: Rákóczi-tanulmányok. Szerk. Köpeczi Béla, Hopp Lajos, R. Várkonyi Ágnes. Budapest 1980. 123–141.
- Poór 1967. Poór János: A hajdúvárosok gazdasági és társadalmi helyzete (1607–1720). Debrecen, 1967. (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 9.)
- Poór 1973. Poór János: Hajdúböszörmény mezőgazdasága a XVII–XVIII. sz.-ban. In: Hajdúböszörmény története. Szerk.: Szendrey István. Debrecen, 1973. 284–343.

- Pósán 1994. Pósán László: Vámospércs népességi és demográfiai viszonyainak története. In: Vámospércs története. Szerk.: Gazdag István. Vámospércs, 1994. 157–193.
- Pozsonyi 2006. Pozsonyi József: Adalékok a Rákóczi-szabadságharc főtisztjeinek genealógiájához. In: Ihász István - Pintér János szerk.: Történeti Muzeológiai Szemle: A Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve 6. Budapest, 2006. 145–169.
- Rácz 1957. Rácz István: A hajdúság története. Budapest, 1957.
- Rácz 1964. Rácz István: A hajdúkérdés Bocskai István szabadságharca után (Nagy András hajdúgenerális). In: Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth nominate. Series Historica III. 1964. 31–57.
- Rácz 1965. Rácz István: A hajdúkérdés Bocskai István szabadságharca után. II. rész. In: Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth nominate. Series Historica IV. 1965. 19–38.
- Rácz 1969. Rácz István: A hajdúk a XVII. században. Magyar Történeti Tanulmányok II. Szerk.: Szendrey István. Debrecen, 1969.
- Rácz 1973a Rácz István: A hajdúszabadság birtokában. Hajdúböszörmény története. Szerk.: Szendrey István. Debrecen, 1973. 62–121.
- Rácz 1973b Rácz István: Jobbágyi alávetettség – hajdúvárosi szabadság. Hajdúnánás története. Szerk.: Rácz István. Hajdúnánás, 1973. 249–291.
- Rácz 1975. Rácz István: Szoboszló hajdúváros 1606–1725. Hajdúszoboszló monográfiája. Szerk.: Dankó Imre. Hajdúszoboszló, 1975. 167–187
- Rácz 1983. Thököly és a hajdúvárosok. In: A Thököly-felkelés és kora. Szerk.: Benczédi László. Budapest, 1983. 83–89.
- Rácz 2007. Rácz Anita: A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára. Debrecen, 2007.
- Reiszig 1901a Bihar vármegye története. Írta ifj. dr. Reiszig Ede. In: Bihar vármegye és Nagyvárad. Szerk.: Borovszky Samu. (Magyarország vármegyéi és városai). Budapest, 1901. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/bihar-varmegye-es-nagyvarad-4B81/bihar-varmegye-tortenete-irta-ifj-dr-reiszig-ede-5BE5/iv-a-szabadsagharctol-a-kiegyezesig-6000/i-alispanok-16881893-606D/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfQm9yb3Zzemt5XzEiXX0sICJxdWVyeSI6ICJidWRheSBpc3R2XHUwMGUxbiJ9>
- Reiszig 1901b Bihar vármegye nemes családai. A XVII. század. Írta ifj. dr. Reiszig Ede. In: Bihar vármegye és Nagyvárad. Szerk.: Borovszky Samu.

- (Magyarország vármegyéi és városai). Budapest, 1901. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/bihar-varmegye-es-nagyvarad-4B81/bihar-varmegye-nemes-csaladai-irta-ifj-dr-reiszig-ede-61C3/a-xvii-szazad-6237/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfQm9yb3Zzemt5XzEiXX0sICJxdWVyeSI6ICJidWRheSBpc3R2XHUwMGUxbiJ9>
- Seres 2003. Seres István. „Az aradiak harca a komádiakkal” – Egy szerb népballada történelmi háttére és Szúnyogh György kuruc főkapitány aradi fogsága 1704–1706-ban. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2002-2003. Debrecen, 2003. 135–170.
- Seres 2004. Seres István: Iktári Bethlen István és Rhédey Ferenc ismeretlen hajdútelepítő oklevelei. Hajdúk a zsákai várhoz tartozó jószágokon. In: Hadtörténelmi Közlemények, 117. évf. 2004/4. szám 1234–1241.
- Seres 2007. Seres István: Szunyogh György, a bihari hajdúvárosok főkapitánya, 1703–1704. In: A Tiszántúli Történész Társaság Közleményei 2. Szerk. Pozsonyi József. Debrecen 2007. 39–56.
- Seres 2009. Seres István: A bihari hajdúvárosok a Rákóczi–szabadságharcban. In: Hadtörténelmi Közlemények, 122. évf. 2009/ 2. szám 392–441.
- Sillye 1882. Hajdumegye történeti viszonyai. Írta: Sillye Gábor. Hajdumegye leírása. Szerk.: Varga Geiza. Debrecen, 1882. 1–112.
- Szendrey 1968. Szendrey István: Egy alföldi uradalom a török hódoltság után. Budapest, 1968.
- Szendrey 1971. Szendrey István: Hajdú szabadságlevelek. Debrecen, 1971.
- Szendrey 1973. Szendrey István: A város népesedése. In: Hajdúböszörmény története. Szerk.: Szendrey István. Debrecen, 1973. 256–284.
- Szendrey 1979. Szendrey István A derecskei uradalom kiépítése. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve VI. Szerk.: Gazdag István. 1979. 19–33.
- Szilágyi 1888. A magyar nemzet története. Szerk.: Szilágyi Sándor Budapest, 1888. VI. kötet. A kötetet Angyal Dávid írta
- Szirácsik 2004. Szirácsik Éva: A nemes vármegyének kezéhez... II. Rákóczi Ferenc levelei és Nógrád vármegyei visszhangjuk (1703–1705) I. kötet. Salgótarján, 2004. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád megyei levéltárból 44.)

- Szirácsik Szirácsik Éva: „RÁKÓCZY LEVELEK” Nagy Iván Rákóczi-kori iratmásolatainak regesztái a Nógrád Megyei Levéltárból. Salgótarján, 2005. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád megyei levéltárból 46.)
- Takáts 1904. Takáts Sándor: Kísérletek a magyar haderő felosztására. In: Századok 38. évf. 1904. 1–25, 114–136, 219–240, 322–344.
- Thaly 1879. Thaly Kálmán: Dunántúli hadjárat, 1707-ben. Hadtörténelmi tanulmány. I. II. III. IV. In: Századok 13. évf. 1879. 277, 365, 629, 453
- Thaly 1891. Thaly Kálmán: Tényleges létszámok és hadi fölszerelés Rákóczi hadseregének ezredeiben. 2. közlemény (Értekezések és önálló nagyobb dolgozatok.) Hadtörténelmi Közlemények 4. (1891:4) 153–179.
- Thaly 1908. Thaly Kálmán: Kurucz hadjárat Liptóban 1709. Közli: Dr. Thaly Kálmán. MTT 4. sorozat 9. kötet (1908).
- Török 2011a Török Péter: A „nagy” hajdúvárosok Rákóczi-szabadságharcban betöltött szerepének megjelenése a regionális szakirodalomban. In: Interdiszciplinaritás a régiónkutatásban. Fiatal kutatók nemzetközi konferenciája I. Szerk.: Bartha Ákos - Szálkai Tamás – Szendrei Ákos. Debrecen, 2011. CD-ROM. 175–193.
- Török 2011b Török Péter: A herpályi uradalomtól a nagyközségig 1301–1876. In: Berettyóújfalu az újkőkortól napjainkig. Szerk.: Kállai Irén. Berettyóújfalu Város Önkormányzata. Berettyóújfalu, 2011. 32–49.
- Török 2013a Török Péter: Böszörmény, mint központ: a hajdúvárosok közgyűléseinek toposza a regionális szakirodalomban. In: Történeti Tanulmányok XXI. Szerkesztette: Bárány Attila és Papp Klára. Debrecen, 2013. 75–85.
- Török 2013b Török Péter: Adalékok egy készülő archontológiai adattárhoz. In: Forisek Péter et al. szerk.: Hallgatói Műhelytanulmányok, 2. Debrecen, 2013. 319–329.
- Török 2017a Török Péter: Nova villától a Faluvárosig – Berettyóújfalu múltjának vázlatos áttekintése a középkortól 1944-ig. In: A jogszolgáltatás története Berettyóújfaluban. Szerk. Megyeri-Pálffy Zoltán. Debrecen, 2017. 33–45.
- Török 2017b Török Péter: A szabolcsi hajdúvárosok archontológiai adattára 1703–1711. In: Új Nézőpont, 2017. 1. sz. 67–87. <http://ujnezopont.biharkutatas.hu/wp-content/uploads/2017/04/06-T%C3%B6r%C3%B6k-P%C3%A9ter.pdf>
- Török 2017c Hajdúk fehérben. A szabolcsi hajdúvárosok és a váradi blokád 1703–1708. In: „Őrizzük Váradot...” Nagyvárad és Bihar vármegye története a kora

- újkorban – tanulmányok. Szerkesztette: Oborni Teréz. Nagyvárad, 2017. 113–135.
- Török 2018a Török Péter: A szabolcsi hajdúvárosok archontológiai adattára 1703–1711. In: Régiókutatási módszerek és eredmények. Szerk.: Brigovác László és Szendrei Ákos. (Új Nézőpont Könyvek 1.) Debrecen, 2018. 92–115.
- Török 2018b Török Péter: Egy zempléni nemes a szabolcsi hajdúvárosok élén: Szemere László. In: Mészáros Kálmán-Seres István-Török Péter: A fejedelem szolgálatában: életrajzi és családtörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból. Budapest, 2018. 102–113.
- Török 2019a Török Péter: Adalékok bölsei Buday István életrajzához. In: Bihari Múzeum Évkönyve XXIV. Szerk.: Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2019. 7–20.
- Török 2019b Török Péter: Rákóczi oldalán – a kuruccá lett alispán. Új Nézőpont 6. évf. 2019/3. szám 35–63.
- Ulrich 2011. Ulrich Attila: Jobbágyi adózás és társadalom a Szepesi Kamara területén 1670-73 között. In: A nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyvei 53. Nyíregyháza, 2011. 177–199.

Internetes felületek

<https://varak.hu/latnivalo/index/1299-Szentjobb-Var/> (Utolsó letöltés: 2019. augusztus 17.)

<http://muemlekem.hu/hatareset/Szentjobbi-var-maradvanyai-Szentjobb-2481> (Utolsó letöltés: 2019. augusztus 23.)

Rövidítések jegyzéke

d. = doboz

Fasc. = Fasciculus

fol. = folio

k. = kötet

No. = Numero

p. = pagina

Mellékletek

1. sz. Melléklet A szabolcsi hajdúvárosok közgyűléseinek itineráriuma

A hét szabolcsi hajdúváros 1699. szeptember 8-án, Vámospércsen tartott közgyűlésén (*generalis congregatio*) a következő határozatot fogadta el: „*Minthogy az útnak hosszas volta terhes és súlyos, hogy a hiábanvaló (!) költségét is eltávoztathassuk, minden koron Beszermény városában kelletik gyűlést tenni, amikor az szükséges és az idő engedi.*”⁴⁹⁸

A regionális szakirodalomban felbukkanó gondolatok szerint már ebben az időszakban is Böszörmény tekinthető a szabolcsi hajdúvárosok központjának, ahol a fentebb citált bejegyzés szerint a továbbiakban – amikor arra lehetőség van – gyűléseiket tartják az említett települések.⁴⁹⁹ Az 1699-ben hozott határozatot 1705-ben megerősítették, amikor Fogarasi Tamás vicekapitányi instrukciójában rögzítésre került a gyűlések kérdése.⁵⁰⁰

Kutatásunk során arra a kérdésre kerestük a választ, hogy az 1700 és 1711 közötti intervallumra vonatkozóan a hajdúvárosok határozata milyen mértékben valósult meg vagy az érvényszerzés nehézségeiből és az ország instabil helyzetéből fakadóan a kiadott és elfogadott határozat csak a későbbiekben vált mértékadóvá a szabolcsi hajdúvárosok életében.

A vizsgált időszakban - 1700. január 1. és 1711. december 31. között - 172 hajdúvárosi gyűlésről van adatunk, amelyek közül 162 általános (*generalis*), míg 10 rész (*particularis*) gyűlés volt.⁵⁰¹

Teljes körű adatok nem állnak rendelkezésünkre, mivel két olyan év is szerepel a kutatás alá vont nyolc esztendő között, amelyről nem sikerült információt gyűjteni. 1703-ra és 1710-re vonatkozóan nem találtunk a közgyűlésekkel kapcsolatos bejegyzéseket a hajdúvárosok jegyzőkönyveiben, illetve a kapcsolódó iratanyagok sem nyújtottak számunkra újabb adatokat ezekkel az évekkel kapcsolatban.⁵⁰²

⁴⁹⁸ MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 47.

⁴⁹⁹ A terjedelmes szakirodalomból csupán néhány példát említünk: Nagy 1983.; Nyakas 1977.; Nyakas 1983.; Nyakas 2005.; Nyakas 2008.

⁵⁰⁰ Az 1705. június 8-án tartott gyűlés, amelyet Buday István a hét szabolcsi hajdúváros főkapitánya hívott összes és vezényelt le, adta ki azt az instrukciót, amelynek negyedik pontja rendelkezik arról, hogy a gyűléseket Böszörménybe kell összehívni. A vicekapitány - ha az időjárás engedi - máshova is vihette a gyűléseket. MNL HBML IV.502.a 1. k. p. 159–161. Az eskü szövege közölve: Nyakas 2003. 44–46.)

⁵⁰¹ A *particularis* gyűlések mindössze 5,81%-át adják az egésznek. A részgyűléseken a felmerülő témák ugyanolyan fontosak voltak, mint az általános gyűléseken elhangzók. Esetünkben a megjelentek számától függhetett, hogy rész-, vagy általános gyűlést tartottak, illetve az adott kérdések is kijelölhették a résztvevők körét.

⁵⁰² Természetesen nem zárhatjuk ki, hogy a további kutatások folyamán még kerülnek újabb adatok, amelyek segítségével tovább árnyalhatjuk a közgyűlésekkel kapcsolatos ismereteinket.

Az 1702. év adatait sem tekinthetjük szignifikánsnak, mivel mindössze két bejegyzés szerepel a jegyzőkönyvben, amelyek ehhez az évhez kötődnek.⁵⁰³Ettől függetlenül úgy gondoljuk, hogy a rendelkezésünkre álló adatok feldolgozásával lehetséges a tendenciák keresése és azok kimutatása.

1700. január 1. és 1711. december 31. között 172 gyűlést tartottak a hajdúvárosok, azonban ezek évenkénti bontásban meglehetősen hektikus képet mutatnak.⁵⁰⁴1700-ban és 1707-ben mindössze kilenc gyűlést tartottak, ellenben 1705-ben harminchármat, míg 1709-ben harmincegyszer tanácskoztak a küldöttek.

Ha átlagként az évi huszonegy gyűlést vesszük, akkor jól látható, hogy a vizsgált ciklusban összesen három évben ülészetek ennyi vagy ennél több alkalommal.⁵⁰⁵ A hajdúvárosok számára kiemelkedő évekből (1702, 1703 és 1710) ellenben minimális vagy semmilyen adattal sem rendelkezünk, a kialakuló háborús helyzet nem teremtett megfelelő helyzetet a tanácskozások megtartásához.

1. sz. ábra: A közgyűlések évenkénti megoszlása

A megtartott gyűlések, tanácskozások településenkénti bontásban Böszörmény dominanciáját mutatják. A 172 ismert congregatio közül hatvanötöt tartottak ebben a városban, amely a 37,79%-a az összesnek.⁵⁰⁶Ha ezt az értéket nézzük, akkor Böszörmény

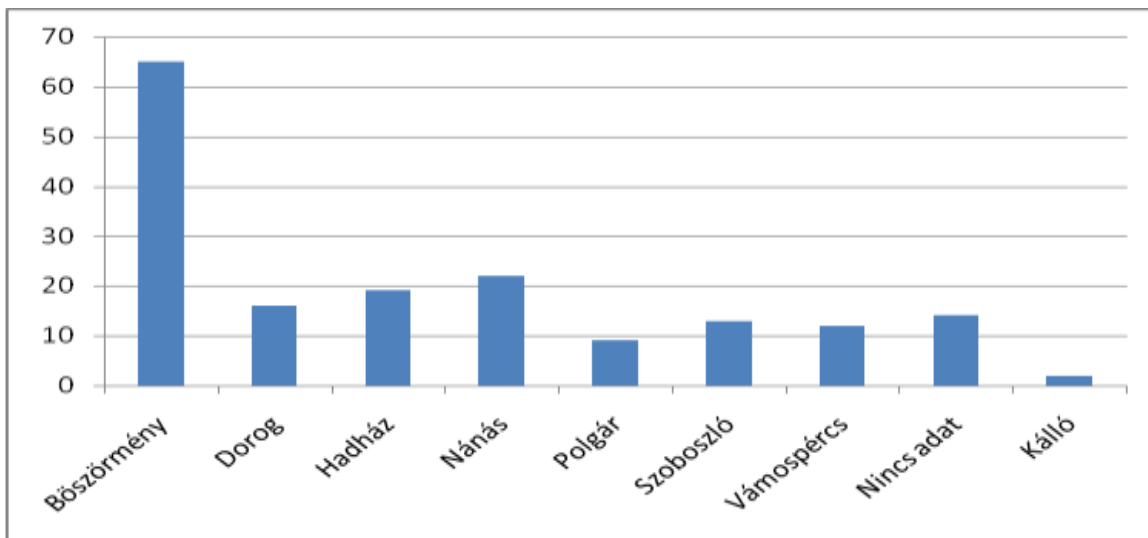
⁵⁰³ Az 1702. május 26-án, Nánáson tartott közgyűlés fontosságát nem lehet elvitatni, hiszen ekkor foglalkoztak a hajdúvárosok az udvar által elrendelt összeírással. MNL HBML IV. A. 502.a 1. k. p. 91.

⁵⁰⁴ A közgyűlések évenkénti megoszlása: 1700 – 9 gyűlés; 1701 – 17 gyűlés; 1702 – 2 gyűlés; 1703 – nincs adat; 1704 – 22 gyűlés; 1705 – 33 gyűlés; 1706 – 20 gyűlés; 1707 – 9 gyűlés; 1708 – 18 gyűlés; 1709 – 31 gyűlés; 1710 – nincs adat; 1711 – 11 gyűlés; Összesen: 172.

⁵⁰⁵ Minimumnak azokat az éveket tekintettük, amelyekben kilenc (1700 és 1707), maximumnak pedig azt (1705), amikor harminchárom gyűlést tartottak a városok.

⁵⁰⁶ Lásd a 2. sz. ábrát.

elsősége vitathatatlan, de az évenkénti eredmények tükrében a szerepek némileg átrajzolódnak, egy-egy évben billentve az adatokat az aktuális vicekapitány lakhelye felé. Nem szokatlan, sőt, általánosnak tekinthető, hogy egy vármegye vagy szabad kerület második emberének lakhelye többször ad otthont az egyes gyűléseknek, mint más települések.

2. sz. ábra: A gyűlések helyszínei, településenkénti bontásban 1700–1711

Ezt támasztja alá az, hogy 1700-ban, 1701-ben és 1702-ben Nánás többször adott helyet a hajdúvárosok gyűléseinek, mint Böszörmény. 1701-ben Nánáson az adott évben tizenhét tanácskozásból hatot tartottak, amely 35,29%-a az összesnek. 1702-ből mindössze két adatunk maradt fent, de abból az egyik szintén Nánáshoz kötődik. Ezeknél az éveknél Désány István, a hét hajdúváros főkapitányának, lakhelye kapott nagyobb szerepet a közgyűlések lebonyolításában.

Böszörmény szerepe igazán 1704-től válik meghatározóvá, 1709 végéig ez a város mondhatta el magáról, hogy a legtöbb alkalommal adott otthont a gyűléseknek. 1710 végétől az új főkapitány személye a congregatiók helyszínének kijelölésében is változást hozott és Szoboszló emelkedett ki a városok közül, ahol a gyűlések 45,45%-át rendezték az elkövetkezendő időszakban.

A vizsgálat alá vont több mint tíz év adatai alapján megállapítható, hogy a közösen hozott határozat ellenére a közgyűlések kijelölésénél a regnáló hajdúvárosi vezető személye komolyabb súllyal eset a latba mint az elfogadott edictum. Az 1700-as évek elején a Nánás vezető szerepe egyértelműen Désány Istvánnak, a hajdúvárosok első főkapitányának, köszönhető.

1704 és 1709 között – a határozat szabályzásán túl – Fogarasi Tamás személye is befolyásoló tényezőnek számított, aki huzamosabb időn keresztül töltött be hajdúvárosi tisztségeket. 1710 végén Csanády Sámuel választották a hajdúvárosok főkapitányává, aki szoboszlói nemesként az esetek többségében lakóhelyén tartotta a hét város közgyűlését.

A hajdúvárosi közgyűlések itineráriuma⁵⁰⁷

Időpont	Helyszín	Típus
1700. január 2.	Böszörmény	generalis congregatio
1700. január 16.	Nánás	generalis congregatio
1700. február 9.	Polgár	generalis congregatio
1700. március 2.	nincs adat	generalis congregatio
1700. március 3.	nincs adat	generalis congregatio
1700. május 26.	Böszörmény	generalis congregatio
1700. augusztus 7.	Vámospércs	generalis congregatio
1700. október 7.	Polgár	generalis congregatio
1700. december 30.	Nánás	generalis congregatio
1701. január 4.	nincs adat	
1701. február 3.	Nánás	generalis congregatio
1701. április 5.	Szoboszló	generalis congregatio
1701. május 13.	Böszörmény	generalis congregatio
1701. június 15.	Vámospércs	generalis congregatio
1701. június 29.	Böszörmény	generalis congregatio
1701. július 16.	Nánás	particularis congregatio
1701. július 26.	Nánás	generalis congregatio
1701. augusztus 9.	Nánás	generalis congregatio
1701. augusztus 13.	Nánás	particularis congregatio
1701. augusztus 26.	Böszörmény	particularis congregatio
1701. szeptember 10.	Szoboszló	generalis congregatio
1701. október 1.	nincs adat	generalis congregatio
1701. október 14.	Vámospércs	generalis congregatio
1701. november 19.	Dorog	generalis congregatio

⁵⁰⁷A táblázatot a hajdúvárosok jegyzőkönyvei alapján állítottuk össze: MNL HBML IV.502.a 1–2. k.

Időpont	Helyszín	Típus
1701. november 22.	Böszörmény	generalis congregatio
1701. december 29.	Nánás	generalis congregatio
1702. május 26.	Nánás	generalis congregatio
1702. július 10.	Dorog	generalis congregatio
1704. március 23.	Szoboszló	generalis congregatio
1704. április 16.	Dorog	generalis congregatio
1704. április 26.	Hadház	generalis congregatio
1704. május 7.	Polgár	generalis congregatio
1704. május 20.	Nánás	generalis congregatio
1704. május 24.	Vámospércs	generalis congregatio
1704. május 29.	Böszörmény	generalis congregatio
1704. június 4.	Szoboszló	generalis congregatio
1704. június 12.	Dorog	generalis congregatio
1704. június 21.	Hadház	generalis congregatio
1704. június 25.	Polgár	generalis congregatio
1704. július 4.	Vámospércs	generalis congregatio
1704. július 28.	Böszörmény	particularis congregatio
1704. szeptember 8.	Hadház	generalis congregatio
1704. október 6.	Vámospércs	generalis congregatio
1704. október 14.	Böszörmény	generalis congregatio
1704. október 25.	Polgár	generalis congregatio
1704. november 19.	Dorog	generalis congregatio
1704. november 29.	Böszörmény	generalis congregatio
1704. december 6.	Szoboszló	particularis congregatio
1704. december 20.	Dorog	generalis congregatio
1704. december 24.	Böszörmény	generalis congregatio
1705. január 3.	Nánás	generalis congregatio
1705. január 27.	Polgár	generalis congregatio
1705. január 31.	Hadház	generalis congregatio
1705. február 11.	Vámospércs	generalis congregatio
Időpont	Helyszín	Típus

1705. február 16.	Böszörmény	generalis congregatio
1705. február 21.	Böszörmény	generalis congregatio
1705. február 25.	Hadház	generalis congregatio
1705. március 4.	nincs adat	generalis congregatio
1705. március 11.	Böszörmény	generalis congregatio
1705. március 24.	Böszörmény	particularis congregatio
1705. március 27.	Dorog	generalis congregatio
1705. március 30.	Böszörmény	generalis congregatio
1705. április 8.	Böszörmény	generalis congregatio
1705. április 18.	Hadház	generalis congregatio
1705. április 30.	Dorog	generalis congregatio
1705. május 5.	Böszörmény	particularis congregatio
1705. május 21.	Böszörmény	generalis congregatio
1705. május 29.	Dorog	generalis congregatio
1705. június 2.	Polgár	generalis congregatio
1705. június 8.	nincs adat	generalis congregatio
1705. június 22.	Böszörmény	generalis congregatio
1705. június 27.	Nánás	generalis congregatio
1705. augusztus 12.	Polgár	generalis congregatio
1705. augusztus 18.	Böszörmény	generalis congregatio
1705. augusztus 24.	Nánás	generalis congregatio
1705. október 8.	Szoboszló	generalis congregatio
1705. október 12.	Böszörmény	generalis congregatio
1705. november 16.	Böszörmény	generalis congregatio
1705. november 24.	Nánás	generalis congregatio
1705. december 3.	Dorog	generalis congregatio
1705. december 7.	Böszörmény	particularis congregatio
1705. december 12.	Hadház	generalis congregatio
1705. december 29.	Nánás	generalis congregatio
1706. január 13.	Polgár	generalis congregatio
1706. január 19.	Böszörmény	generalis congregatio
1706. január 22.	Vámospércs	generalis congregatio
Időpont	Helyszín	Típus

1706. február 19.	Böszörmény	generalis congregatio
1706. február 24.	Nánás	generalis congregatio
1706. március 10.	Szoboszló	generalis congregatio
1706. március 22.	Hadház	generalis congregatio
1706. március 26.	Böszörmény	generalis congregatio
1706. április 15.	Böszörmény	generalis congregatio
1706. május 19.	Dorog	generalis congregatio
1706. május 26.	Hadház	generalis congregatio
1706. május 29.	Böszörmény	particularis congregatio
1706. június 12.	nincs adat	generalis congregatio
1706. június 28.	Böszörmény	generalis congregatio
1706. július 2.	Böszörmény	generalis congregatio
1706. július 8.	Vámospércs	generalis congregatio
1706. július 12.	Böszörmény	generalis congregatio
1706. július 27.	Böszörmény	generalis congregatio
1706. augusztus 23.	Böszörmény	generalis congregatio
1706. október 11.	nincs adat	generalis congregatio
1707. április 18.	Böszörmény	generalis congregatio
1707. május 20.	Böszörmény	generalis congregatio
1707. június 27.	Böszörmény	generalis congregatio
1707. július 5.	Böszörmény	generalis congregatio
1707. augusztus 15.	Böszörmény	generalis congregatio
1707. augusztus 25.	nincs adat	generalis congregatio
1707. augusztus 29.	Böszörmény	generalis congregatio
1707. szeptember 20.	Böszörmény	generalis congregatio
1707. december 30.	nincs adat	generalis congregatio
1708. január 25.	nincs adat	generalis congregatio
1708. február 6.	Böszörmény	generalis congregatio
1708. március 1.	Böszörmény	generalis congregatio
1708. március 24.	Böszörmény	generalis congregatio
1708. április 21.	nincs adat	generalis congregatio
Időpont	Helyszín	Típus

1708. április 30.	Böszörmény	generalis congregatio
1708. május 4.	Böszörmény	generalis congregatio
1708. május 13.	nincs adat	generalis congregatio
1708. május 21.	Hadház	generalis congregatio
1708. június 26.	nincs adat	generalis congregatio
1708. október 11.	Böszörmény	generalis congregatio
1708. október 22.	Böszörmény	generalis congregatio
1708. október 31.	Hadház	generalis congregatio
1708. november 12.	Böszörmény	generalis congregatio
1708. november 21.	Nánás	generalis congregatio
1708. december 17.	Vámospércs	generalis congregatio
1708. december 22.	Hadház	generalis congregatio
1708. december 29.	Dorog	generalis congregatio
1709. január 9.	Böszörmény	generalis congregatio
1709. január 24.	Böszörmény	generalis congregatio
1709. január 28.	Dorog	generalis congregatio
1709. február 2.	Kálló	generalis congregatio
1709. február 9.	Hadház	generalis congregatio
1709. február 19.	Böszörmény	generalis congregatio
1709. február 25.	Nánás	generalis congregatio
1709. március 5.	Böszörmény	generalis congregatio
1709. március 11.	Böszörmény	generalis congregatio
1709. március 26.	Hadház	generalis congregatio
1709. április 18.	Kálló	generalis congregatio
1709. április 30.	Böszörmény	generalis congregatio
1709. május 7.	Dorog	generalis congregatio
1709. május 15.	Böszörmény	generalis congregatio
1709. június 8.	Dorog	generalis congregatio
1709. június 13.	Nánás	particularis congregatio
1709. június 18.	Hadház	generalis congregatio
1709. június 22.	Dorog	generalis congregatio
1709. június 27.	Szoboszló	generalis congregatio
Időpont	Helyszín	Típus

1709. június 29.	Böszörmény	generalis congregatio
1709. július 16.	Vámospércs	generalis congregatio
1709. augusztus 2.	Böszörmény	generalis congregatio
1709. augusztus 19.	Böszörmény	generalis congregatio
1709. augusztus 31.	Nánás	generalis congregatio
1709. szeptember 21.	Hadház	generalis congregatio
1709. szeptember 30.	Nánás	generalis congregatio
1709. október 17.	Nánás	generalis congregatio
1709. október 31.	Hadház	generalis congregatio
1709. november 11.	Böszörmény	generalis congregatio
1709. november 15.	Hadház	generalis congregatio
1709. november 26.	Böszörmény	generalis congregatio
1711. június 30.	Hadház	generalis congregatio
1711. július 16.	Vámospércs	generalis congregatio
1711. július 27.	Böszörmény	generalis congregatio
1711. augusztus 4.	Szoboszló	generalis congregatio
1711. augusztus 12.	Böszörmény	generalis congregatio
1711. augusztus 25.	Böszörmény	generalis congregatio
1711. szeptember 3.	Szoboszló	generalis congregatio
1711. szeptember 26.	Böszörmény	generalis congregatio
1711. október 1.	Szoboszló	generalis congregatio
1711. december 14.	Szoboszló	generalis congregatio
1711. december 19.	Szoboszló	generalis congregatio

2. sz. Melléklet A szabolcsi hajdúvárosok archontológiai adattára 1703–1711⁵⁰⁸

⁵⁰⁸ Az archontológiai kutatások részeredményeit néhány korábbi közleményünkben adtuk közre: Török 2013b, Török 2017b és Török 2018a.

A hajdú kutatás elmúlt évtizedeiben számos meghatározó, a mai napig biztos alapot nyújtó kiadvány született, amely a hét település történetiségével foglalkozik. A hajdúság történelemformáló szerepét főleg a XVII. század folyamán lehet kitapintani, és a korábbi kutatások is nagyjából erre az időszakra koncentráltak, ezért a Rákóczi-szabadságharc nyolc éve még számos megoldatlan és feltáratlan kérdést tartogat a kutatók számára.

A szabadságharc időszakához kapcsolódóan – de nem minden esetben annak feltárása miatt – megjelent néhány meghatározó forráskiadvány és adattár, amelyet haszonnal forgathatunk. Balogh István⁵⁰⁹ Böszörmény, Hadház, Nánás és Szoboszló magisztrátusi jegyzőkönyveit közölte és tette a kutatás számára elérhetővé ezeket a forrásokat, míg Bánkúti Imre⁵¹⁰ az 1705. évi szécsényi országgyűlés következményeként elvárt eskü hajdúvárosi névsorát publikálta.

A hajdúság történetének egyik alapmunkája a Nagy László és Nyakas Miklós⁵¹¹ nevével fémjelzett adattár, amely alfabetikus sorrendben veszi sorba a két hajdú kutató évtizedes gyűjtőmunkájának eredményét. Legutóbb pedig Mészáros Kálmán⁵¹² készítette el a hajdúvárosi lovasezred tiszti- és altiszti karát név szerint bemutató összeállítását.

A szabolcsi hajdúvárosok Rákóczi-szabadságharcban betöltött szerepéről készülő doktori disszertációnk egyik kérdéscsoportja a városok belső átrendeződése és a városi „elit” meghatározása, amennyiben ez lehetséges. A városok vezető társadalmi csoportjának megrajzolásához elengedhetetlennek tartottuk, hogy összeállítsuk a korszak tisztségviselőinek névsorát, adattárát, mivel nagy valószínűséggel azok a személyek tudtak érdemleges pozíciót betölteni egy-egy településen, akiket más téren is a városok meghatározó lakosai között tartottak számon.

Az adattár összeállításánál elsősorban levéltári forrásokra támaszkodtunk, visszanyúlva az eredeti iratanyaghoz, még abban az esetben is, ha az valamilyen formában már közlésre került. A rendelkezésünkre álló irategyüttesek legjelentősebb részét a városi jegyzőkönyvek, illetve a szórványosan fellelhető más irattípusok tették ki. Fontos megemlítenünk a Károlyi levéltár iratanyagáról készült kiadványt, amelyet szintén haszonnal tudtunk forgatni.⁵¹³

A forrásadottság minden várossal kapcsolatban más és más szintet képvisel, ezért néhány település esetében csak töredékes adatokat tudtunk összegyűjteni. A hiányos évkörökhöz tartozó adatok feltárására további kutatásokat kell folytatnunk, ezért nem tekinthetjük lezártnak az adatgyűjtést és véglegesnek a közölt adatokat.

⁵⁰⁹ Balogh 1999.

⁵¹⁰ Bánkúti 2001.

⁵¹¹ Nagy–Nyakas 2001.

⁵¹² Mészáros 2010.

⁵¹³ Károlyi DVD.

A városok általában egy évre – Szent György naptól Szent György napig – választották meg azokat a személyeket, akik az adott tisztséget a közösség érdekében viselték. A város élén a hadnagy állt, aki az esküdtekkel egyetértésben intézte az adott település ügyeit. Az ő munkáját segítette a jegyző és a városgazda is. A különböző felügyelők, a borbírák, mészárszékelügyelők, egyházfiak pedig a város vagyonát felügyelték. A tizedesek a katonai múlt örökségként megmaradt településfelosztásból fakadó rendszer részeként a rájuk bízott városrészt vigyázták, akiket az utcahadnagy ellenőrzött.

Az időintervallumot tekintve az 1703. április 24. és 1712. április 24. közötti időszakot vizsgáltuk, amely teljes egészében felöleli a szabadságharc nyolc évét. Itt kell megjegyeznünk, hogy a „Záró dátum” mezőben beírt végnapokat a táblázat egysége miatt szerepeltetjük. Ebben az időszakban még nem találhatunk feljegyzéseket a leköszönő tisztségviselőkről, ezért a korábban említett Szent György napot (április 24.) fogadtuk el érvényes határnapként.

Átfogó vizsgálatokat, elemzéseket a későbbiekben tervezünk végezni a rendelkezésre álló adatsorokon, a hajdúböszörményi értékelés szempontrendszerét követve.⁵¹⁴ Az adatok közlésénél megtartottuk az adott városra jellemző szóhasználatot, ezért a táblázatban lehetnek eltérések ugyanazon tisztség megnevezésénél.

⁵¹⁴ Török 2013.

Böszörmény

1703

Tisztség	Tisztségviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Ductor	Fogarasi Tamás	1703. május 2. ⁵¹⁵	1704. április 24. ⁵¹⁶
Nótárius	Harangi Demeter	1703. szeptember 19. ⁵¹⁷	1704. április 24.

1704⁵¹⁸

Tisztség	Tisztségviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Hadnagy	Orosi István	1704. április 24.	1705. április 24.
Hospes	Kovács Mihály	1704. április 24.	1705. április 24.
Nótárius	Harangi Demeter	1704. április 24.	1705. április 24.
Jurassor ⁵¹⁹	Fogarasi Tamás	1704. április 24.	1705. április 24.
Jurassor	Tóth Mihály	1704. április 24.	1705. április 24.
Jurassor	Győri Gáspár	1704. április 24.	1705. április 24.
Jurassor	Mészáros Márton	1704. április 24.	1705. április 24.
Jurassor	Andorkó Péter	1704. április 24.	1705. április 24.
Jurassor	Lakatos János	1704. április 24.	1705. április 24.
Jurassor	Mészáros Mihály	1704. április 24.	1705. április 24.
Jurassor	Hajdu Mátyás	1704. április 24.	1705. április 24.
Jurassor	Nagy Mihály	1704. április 24.	1705. április 24.
Jurassor	Varga János	1704. április 24.	1705. április 24.
Jurassor	Kocsis István	1704. április 24.	1705. április 24.
Jurassor	Takács István	1704. április 24.	1705. április 24.
Jurassor	Kelemen János	1704. április 24.	1705. április 24.

⁵¹⁵ MNL HBML V.1.a 1. k. p. 29.

⁵¹⁶ A választott tisztségviselők Szent György napjától egy éven keresztül töltötték be a rájuk bízott pozíciót. Az általunk vizsgált időszakban még nem jelentek meg a leköszönést rögzítő bejegyzések, amelyből biztonsággal tudnánk megállapítani a hivatalletétel pontos napját. Az összeállított listák azonban arra engednek következtetni, hogy a városok kisebb-nagyobb eltérésekkel betartották a határnapot, és minden év április 24-ét követően új tisztségviselőket választottak, ezért szerepeltetjük a „Záró dátum” rubrikában egységesen a fentebb említett napot. Ehhez lásd: Balogh 1999. 16–17.

⁵¹⁷ MNL HBML V.1.a 1. k. p. 29.

⁵¹⁸ MNL HBML V.1.a 1. k. p. 31.

⁵¹⁹ Esküdt.

1705⁵²⁰

Tisztség	Tisztségviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Vice capitaneus Septem oppidorum Hajdonicalium	Fogarasy Tamás	1706. március 21.	1706. április 24.
Ductor	Kovács Mihály	1706. március 21.	1706. április 24.
Ductor platea	Rákos Mihály	1706. március 21.	1706. április 24.
Judex fori ⁵²¹	Mészáros János	1706. március 21.	1706. április 24.
Provisor educilli ⁵²²	Andirkó Péter	1706. március 21.	1706. április 24.
Judex macelli ⁵²³	Nagy Mihály	1706. március 21.	1706. április 24.
Edilis ⁵²⁴	Szabó János	1706. március 21.	1706. április 24.
Quartinorum magister ⁵²⁵	Szegedy János	1706. március 21.	1706. április 24.

1706⁵²⁶

Tisztség	Tisztségviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Ductor	Orossi István	1706. április 25.	1707. április 24.
Nótárius	Bagosi Mihály	1706. június 9.	1707. április 24.
Jurassor	Nádudvari János	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Fogarasi Tamás	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Mészáros Márton	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Andorkó Péter	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Győri Gáspár	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Kelemen János	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Kocsis István	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Nagy Mihály	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Takács István	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Erdélyi Gergely	1706. április 25.	1707. április 24.

⁵²⁰ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február - p. 627. Kiadva: Károlyi DVD.

⁵²¹ Vásárbíró, aki a vásárok rendjére felügyelt. Rác. 1973. 88.

⁵²² Borbíró, a borszékek felügyelője.

⁵²³ A mézszárszék felügyelője, mézszárszékigazda.

⁵²⁴ Egyházi, az egyház javai felett örködött, és általában a tanács tagja volt. Rác. 1973. 88. és Balogh 1999. 17.

⁵²⁵ Szállásmester, szállásosztó. A katonai beszállásolásokkal kapcsolatos feladatokat intézte. Balogh 1999. 17.

⁵²⁶ MNL HBML V.1.a 1. k. p. 35.

Jurassor	Sanyi György	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Mészáros István	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Varga Miklós	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Fodor János	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Mészáros János	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Murvai János	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Szegedi János	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Thoot Demeter	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Varga István	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Kovács Mihály	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Papp János	1706. április 25.	1707. április 24.
Jurassor	Rákos Mihály	1706. április 25.	1707. április 24.

1707⁵²⁷

Tisztség	Tisztségviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Ductor	Andorkó Péter	1707. április 25.	1708. április 24.
Nótárius	Bagossy Mihály	1707. április 25.	1708. április 24.
Hospes ⁵²⁸	Mészáros István	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Orossy István	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Fogarassi Tamás	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Mészáros Márton	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Lakatos János	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Kovács Mihály	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Kelemen János	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Murvai János	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Győri Gáspár	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Mészáros Mihály	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Kocsis István	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Hajdu Mátyás	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Takács István	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Kovács J. János	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Hajdu István	1707. április 25.	1708. április 24.

⁵²⁷ MNL HBML V.1.a 1. k. p. 37.

⁵²⁸ Városgazda.

Jurassor	Kis Gáspár	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Nagy Mihály	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Zolnai Gergely	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Thoot Demeter	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Varga István	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Kovács János	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Thoot János	1707. április 25.	1708. április 24.
Jurassor	Kelemen Ferenc	1707. április 25.	1708. április 24.

1708⁵²⁹

Tisztség	Tisztségviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Ductor	Varga János	1708. április 24.	1709. április 24.
Nótárius	Bagosi Mihály	1708. április 24.	1709. április 24.
Hospes	Mészáros Mihály	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Mészáros Márton	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Fogarassi Tamás	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Andorkó Péter	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Orossy István	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Nádudvari János	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Győri Gáspár	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Hajdu Mátyás	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Hajdu István	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Nagy Mihály	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Takács István	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Csulya Mihály	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Mészáros János ⁵³⁰	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Kovács János	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Erdélyi Gergely	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Zolnai Gergely	1708. április 24.	1709. április 24.

⁵²⁹ MNL HBML V.1.a 1. k. p. 39.

⁵³⁰ A Mészáros János név kétszer szerepel a felsorolásban, de megkülönböztető jelzés nélkül. Nem lehet tudni, hogy két különböző személyről van-e szó, vagy a feljegyzés közben történt hiba. Utólagosan sem húzták át az egyik alakot, ebből kifolyólag csak feltételezhetjük, hogy elírás történt a bejegyzés készítése közben. Feltételezésünket erősíti, hogy a hajdúvárosi adattárban csupán egy Mészáros János szerepel. Nagy–Nyakas 2001. 209.

Jurassor	Varga Miklós	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Pap János	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Tót János	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Tót Demeter	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Kéri Ferenc	1708. április 24.	1709. április 24.

1710⁵³¹

Tisztség	Tisztségviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Ductor	Varga János	1710. április 26.	1711. április 24.
Nótárius	Bagosi Mihály	1710. április 26.	1711. április 24.
Hospes	Kelemen János	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Andorkó Péter	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Fogarasi Tamás	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Győri Gáspár	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Nádudvari János	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Tót Demeter	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Nagy Mihály	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Mészáros Mihály	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Murvai János	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Csete István	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Tót János	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Varga Miklós	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Pap János	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Hajdu István	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Varga István ⁵³²	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Zolnai Gergely	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Mészáros István ⁵³³	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Kovács András	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Kis Gáspár	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Katona Péter	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Hajas János	1710. április 26.	1711. április 24.

⁵³¹ MNL HBML V.1.a 1. k. p. 40.

⁵³² A felsorolásban a Szilágyi név mellé írva, amelyet kihúztak.

⁵³³ A felsorolásban a Bodnár név mellé írva, amelyet kihúztak.

Jurassor	Varga János	1710. április 26.	1711. április 24.
Jurassor	Erdélyi Gergely	1710. április 26.	1711. április 24.

1711⁵³⁴

Tisztség	Tisztségviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Ductor primarius ⁵³⁵	Varga János	1711. április 24.	1712. április 24.
Nótárius	Beszerményi János	1711. április 24.	1712. április 24.
Városgazda	Varga István	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Andorkó Péter	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Fogarasi Tamás	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Mészáros Mihály	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Tót Demeter	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Kelemen János	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Kovács András	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Tót János	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Varga Miklós	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Hajas János	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Kovács T. János	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Zolnai Gergely	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Mészáros István	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Hajdu István	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Kis Kovács János	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Szücs István	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Bonnar István	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Szabó Imre	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Sóvágó István	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Varga K. János	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Olasz János	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Kéri Ferenc	1711. április 24.	1712. április 24.
Jurassor	Mátyus Márton	1711. április 24.	1712. április 24.

⁵³⁴ MNL HBML V.1.a 1. k. p. 184.

⁵³⁵ Főhadnagy.

Jurassor	Varga K. János ⁵³⁶	1711. augusztus 10.	1712. április 24.
Jurassor	Bonnár Mihály ⁵³⁷	1711. augusztus 10.	1712. április 24.
Jurassor	Kovács János ⁵³⁸	1711. augusztus 10.	1712. április 24.

Dorog

1705⁵³⁹

Tisztség	Tisztségviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Notarius	Deák György	1706. március 21.	1706. április 24.
Provisor oppidi ⁵⁴⁰	Fejér Mihály	1706. március 21.	1706. április 24.
Provisor educilli ⁵⁴¹	Balog János	1706. március 21.	1706. április 24.
Judex fori	Furdus (?) János ⁵⁴²	1706. március 21.	1706. április 24.
Decurio ⁵⁴³	Jeles Demeter	1706. március 21.	1706. április 24.
Decurio	Csordás Márton	1706. március 21.	1706. április 24.
Decurio	Szőke Mihály	1706. március 21.	1706. április 24.
Decurio	Virág György	1706. március 21.	1706. április 24.
Decurio	Sariszky (?) Simon	1706. március 21.	1706. április 24.

1708⁵⁴⁴

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Főhadnagy	Deák Zsigmond	1708. január 8.	1708. április 24.
Assessor	Pap László	1708. január 8.	1708. április 24.
Assessor	Szakál Miklós	1708. január 8.	1708. április 24.
Assessor	Simek (?) János	1708. január 8.	1708. április 24.

⁵³⁶ Assessor, 1711. május 21-én találkozunk először a nevével.

⁵³⁷ Assessor, 1711. május 21-én találkozunk először a nevével.

⁵³⁸ Assessor, 1711. május 21-én találkozunk először a nevével.

⁵³⁹ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február - p. 614. Kiadva: Károlyi DVD.

⁵⁴⁰ Városgazda.

⁵⁴¹ Borbíró.

⁵⁴² A hajdúvárosi adattárban található egy Furus Bálint nevű tizedes, aki Vámospércsen élt. Talán ebben az esetben is névelírásról lehet szó, és a helyes névalak a Furus. Nagy–Nyakas 2001. 131.

⁵⁴³ Tizedes.

⁵⁴⁴ MNL HMBL V.101.d 25. d. Dorog, 1708. január 8.

1711

Tisztség ⁵⁴⁵	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
főhadnagy	Szilágyi Péter	1711 ?	1712 ?
nótárius	Szücs István	1711 ?	1712 ?
város gazdája	Gulyás Miklós	1711 ?	1712 ?
főesküdt	Pap Mihály	1711 ?	1712 ?
esküdt	Tóth György	1711 ?	1712 ?
esküdt	Csonka Illés	1711 ?	1712 ?
esküdt	Barna Péter	1711 ?	1712 ?
esküdt	Pap István	1711 ?	1712 ?
esküdt	Szilágyi János	1711 ?	1712 ?
esküdt	Tóth Pál	1711 ?	1712 ?
esküdt	Buday Illés	1711 ?	1712 ?
esküdt	Hajdu János	1711 ?	1712 ?
esküdt	Szabó Illés	1711 ?	1712 ?
esküdt	Görög Mihály	1711 ?	1712 ?
esküdt	Pap János	1711 ?	1712 ?
esküdt	Szakáll Miklós	1711 ?	1712 ?
esküdt	Sován Miklós	1711 ?	1712 ?

Hadház

1703

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Borbíró	Szabó Sámuel ⁵⁴⁶	1703. szeptember utolsó napja	1704. április 24.
Borbíró	Szegedi István ⁵⁴⁷	1703. szeptember utolsó napja	1704. április 24.

⁵⁴⁵ MNL HBML V.101.a 1. k. fol. 1v. A dorogi jegyzőkönyv első bejegyzésében található a fentebb leírt névsor. A beírás nincs dátummal ellátva, de az ezt követő leírás már 1712-ből származik, emiatt feltételezzük, hogy a felsorolás valószínűsíthetően az 1711–12. év tisztségviselőit tartalmazza.

⁵⁴⁶ MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 169v.

⁵⁴⁷ *Uo.*

1704

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Ductor	Vajda János ⁵⁴⁸	1704. június 25.	1705. április 24.
Nótárius	Szathmári Ferenc ⁵⁴⁹	1704. június 6.	1705. április 24.
Borbíró	Simon Mihály ⁵⁵⁰	1704. július 2.	1705. április 24.

1705

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Ductor	Hatházy János	1706. március 21.	1706. április 24.
Nótárius	Szoboszlay György ⁵⁵¹	1705	1706. április 24.
Hospes	Balog Gáspár ⁵⁵²	1706. március 21.	1706. április 24.
Edilis	Buza Benedek	1706. március 21.	1706. április 24.
Veredarius ⁵⁵³	Szabó Lőrinc	1706. március 21.	1706. április 24.
Decurio	Somosy Miklós	1706. március 21.	1706. április 24.
Decurio	Szöcs István	1706. március 21.	1706. április 24.

1706

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Dux primarius ⁵⁵⁴	Balog Gáspár ⁵⁵⁵	1706. április 26.	1707. április 24.
Nótárius	Pataki György ⁵⁵⁶	1706. április 26.	1707. április 24.

⁵⁴⁸ MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 185v.

⁵⁴⁹ MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 167v.

⁵⁵⁰ MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 9r.

⁵⁵¹ Szoboszlay György felfogadása csupán év megjelöléssel van bejegyezve a jegyzőkönyvbe. A megjegyzés szerint április 24-ig szól a megbízatása. MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 189r.

⁵⁵² MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február - p. 633. A hajdúvárosokkal kapcsolatos összeírás kiadásra került: Károlyi DVD.

⁵⁵³ Futár, hírvivő.

⁵⁵⁴ Főhadnagy

⁵⁵⁵ MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 10r.

⁵⁵⁶ MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 10r.

Borbíró	Simony István ⁵⁵⁷	1706. április 24.	1707. április 24.
Esküdt	Simon Mihály ⁵⁵⁸	1707. március 9.	1707. április 24.
Esküdt	Szabó Lőrinc ⁵⁵⁹	1707. március 9.	1707. április 24.

1707

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Nótárius	Viszlai István ⁵⁶⁰	1708. január 08.	1708. április 24.
Borbíró	Simony Mihály	1707. május 13.	1708. április 24.
Borbíró	Darabant András	1707. május 13.	1708. április 24.
Borbíró	Hamar Tamás ⁵⁶¹	1708. február 11.	1708. április 24.

1708

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Hadnagy	Vajda János ⁵⁶²	1708. június 27.	1709. április 24.
Nótárius	Püspöki Péter ⁵⁶³	1708. június 27.	1709. április 24.
Borbíró	Hamar Tamás ⁵⁶⁴	1708. május 5.	1709. április 24.
Borbíró	Kis Ferenc ⁵⁶⁵	1708. május 5.	1709. április 24.
Borbíró	Simon Mihály ⁵⁶⁶	1708. április 24.	1709. április 24.
Jurassor	Gerőcz István ⁵⁶⁷	1708. június 27.	1709. április 24.
Jurassor	Pataki György ⁵⁶⁸	1708. június 27.	1709. április 24.
Jurassor	nádudvari Szabó Zsigmond ⁵⁶⁹	1708. június 27.	1709. április 24.

⁵⁵⁷ Simony István 1706. évi borbíróságáról egy 1707. július 15-én kelt elszámolási bejegyzés tanúskodik. MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 157v.

⁵⁵⁸ MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 160v. és 172v.

⁵⁵⁹ Uo. Szabó Lőrinc neve mellett a veredarius (futár, hírvivő) szó is szerepel.

⁵⁶⁰ MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 157v.

⁵⁶¹ MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 158r.

⁵⁶² MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 160r.

⁵⁶³ Uo.

⁵⁶⁴ MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 23v–24r.

⁵⁶⁵ Uo.

⁵⁶⁶ MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 153v.

⁵⁶⁷ MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 160r.

⁵⁶⁸ Uo.

⁵⁶⁹ Uo.

1709

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Hadnagy	Győrffi János ⁵⁷⁰	1710. január 24.	1710. április 24.
Nótárius	Nánási Mihály ⁵⁷¹	1710. január 9.	1710. április 24.

1711

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Hadnagy	Győrffi János ⁵⁷²	1711. június 23.	1712. április 24.
Nótárius	Nánási Mihály ⁵⁷³	1712. február 18.	1712. április 24.
Borbíró	Bartha István ⁵⁷⁴	1711. július 20.	1712. április 24.
Borbíró	Csöreg István ⁵⁷⁵	1712. január 4.	1712. április 24.

Nánás

1703

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Nótárius	Nánásy Jakab ⁵⁷⁶	1704. március 02.	1704. április 24.

1704

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Hadnagy	Nagy Péter ⁵⁷⁷	1704. október 11.	1705. április 24.
Nótárius	Kürti István ⁵⁷⁸	1704. október 10.	1705. április 24.

⁵⁷⁰ MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 157r.

⁵⁷¹ Nánási Mihályt év közben fogadták fel jegyzőnek, ezért tér el az általánostól a megbízási időszaka. MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 155v.

⁵⁷² MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 148v.

⁵⁷³ MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 155r.

⁵⁷⁴ MNL HBML V.201.a 1. k. fol. 150r.

⁵⁷⁵ Uo.

⁵⁷⁶ MNL HBML V.301.a 1. k. p. 10.

⁵⁷⁷ MNL HBML V.301.a 1. k. p. 20.

⁵⁷⁸ MNL HBML V.301.a 1. k. p. 21.

1705

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Ductor	Sólyom János ⁵⁷⁹	1706. március 21.	1706. április 24.
Nótárius	Kürty István ⁵⁸⁰	1706. március 21.	1706. április 24.
Provisor	Nagy János ⁵⁸¹	1706. március 21.	1706. április 24.
Quartiria magister	Szücs István ⁵⁸²	1706. március 21.	1706. április 24.
Provisor macelli	Jámbor István ⁵⁸³	1706. március 21.	1706. április 24.
Decurio	Szücs János ⁵⁸⁴	1706. március 21.	1706. április 24.

1711

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Hadnagy	Takaró Pál ⁵⁸⁵	1712. március 10.	1712. április 24.
Nótárius	Csengeri Éliás ⁵⁸⁶	1711. június 29.	1712. április 24.
Főesküdt	Kónya István ⁵⁸⁷	1711. június 29.	1712. április 24.

Polgár

1705⁵⁸⁸

Tisztség	Tisztségviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Ductor	Tuka István	1706. március 21.	1706. április 24.
Nótárius	Gyöngyösy István	1706. március 21.	1706. április 24.
Provisor macelli	Fejér János	1706. március 21.	1706. április 24.

⁵⁷⁹ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 611. Kiadva: Károlyi DVD.

⁵⁸⁰ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 611. Kiadva: Károlyi DVD.

⁵⁸¹ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 611. Kiadva: Károlyi DVD.

⁵⁸² MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 611. Kiadva: Károlyi DVD.

⁵⁸³ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 611. Kiadva: Károlyi DVD.

⁵⁸⁴ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 611. Kiadva: Károlyi DVD.

⁵⁸⁵ MNL HBML V.301.b 52. d. Szatmári István pere Csiszár Mátyás ellen.1712. március 10.

⁵⁸⁶ MNL HBML V.301.a 1. k. p. 6.

⁵⁸⁷ Uo.

⁵⁸⁸ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 609. Kiadva: Károlyi DVD.

Provisor educilli	Tót János	1706. március 21.	1706. április 24.
Provisor oppidi	Csargó János	1706. március 21.	1706. április 24.
Fiscalis oppidi	Filep Mihály	1706. március 21.	1706. április 24.

Szoboszló

1703

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
(Fő)hadnagy	Lenthe Mihály ⁵⁸⁹	1703. április 27.	1704. április 24.
Hadnagy	Somodi István ⁵⁹⁰	1704. február 05.	1704. április 24.
Nótárius	Szoboszlai István ⁵⁹¹	1704. február 06.	1704. április 24.
Városgazda	Kerékgyártó György ⁵⁹²	1704. február 06.	1704. április 24.

1704

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Utcahadnagy	Kis István ⁵⁹³	1704. április 27.	1705. április 24.
Magistratus	Seres András ⁵⁹⁴	1704. május 26.	1705. április 24.
	Kürthy János	1704. május 26.	1705. április 24.
	Csanádi Sámuel	1704. május 26.	1705. április 24.
	Bona István ⁵⁹⁵	1704. május 26.	1705. április 24.

1705

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Hadnagy	Lente Mihály ⁵⁹⁶	1706. március 21.	1706. április 24.

⁵⁸⁹ MNL HBML V.404.c 2. k. fol. 4v.

⁵⁹⁰ MNL HBML V.404.c 2. k. fol. 64v.

⁵⁹¹ MNL HBML V.404.c 2. k. fol. 89v.

⁵⁹² Uo.

⁵⁹³ Uo.

⁵⁹⁴ MNL HBML V.402.a 2. k. fol. 4r.

⁵⁹⁵ „Kovács András csaplár uram az égett borral számot adván nemzetes Bona István, Csanádi Sámuel és Kürthy János uraiméknak, nemzetes Seres András ekkori magistratus úrnak parancsolatjára.” Véleményünk szerint Bona, Csanády és Kürthy voltak az adott év borbírái és esküdtjei. MNL HBML V.402.a 2. k. fol. 4r.

⁵⁹⁶ MNL HBML V.402.a 2. k. fol. 5r. és MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 629. Kiadva: Károlyi DVD.

Substitutus hadnagy	Kecskeméti Mihály ⁵⁹⁷	1706. március 02.	1706. április 24.
Nótárius	Szoboszlai István ⁵⁹⁸	1706. március 21.	1706. április 24.
Provisor oppidi	Oláh János ⁵⁹⁹	1706. március 21.	1706. április 24.
Edilis	Cseke István ⁶⁰⁰	1706. március 21.	1706. április 24.
Fiscus	Debreceni János ⁶⁰¹	1706. március 21.	1706. április 24.
Szenátor, assessor	Császi Mihály ⁶⁰²	1706. január 04.	1706. április 24.
Szenátor, assessor, conservator	Bona István ⁶⁰³	1706. január 04.	1706. április 24.
Borbíró	Horog Menyhért ⁶⁰⁴	1706. január 04.	1706. április 24.
Borbíró	Kürthy János ⁶⁰⁵	1706. január 04.	1706. április 24.
Borbíró	Bordán János ⁶⁰⁶	1706. március 21.	1706. április 24.
Decurio	Czeglédi János ⁶⁰⁷	1706. március 21.	1706. április 24.
Decurio	Barbocz János ⁶⁰⁸	1706. március 21.	1706. április 24.
Decurio	Szakáll István ⁶⁰⁹	1706. március 21.	1706. április 24.
Decurio	Vég Mátyás ⁶¹⁰	1706. március 21.	1706. április 24.
Decurio	Kovács Márton ⁶¹¹	1706. március 21.	1706. április 24.
Decurio	Tót Mihály ⁶¹²	1706. március 21.	1706. április 24.
Decurio	Kiss István ⁶¹³	1706. március 21.	1706. április 24.
Decurio	Nagy András ⁶¹⁴	1706. március 21.	1706. április 24.
Castro vigilia- rius magister	Csanády Sámuel	1706. március 21.	1706. április 24.

⁵⁹⁷ MNL HBML V.402.a 1. k. fol. 89v.

⁵⁹⁸ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 629. Kiadva: Károlyi DVD.

⁵⁹⁹ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 629. Kiadva: Károlyi DVD.

⁶⁰⁰ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 630. Kiadva: Károlyi DVD.

⁶⁰¹ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 630. Kiadva: Károlyi DVD.

⁶⁰² MNL HBML V.402.a 2. k. fol. 4v.

⁶⁰³ MNL HBML V.402.a 2. k. fol. 4v. és MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 629. Kiadva: Károlyi DVD.

⁶⁰⁴ MNL HBML V.402.a 2. k. fol. 4v. és MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 629. Kiadva: Károlyi DVD.

⁶⁰⁵ MNL HBML V.402.a 2. k. fol. 4v. és MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 629. Kiadva: Károlyi DVD.

⁶⁰⁶ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 629. Kiadva: Károlyi DVD.

⁶⁰⁷ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 629. Kiadva: Károlyi DVD.

⁶⁰⁸ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 629. Kiadva: Károlyi DVD.

⁶⁰⁹ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 629. Kiadva: Károlyi DVD.

⁶¹⁰ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 629. Kiadva: Károlyi DVD.

⁶¹¹ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 629. Kiadva: Károlyi DVD.

⁶¹² MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 630. Kiadva: Károlyi DVD.

⁶¹³ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 630. Kiadva: Károlyi DVD.

⁶¹⁴ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 630. Kiadva: Károlyi DVD.

1706

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
(Ordinarius) Főhadnagy	Bona István ⁶¹⁵	1706. május 06.	1707. április 24.
Nótárius	Szoboszlai István ⁶¹⁶	1706. április 28.	1707. április 24.
Város gazdája	Nagy Máté ⁶¹⁷	1706. május 30.	1707. április 24.
Borbíró	Bordány János ⁶¹⁸	1706. május 30.	1707. április 24.

1707

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Főhadnagy	Seres András ⁶¹⁹	1708. április 20.	1708. április 24.
Nótárius	Jámbor István ⁶²⁰	1708. február 02.	1708. április 24.
Nótárius	Szoboszlai István ⁶²¹	1708. április 20.	1708. április 24.
Szenátor	Bona István ⁶²²	1708. április 20.	1708. április 24.
Szenátor	Egyed Balázs ⁶²³	1708. április 20.	1708. április 24.

1708⁶²⁴

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Ductor	Szilágyi Sámuel	1708. május 20.	1709. április 24.
Szenátor	Bona István	1708. május 20.	1709. április 24.
Szenátor	Seres András	1708. május 20.	1709. április 24.
Szenátor	Görög András	1708. május 20.	1709. április 24.
Szenátor	Császi Mihály	1708. május 20.	1709. április 24.
Szenátor	Somodi András	1708. május 20.	1709. április 24.

⁶¹⁵ MNL HBML V.402.a 2. k. fol. 5r.

⁶¹⁶ MNL HBML V.402.a 1. k. fol. 90v.

⁶¹⁷ MNL HBML V.402.a 2. k. fol. 5v.

⁶¹⁸ Uo.

⁶¹⁹ MNL HBML V.402.a 1. k. fol. 93r.

⁶²⁰ MNL HBML V.402.a 1. k. fol. 92r.

⁶²¹ MNL HBML V.402.a 1. k. fol. 93r.

⁶²² Uo.

⁶²³ Uo.

⁶²⁴ MNL HBML V.402.a 1. k. fol. 94r.

1709

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Hadnagy	Szilágyi Sámuel ⁶²⁵	1709. április 29.	1710. április 24.
Nótárius	Jámbor István ⁶²⁶	1709. május 7.	1710. április 24.

1710

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Főhadnagy	Bézi János ⁶²⁷	1710. május 11.	1711. április 24.
Nótárius	Jámbor István ⁶²⁸	1710. május 11.	1711. április 24.
Nótárius	Szoboszlai István ⁶²⁹	1711. március 20.	1711. április 24.
Szenátor	Császi Mihály ⁶³⁰	1711. március 20.	1711. április 24.

1711⁶³¹

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
(Fő)hadnagy	Szilágyi Sámuel ⁶³²	1711. június 13.	1712. április 24.
Nótárius	Jámbor István ⁶³³	1712. március 22.	1712. április 24.
Szenátor	Czeplédi György	1711. október 3.	1712. április 24.
Szenátor	Seres András	1711. október 3.	1712. április 24.
Szenátor	Egyed Balázs	1711. október 3.	1712. április 24.
Szenátor	Szücs István	1711. október 3.	1712. április 24.
Szenátor	Bézi János	1712. március 14.	1712. április 24.
Szenátor	Zöld Demeter	1712. március 14.	1712. április 24.
Szenátor	Tőkés Mihály	1712. március 14.	1712. április 24.
Szenátor	Pap György	1712. március 14.	1712. április 24.
Szenátor	Pap János	1712. március 14.	1712. április 24.
Szenátor	Cseke György	1712. március 14.	1712. április 24.

⁶²⁵ MNL HMBL V.404.c 2. k. fol. 59r.

⁶²⁶ MNL HBML V.402.a 1. k. fol. 95r.

⁶²⁷ MNL HBML V.404.c 2. k. fol. 43r.

⁶²⁸ Uo.

⁶²⁹ MNL HBML V.402.a 1. k. fol. 95v.

⁶³⁰ Uo.

⁶³¹ MNL HBML V.402.a 1. k. fol. 98v–99r.

⁶³² MNL HBML V.402.a 2. k. fol. 159r.

⁶³³ MNL HBML V.402.a 1. k. fol. 99.

Vámospércs

1703

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Hadnagy	Hamza György ⁶³⁴	1703. május 9.	1704. április 24.
Nótárius	Zilahi v. Zilai (Deák) József ⁶³⁵	1703. október 11.	1704. április 24.
Nótárius, esküdt	Somogyi András ⁶³⁶	1704. február 21.	1704. április 24.
Város gazdája	Gombosi Ferenc	1703. augusztus 16.	1704. április 24.
Város gazdája	Tót Mihály ⁶³⁷	1704. február 21.	1704. április 24.
Borbíró	Penyige István ⁶³⁸	1704. február 21.	1704. április 24.
Esküdt ⁶³⁹	Veres János	1703. augusztus 16.	1704. április 24.
Esküdt	Tanka István	1703. augusztus 16.	1704. április 24.
Esküdt	Acél Péter	1703. augusztus 16.	1704. április 24.
Esküdt	Mester Mihály	1703. augusztus 16.	1704. április 24.
Esküdt	Szabó András	1703. augusztus 16.	1704. április 24.
Esküdt	Sándor Mihály	1703. augusztus 16.	1704. április 24.
Esküdt	Kovács István	1703. augusztus 16.	1704. április 24.
Esküdt	Gebei Tamás ⁶⁴⁰	1703. augusztus 16.	1704. április 24.
Esküdt	Balási István	1703. augusztus 16.	1704. április 24.
Esküdt	Balog Mihály	1703. augusztus 16.	1704. április 24.
Esküdt	Mester Lukács	1703. augusztus 16.	1704. április 24.
Esküdt	Nagy Balázs	1703. augusztus 16.	1704. április 24.
Esküdt	Balog Mihály	1703. augusztus 16.	1704. április 24.
Esküdt	Fényi István	1703. augusztus 16.	1704. április 24.
Esküdt	Makrai Mihály	1703. augusztus 16.	1704. április 24.

⁶³⁴ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 388.

⁶³⁵ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 401.

⁶³⁶ Somogyi András 1703. augusztus 16-án és november 2-án esküdtként szerepel, majd 1704. február 21-én főesküdtként és nótáriusként tűnik fel a jegyzőkönyvben. MNL HBML V.501.a 1. k. p. 396., 403. és 411–412. A jegyzőkönyvben „városunk vicehadnagya”-ként is említik, de erre más adatot nem találtunk. p. 404.

⁶³⁷ Uo.

⁶³⁸ Uo.

⁶³⁹ Az esküdteket „közönséges emberek” formában is megtalálhatjuk a jegyzőkönyvben.

⁶⁴⁰ 1703. augusztus 20-án substitutus hadnagyként is említik. MNL HBML V.501.a 1. k. p. 397.

Esküdt	Kelemen Mihály	1703. augusztus 16.	1704. április 24.
Esküdt	Tanka Mihály	1703. augusztus 16.	1704. április 24.
Esküdt	Horvát Miklós	1703. augusztus 16. ⁶⁴¹	1704. április 24.
Esküdt	Deák György ⁶⁴²	1704. február 21.	1704. április 24.

1704

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Főhadnagy	Gebei Tamás	1704. május 14.	1705. április 24.
Nótárius	Somogyi András	1704. május 14.	1705. április 24.
Borbíró	Pinege István ⁶⁴³	1704. június 18.	1705. április 24.
(Fő)esküdt	Aczél Péter ⁶⁴⁴	1704. május 14.	1705. április 24.
Esküdt	Tanka István	1704. május 14.	1705. április 24.
Esküdt	Mester Lukács	1704. május 14.	1705. április 24.
Esküdt	Kelemen Mihály	1704. május 14. ⁶⁴⁵	1705. április 24.
Esküdt	Ősz János ⁶⁴⁶	1704. május 29.	1705. április 24.
Esküdt	Balási István ⁶⁴⁷	1704. november 26.	1705. április 24.
Esküdt	Balog Mihály ⁶⁴⁸	1704. július 5.	1705. április 24.

1705

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Hadnagy	Ősz János ⁶⁴⁹	1705. május 20.	1706. április 24.
Juratus notarius	Csengeri Éliás ⁶⁵⁰	1705. július 1.	1706. április 24.
Hospes	Sándor Mihály	1706. március 21. ⁶⁵¹	1706. április 24.
Esküdt	Pinege István ⁶⁵²	1706. április 1.	1706. április 24.

⁶⁴¹ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 396.

⁶⁴² MNL HBML V.501.a 1. k. p. 411–412.

⁶⁴³ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 417.

⁶⁴⁴ 1705. január 21-én substitutus hadnagyként is említik. MNL HBML V.501.a 1. k. p. 433.

⁶⁴⁵ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 415.

⁶⁴⁶ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 416.

⁶⁴⁷ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 430.

⁶⁴⁸ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 481.

⁶⁴⁹ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 448. MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p. 635. Kiadva: Károlyi DVD.

⁶⁵⁰ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 451.

⁶⁵¹ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p.635. Kiadva: Károlyi DVD.

⁶⁵² MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p.635. Kiadva: Károlyi DVD.

Edilis	Gebey István	1706. március 21. ⁶⁵³	1706. április 24.
--------	--------------	----------------------------------	-------------------

1706

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Hadnagy	Acél Péter ⁶⁵⁴	1706. június 14.	1707. április 24.

1708

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Hadnagy	Deák György ⁶⁵⁵	1708. december 9.	1709. április 24.

1709

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Főhadnagy	Ősz János	1709. június 19.	1710. április 24.
Nótárius	Földesi János ⁶⁵⁶	1709. szeptember 25.	1710. április 24.
Város gazdája	Kardos (?) István ⁶⁵⁷	1709. október 2.	1710. április 24.
Borbíró	Siket István ⁶⁵⁸	1709. október 10.	1710. április 24.
Esküdt	Balási István	1709. június 19.	1710. április 24.
Esküdt	Balog Mihály	1709. június 19.	1710. április 24.
Esküdt	Nagy Mihály	1709. június 19.	1710. április 24.
Esküdt	Aczél Péter	1709. június 19. ⁶⁵⁹	1710. április 24.
Esküdt	Tanka István ⁶⁶⁰	1709. október 23.	1710. április 24.
Esküdt	Tanka Mihály ⁶⁶¹	1709. október 23.	1710. április 24.
Esküdt	Mester Lukács ⁶⁶²	1710. április 9.	1710. április 24.
Esküdt	Beke (?) Tamás ⁶⁶³	1710. április 9.	1710. április 24.

⁶⁵³ MNL OL P 396 - 1. - Ser. III. - 1706. február p.635. Kiadva: Károlyi DVD.

⁶⁵⁴ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 469.

⁶⁵⁵ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 526.

⁶⁵⁶ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 559.

⁶⁵⁷ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 560.

⁶⁵⁸ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 558.

⁶⁵⁹ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 547. Ugyanitt Aczél Pétert substitutus hadnagyként is említik.

⁶⁶⁰ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 564.

⁶⁶¹ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 564.

⁶⁶² MNL HBML V.501.a 1. k. p. 573.

⁶⁶³Uo.

Esküdt	Kelemen Mihály ⁶⁶⁴	1710. április 9.	1710. április 24.
--------	-------------------------------	------------------	-------------------

1710

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Főhadnagy	Balog Mihály	1710. július 2.	1711. április 24.
Nótárius	Földesi János	1710. július 2.	1711. április 24.
Főesküdt	Deák György ⁶⁶⁵	1711. március 15.	1711. április 24.
Esküdt és borbíró	D(iószegi). Nagy János ⁶⁶⁶	1710. július 2.	1711. április 24.
Esküdt	Balási István	1710. július 2.	1711. április 24.
Esküdt	Deák György	1710. július 2. ⁶⁶⁷	1711. április 24.
Esküdt	Somogyi András	1711. február 25.	1711. április 24.
Esküdt	Eöri Nagy Péter	1711. február 25.	1711. április 24.
Esküdt	Takács András	1711. február 25. ⁶⁶⁸	1711. április 24.
Esküdt	Mikes István ⁶⁶⁹	1710. november 23.	1711. április 24.
Esküdt	Nyulak János	1711. március 15.	1711. április 24.
Esküdt	Héder István	1711. március 15.	1711. április 24.
Esküdt	Deák Gergely	1711. március 15.	1711. április 24.
Esküdt	Zudor András	1711. március 15. ⁶⁷⁰	1711. április 24.

⁶⁶⁴ Uo.

⁶⁶⁵ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 606.

⁶⁶⁶ Borbíróságához lásd: MNL HBML V.501.a 1. k. p. 584. és 601.

⁶⁶⁷ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 577.

⁶⁶⁸ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 582.

⁶⁶⁹ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 590.

⁶⁷⁰ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 606.

1711

Tisztség	Tisztviselő neve	Kezdő dátum	Záró dátum
Hadnagy	Veres János ⁶⁷¹	1711. június 24.	1712. április 24.
Nótárius	Csóka András ⁶⁷²	1711. december 20.	1712. április 24.
	Ósz János ⁶⁷³	1711. szeptember 23.	1712. április 24.

⁶⁷¹ MNL HBML V.501.a 1. k. p. 585.

⁶⁷² MNL HBML V.501.a 1. k. p. 589.

⁶⁷³ Substitutus hadnagy. MNL HBML V.501.a 1. k. p. 586.